

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Η
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ
ΤΟΥ 1854

ΑΘΗΝΑΙ 1973

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

**Η
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ
ΤΟΥ 1854**

ΑΘΗΝΑΙ 1973

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά τὰς ἀρχὰς τοῦ 1854 ἐξεργάγη εἰς τὴν Τουρκικὴν τότε ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης ἐπανάστασις τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων χριστιανῶν κατὰ τῆς Τουρκικῆς Ἐξουσίας, ἀποκληθεῖσα καὶ ἐπανάστασις τοῦ Ραδοβυζίου ὡς ἐκ τοῦ τόπου ὅπου τὸ πρῶτον ἐκίνησε. Αὕτη ταχέως ἔπειτα ἐπεξετάθη εἰς τὴν λοιπὴν Ἠπειρον καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, φερομένη ἔκτοτε γνώστῃ ὡς Ἠπειροθεσσαλικὴ ἐπανάστασις τοῦ ἔτους ἐκείνου.

Ἡ παροῦσα συγγραφή ἀναπτύσσει τὰ γεγονότα καὶ τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ κινήματος, κυρίως εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης, ἀπ' ὅπου τὸ πρῶτον ἐξεπήδησε καὶ παρακολουθεῖ τὴν ἐξάπλωσιν καὶ τὰς ἐξελίξεις του εἰς τὸν λοιπὸν Ἠπειρωτικὸν χῶρον, ὅπου τμήματα τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ὑπὸ ἐνιαίαν διοίκησιν, κινήθεντα ἐξ Ἄρτης καὶ ἔπειτα μαζὶ μὲ τὰ συγκροτηθέντα κατὰ τόπους ἔνοπλα τοιαῦτα τῶν κατοίκων, ἐγενίκευσαν τὴν ἐπανάστασιν εἰς ὅλην τὴν Ἠπειρον.

Ἡ ἱστορία τῶν γεγονότων αὐτῶν ἐγράφη ἰδίως θάσει τῶν γραπτῶν κειμένων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Αἱ ἱστορίαι τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἔθνους, ἄλλαι ἱστορικαὶ διατριβαί, ἰδιωτικὰ τινὰ ἀρχεῖα, αἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς, οἱ φάκελλοι τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος (Α.Υ.Ε.) καὶ τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους (Γ.Α.Κ.) ὡς καὶ ἔγγραφα καὶ Προξενικὰ ἐκθέσεις ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας ἀπετέλεσαν, ἰδιαίτατα, τὰς πηγὰς τῆς ἐργασίας μας αὐτῆς.

Προσεπαθήσαμεν κατὰ τὴν σύνδεσιν τῶν πληροφοριῶν ἐπὶ τῶν πολεμικῶν γεγονότων τῆς ἐπαναστατικῆς ἐκείνης περιόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ὅλου ἔθνικοῦ ζητήματος, νὰ ἐμφανισθῇ χρονολογικῶς καὶ μετ' ἀκριθείας ἡ σειρὰ των, ὥστε ἡ μικρὰ αὐτὴ συγγραφή νὰ ἀποτελέσῃ κείμενον μὲ συνέπειαν ἱστορικὴν.

Πρὶν ὁμῶς ἀρχίσωμεν ἐκθέτοντες τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐξεργάγη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Ἄρταν καὶ τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τῆς, συντόμως θὰ διεξέλθωμεν τὰ περιστατικὰ ἐκεῖνα, τὰ ὁποία ἐνεθάρρυνον τοὺς κατοίκους τοῦ Ραδοβυζίου, τῶν Τζουμέρκων, τῆς Ἀάκκας Σουλίου καὶ ἔπειτα τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν ἐξέγερσιν καὶ τοὺς ἐνεψύχωσαν εἰς τὸν ἀναληφθέντα ἀγῶνα των κατὰ τοῦ Τούρκου κατακτητοῦ.

Ἀθῆναι 1972

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Φ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗΣ

Αι Έπαρχιαι τής Ἄρτης καὶ αἱ περιοχαὶ τῶν Ἐπιχειρήσεων

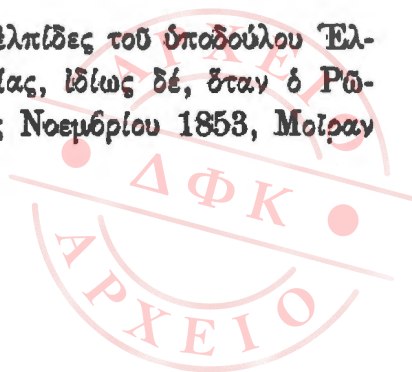

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατὰ τὸ ἔτος 1850 εἰς τοὺς κατὰ τὴν Παλαιστίνην ἱεροὺς τόπους ἀνεφύησαν ἐριδες μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ Λατίνων Μοναχῶν περὶ τὴν κατοχὴν διαφόρων σεβασμῶν, προσλαβοῦσαι κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος μεγάλην ὀξύτητα. Ὁ Λουδοβίκος Ναπολέων διὰ τὴν προσελκύσῃ τὴν συμπάθειαν τοῦ καθολικοῦ κλήρου, ἀσχοῦντος μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης — ἦσαν δὲ καὶ παραμιναὶ τῆς ἀναγορευσεῶς του ὡς Αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων — ἀνέλαβεν τὴν υπεράσπισιν τῶν Λατίνων Μοναχῶν. Οἱ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες Μοναχοὶ ἐζήτησαν τότε τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ρωσίας, τῆς ὁποίας ὁ Τσάρος Νικόλαος Α΄ Παύλοβιτς πάντοτε ἐπεζητεῖ εὐκαιρίας νὰ παρουσιάζεται ὡς προστάτης τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, ἀποβλέπων διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ρωσίας μέχρι τῆς Μεσογείου. Οἱ ὄροι ὁμως, τοὺς ὁποίους ἐπρόβαλε ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων Μοναχῶν εἰς τὴν Τουρκίαν, δὲν ἔγιναν ἐξ ὀλοκλήρου δεκτοὶ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ Ρωσία κατέλαβε τὰς δύο Τουρκικὰς παρὰ τὸν Δούναβιν Ἡγεμονίαν, Βλαχίαν καὶ Μολδαβίαν κρατούσα αὐτὰς ὡς ἐνέχυρον μέχρις οὗτο ἡ Πύλη δεχθῆ πλήρως τὰς ἀξιώσεις της. Ὁ Σουλτάνος ὁμως, ἐνισχυόμενος ὑπὸ τῆς Ἀγγλογαλλικῆς πολιτικῆς ἀνησυχούσης διὰ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἡ Ρωσία ἐπεδίωκε νὰ ἐξαπλωθῆ μέχρι τῆς Μεσογείου, ὄχι μόνον δὲν ὑπεχώρησε, ἀλλ' ἠξίωσε τελεσιγραφικῶς κατὰ Σεπτέμβριον 1853, τὴν ἀμεσον ἐκκένωσιν τῶν δύο ὡς ἄνω ἐπαρχιῶν καὶ τούτου μὴ γενομένου, ἐκήρυξε κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἰδίου μηνὸς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσίας, ἀρχίσας τὰς ἐχθροπραξίας εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Καυκάσου.

Ὁ Τσάρος Νικόλαος Α΄ τὸν Ὀκτώβριον 1853, διὰ προκηρύξεώς του, ἔρριψε τὸ σύνθημα τοῦ κινδύνου τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν καὶ πρὸς ἀποτροπὴν αὐτοῦ ἔγραψε, μάχεται ἡ Ρωσία. Ὁ πόλεμος αὐτὸς διήρκεσε μέχρι τέλους τοῦ 1855 καὶ εἶχε διαφόρους φάσεις καὶ ἐξελίξεις, ἔληξε δὲ διὰ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων τὸ 1856.

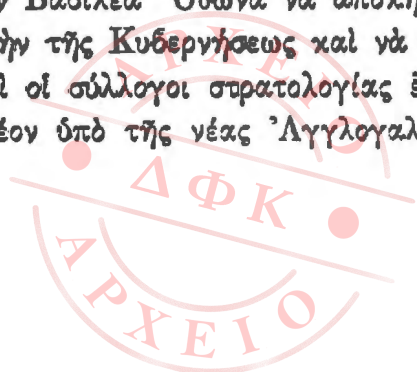
Μὲ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου αὐτοῦ πολλαὶ ἐλπίδες τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνικοῦ Λαοῦ συνεδέθησαν μὲ τὴν νίκην τῆς Ρωσίας, ἰδίως δέ, ὅταν ὁ Ρώσος Ναύαρχος Ναχίμωφ κατέστρεψε, κατὰ τὸ τέλος Νοεμβρίου 1853, Μοῖραν

του Τουρκικού Στόλου εις τὰ παράλια τῆς Σινώπης. Τότε πλέον ἀκράτητος ἐνθουσιασμός κατέλαβε τοὺς ὑποδούλους.

Ὄδτω ὑπὸ τὸ κλίμα αὐτὸ ἐξεργάγη κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1854 ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἄρτης, τὸ πρῶτον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ραδοβουζίου καὶ ταυτοχρόνως εἰς τὰ Τζουμέρκα καὶ τὴν Λάκκην Σουλίου, ἐξαπλωθεῖσα ἐν συνεχείᾳ καὶ πρὶν λήξει ὁ Ἰανουάριος καθ' ὅλην τὴν Ἠπειρον, ἦτο δὲ τοσαύτη ἡ ἐπιτυχία τῆς εἰς τὴν Ἄρταν ὥστε μέχρι τέλους Φεβρουαρίου, ἐξηπλώθη εἰς τὰ Ἄγραφα καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀργότερον κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἡ ἐξέγερσις αὐτὴ ἐδημιούργησε μεγάλον περισπασμὸν διὰ τὴν ἐμπόλεμον Τουρκίαν, ἡ ὁποία, μὴ δυνάμενη νὰ ἀποσπᾷ τακτικὰ στρατεύματα ἐκ τῶν μετώπων τῆς, Δουνάβεως καὶ Καυκάσου, πρὸς καταστολὴν αὐτῆς, ἀφῆκε κατ' ἀνάγκην τὸ βᾶρος αὐτὸ εἰς τὰς ὀλίγας φρουράς τῆς, τὰς διεσπαρμένας εἰς τὰς Ἠπειρωτικὰς καὶ Θεσσαλικὰς πόλεις καὶ εἰς μικρὰ τμήματα ἀτάκτων Ἀλβανῶν. Βραδύτερον ὁμως κατώρθωσε νὰ ἀποστείλῃ ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μίαν δύναμιν ἐκ τριῶν περὶπου χιλιάδων στρατιωτῶν, ὅπως ὁμως ἀπροθύμων νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν ἀσυγκρατήτων ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν ἐπαναστατῶν. Οἱ ἐπαναστάται ὁμως, ἔχοντες παραστάτας τοὺς Βασιλεῖς καὶ ἐνισχυόμενοι ἀπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Λαοῦ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος ὡς καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν, διενεργούσης ἔρανον ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐξελιχθήσαν εἰς ἀπρομήτους πολεμιστάς. Εἰς ὅλας τὰς μάχας μὲ τὰ Τουρκικὰ ἀποσπάσματα, τὰ ἐπαναστατικὰ τμήματα ἀνεδείχθησαν νικηταὶ καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν Μαρτίου εἶχον καταλάβει καὶ ἐλευθερώσει ὁλόκληρον τὴν ὑπαιθρον τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας. Ἡ Τουρκία κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, ἰδοῦσα ὅτι ἡ θέσις τῆς εἶχε καταστῆ δύσκολος εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς, ἐπεχείρησε διὰ διαφόρων ὑποσχέσεων νὰ διαλλαγῇ μὲ τοὺς ἐπαναστάτας καί, ἀφοῦ ἀπέτυχε εἰς τὴν προσπάθειάν τῆς αὐτὴν, διέκοψε, τὴν 10ην Μαρτίου, τὰς διπλωματικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Θεωρήσασα, ἕξ ἄλλου ἑαυτὴν ὡς εὐρισκομένην εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν καὶ μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐζήτησε ἐν συνεχείᾳ τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, μετὰ τῶν ὁποίων εἶχεν ὑπογράψει συνθήκην συμμαχίας, ἐξασφαλίζουσαν τὴν ἀκεραιότητά τῆς. Οἱ Ἀγγλοὶ καὶ Γάλλοι ἔσπευσαν ἄμέσως διὰ τῶν στόλων των εἰς τὸν λιμένα Πειραιῶς καὶ διὰ ἀποβιβασθέντων ἀγγημάτων των κατέλαβον στρατιωτικῶς τὸν Πειραιᾶ, τὰς Ἀθήνας μέχρι τῶν Πατησίων καὶ τὴν Πεντέλη, ἔπειτα τὴν Χαλκίδα, τὰς Σπέτσας, τὸ Ναύπλιον, τὰς Πάτρας καὶ μερικὰ πλοῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ Στόλου.

Διὰ τῆς πίεσεως αὐτῆς ἠνάγκασαν τὸν Βασιλέα Ὅθωνα νὰ ἀποκηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν, νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς Κυβερνήσεως καὶ νὰ τεθῶν ὑπὸ καταδίωξιν αἱ ἐπιτροπαὶ ἐράνων καὶ οἱ σύλλογοι στρατολογίας ἐθελοντῶν. Ἡ ἐπανάστασις, ἐγκαταλειφθεῖσα πλέον ὑπὸ τῆς νέας Ἀγγλογαλλο-

φίλου Κυβερνήσεως, εξεφυλίσθη κατά τὸν Μάϊον 1854 εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ ὀλίγον ἀργότερον εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

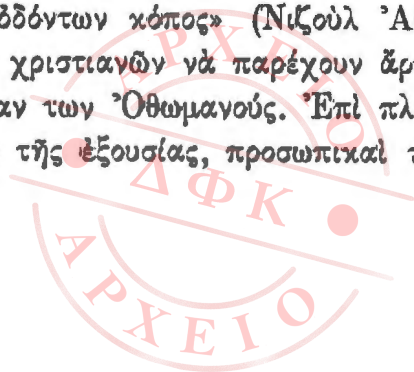
Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1854 εἰς Ἄρταν καὶ τὰς ἄλλας Τουρκοκρατουμένας Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἐξέσπασεν ἀπὸ τὴν ἀναβλάστησιν τῶν ἐλπίδων καὶ τὸν ἀσίγητον πόθον τῆς ἐλευθερίας ἥτοι τῶν ἰδίων ἐκείνων ἐλπίδων, αἱ ὁποῖαι ἐκίνησαν τοὺς ἰδίους Ἑλληνας τοῦ 1821 εἰς ἐξέγερσιν κατὰ τοῦ κατακτητοῦ. Ὅλαι δὲ αἱ ἐξεγέρσεις τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ ἔχουν τὸ χαρακτηριστικὸν καὶ τῆς ταυτότητος τῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα τὴν ἐπροκάλεσαν καὶ τῆς ἐνότητος ὡς πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, ὅστις δὲν ἦτο ἄλλος παρὰ ἡ ἀποτίναξις τοῦ ζυγοῦ. Αἱ συνθήκαι ἐξ ἄλλου, τὰς ὁποίας ἐδημιούργει ὁ κατακτητῆς εἰς τὴν ζωὴν τῶν ὑποδοῦλων, μόνον τὰς εὐκαιρίας καὶ τὸν χρόνον πρὸς ἐξέγερσιν αὐτῶν παρεῖχον.

Κατὰ τὴν πορείαν τῶν πολεμικῶν γεγονότων εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης, ἐγράφησαν τοιαῦται σελίδες ἡρωϊσμοῦ καὶ θυσιῶν καὶ ἠγέρθησαν τοσαῦτα ὀλοκαυτώματα, ἐφάμιλλα ἐκείνων τῶν προγόνων των, ποὺ ἀποδεικνύουν ὅτι πάντοτε τὰ ἴδια ἐλατήρια, τὸ πάθος δηλαδή πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, ἐκίνησαν τὰς ἐξεγέρσεις τῶν Ἑλλήνων.

ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΕΙΣ ΑΡΤΑΝ

Πέραν τῆς γραμμῆς Ἀννίνου, τελευταῖον σύνορον τοῦ νεοσυστάτου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, βαρὺς ὁ θραχνᾶς τῆς δουλείας ἐσφιγγε ἀκόμη τὴν ζωὴν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἡ συμφωνία τῶν Προστατῶν Δυνάμεων μετὰ τῆς Σουλτανικῆς Ἰερχίας περὶ ἀναγνωρίσεως ἐλευθέρως καὶ ἀνεξαρτήτου Ἑλλάδος, δὲν ἐδικαίωσε τοὺς πόθους τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν εἰς ὄλον τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον, ἀφοῦ ἀφήκαν μεγάλας περιοχὰς νὰ στενάζουν ἀκόμη ὑπὸ τὸν σκληρὸν ζυγὸν βαρβάρου κατακτητοῦ. Οὕτω καὶ αἱ ἐλπίδες τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἄρτης, πού εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1821 δι' ἑκατοντάδων ἀγωνιστῶν, στρατηγῶν καὶ ἀπλῶν πολεμιστῶν, διεφύεσθησαν. Αὗται ἐξηκολοῦθησαν παραμένουσαι ὑπὸ τὴν μακροαῖωνα δουλείαν των καὶ δοκιμάζουσαι ὄλας τὰς ταπεινώσεις καὶ τοὺς ἐξευτελισμοὺς, τοὺς ὁποίους ἐπέβαλε ὁ ἀξέστος ἀνατολίτης κατακτητῆς των. «Ἐδῶ εἰς τὴν Ἡπειρον», ἔγραφε εἰς ἐκθεσίν του ὁ Αὐστριακὸς Πρόξενος Σιέτενικ, «ὁ κάθε Τούρκος πιστεύει, πὼς αὐτὸς μὲν εἶναι πλασμένος μόνον νὰ διατάσῃ, ὁ δὲ χριστιανὸς μόνον νὰ ὑπακούῃ καὶ νὰ ὑπηρετῇ». Οἱ Ἑλληνες Χριστιανοὶ τῆς Ἄρτης, ἰδίως τῶν Ἐπαρχιῶν Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων, εἰργάζοντο τὴν πτωχὴν γῆν τῶν πατέρων των χωρὶς νὰ δύνανται νὰ χορτάσουν τὸ ψωμί, ἀφοῦ τὴν μικρὰν των ἐσοδείαν ἀπέδεκάτιζον οἱ ποικιλῶνιοι ἐξοντωτικοὶ φόροι, τοὺς ὁποίους ἡ ἀπάνθρωπος σκληρότης τοῦ κατακτητοῦ ἐπέβαλε εἰς αὐτούς. Καὶ οἱ φόροι αὗτοι, τακτικοὶ καὶ ἔκτακτοι, πού τοὺς ἐδάρυνον ἀπὸ τὸ 1825, δὲν ἦσαν ὀλίγοι. Οὕτω ἐπὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ σίτου ἐπλήρωνον 120 γρόσια τὸ «ξάγι» καὶ ἐπὶ τοῦ ἀραβοσίτου 100 γρόσια. Ἄλλος φόρος ἦτο «τὰ κουνιακάτικα» συνιστάμενος εἰς 50 γρόσια ἐπὶ ἐκάστης οἰκογενείας· ἐὰν δὲ εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν διέμενον περισσότεραι τῆς μιᾶς οἰκογένειαι καὶ ἦσαν ἀναλόγως ἐστίας, τότε ὤφειλε ἐκάστη οἰκογένεια νὰ πληρῶσῃ τὸν φόρον αὐτὸν τῶν 50 γροσίων χωριστά. Ὁ αὐτὸς φόρος ἴσχυε καὶ δι' ἐκάστην τῶν κλινῶν τῆς κατοικίας, ἐφ' ὧν ἐκοιμῶντο ἄνθρωποι, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «κρεβατιάτικα». Ἐπίσης τοὺς ὑποδούλους ἐδάρυνε ἕν φόρος «τῶν ὀδόντων κόπος» (Νιζούλ Ἀδαρίς), ὅστις συνίστατο εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τῶν χριστιανῶν νὰ παρέχουν ἄρτον ἀπληρωτῶς πρὸς τοὺς καταλύοντας εἰς τὴν οἰκίαν των Ὀθωμανούς. Ἐπὶ πλεόν ἴσχυον: αἱ ἀγγαρίαι, ἡσάκις ἐπεβάλλοντο ὑπὸ τῆς ἐξουσίας, προσωπικαὶ τῶν

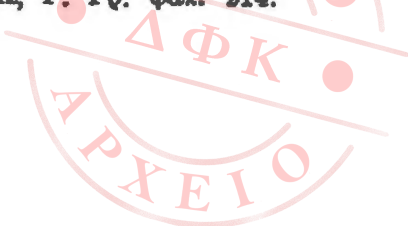
ιδίων κατοίκων ὡς καὶ τῶν φορτηγῶν των ζώων, ὁ φόρος ἐπιτηθεύματος «ισναφιέ», ἐμπορίας «τιτζερέτ» καὶ πέραν ὄλων αὐτῶν, ὁ κεφαλικὸς φόρος (χαράτσι), 60 γροσίων δι' ἕκαστον ἄνδρα καὶ 30 γροσίων δι' ἕκαστον ἄρρεν τέκνον ἡλικίας κάτω τῶν 14 ἐτῶν. Ἀθλιότης καὶ φτώχεια ἐμάστιζε τοὺς ὑποδούλους κατοίκους τῆς Ἄρτης. Αὐτὴ ἦτο ἡ κατάστασις, μέχρις οὗτο ἀνέλαθε τὴν Διοίκησιν τῆς Ἡπείρου ὁ Μεχμέτ Ρεσίτ Πασᾶς Κιουταχῆς (1825-1829), ὅστις, ἀμέσως μὲ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας, κατήργησε ὄλους τοὺς ἀνωτέρω φόρους τοῦ ἀσυνδότητου φορολογικοῦ καθεστώτος καὶ εἰσήγαγε τακτικὸν φόρον, βαρύνοντα ὄλας τὰς τάξεις τῶν μὴ Ὀθωμανῶν ὑπηκόων τῆς Ἡπείρου καὶ συνιστάμενον εἰς 60 γροσίων ὑποχρέωσιν ἐκάστης οἰκογενείας, ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μουχτοῦ». Ἐκ τῶν παλαιῶν φόρων μόνον ὁ προσωπικὸς φόρος «χαράτσι» διετηρήθη. Διὰ μικρὸν χρόνον οἱ Χριστιανοὶ ἠσθάνθησαν ἀνακούφισιν, μὴ διαρκέσασαν ὄμως ἐπὶ πολὺ, ἀφοῦ μετὰ δύο τρία ἔτη ὁ ἴδιος ὁ Ρεσίτ Πασᾶς, ἀκολουθῶν τὴν τακτικὴν καὶ τὸ παράδειγμα τῶν προκατόχων του, ἐπέβαλε τὸν φόρον «φεδίφς» διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν διαφόρων ἐξόδων ὡς καὶ διὰ τὴν μισθοδοσίαν τῆς χωροφυλακῆς καὶ τῶν ἀποσπασμάτων, ποὺ διέτρεχον τὴν ὑπαίθρον, ἀνερχόμενον εἰς 35 γρόσια ἐπὶ ἐκάστης χριστιανικῆς ἢ Ἰουδαϊκῆς οἰκογενείας. Παραλλήλως πρὸς τὸν φόρον αὐτὸν ἐπανέφερε εἰς ἰσχὺν τὰς διαφόρους ἄλλας ὑποχρεώσεις τῶν ὑποδούλων, ὡς τὰς ἀγγαρίας τὰς προσωπικὰς καὶ τῶν φορτηγῶν των ζώων, τὴν δωρεὰν παροχὴν τροφῆς πρὸς τοὺς κατὰ τὸν πόλεμον εἰς τὰς οἰκίας των στρατιῶτας, ἀξιωματικούς καὶ λοιποὺς ὑπαλλήλους τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν περιποίησιν αὐτῶν (Στεμιγιέ) (1).

Οἱ φόροι αὐτοὶ διετηρήθησαν καὶ ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Ρεσίτ, μέχρι τοῦ ἔτους 1841, ὅτε συνεστήθησαν καθ' ὄλην τὴν Ἡπειρον Ὑγειονομεῖα καὶ διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐξόδων τῶν ἰατρῶν, γραμματέων καὶ φυλάκων, ἐπεβλήθη ἕτερος φόρος. Καίτοι ἔξ κατὰ τὸ ἔτος 1842 τὰ Ὑγειονομεῖα τῆς Ἡ-

1. — Εἰς παλαιὸν Μηναιὸν τοῦ Μαρτίου τῆς Ἐκκλησίας Ἁγίας Παρασκευῆς Πραμάντων εὐρίσκομεν σημειωμένην τὴν κάτωθι ἐντύμησιν. 1829, 19 Φλεβάρη, ἐγένετο ἀκρίβεια μεγάλη ὄλον τὸν κόσμον καὶ πάη τὸ γένμα γρ. 150 καὶ ἐχάθημεν ὁ κόσμος. > (μὲ τὸ 150 ἐννοεῖ τὸ ξάγι).

Καὶ εἰς τὸ Δοκίμιον περὶ Ἄρτης τοῦ ποτε Μητροπολίτου Σεραφεῖμ βλέπομεν. «Κατὰ τὸ ἔτος 1828 ἐμάστιζε τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἐπαρχίαν Ἄρτης δεινότατος λιμός, πωλουμένου τοῦ ἀραβοσίτου τὸ ἐξάγιον, ἦτοι ὄκ. 60 περίπου 200 γρόσια, τοῦ σίτου δὲ γρόσια 300.»

Καὶ ἄλλη διαπίπτωσις τῆς τραγικῆς θέσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἄρτης κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο περιέχεται εἰς ἀναφορὰν τὴν ὁποίαν ὁ Προσωρινὸς Διοικητὴς Καρπνησίου κλπ. ἀπέστειλε εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν «ἐφ' ὅτι ὄλα τὰ ἄνδρα καλαμπόκια ἐξηράνθησαν καθ' ὄλην τὴν Ἡπειρον, ἀπὸ τὴν μεγίστην ἀνομιβίαν, ὅτι μέλλει νὰ φάγουν τὸ ψαμί ἀκριβώτερον ἀπὸ τὸ παρελθὸν ἔτος, Ράχοβα Κραβάων 8 Αὐγούστου 1829. Τ.Σ. Ἐμ. Σπουρίδωνος >> ΓΑΚ, Γ. Γρ. φάκ. 214.

ράς καταργήθησαν, διατηρηθέντων μόνον εκείνων ἅτινα εἶχον ἰδρυθῆ εἰς ὠρι-
σμένους λιμένας τῆς Ἡπείρου, ἐν τούτοις, ὁ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐπιβληθεὶς ἀρ-
χικὸς φόρος ἐξῆκολούθει εἰσπραττόμενος εἰς τὸ ἀκέραιον διὰ λογαριασμὸν τοῦ
Γενικοῦ Τουρκικοῦ Δημοσίου Ταμείου.

Κατὰ τὴν ἰδίαν περίπτωσιν ἐπεβλήθη εἰς τοὺς μὴ Ὀθωμανοὺς ὑπο-
δούλους καὶ ὁ φόρος «Μετζιλχανέ» πρὸς κάλυψιν παντὸς προκύπτοντος ἐλλείμ-
ματος κατὰ τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν εἰς τὰ ταμεῖα καὶ τὸ
ὅποσον, κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ κατακτητοῦ, ὄφειλε νὰ τὸ πληρῶσῃ ὁ ραγιαῖς.
Ἐκτὸς αὐτῶν ἐπεβλήθη συγχρόνως καὶ ὁ φόρος «Σουρεῖχουμαγιούν», συνιστά-
μενος εἰς τὴν πληρωμὴν παρὰ τῶν μὴ Ὀθωμανῶν ὑπηκόων, τῶν ἐξόδων με-
ταβάσεως ἐπιτροπῆς Ὀθωμανῶν τῆς Ἄρτης, ἀπαξ τοῦ ἔτους, εἰς τοὺς Ἁ-
γίους Τόπους Μέκκαν καὶ Μεδίνην. Ἡ Τουρκικὴ Πόλις διὰ νὰ γνωρίζῃ ποιοὶ
φέρουν φορολογικὴν ἰδίως ὑποχρέωσιν, ὡς καὶ στρατολογικὴν τοιαύτην ἐκ τῶν
ὑποδούλων, κατήρτισε ὑπηρεσίαν καταγραφῆς γεννήσεων καὶ θανάτων, τὰ πά-
σης φύσεως ἐξόδα τῆς ὁποίας δι' ἄλλου φόρου ὑπεχρέωσε αὐτοὺς νὰ τὰ πλη-
ρῶνουν. Ὅλοι οἱ ἀνωτέρω ἐπιβληθέντες μετὰ τὸ 1825 φόροι, ἐνομιμοποιήθη-
σαν ὑπὸ τὴν γενικὴν ὀνομασίαν «Βεργί» (δοσίματα). Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν
ἐσταμάτησε ἐδῶ. Ἐπεβλήθη ὁ φόρος ἐπὶ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, συνιστά-
μενος εἰς τὸ δέκατον ἐπὶ τῶν πάσης φύσεως εἰσκαμιζομένων γεωργικῶν προϊόν-
των ἐκ περιβολίων καὶ λαχανοκήπων ἀκόμη, ὁ ποιμενικὸς φόρος «τζελέπη»
καὶ ὁ φόρος 10% ἐπὶ τῶν ἀλιευομένων ἰχθύων (τάτζον). Ἐννοεῖται ὅτι ὁ κε-
φαλικὸς φόρος εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις καὶ ἐποχὰς οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ ἰσχύῃ.

Ἡ περιφέρεια τῆς Ἄρτης ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰ ἐπόμενα διαμερίσματα:
Πόλεως, Βρύσεως, Πεδιάδος, Τζουμέρκων, Ραδοβυζίου καὶ Καραθασαρά, ἔχον-
τα ἐν συνόλῳ 2.917 οἰκογενείας. Τὸ ὕψος τῶν εἰσπραχθέντων φόρων ὑπὸ τῆς
Τουρκικῆς Ἐξουσίας ἀνήλθεν κατὰ τὸ ἔτος 1853, ἀπὸ τὰ ἐξ ἀνωτέρω διαμε-
ρίσματα, εἰς τὰ ἐπόμενα ποσά: Φόρος Μουχτοῦ 151.520 γρόσια, Ρεδίφς 84.
590, Μετζιλχανέ 5.000, Ὑγειονομικῶν 8.000, Σουρεῖχουμαγιούν 1.300 καὶ
Νοφοῦξ Τασιντάριν 1.350, ἤτοι γρόσια 252.447, ποσὸν ἀντιστοιχοῦν εἰς Ἑλ-
ληνικὰς δραχμὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης 63.112, χωρὶς εἰς τὸ ἀνωτέρω ποσὸν νὰ
ὑπολογίζεταί καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ κεφαλικοῦ φόρου. Ὅλοι οἱ φόροι αὗτοι: Βερ-
γί, κεφαλικὸς, δεκάτης καὶ οἱ ἄλλοι, πού ἐβάρυνον τοὺς ὑποδούλους λαοὺς τῆς
Ἄρτης καὶ τῆς Ἡπείρου, ἔπρεπε νὰ πληρῶνωνται ἀπὸ αὐτοὺς ἀδιαμαρτυρή-
τως καὶ κατὰ τὸ ἀνεξέλεγκτον δίκαιον τοῦ κατακτητοῦ. Οἱ καθυστεροῦντες τὴν
πληρωμὴν αὐτῶν ἐθασανίζοντο ἀνηλεῶς καὶ ἐφυλακίζοντο. Ὅσοι δὲ ἐξ αὐ-
τῶν ἀπέφευγον νὰ πληρῶσωσι ἰδίως τὸν ἱερὸν φόρον μεταβάσεως τῆς ἐπιτρο-
πῆς εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, ἐθεωροῦντο ἀνευλαβεῖς πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν
θρησκείαν καὶ ἐτιμωροῦντο αὐστηρότερον. Ἀλλὰ διὰ τὴν περιφέρειαν τῆς Ἄρ-
της δὲν ἔφθανον αὗτοι. Εἶχε τὴν ἀτυχίαν, κατὰ τὸ 1853, νὰ ἔχη Διοικητὴν
τῆς ἀξιοστον τινὰ Ἀλβανόν, τὸν Σουλεϊμάν Βέη Φράσαρην, ἐμπορευόμενον κα-

τὰ σύστημα τὸ ἀξιωματικῶν του. Οὗτος, ἐπιφορτισμένος ὢν παρὰ τῆς Πύλης νὰ διατηρῆ στρατὸν δυνάμει 2.500 ἀνδρῶν διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ὑπὸ Ἄρτης μέχρι Πρεβέζης καὶ ἐνῶ διὰ τὴν μισθοδοσίαν καὶ συντήρησιν τούτου ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Τουρκικοῦ Δημοσίου 75 γρόσια δι' ἕκαστον ἄνδρα, ἐν τούτοις διετήρει μόνον ἐν Σῶμα 800 ἀνδρῶν, διὰ τὰ πάσης φύσεως ἔξοδα τοῦ ὁποίου ἐπέβαλλε ἰδίους φόρους εἰς τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς δικαιοδοσίας του, κατακρατῶν πρὸς ἴδιον ὄφελος τὰ ἀποστελλόμενα παρὰ τοῦ Δημοσίου ποσά.

Κατὰ παλαιὰν συνήθειαν τὸ Τουρκικὸν Δημόσιον ἐζήτει καὶ εἰσέπραττε τοὺς φόρους του, διαρκούντος τοῦ φορολογικοῦ ἔτους καὶ ἰδίως κατὰ τὸν μῆνα Αὐγούστου αὐτοῦ. Ὄταν, ὁμως, τὸ φθινόπωρον τοῦ 1853 ἡ Τουρκία ἐνεπλάκη εἰς πόλεμον μετὰ τῆς Ρωσίας καὶ εὐρέθη ὡς ἐκ τούτου εἰς ταμειακὰς δυσχερείας, διέταξε τότε τὴν διὰ πιστικῶν μέσων κατὰ τῶν ὀφειλετῶν εἰσπραξίν τῶν καθυστερουμένων φόρων, πρὸς δὲ καὶ τὴν προεἰσπραξίν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐβάρυνον τοὺς χριστιανοὺς κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1854, ἰδιαίτερος δὲ τοῦ κεφαλικοῦ ἐπὶ τῶν ἄνω τῶν 14 ἔτων ἀρρένων καὶ τούτου προκαταβολικῶς διὰ μίαν τριετίαν. Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς αὐτῆς ὁ Φράσαρης ἐξάπέστειλε ἐκ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ κατὰ τὸν Δεκέμβριον 1853, ομάδας 20, 30 καὶ 40 στρατιωτῶν εἰς διάφορα χωρία τῆς πτωχῆς Ἐπαρχίας Ραδοβούζιου, ἵνα εἰσπράξουν ἀφ' ἑνὸς τὰ ὀφειλόμενα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ν' ἀπαιτήσουν τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων τοῦ ἔτους 1854 καὶ δὴ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους αὐτοῦ. !!

Ἡ ἐμφάνισις τῶν ἀποσπασμάτων εἰς τὰ χωρία τοῦ Ραδοβούζιου ἔφερε τοὺς κατοίκους αὐτοῦ εἰς τελείαν ἀπόγνωσιν, ἦτο πλέον ἀδύνατον νὰ ἀντιέξουν περισσότερον εἰς τὰς πιέσεις τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἡ ψυχὴ των ἐξηγγείρετο. Οἱ πρόκριτοι τῶν χωρίων, πρὸς τοὺς ὁποίους οἱ Τούρκοι κυρίως ἀπηυθύνοντο, ζητοῦντες τὴν συνδρομὴν των πρὸς εἰσπραξίν τῶν φόρων ἐπειδὴ ἐθεώρουν αὐτοὺς συνυπευθύνους διὰ τὴν καθυστέρησίν των, ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ βουνά. Ἐγνώριζον δὲ καὶ τὸ προηγούμενον, ὅταν κατὰ τὸ 1852 ὁ Τούρκος Χατζὴ Χουσίμπεης μετέβη μετὰ τὸ ἀπόσπασμά του εἰς τὸ Ραδοβούζι καὶ συνέλαβεν 12 προκρίτους, τοὺς ὁποίους ἐθεώρει ὑπευθύνους διὰ τὴν καθυστέρησιν φόρων καὶ δι' ὑπόθαλψιν συγχωριανῶν των ποὺ κατέφυγον ἐκ τῶν πιέσεων εἰς τὰ βουνά καὶ ἀπὸ τοὺς συλληφθέντας ἄλλους μὲν ἔκασεν ζωντανούς, ἄλλους ἐξετέλεσεν ἀμέσως καὶ ἄλλους ἔστειλε δῆθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ κατὰ τὸν πλοῦν ἐπνίξεν εἰς τὴν θάλασσαν. Λόγω μεγάλης καταστροφῆς τῆς γεωργίας κατὰ τὸ ἔτος 1851 καὶ ἰδίως τὸ 1853 συνέβη μεγάλη σιτοδεία καὶ ἡ Τουρκία, ἀντιμετωπίζουσα τὰς συνεπείας τῆς καὶ θέλουσα νὰ ἐνισχύσῃ πτωχὰς καὶ ἀγόνους περιφέρειας, κατοικουμένας ὑπὸ ὁμοθησικῶν τῆς Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν, συνεχέντρωσε τὰ σιτηρὰ τῆς Ἄρτης εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς πεδιάδος τῆς καὶ ἐκείθεν διὰ τῆς Σαλαώρας λιμένος τοῦ Ἀμβρα-

κικοῦ, τὰ διωχέτευε εἰς ἄλλους Τουρκικοὺς λιμένας ὅπου αἱ ἀνάγκαι τῶν κατοίκων τὸ ἔζητουν. Ἐφθάσε νὰ πωλήται τὸ φθινόπωρον τοῦ 1853, ὁ μὲν σίτος εἰς τὴν υπερβολικὴν τιμὴν τῶν δύο γροσιῶν κατ' ὄκλαν, ὁ δὲ ἀραβόσιτος πρὸς 60 παράδες. Χρήματα δὲν ὑπῆρχον καὶ ἡ πείνα ἐμάστιζε τοὺς κατοίκους τοῦ Ραδοβούζιου.

Πρὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς καὶ διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰς διώξεις ἐκ τῆς μὴ πληρωμῆς τῶν φόρων, 220 οἰκογένειαι τοῦ Ραδοβούζιου ἐπεχείρησαν κατὰ Δεκέμβριον 1853, ἑμαδικὴν ἔξοδον πρὸς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα καὶ ἄλλαι μὲν ἐξ αὐτῶν ἐπροχώρησαν καὶ διέβησαν τὰ σύνορα ἄλλαι δέ, πεισθεῖσαι εἰς διαβιθασθείσας ἀπατηλάς ὑποσχέσεις τοῦ Καϊμακάμη τῆς Ἄρτης, ὅτι δὲν θὰ καταδιωχθοῦν, ἐπέστρεψαν. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν μόνον τὰ δεινὰ αὐτὰ ποῦ συνῆθλον τὴν ψυχικὴν ἀντοχὴν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἡ ζωὴ των, ἡ περιουσία των καὶ αὐτὴ ἡ τιμὴ τῆς οἰκογενείας των εὕρισκοντο πάντοτε εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κατακτητοῦ. Εἶχον κατορθώσει κατὰ καιροὺς οἱ Τούρκοι καὶ δι' Ἑλληνικῶν ἀκόμη χειρῶν, ποῦ εὕρισκοντο εἰς κάποιαν ἐξάρτησιν, μᾶλλον οικονομικὴν, ἀπὸ αὐτοῦ, νὰ φονεύουν Ἑλληνας τοὺς ὁποίους, εἴτε ἐφοβοῦντο διὰ τὴν ἐπιρροὴν των ἐπὶ τῶν κατοίκων, εἴτε δι' οἰονδήποτε ἄλλον λόγον ὑποπτεύοντο. Οὕτω: ὁ Χασάν Πασᾶς κατὰ τὸ ἔτος 1838 παρέσυρε τὸν Ντούλαν Γώγου Μπακόλαν καὶ ἐφόνευσε τὸν πρόκριτον τοῦ Βελεντζικοῦ, Κοτσιλάν, ἐνῶ ταυτοχρόνως εἶχε ἐφοδιάσει καὶ τὸν Κοτσιλάν μὲ ἔγγραφον ἐντολὴν νὰ φονεύσῃ, ἐφ' ὅσον θεθαίως ἤθελε προλάβει ἐκεῖνος, τὸν Ντούλαν Μπακόλαν. Τὴν 22αν Ὀκτωβρίου 1838 ὁ ἴδιος Τσέλιος Πίτσιαρης μὲ τὸν Ντελλήλ Ἀγά ἐφόνευσε, ἀνύποπτον, τὸν Γιαννάκη Κοτελίδαν ἀπὸ τὴν Χώσεψην, ὡς καὶ δύο ἄλλους συντρόφους του, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ παπᾶ τῶν Θεοδωριάκων Δημητρίου Κυρτσιᾶ. Οἱ Τούρκοι πάλιν κατὰ τὸ ἔτος 1842 παρεκίνησαν ἀνθρώπους των καὶ ἐφόνευσαν τὸν ἐκ Σκουληκαριᾶς Φωτάκη Σκαλτσογιάννην. Καὶ τὸ 1846 οἱ ἴδιοι Τούρκοι παρεκίνησαν τὸν νεαρὸν τότε υἱὸν τοῦ τελευταίου, Δημήτριον Σκαλτσογιάννην καὶ δύο συγγενεῖς του Κοτσιλαίους, καὶ ἐφόνευσαν εἰς τὴν ὁδὸν μεταξὺ Βελεντζικοῦ καὶ Σκουληκαριᾶς, θέσιν «Καπετὰν Καρτέρι» Μέγα Κάμπου Βελεντζικοῦ, τὸν Ντούλα Γώγου Μπακόλαν (1).

Ὁ Φετσάμπεης, Δερβέναγας τῆς Ἠπείρου, κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1853 διὰ τοῦ Ἰμβραήμ Καστρινοῦ εἰς τὸ Κάτω Ραδοβούζι ἐφόνευσε τὸν γερωκώστα Σκαλτσογιάννην. Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ὁ Σουλεϊμάν Φράσαρης Δερβέναγας τῆς Ἄρτης ἐφόνευσε τὸν Ἰωάννην Ψαρρογιάννην ἀπὸ τὴν Φλωριάδα τοῦ

1. — Τὸν φόνον τοῦ Ντούλα Μπακόλα ἔκαμε ὁ Δημήτριος Φ. Σκαλτσογιάννης, ὁ Κώστας Κατσῶλας σύζυγος τῆς ἀδελφῆς του Δημητρούλας Σκαλτσογιάννη καὶ ἕνας ἄλλος, Κοτσιλᾶς ἐπίσης. Μετὰ ἕν ἔτος εἰς τὴν Σκουληκαριᾶ φονεύεται ὁ ἀνωτέρω Κώστας Κατσῶλας πιθανῶς ἀπὸ ὀπαδὸν τοῦ Μπακόλα. Τοῦτο καθέθεσε ἡ χήρα σύζυγός του εἰς τὸν Ἀστυνόμον Καρβασαρά ὅταν καταδικωκυμένη ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰσηλθὲν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τὸν Σεπτέμβριον 1858.

Βάλτου, συνοικισμού τότε της Σκουληκαριάς, εκ της γνωστής οικογενείας της Γκόλφως συζύγου του Γεωργίου Καραϊσκάκη. Και αι αυθαιρεσίαι συνεχίζονται.

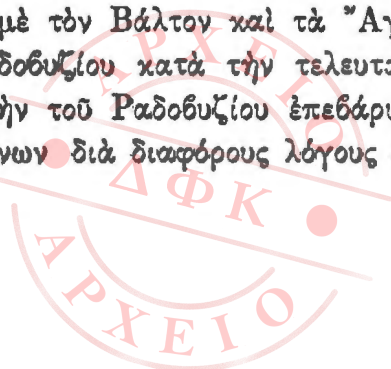
Τὴν 13ην Ὀκτωβρίου 1853, ὁ Τούρκος ὑπηρέτης τοῦ Καϊμακάμη τῆς Ἄρτης μεταβάς εἰς τινὰ οἰκίαν κατοικοῦ τῆς πόλεως, προσεπάθει νὰ ἀνοίξῃ τὴν θύραν διαίως καὶ εἰσέλθῃ δι' ἀκατονομάστους σκοπούς. Γείτων τις, ἐξεληθὼν πρὸς βοήθειαν τοῦ δημοθρήσκου τοῦ χριστιανοῦ, ἐπυροβολήθη ὑπὸ τοῦ Τούρκου, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς. Ἀκολούθως ὁ Τούρκος ἔσυρε τὸ ξίφος διὰ νὰ κτυπήσῃ τὸν χριστιανόν, οὗτος ἕως διὰ τῆς φυγῆς κατώρθωσε νὰ σωθῇ ὡς ἐκ θαύματος. Ὁ ἀνωτέρω Τούρκος, συλληφθεὶς, ἐνεκλείσθη εἰς τὰς φυλακάς καὶ, μετὰ τετραήμερον κράτησιν εἰς αὐτάς, ἐξήλθε εἰς τὴν πόλιν ὀπλοφορῶν καὶ ἀπειλῶν τοὺς πάντας, πυροβολήσας μάλιστα ἕτερον γείτονα. Σχετικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Ἑλλήνος καὶ Ἀγγλοῦ Προξένου ἀπέβησαν ἀκαρποὶ, τοῦ Καϊμακάμη δηλώσαντος, ὅτι «οἱ ὑπήκοοι-τῶν ξένων δυνάμειν δὲν πρέπει νὰ ἀναμιγνύονται εἰς τὰ τῶν Ραγιάδων». Καὶ ἄλλο ἐπεισόδιον συνέβη κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου 1853 εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης. Οἱ Ἄλβανοί, πανηγυρίζοντες διὰ τὸν ἀπογεμνηθέντα νέον τίτλον εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ πυροβολοῦντες διὰ τὸ γεγονός, ἐφόνευσαν ἕνα πτωχὸν Ἑλληνα χριστιανόν, ὅστις εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ὑπηρετῇ παρὰ τῷ Φρουράρχῳ καὶ Γενικῷ Διοικητῇ Σουλεϊμάν Βέη Φράσαρη, προσθέτοντες: «ὅς πάει καὶ ἕνας Ρωμηὸς κουρμπάνη διὰ τὸν Βασιλιὰ μας». Τραγικῶς ἀπελπιστικὴ ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὸ Ραδοβύζι κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1853 ἀπὸ τὰς αυθαιρεσίας τοῦ χυδαίου κατακτητοῦ καὶ τὸ ἔαρὸς τόσων φορολογιῶν. Συνέπεσε ἐπὶ πλέον αὐτῶν, ὁ ἐδρεΐων εἰς Ἄρταν Δερβέναγας τῆς Ἐπαρχίας Ἄρτης καὶ Πρεβέζης Ἄλβανὸς Σουλεϊμάν Βέη Φράσαρης, τὰ φορολογικὰ ἔαρη ἐπὶ τῶν ὑποδούλων τῆς Τουρκικῆς Ἐξουσίας συνεχῶς νὰ ἐπαυξάνῃ καὶ δι' ἄλλων πιεστικῶν βαρῶν, πού ἐπέβαλλε ἐπ' αὐτίων πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ ὠφέλειαν. Ἡ ἀσκησις τῆς ἐξουσίας, τοῦ ἱκανοποιεῖ καὶ τὰ βάρβαρα ἔνστικτα τῆς διεφθαρμένης τοῦ ἰδιοσυγκρασίας, ἀλλὰ παραλλήλως τοῦ προσεπόριζε προσωπικὰ οἰκονομικὰ ὠφελήματα. Ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὑπηρετεῖ ὡς τοπικὸς Διοικητῆς τῆς πόλεως καὶ ὁ Χατζῆ Ἀχμέτ Ἀγᾶς, μὴ διαφέρων τοῦ προϊσταμένου του, ὡς πρὸς τὰ αἰσθήματα. Ἐναντι τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων χριστιανῶν. Κατώρθωσεν ἡ Τουρκικὴ Διοίκησις, διὰ τῆς ἀπανθρώπου καὶ ληστρικῆς τῆς πολιτικῆς, νὰ φέρῃ τοὺς ὀρεινοὺς πληθυσμοὺς εἰς κατάστασιν ἀπογνώσεως. Τὴν 26ην Σεπτεμβρίου 1853 ἐκρήγνυται ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος καὶ ἡ ἐλπίς εἰς τὴν νίκην τῆς Ρωσίας κρατεῖ αὐτοὺς ἀκόμη εἰς τὴν ζωὴν. Ἀκολουθεῖ ἡ προκήρυξις τοῦ Τσάρου εἰς τὰς γραμμὰς τῆς ὁποίας ἐκδηλοῦται σαφῶς τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ρωσίας διὰ τοὺς ὑποδούλους χριστιανούς. Ἐγγραφε ὁ Τσάρος: «Ζήτην ἡ Ὀρθοδοξία. Προκήρυξις. Ἡμεῖς ἐλέω Θεοῦ Νικόλαος Α' Ἰμπεράτωρ καὶ Αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ρωσιῶν καὶ Βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, Διακηρύττομεν Πανδήμως. . . Ἡ Ρωσία προκαλεῖται καὶ πάλιν. Ἄλλο λοιπὸν δὲν λείπεται εἰς

αυτήν εἰμὴ ἐν πεποιθήσει ἀναθέτουσα τὰς ἐλπίδας τῆς εἰς τὸν Θεὸν νὰ προσ-
 τρέξῃ εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν ὄπλων ὅπως ἀναγκάσῃ τὴν Ὀθωμανικὴν Κυβέρνη-
 σιν νὰ σεβασθῇ τὰς συνθήκας καὶ ὅπως τύχῃ τῆς ἰκανοποιήσεως ὄλων τῶν
 ὕβρεων, δι' ὧν αὐτὴ ἀπεκρίθη εἰς τὰς αἰτήσεις Ἡμῶν τὰς μετριοφρονεστέρας
 καὶ εἰς τὴν εὐνομον μέριμναν Ἡμῶν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ
 ΠΙΣΤΕΩΣ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν τῆς πίστεως τὴν ὁποῖαν πρεσβεύει καὶ ὁ Ρω-
 σικὸς Λαός. . . Ἐξεδόθη ἐν τῷ ἀνωτέρῳ Τσέρκοε Σέλο τὴν εἰκοστὴν ἡμέραν
 τοῦ Ὀκτωβρίου 1853 ἔτους. ΝΙΚΙΟΛΑΟΣ». Ὅταν δὲ ὁ Ρωσικὸς στόλος ὑπὸ
 τὸν Ναύαρχον Ναχίμωφ κατεναυμάχησε καὶ κατέστρεψε Μοῖραν Τουρκικοῦ
 Στόλου κατὰ τὸ τέλος Νοεμβρίου εἰς τὰ παράλια τῆς Σινώπης, αἱ ἐλπίδες τῶν
 ὑποδοῦλων διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν των ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ δυνάστου ἀνεπτέρωθη-
 σαν καὶ καταληφθέντες ἀπὸ ἀσυγκράτητον ἐνθουσιασμόν, ἤρχισαν νὰ ἐκδηλώ-
 νουν τάσεις ἀνυπακοῆς πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ κατακτητοῦ καὶ περιφρόνησιν
 πρὸς τὰ ὄργανά του. Ἡ ἐξέγερσις ἠτοιμάζετο εἰς τὰς ψυχὰς των καὶ τίποτε
 πλέον δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν συγκρατήσῃ. Καὶ γράφει ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης,
 Ὑπασπιστὴς τότε τοῦ Βασιλέως Ὀθωνος, εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του: «Εἰς
 τὰς ἀρχὰς τοῦ 1854 ἐζήτουν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τοὺς ἐν Ραδοβίτσι Ἕλληνας κα-
 θυστεροῦντας φόρους, παραδιάζοντάς τους, οἱ Πρόκριτοι ἔγραφαν εἰς τοὺς
 Στρατηγούς Ἰσκον καὶ Ράγκον, ὅστις ἦτο γείτονάς των, ἂν πρέπει νὰ ἀντι-
 σταθοῦν καὶ ν' ἀρχίσουν τὸν ἀγῶνα. Τὸ ἔγγραφον αὐτὸ τῶν προκρίτων ἐστά-
 λη παρὰ τῶν Στρατηγῶν Ἰσκου καὶ Ράγκου εἰς τὸν Γενναῖον ζητοῦντες τὴν
 γνώμην του, καὶ ὁ Γενναῖος τὸ παρουσίασε εἰς τὸν Βασιλέα. Ὁ Βασιλεὺς δια-
 ταξε τὸν Γενναῖον νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς εἰρημένους Στρατηγούς, ὅτι νὰ μὴ κά-
 μουν ἄωρον κίνημα οἱ ἔξω ὁμοεθνεῖς, ἐωσότου ἰδοῦμεν τὰς περιστάσεις, ἐὰν
 εἶναι βοηθητικά, νὰ προχωρήσουν πρῶτον καὶ νὰ περάσουν τὸν Δούναβιν οἱ
 Ρῶσοι κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ δεῦτερον ποῖα μέρη θὰ πάρῃ ἡ Δυτικὴ Εὐρώ-
 πη». Καὶ παρὰ τὰς συστάσεις τοῦ Ὀθωνος, νομίζοντος ὅτι εἶναι πρόωρος ἀκό-
 μη πᾶσα ἐξέγερσις, «εἰς τὸ μεταξὺ τοῦτο», συνεχίζει εἰς τὰ ἀπομνημονεύμα-
 τά του ὁ Κολοκοτρώνης, «διασθέντες οἱ ἐν Ραδοβυζίῳ Ἕλληνες ἀπὸ τὰς κα-
 ταπιέσεις τῶν Τούρκων, ἀντιστάθησαν κατ' αὐτῶν καὶ ἤρχισεν ἡ ρῆξις».

ΠΑΡΑΜΟΝΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἡ ὑπὸ τὰς ἐκτεθείσας συνθήκας τυραννικὴ καὶ ἀπάνθρωπος ἀσκησις
 τῆς ἐξουσίας ἐκ μέρους τοῦ Τούρκου κατακτητοῦ, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ δη-
 μιουργήσῃ ἄγχος εἰς τὴν ζωὴν τῶν κατοίκων καὶ νὰ διασαλεύσῃ σοβαρῶς τὴν
 ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν εἰς τὴν γειτονεύουσαν μὲ τὸν Βάλτον καὶ τὰ Ἄγρα-
 φα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος περιοχὴν τοῦ Ραδοβυζίου κατὰ τὴν τελευταίαν
 πρὸ τοῦ 1854 πενταετίαν. Ἐπὶ πλέον τὴν ζωὴν τοῦ Ραδοβυζίου ἐπεβάρυνον
 πολλοὶ τῶν κατοίκων, εἴτε ἐκ τῶν καταδιωκομένων διὰ διαφόρους λόγους ἀπὸ

τά αποσπάσματα, είτε ἐκ τῶν ἀρνούμενων, ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν νὰ ὑπηρετοῦν ἢ νὰ ὑπακούουν εἰς τὸν κατακτητὴν, οἵτινες συγκροτοῦντες ὁμάδας, ἐπεδίδοντο εἰς ληστρικὰς πράξεις. Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ὅπου ἡ ληστεία κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχε λάβει διαστάσεις, συχνὰ συμμορίαι ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Βάλτου ἢ τῶν Ἀγράφων, εἰσῆρχοντο εἰς τὸ Ραδοβύζι διὰ νὰ ἀποφύγουν προσωρινῶς τὴν καταδίωξιν τῶν Ἑλληνικῶν ἀποσπασμάτων.

Πλὴν τῶν συμμοριῶν αὐτῶν, κατὰ καιροὺς ἀπεσπῶντο ἐκ τῆς τουρκικῆς δυνάμεως διάφοροι Ἄλβανοί, ὅπως ὁ Χάρος Τεπελένης, ὁ Νταλιάνης κατὰ τὸ 1853 καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐπεδίδοντο καὶ αὐτοὶ εἰς διαφόρους ληστρικὰς πράξεις.

Ἡ ἔκρυθμος αὐτὴ κατάστασις ἠνάγκασε, ἀπὸ τὸ 1849 καὶ ἔντεθεν, τὸν Δερβέναγα τῆς Ἄρτης, νὰ προσλαμβάνη συχνὰ καὶ διὰ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα, χριστιανούς τινας, ὡς ὑπομισθίους τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας καὶ κατὰ προτίμησιν ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι, ἢ ἤσκουν κάποιαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν κατοίκων ἢ διήγουν ληστρικὸν βίον, θεωρῶν αὐτοὺς ἱκανοὺς καὶ καταλλήλους νὰ τὸν ἐξυπηρετήσουν εἰς τοὺς σκοποὺς του. Εἰς αὐτοὺς ὁ Δερβέναγας ἐπέτρεπε νὰ συγκροτοῦν μικρὰς ομάδας ἐνόπλων ἀνδρῶν ἐπὶ ἀντιμισθία, διὰ νὰ βοηθοῦν, ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὰ τουρκικὰ ἀποσπάσματα, τὸ ἔργον τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Ἄρτης, ἰδίως δὲ εἰς τὴν περιοχὴν Ραδοβυζίου. Ἦτο δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν, ἢ διατήρησις τῆς τάξεως καὶ ἢ καταδίωξις ἀτάκτων στοιχείων ποῦ συνεχῶς ἐμάστιζον τὸν τόπον, προσέτι δὲ ἢ ἐξακριβώσις τῆς παραγωγῆς τῶν κατοίκων διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς φορολογίας καὶ ἢ ἐνίσχυσις τῶν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων δταν περιέτρεχον τὴν περιφέρειαν διὰ τὴν εἰσπραξιν τῶν διαφόρων φόρων κ.λ.π.

Ἵπομισθιοὶ, ἐκ τῶν πρώτων, ποῦ ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ομάδων αὐτῶν ἦσαν, ὁ Δημήτριος Φ. Σκαλτσογιάννης ἐκ Σκουληκαριάς, διὰ τὴν περιφέρειαν Ζυγοχωρίων τοῦ Κάτω Ραδοβυζίου (Λεβίτσιο, Ἄνω Πέτρα, Δημαριό, Χώσιανα, Τσιρκίστα), ὁ Καραγιάννης Κοτσίλας μετὰ τῶν ἀδελφῶν του. Γούλα Κοτσίλα, Βασίλη Κοτσίλα, Κολιοῦ Κοτσίλα, Δημητρίου ἢ Μπατσούλα Κοτσίλα καὶ τοῦ συγγενοῦ των Νάσιου Κοτσίλα, ὄλων ἐκ Βελεντζικοῦ. καὶ διὰ τὸ ἴδιον χωρίον των καὶ τοὺς πολλοὺς συνοικισμοὺς του, ὁ Γεώργιος Κατσικογιάννης μετὰ τῶν ἀδελφῶν του Δημητρίου καὶ Θεοδώρου Κατσικογιάννη ἐκ Βελεντζικοῦ διὰ τὴν Σκουληκαριάν, Κλειδί καὶ Ρεΐκια, ὁ Βασίλειος Τσιγαρίδας καὶ ὁ Κώστας Δερέκος δι' ἄλλας περιοχὰς τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου.

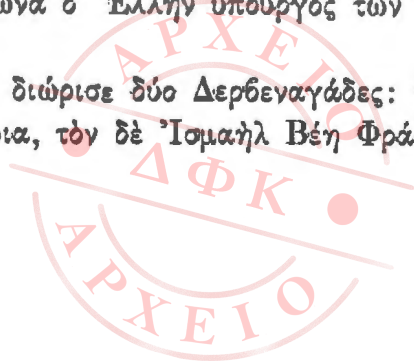
Τὴν φήλαξιν δὲ τῶν συνόρων τῆς Ἐπαρχίας του καὶ ἀπὸ τοῦ Ἄννινου μέχρι Χελώνας καὶ Αὐλακίου ἀνέθεσεν ὁ Δερβέναγας τῆς Ἄρτης, εἰς πολυμελῆ ομάδα ἐνόπλων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Γιάννην Ψαρογιάννην ὡς μπουχαδάζην καὶ Γεώργιον Ντούλα Μπακόλα. (ΠΑΚ. Ὑπ. Ἐσ. Φακ. 163). Εἰς τὴν ομάδα αὐτὴν συμπεριέλαβε καὶ τοὺς διάγοντας ὡς τότε ληστρικὸν βίον εἰς τὸ

Ραδοβύζι, αδελφούς Κώσταν και Γκόλιαν Ἀγγέλην, Βασίλειον Καραμπάν Μπαρπιτσιωτήν, Βλαχοδήμον, Γραδούλαν και άλλους.

Ἐξ αὐτῶν ὁ Δημ. Σκαλτσογιάννης ἀφ' οὗτου, κατὰ τὸ 1849, ἀνέλαβε τὴν ὑπηρεσίαν αὐτήν, κατεσκεύασε παρὰ τὴν θέσιν Γεωργαρέϊκα και τὴν ἐκεῖ διερχομένην ὁδόν, τῆς περιοχῆς Ἀνω Πέτρας, οἰκίαν οὗου ἔκτοτε ἐγκατεστάθη μετὰ τῆς μητρός του. Εἰς τὴν ἰδίαν δὲ περιοχὴν κατώκει και ἡ ἀδελφή του Γιαννούλα χήρα Λουκᾶ Κούτρα. Ἐπειτα και ὁ Ψαρογιάννης μετέφερε ἐκ Φλωριάδος τὴν οἰκογένειάν του εἰς Σκουληκαριά και ἐγκατεστάθη εἰς τὴν ἐκεῖ Ἱερὰν Μονήν, ἀπ' οὗου ἐπέβλεπε, διὰ τῶν ὁπαδῶν του, τὴν φύλαξιν τῆς μεθορίου. Αἱ σχέσεις ὁμως ἐνίων τῶν ἀνωτέρω ὑπομισθίων, λόγω παλαιῶν διαφορῶν, κάθε ἄλλο παρὰ φιλικαὶ ἦσαν. Οὕτω μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν Σκαλτσογιάννη - Κοτσίλα ἀφ' ἐνὸς και τῶν Ψαρογιάννη - Μπακόλα ἀφ' ἐτέρου, ἐπειδὴ εἶχον μεσολαβήσει κατὰ τὸ παρελθόν φόνου συγγενῶν των, ἦσαν ἀκρως ἐχθρικά. Μάλιστα, ὅταν κατὰ Δεκέμβριον 1850 ὁ Ψαρογιάννης ἐκλήθη νὰ ἐμφανισθῆ ἐνώπιον τοῦ προϊσταμένου του, Βεζύρη τῶν Ἱωαννίνων, διὰ νὰ δώσῃ λόγον διὰ τινὰ φόνον ἀποδιδόμενον εἰς αὐτόν, οὗτος ὄχι μόνον ἠρνήθη νὰ παρουσιασθῆ, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐνισχύσας τὸ Σῶμα του δι' 80 ἐνόπλων ἀνδρῶν εἰς τὴν Σκουληκαριά και καταλαβῶν διὰ τῶν Βασ. Καραμπᾶ και Γραδούλα, σημεῖα τινὰ τοῦ Ραδοβύζιου, ἔθεσε ὡς προϋπόθεσιν τῆς ἐμφανίσεώς του, τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐξ Ἀρτης τοῦ Σουλεϊμᾶν Φράσαρη, ὡς και τῶν ἐχθρῶν του Σκαλτσογιανναίων. Ἐπὶ πλέον ἐζήτησε νὰ διορισθῆ ὁ ἴδιος Καπετάνιος (ἀρχηγὸς τῶν ὄπλων) εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Ἀρτης, δίδων ἐκ τῶν προτέρων ὑπόσχασιν ὅτι θὰ ἐξασφαλίσῃ τάξιν και ἀσφάλειαν και δὲν θὰ συμβῆ οὐδεμίαν κατάχρησις. (ΓΑΚ, Φ. 163α, Ὑπ. Ἐσωτ.).

Δι' ἕνα διάστημα ὁ Φράσαρης δὲν φαίνεται ἀσκῶν τὰ καθήκοντα τοῦ Δερβέναγα Ἀρτης και τοῦτο συμπίπτει χρονικῶς μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἀξίωσιν τοῦ Ψαρογιάννη, τῆς ὁποίας πιθανὸν νὰ ἦτο ἀποτέλεσμα. Τὸν ἀντικαθιστᾶ τότε ὁ Ὑποδερβέναγας Ἰμβραήμ Καστρινὸς ὅστις, θέλων νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν εἰς τὸ ταρασσόμενον Ραδοβύζι, ἐφήρμοσε κατὰ τοῦ πληθυσμοῦ σκληρὰ μέσα, ἐκτοπίσεις, φόνους, δημεύσεις περιουσιῶν κλπ. Παντοῦ σπεῖρει τὸν τρόμον και τὸν πανικὸν τῶν κατοίκων. Φοβοῦνται ἀκόμη και οἱ Σκαλτσογιανναῖοι τὸν διαβόητον Ὑποδερβέναγαν και ἀποσύρονται εἰς Βελεντζικὸν ἀναμένοντες κάποιαν μεταβολὴν εἰς τὴν κατάστασιν. Καὶ πράγματι, ὁ Πασᾶς τῆς Λαρίσης, ὡς ἀνώτερος Διοικητῆς και τῆς Ἠπείρου, πληροφορηθεὶς τὰς ἀκρότητας τοῦ Ἰμβραήμ και τὸν προκληθέντα σάλον εἰς τὸ Ραδοβύζι, ἐπαναδιορίζει κατὰ Ὀκτώβριον 1852, τὸν Σουλεϊμᾶν Φράσαρη ὡς Δερβέναγα τῆς Ἀρτης. Τὰς εἰδήσεις αὐτὰς γνωρίζει εἰς τὸν Βασιλέα Ὁθωνα ὁ Ἑλληὴν ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν ὡς ἀκολούθως:

«Μεγαλειότατε, ὁ Πασᾶς τῆς Λαρίσης διώρισε δύο Δερβέναγάδες: τὸν Χουσεῖν Πασᾶ νὰ δρᾷ εἰς τὰ ἀνατολικά μεθόρια, τὸν δὲ Ἰσμαήλ Βέη Φράσα-

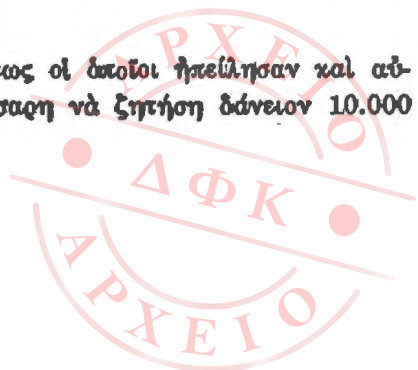
ρη τὰ δυτικά. Ὁ διορισμός του εἰς Ἄρταν συνητήγαγε τὴν προσωρινὴν ἀναστολήν τῶν φορικῶν σκηνῶν, ὅτινες ἐπρόκειτο νὰ λάβουν χώραν μεταξύ τῶν περὶ τὸν Ὑποδερβέναγαν Ἰμβρατὴμ ὑπαλλήλων τοῦ πρώην Δερβέναγα καὶ τῶν Σκαλτσογιανναίων ὡς ἐκ τοῦ φόνου τοῦ Σκαλτσογιάννη, καθ' ὅσον οἱ περὶ τὸν Δημ. Φ. Σκαλτσογιάννη ὡς ἀπολαύοντες τῆς προστασίας τοῦ νέου Δερβέναγα, ἐφησύχασαν ἀναμένοντες τὸν ἐρχομὸν του. Ἀθήναι 5 Νοεμβρίου 1952. Ὑπουργὸς Ἑσωτερικῶν. Ὑπογραφή». (ΓΑΚ, Φ. 171, Ὑπ. Ἑσωτ.)

Καὶ μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Φράσαρη εἰς τὴν Ἄρταν, οἱ ὑπομίσθιοι κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1853 μένουσιν ἀπλήρωτοι. Ἐχουσι λαμβάνειν ἀρκετοὺς μισθοῦς. Τὴν 17ην Μαΐου 1853 οἱ Δημ. Σκαλτσογιάννης καὶ Τσιγαρίδας, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ 50 ἰπαδῶν των, εἰσέρχονται εἰς Ἄρταν καὶ ἀξιοῦν νὰ πληρωθοῦν. Ὁ Φράσαρης προβάλλει ἀνέχειαν τοῦ ταμείου, καὶ τότε οἱ Σκαλτσογιανναῖοι αἰχμαλωτίζουσι ἕνα ἔμπορον Χριστιανὸν καὶ ἀρπάζουσι 20 ἡμίονους, τοὺς ὁποίους ἐρῆκαν εἰς τὴν ἀγοράν. Ἐπιηκολούθησε χρηματικὴ συνεισφορά πολιτῶν, ἀπὸ τὴν ἑποίαν συνεκεντρώθη ποσὸν 17.000 γροσίων, τὸ ὅποιον ἐδόθη εἰς αὐτοὺς καὶ οὕτω ἀφέθη ἐλεύθερος ὁ αἰχμάλωτος καὶ τὰ ζῶα (1).

Καὶ ἐνῶ αὐτὰ συνέβαινον εἰς τὴν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Τούρκων Ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ 1854, εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς τὴν Αἰτωλοσακαρνανίαν καὶ Πάτρας, μὲ πρῶτον δέκτην τὸν Καρβασαρά, φθάνουσι κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1853, ἐκ τοῦ τουρκικοῦ, αἱ πληροφορίαι ὅτι ἡ Τουρκία ἐτοιμάζεται νὰ ἀντιμετωπίσῃ πόλεμον μὲ τὴν Ρωσίαν. Μάλιστα ὁ Ἐπαρχος Βάλτου τὴν 8ην Ἰουνίου 1853 ἀναφέρει εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν πλέον συγκεκριμένην εἰδησιν, ὅτι ὁ Σουλτάνος, διὰ φερμανίου, διέταξε τοὺς Πασάδες Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, Ἰσμαὴλ Μπέην, Σούμπαν Κωστούραν, Σουλεϊμάν Τατρήν, Βασιάρην, Τσέλιον Πίτσιαρη καὶ τὸν υἱὸν Πίτσιαρη, τὸν Πασᾶν τῆς Λαρίσης καὶ τὸν Χατζή Πασᾶν, ὅπως ἐνισχύσουσι δι' ἀνδρῶν τὰς στρατιωτικὰς τῶν δυνάμεις καὶ ἀναχωρήσουσι διὰ Κωνσταντινούπολιν. Δι' ἄλλης ἀναφορᾶς, ὁ ἴδιος Ἐπαρχος, γνωρίζει ὅτι τὸ τουρκικὸν πυροβολικὸν ἀνεχώρησε ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα δι' Ἀδριανούπολιν καὶ ὅτι πασάδες τινες, μετέβησαν εἰς Ἀλβανίαν διὰ τὴν στρατολόγησιν ἀνδρῶν. (Γ.Α.Κ. Ὑπ. Ἑσωτερικῶν, Φ. 159).

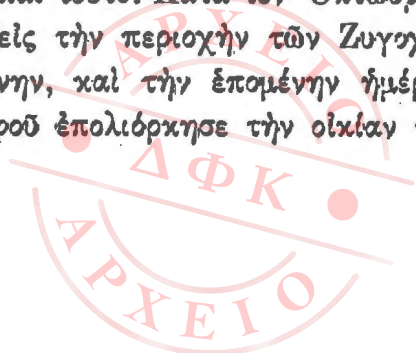
Πληροφορούμενοι τὰ ἀνωτέρω οἱ Ἕλληνες τῆς ἐλευθέρης Ἑλλάδος, πιστεύουσι ὅτι παρουσιάζεται κατάλληλος ἡ στιγμή διὰ νὰ ἐνθαρρύγουσι τοὺς στενάζοντας ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀδελφοὺς τῆς Ἄρτης νὰ ἐξεγερθοῦν κατὰ τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἀποφασίζουσι ἄλλοι νὰ τοὺς βοηθήσουσι οικονομικῶς καὶ ἄλλοι νὰ τρέξουσι εἰς τὸ Ραδοβύζι καὶ νὰ πολεμήσουσι μαζί των. Εἰς τὰς Πάτρας συγ-

1. — Ἦσαν ἀπλήρωτοι καὶ πολλοὶ Τούρκοι τῆς πόλεως οἱ ὅποιοι ἠλείψαν καὶ αὐτοὶ ἐν συνεχείᾳ διασπαγᾶς. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Φράσαρη νὰ ζητήσῃ δάνειον 10.000 γροσίων ἀπὸ τὸν Βαρζέλην διὰ νὰ τοὺς ἀληρώσῃ.

κροτείται ἀπὸ τὸ θέρος 1853 Ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν Κ. Μπότσαρη, Πράτσια, Μαργαρίτη καὶ τοῦ γαμβροῦ του δικηγόρου Χαλκιοπούλου διὰ τὴν συλλογὴν χρημάτων πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος. Ἄλλαι πληροφορίες φέρουν τοὺς Νικ. Ζέρβαν, Γεώργιον Τσάμην, Σωτήριον Στράτον καὶ Θεόδωρον Γρίβαν ἀναμένοντας ἐνίσχυσιν εἰς ὕλικόν καὶ χρήματα διὰ νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρτης. Αἱ εἰδήσεις αὐταὶ φθάνουν εἰς Ἄρταν καὶ ὁ Φράσαρης ἀνησυχῶν, ζητεῖ καὶ συναντᾶται τὸν Αὐγουστον τοῦ 1853 εἰς Ἄρνιον μὲ τὸν Διοικητὴν τοῦ θου τάγματος Ὀροφυλάκων Δ. Σκυλοδήμον εἰς τὸν ὁποῖον ἐκφράζει τοὺς φόβους του νᾶς ἐπιπλοκῆς τῶν σχέσεων τῶν δύο χωρῶν. Ὁ Σκυλοδήμος τὸν καθησυχάζει διαβεβαιῶν αὐτὸν ὅτι ἔχει διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεώς του νὰ ἐμποδίσῃ πᾶσαν ἐξοδὸν ἐνόπλων ἀνδρῶν πρὸς Ἄρταν. Ἀλλὰ οἱ ἐλεύθεροι Ἕλληνες δὲν συγκρατοῦνται, θέλουν νὰ βοηθήσουν τοὺς ἀδελφούς των νὰ ἐπαναστατήσουν καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των. Σχετικῶς ὁ Ἐπαρχος Βάλτου ἀναφέρει: «Καρδασαρᾶς 23 Σεπτεμβρίου 1853. Ἄριθ. 2370. Πρὸς τὸν Κον Νομάρχην Αἰτωλοακαρνανίας. Ταύτην τὴν στιγμὴν πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Ἰωάν. Κοντονίκας, κάταικος Πατσιοπούλου τοῦ Δήμου Θυάμου, παρὰ τοῖς μεθορίοις, συνεννοηθεὶς μετὰ 15-20 ἄλλων συγγενῶν καὶ φίλων, ἐξῆλθεν τῶν Ἑλληνικῶν ὁρίων καὶ κατηρμήθη εἰς Κορόρα τοῦ Ραδοβύζι πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἐνωθῆ μὲ τοὺς ἐκεῖ Σκαλτσογιανναίους καὶ ἄλλους ὄσους χριστιανούς ὑπηκόους τοῦ Ὀθωμανικοῦ καὶ ἀναστατώσωσι τοὺς λαοὺς κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς ἐξουσίας. Εὐπειθέστατος ὁ Ἐπαρχος. Β. Οἰκονομίδης». Ἄλλη ἐπιστολὴ ἐκ Καρδασαρᾶ πρὸς κάποιον Κυριακίδην ἀναφέρει ὅτι: «Ὁ Ἰωάννης Κοντονίκας τῆ συστάσει τοῦ ἀδελφοῦ του Φώτη καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἐμπόρου Καρδασαρᾶ Βήτος, εἰσῆλθον εἰς Ραδοβύζι κλπ.» (ΓΑΚ, Ὑπ. Ἐσ. Φ. 159). Ἀπὸ τὰ πολλὰ δεινὰ κοχλάζει πλέον, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἄρτης, τὸ μῖσος κατὰ τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἡ ἀναταραχὴ εἰς τὸ Ραδοβύζι συνεχῶς ἐνθαρρύνεται ἀπὸ τὸν γειτονικὸν Βάλτον.

Εἶναι τώρα φθινόπωρο τοῦ 1853 καὶ εἶναι δύσκολον νὰ ἡσυχάσουν τὰ πνεύματα καὶ νὰ ἡρεμήσῃ ὁ τόπος. Οἱ Τούρκοι τὸ βλέπουν καὶ παρακολουθοῦν κάθε κίνησιν τῶν χριστιανῶν, ὡς καὶ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κάποιαν συνεργασίαν μαζί των ὅπως εἶναι οἱ ὑπαμισθιοὶ ἀρχηγοὶ τῶν ἐνόπλων ὁμάδων, Πιστεύουν ὅτι αὐτοὶ ὑποβάλλπτουν τὴν ἀγρυπνοσίαν τῶν κατοίκων εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν, καὶ ἔτσι ὑποδαυλίζουσι τὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων, ὑποδοθηθῶντες λόγῳ καὶ τῆς θέσεώς των τὴν ψιθυρίζομένην ὡς προετοιμαζομένην ἐξέγερσιν τῶν κατοίκων. Ἐκτὸς καὶ οἱ σχέσεις των, Τούρκων καὶ ὑπαμισθίων, ἐψυχράνθησαν, δυσσάρεσκεια ὑπέβροσε εἰς τὰς ψυχὰς των καὶ δυσπιστία εἰς τὰς πράξεις ἐκάστου ἐκατέρωθεν ἐφώλιαζε. Ἐπὶ πλέον συνέβη καὶ τοῦτο. Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον 1853 ὁ ὑποδεσφέναγας Ἰμβραήμ Καστρινός, εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ζυγοχωρίων ἐφόνησε τὸν γέρω-Κώστα Σκαλτσογιάννην, καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν μετέβη εἰς τὴν περιοχὴν Ἄνω Πέτρας καὶ ἀφοῦ ἐπολιόρησε τὴν οἰκίαν τοῦ

Δημ. Σκαλτσογιάννη, έπεχείρησε νά συλλάβη τήν μητέρα και τήν αδελφήν του.

Ο εύρισκόμενος εκεί πλησίον Σκαλτσογιάννης έτρεξε και έπετέθη κατά του άποσπάσματος και κατά τήν έπακολουθήσασαν συμπλοκήν έφρονεύθη ό επί κεφαλής των Τουρκοαλβανών Μάλης Τσάμης και έτραυματίσθησαν άλλοι τρεις του άποσπάσματος στρατιώται. Κατά τον ίδιον μήνα ό Φράσαρης, δι' ανθρώπων του, δολοφονεί τον Γιάννην Φαρογιάννην και τότε οι όπαδοι του τελευταίου, Κώστας Άγγέλης, Γκόλιας Άγγέλης, Βασίλειος Κοιτρούμπας, Γραδούλας, Βλαχοδήμος και άλλοι, κηρύσσουν εις τό Ραδοβύζι τήν άνυπακόην εις τον κατακτητήν και αναλαμβάνουν άγώνα κατ' αυτού.

Άλλ' όσοι εκ των υπομισθίων διατελουν άκόμη εις τήν ύπηρεσίαν του Δερβέναγα, ειχον λαμβάνειν κατά τήν ιδίαν έποχήν καθυστερουμένους μισθούς, των ιδίων και των όπαδών των, τήν δε πληρωμήν των και αύξησιν τινα έξήτησαν από τήν Διοίκησιν κατά τό τέλος Οκτωβρίου.

Ο Φράσαρης, διά νά τους έξαναγκάση όπως έμφανισθουν επί τέλους μίαν ήμέραν αυτοπροσώπως εις αυτόν —πράγμα τό όποιον επ' άρκετόν χρόνον δέν ειχον κάμει έως τότε, ένώ αυτός τό έπεδίωκε μέσω και τρίτων προσώπων, συνιστών τουτο εις αυτούς— έδέχθη νά πληρώση όλους τους καθυστερουμένους μισθούς έντός των πρώτων ήμερών του Νοεμβρίου, ύποσχεθεις και μικράν αύξησιν των. Όμως, παρά τήν ύπόσχεσιν αύτήν οι Σκαλτσογιάννης, Κατσικογιάννης, Τσιγαρίδας και άλλοι υπομισθιοι, φοβούμενοι παγίδα, δέν παρεσύρθησαν από τήν ύπόσχεσιν και δέν έδέχθησαν νά παρουσιασθουν οι ίδιοι όποτε ό Φράσαρης προσέθη εις τήν άπόλυσιν των. Τότε οι υπομισθιοι, διακόφαντες πάσαν επικοινωνίαν μετ' αυτού και συγκεντρώσαντες έν συνεχεία σημαντικήν δύναμιν ένόπλων άνδρων εκ των όπαδών των και άλλων εκ των υπό έτών καταδιωκομένων υπό των Τουρκικών αρχών, ήπειλουν τον Φράσαρη ότι, εάν ούτος δέν εκκενώση τήν περιοχήν του Ραδοβυζίου από τά άποσταλέντα εκεί Τουρκικά άποσπάσματα (τά όποια συνετηρουντο υπό των πτωχών χριστιανών), διά τήν είσπραξιν των καθυστερουμένων φόρων, ως και του φόρου του έπομένου έτους 1854 και μάλιστα προκαταβολικώς, ως και εάν δέν καταβάλη εις αυτούς τους όφειλομένους από του Μαΐου 1853 μισθούς, ήσαν αποφασισμένοι νά κατέλθουν εις τήν πεδιάδα με σκοπόν νά πυρπολήσουν, όσα χωρία θά ήδύναντο.

Είχε δε ό Δημ. Σκαλτσογιάννης, έν τώ μεταξύ και από του τέλους Νοεμβρίου, αιχμαλωτίσει δύο Τούρκους από τους διαμένοντας εις τήν πεδιάδα και έζήτηε από τον Φράσαρη ως λύτρα διά τήν άπελευθέρωσιν των 500 τάλληρα. Επειδή ή πεδιάδα της Άρτης ήτο ή περισσότερον βαστάζουσα τά φορολογικά θάρη, τά όποια επέβαλε ό κατακτητής, λόγω της παραγωγικότηός της, έπίστευσαν οι άποστάται ότι μία τοιαύτη ένέργειά των θά έστοίχιζε πολύ, οικονομικώς, εις τον Φράσαρη και θά τον ήνάγκαζε νά υποχωρήση. Εν τούτοις όμως ή άπειλή των έμεινε άνευ αποτελέσματος και ή άνταρσία των

δύο Ἑλλήνων, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὴν ἐφαίνετο ἐκδηλωθεῖσα ἐξ αἰτίας μιᾶς προσωπικῆς ἀφορμῆς, ἔλαβε τὴν μορφήν καὶ ἐξέλιξιν ἐπαναστατικοῦ ἐγερτηρίου, ὡς εὐρόντως ταχέως ἀπήχησιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἑσσανισμένων Ἑλλήνων ἰδίως τῆς περιοχῆς τοῦ Ραδοβυζίου, ὅπου τὸ κλίμα ἐκ τῶν καταπιέσεων τοῦ κατακτητοῦ ἦτο ἄκρως ἠλεκτρισμένον. Ὁ ἐνθουσιασμός τῶν κατοίκων ἐκ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἐνόπλων ομάδων Σκαλτσογιάννη καὶ Κατσικογιάννη, συγχρόνως μὲ τὰς Ρωσικὰς νίκας, ἡ ἀνυπακοή καὶ ἡ ἀδιαφορία των εἰς τὴν πληρωμὴν φόρων, ὡς καὶ αἱ παρατηρούμεναι ὑποπτοὶ κινήσεις των, ἀνησύχησαν τὸν Σαρατιωτικὸν Διοικητὴν Φράσαρη, ὅστις, φοβούμενος τὴν γενίκευσιν τῆς ἐξεγέρσεως, ἔσπευσε κατὰ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου νὰ ἀναφέρῃ εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν τῶν Ἰωαννίνων τὰς δημιουργηθείσας νέας συνθήκας εἰς τὴν ὄρεινὴν περιοχὴν καὶ νὰ ζητήσῃ ἐνισχύσεις, ὅπως ἀντιμετωπίσῃ ἐξελίξεις τοῦ κινήματος τῶν ἀποστατῶν, τὰς ὁποίας πλεόν ἐθεώρει πολὺ πιθανὰς. Πέραν τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς, μετέβη καὶ ὁ ἴδιος ὁ Φράσαρης εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ διὰ ζώσης ἀνέφερε εἰς τὸν τότε Γενικὸν Διοικητὴν Ἡλείου Σαλήκ Πασᾶ τὰ τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως εἰς τὸ ὄρεινὸν διαμέρισμα τοῦ Ραδοβυζίου καὶ ἐζήτησε, ἐκτὸς τῶν ἐνισχύσεων, ὅπως ἐπὶ πλεόν τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ φονεύῃ ἄνευ διαδικασίας τοὺς καταφυγόντας εἰς τὰ θουνὰ ἀντάρτας ἢ ἄλλους καταδιωκομένους, λόγῳ τῶν πιεστικῶν μέτρων, χριστιανούς.

Ὁ Σαλήκ Πασᾶς ἐκάλεσε ἀμέσως τὸ σύμμικτον Διοικητικὸν Δικαστήριον (Μιτσιλίσιν), ἀπαρτιζόμενον ἐκ τοῦ ἰδίου, τοῦ Ἀρχιερέως Ἰωαννίνων καὶ ἄλλων προκρίτων χριστιανῶν καὶ ὀθωμανῶν τῆς πόλεως μὲ κύριον θέμα τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ αἰτήματος τοῦ Φράσαρη, νὰ φονεύῃ δηλαδὴ ἄνευ διαδικασίας τοὺς καταφυγόντας εἰς τὰ ὄρη χριστιανούς, ὅταν οὗτοι θὰ συνελαμβάνοντο. Τὰ μέλη ὁμῶς τοῦ Συμμίκτου Συμβουλίου, ἀκούσαντα τὴν εἰσήγησιν τοῦ Σαλήκ, συμφωνήσαντος μὲ τὴν πρότασιν τοῦ Φράσαρη, διεφώνησαν καὶ ὁ μὲν Ἀρχιερεὺς καὶ οἱ χριστιανοὶ πρόκριτοὶ τῶν Ἰωαννίνων, ἀρνηθέντες νὰ δεχθοῦν τὴν εἰσήγησιν καὶ ὑπογράψουν ἀπόφασιν χορηγοῦσαν τοιαῦτα δικαιώματα εἰς τὸν Φράσαρη ἀπεχώρησαν, οἱ δὲ ὀθωμανοὶ μέλη τοῦ Συμβουλίου, συνεφώνησαν πρὸς τὴν εἰσήγησιν τοῦ Πασᾶ. Λόγῳ τῆς διαφωνίας τῶν μελῶν πρὸς λήψιν ἀποφάσεως ὁ Σαλήκ Πασᾶς παρέσχεν ὁ ἴδιος καὶ ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην τὴν συγκράτησιν εἰς τὸ αἶτημα τοῦ Φράσαρη, προσέτι δὲ ἐκήρυξε τὸν Γεώργιον Κατσικογιάννην, Δημήτριον Σκαλτσογιάννην, Τσιγαρίδαν, Κοσίλαν καὶ τοὺς ἄλλους ὑπομισθίους, ὡς καὶ τοὺς ὀπαδοὺς των, ἀποστάτας (φερμανλήδες) καὶ ἀνέθεσε εἰς τὸν Φράσαρη τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιβαλλομένης εἰς ἀποστάτας, ὡς αὐτοί, ποινῆς τοῦ θανάτου. Ἐπὶ πλεόν ἡ Διοίκησις τῶν Ἰωαννίνων, εὐροῦσα σοβαροὺς τοὺς λόγους τῆς ἀδυναμίας τοῦ Φράσαρη, ὅπως ἐπιβάλῃ τάξιν εἰς τὴν περιφέρειάν του καὶ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἄνω ἀποφάσεως εἴτε διὰ τῆς συλλήψεως καὶ θανατώσεως, εἴτε διὰ τῆς καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐξοντώσεως τῶν ὡς ἄνω ἀποστατῶν καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ καταπνίξῃ πᾶσαν τυ-

χόν έκδηλωθησομένην εξέγερσιν, απέστειλε κατά τὸ δεύτερον δεκαήμερον τοῦ Δεκεμβρίου 1853 δύναμιν στρατοῦ ἐκ 500 Ἀλβανῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς εἰς Ἄρταν καὶ τὰ περίχωρα δυνάμειος 800 ἀνδρῶν τοῦ Φράσαρη. Τὸ Σῶμα τοῦτο τῶν Ἀλβανῶν, μόλις ἔφθασε εἰς Ἄρταν, διηρέθη εἰς τρία τμήματα, τὰ ὅποια ἐτέθησαν ἀμέσως εἰς καταδίωξιν τῶν ἀνταρτῶν. Ἐκ τῶν τριῶν Ἀλβανικῶν ἀποσπασμάτων τὸ ἕν, τεθὲν εἰς καταδίωξιν τοῦ Κατσικογιάννη καὶ τῆς μικρᾶς ἐνόπλου ομάδος του, ἐπέτυχε νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτῶν, τὴν 19ην Δεκεμβρίου, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κάτω Ραδοβυζίου, κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαν δὲ συμπλοκὴν ἐτραυματίσθη εἰς ὀθωμανός, ὁ δὲ Κατσικογιάννης μετὴν μικρὰν του ομάδα κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ. Μετὰ τὴν συμπλοκὴν αὐτὴν, οἱ Δημήτριος Σκαλτσογιάννης, Γ. Κατσικογιάννης καὶ λοιποὶ ὑπομίσθιοι ποτε τοῦ Φράσαρη, ἀντιληφθέντες ὅτι ἐπρόκειτο εἰς τὸ μέλλον νὰ ἀντιμετωπίσουν κοινὸν κίνδυνον, ἀπεφάσισαν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων νὰ ἐνώσωσι τὰς ομάδας των, ἵνα οὕτω ὡς μία ἐνιαία ἰσχυρὰ δύναμις, πολεμήσωσι ὄχι μόνον τοὺς Τούρκους καὶ τὰ Ἀλβανικὰ ἀποσπάσματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Δερβέναγα τῆς Ἄρτης. Ἡ νέα αὐτὴ δμάς, ἀριθμοῦσα τῶρα τεσσαράκοντα ἀνδρας, συνεχρούσθη ἐκ νέου μετὰ Τουρκοαλβανικοῦ ἀποσπάσματος δυνάμειος 300 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Σουλεϊμάν Γκέκαν, τὴν πρωΐαν τῆς 23ης Δεκεμβρίου 1853 εἰς τὸ χωρίον Σκουληκαριά, κατὰ τὴν συναφθεῖσαν δὲ ἐξαώρου διαρκείας μάχην αἱ ἀπώλειαι τῶν μὲν Τούρκων ἦσαν 13 νεκροὶ τῶν δὲ Ἑλλήνων οὐδεμία.

Ἡ αὐτὴ ὡς ἄνω Ἑλληνικὴ δμάς, ἐνίσχυομένη καθημερινῶς καὶ ὑπὸ ἄλλων ἀνδρῶν ἐκ τῶν κατοίκων Ραδοβυζίου, ἔδωσε κατὰ τὰς ἐπομένους ἡμέρας τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου 1853, καὶ ἄλλην σφοδροτέραν μάχην εἰς θέσιν «Παληποαναγιά» Δημαριοῦ, καθ' ἣν ἀνεδείχθη καὶ πάλιν νικητρία. Ὁ Φράσαρης κατόπιν τῶν ἀποτυχιῶν αὐτῶν, ἀντικατέστησε τὸν διοικητὴν τοῦ Τουρκοαλβανικοῦ ἀποσπάσματος Ραδοβυζίου Σουλεϊμάν Γκέκαν, τοποθετήσας ἀντ' αὐτοῦ ὡμότερον Ἀλβανὸν ἀξιωματικόν. Αἱ εἰδήσεις περὶ τῶν πρώτων, ὡς ἀνωτέρω, ἐπιτυχιῶν τῶν ἐξεγερθέντων Ἑλλήνων ἔφθασαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ αἱ ἡφθμερίδες τῆς 3ης Ἰανουαρίου 1854 γράφουν: «Τὰ κατὰ τὴν Ἡπειρον συμβάντα προχωροῦσι σοβαρὰ. Σημαντικαὶ συμπλοκαὶ ἔλαβον χώραν μεταξὺ Ὀθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων. Τὰ πράγματα φαίνεται ὅτι δὲν θέλουν σταματῆσαι ἕως ἐκεῖ καὶ θὰ λάβουν σπουδαιότερον χαρακτήρα».

Ὁ διοικητὴς τῆς Ὑπομοιραρχίας Βάλτου Ἰ. Ἰωακείμ γνωρίζει περὶ τῆς συμπλοκῆς αὐτῆς διὰ τῆς ἀπὸ 24 Δεκεμβρίου 1853 ἀναφορᾶς του πρὸς τὸν Νομάρχην Μεσολογγίου ὅτι, «ἐφρονεύθησαν ἢ ἐπληγώθησαν ἕως 10 στρατιῶται Ὀθωμανοὶ καὶ ὁ πόλεμος αὐτῶν διήρκεσε ἐπὶ 6 ὥρας, οἱ δὲ ὀπαδοὶ τοῦ Σκαλτσογιάννη δὲν ἐδλόθησαν παντελῶς». Ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν τὴν 11 Ἰανουαρίου 1854 ἀναφέρει εἰς τὸν Βασιλέα: «Μεγαλειότατε, ὁ Νομάρχης Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας δι' ἀναφορᾶς ὑπ' ἀριθ. 223 ἀπὸ 8 τρέχοντος, μοῦ ὑποβάλλει ἔγγραφον τοῦ εἰς Καρδασαρά μεταδάντος ἀρχηγοῦ

της κατά την Αιτωλίαν και Ἀκαρνανίαν δημοσίας δυνάμεως. Διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου οὐδὲν νεώτερον τῆς εἰς Σκουληκαριάν γενομένης συμπλοκῆς μεταξὺ τῶν ληστῶν καὶ τοῦ Δερβέναγα ἐκτὸς τοῦ ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Ραδοβυζίου συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ληστῶν συγκεντροῦνται ἔνοπλοι εἰς διαφόρους θέσεις, ὃ δὲ σκοπὸς των εἶναι ἄγνωστος. Ὁ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Ὑπουργός». (ΓΑΚ, Φ. Ὑπ. Ἔσ. 159). Καὶ αἱ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν συνεχίζουν. Ὁ «Αἰὼν» τῆς 13 Ἰανουαρίου 1854 δημοσιεύει τὴν κάτωθι ἀνταπόκρισιν ἐκ Καρδασαρά: «Ἀμφιλοχικὸν Ἔργον (Καρδασαράς) 8) 1) 1854. Οἱ Χριστιανοὶ ὑπῆκοοι τῆς γείτονος Τουρκίας μὴ ὑποφέροντες πλέον τὰς καταπιέσεις καὶ τοὺς ἐπιβαλλομένους αὐτοῖς ὑπερόγκους φόρους, ἔλαβον τὰ ἄπλα εἰς χεῖρας μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ τὰ ἀποθέσωσι εἰ μὴ ὅταν ἀποκτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των. Μέχρι τοῦδε οἱ ἀνδρεῖοι αὐτοὶ συνῆψαν δύο μάχας μετὰ τῶν Τούρκων, ἐντὸς τοῦ χωρίου Σκουληκαριάς καὶ τῆς θέσεως «Παληο-Παναγιᾶς» καθ' ἣν ἀνεδείχθησαν νικηταί. Ἐλπίζω δὲ ὅσον οὐπω νὰ σᾶς ἀναγγεῖλω τὴν εὐχάριστον εἰδησίην ὅτι οἱ Τούρκοι πολιορκοῦνται ἐντὸς τῆς Ἄρτης παρὰ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων. Ἡ σημαία τῶν ἀγωνιζομένων τούτων Χριστιανῶν εἶναι κυανῆ διχοτομουμένη ὑπὸ λευκοῦ σταυροῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου εἶναι γεγραμμένα αἱ λέξεις EN ΤΟΥΤῶ ΝΙΚΑ. Κάτωθεν δὲ τοῦ σταυροῦ εἰς τὰ κυανὰ τετράγωνα εἰσὶ γεγραμμέναι αἱ λέξεις «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ἢ ΘΑΝΑΤΟΣ». Ἡ σημαία αὕτη ἐστάλη εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ἀπὸ τὸν Βάλτον. Ἐτοιμάσθηκε ὑπὸ τοῦ Ζυμβράκακη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σκυλοδήμου».

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω μαχῶν, ἡ ἀπὸ ἄρκετοῦ χρόνου παρασκευαζομένη ἐπανάστασις εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ραδοβυζινῶν ἐξερράγη. Οἱ Δ. Σκαλτσογιάννης, Γ. Κατσικογιάννης, Τσιγαρίδας, Κοτσιλαῖοι κ.λ.π. ἦσαν οἱ πρωτοπόροι τῆς. Τὸ ἔνοπλον Σῶμα πού συνεκρότησαν ἀποτελεῖ τώρα τὸν πυρῆνα τοῦ Ἐπαναστατικοῦ Στρατοῦ τοῦ Ραδοβυζίου. Μέχρι τέλους Δεκεμβρίου 1853 ὀργανώνεται στρατιωτικῶς, ἐπιβάλλει πειθαρχίαν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς του, ὀψώνει σημαίαν ὑπὸ τὴν ὁποίαν καθημερινῶς σπεύδουν νὰ καταταγοῦν οἱ ἐλεύθεροι Ραδοβυζινοὶ καὶ ἡ ὁποία σημαία των εἶναι πλέον τὸ σύμβολον τῆς ἐξεγέρσεως κατὰ τοῦ κατακτητοῦ.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου ἀποστέλλεται ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἄρτης Φράσαρη ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα ὑπὸ τὸν Τουρκαλθανὸν ὑπάλληλον τῆς Διοικήσεως Ἄρτης Ζεῖνὲ Βένιν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Ἡρακλείας (Κάτω Ραδοβυζίου). Τοῦτο, διερχόμενον ἐκ τοῦ χωρίου Πέτρα, ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἐκκλησιαζομένων τὴν ὥραν ἐκείνην χριστιανῶν καὶ ἐζήτησε τροφὰς καὶ χρήματα. Ἀκολούθως ἐπροχώρησε πέραν τοῦ χωρίου καὶ τὴν 8ην Ἰανουαρίου ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν περιοχὴν μεταξὺ Διασέλου καὶ Ἄνω Πέτρας. Ἀποτέλεσμα τῆς μάχης αὐτῆς ὑπῆρξε ὁ φόνος ἀρκετῶν στρατιωτῶν τοῦ ἐχθροῦ, ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Τουρκαλθανικοῦ ἀποσπάσματος. Ἀνταπόκρισις ἐκ Πρεβέζης, δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν

Ἀθηνῶν, «Αἰών», τῆς 23ης Ἰανουαρίου 1854 καὶ ἔχουσα ὡς ἀκολούθως, δι-
 δει πληροφορίας διὰ τὸ γεγονός: «Πρόβλεξα 11) 1) 1854.— Διαβόητος τις Ἀλ-
 βανὸς Ζεϊνὲ Βέης καλούμενος, διατελὼν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐν Ἄρτῃ Φρου-
 ράρχου καὶ Γενικοῦ Δερβέναγα Σουλεϊμάν Βέη Φράσαρη, ἀποστελλόμενος πα-
 ρὰ τοῦ ἀνωτέρω τούτου μετὰ πολυαριθμοῦ ἀποσπάσματος πρὸς καταδίωξιν τοῦ
 Δημητράκη Σκαλτσογιάννη μετέβη πρῶτον εἰς τὸ χωρίον τῆς Ἄρτης, Πέ-
 τρα, ὅπου ἀφιχθεὶς πρῶτῃ, εἰσέβαλε εἰς τὸν ἐκεῖ Ναὸν καὶ τελουμένης τῆς θείας
 λειτουργίας ὤρμησε κατὰ τῶν προυχόντων μὲ τὸ ξίφος καὶ τὸ πιστόλιον ἐκεί-
 νου καὶ μετὰ θαρραρότητος καὶ ἀπειλῶν ἐξέστησε αὐτοστιγμὴ τροφάς. Ὡς
 ἐκ τῆς ἐπελευθύνσεως ἐν τῷ Ναῷ ταραχῆς διεκόπη ὑπὸ τοῦ Ἱερέως ἡ λειτουργία.
 Ἀλλὰ ἡ θεία δίκη τὸν ἐτιμώρησε. Καὶ τῷ ὄντι, ἀναχωρήσας ἐκ τοῦ χωρίου,
 μετέβη εἰς Ραδοβύζι πρὸς καταδίωξιν τῶν λεγομένων ληστῶν, μεθ' ὧν ἐμπλα-
 κεῖς ἔπεσε πρῶτος θῦμα, τοῦ νεκροῦ του μετενεχθέντος χθὲς εἰς τὴν πόλιν τῆς
 Ἄρτης. Εἰς τὴν συμπλοκὴν ταύτην ἐφονεύθησαν καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ὁπαδῶν
 του, τῶν ὁποίων ὁμοῦς τὰ πτώματα δὲν μετεφέρθησαν εἰς Ἄρταν».

Ὁ Φράσαρης ἀνησυχεῖ τῶρα ἀπὸ τὰ ἐπάλληλα γεγονότα καὶ γράφει
 τὴν 13 Ἰανουαρίου 1854 εἰς τὸν Ἐπαρχὸν Βάλτου: «Φίλε μου Κύριε, πρὸ
 ἡμερῶν ὁ υἱὸς τοῦ Καραϊσκάκη ἔγραψε ἕνα γράμμα τῶν ληστῶν Ραδοβυζίου,
 τοῦ Δ. Σκαλτσογιάννη, Καραγιάννη, Κοτζίλα, Τσιγαριδάκη, Κώστα Ντερέκα
 καὶ Γ. Κατσικογιάννη, ὅπως ἀνταμώσωσι δλα τὰ μπουλούκια στὸ Ραδοβύζι,
 καὶ ὅτι ἐντὸς δέκα ἡμερῶν ἔρχομαι καὶ ἐγὼ ἀπ' ἐδῶ μὲ διακοσίους ἕως τρια-
 κοσίους ἀνθρώπους νὰ κτυπήσουμε εἰς τὰ Ἰθωμανικὰ χωρία, καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ
 γράμμα τὸ εἶδον ὀφθαλμοφανῶς καὶ ἀπορῶ τὸν σκοπὸν αὐτόν. Προχθὲς οἱ λη-
 σταὶ μοῦ ἐφόνευσαν 4-5 στρατιώτας καὶ ἔγαν στρατιώτην μου εἰς τὸ Ραδοβύ-
 ζι. Ὁ Δήμαρχος Θυάμιου νὰ λάβῃ τὰ μέτρα καὶ ἀπομακρύνῃ τὰς οἰκογενείας
 τῶν ληστῶν εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἀναμένω ἀπάντησιν. Ὑπογραφή». (Γ.Α.Κ.,
 Φ. 159, Ὑπ. Ἐσωτ.)

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1854.— Μετὰ τὰς συμπλοκάς αὐτάς τοῦ Σώματος
 Σκαλτσογιάννη-Κατσικογιάννη μετὰ τῶν Ἀλβανοτουρκικῶν ἀποσπασμάτων
 καὶ τὰ νικηφόρα ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀποτελέσματα τῶν ὀλόκληρος ἡ περιοχὴ
 Ραδοβυζίου δονουμένη ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν εὐρέθη ἐπὶ ποδὸς πολέμου. Ταλαιπω-
 ρηθέντες πολὺ ἀπὸ τὰς καταπιέσεις καὶ διωγμοὺς τῶν Τούρκων, οἵτινες τὰ
 πάντα ἀφήρουν ἀπὸ αὐτοὺς πλὴν τῆς θασανισμένης τῶν ψυχῆς, οἱ κάτοικοι τοῦ
 Ραδοβυζίου ἐνόμισαν ὅτι ἤλθεν πλέον ἡ ὥρα νὰ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὸν Τουρκι-
 κὸν ζυγὸν τοῦ βαρβάρου αὐτοῦ κατακτητοῦ των.

Πρωτοβουλία τῶν Δημητρίου Σκαλτσογιάννη, Δημητρίου Τσιγαρίδα,
 Γεωργίου Κατσικογιάννη, Ἀνδρέου καὶ Ἰωάννου Κοσσυδάκη καὶ τῶν Κοτσι-

λαίων, διὰ διακηρύξεώς των, έκαλείτο ο Λαός του Ραδοβυζίου όπως συγκεντρωθή την 15ην Ιανουαρίου 1854 εις το χωρίον Μπότση (σημερινή Μεγαλόχαρη) διὰ την λήψιν αποφάσεων σχετικών με την έναρξιν και τον συντονισμόν του αγώνος. Παράλληλως, οι λαβόντες την πρωτοβουλίαν της συγκεντρώσεως αρχηγοί, απέστειλον τας πρώτας ημέρας του Ιανουαρίου εις την έπαρχίαν Τζουμέρκων τον Γεώργιον Τσιγαρίδαν με ομάδα 30 ενόπλων ανδρών, όπως εξηγήση εκεί τους σκοπούς του αναληφθέντος αγώνος και ενεργήση διὰ την εξέγερσιν των κατοίκων. Η αποστολή του Γ. Τσιγαρίδα εις Τζουμέρκα έστέφθη υπό επιτυχίας, ούτω δε έτέθησαν και ταύτα εις επαναστατικόν συναγερμόν. Άνδρες της περιοχής Τζουμέρκων έλαβον άμέσως τα όπλα και συνεκρότησαν, κατά τας πρώτας ημέρας του Ιανουαρίου, το πρώτον Σώμα εξ 100 ενόπλων ανδρών, το όποιον, κατά τας άμέσως επομένας ημέρας, υπό την ηγεσίαν των Προεστών των Τζουμέρκων και των Γκόλιδων, κατήγαγε την πρώτην νίκην του, κατατροπώσαν εις μάχην, την όποιαν συνήψε εις το χωρίον Βουργαρέλι, δύναμιν 70 Τουρκοαλβανών στρατιωτών της εκεί φρουράς. Μετά την μάχην ταύτην, το μέν Σώμα των Τζουμερκιωτών, ενισχυόμενον καθημερινώς, έπροχώρησε προς τα άλλα χωρία των Τζουμέρκων, εξέγειρον όλους τους δυναμένους να φέρωσι όπλα κατοίκους, ο δε Γεώργιος Τσιγαρίδας ανεχώρησε, επιστρέφων εις Άνω Καλεντινήν διὰ να ένωθή μετά των άλλων επαναστατών.

Έξ άλλου, εις το χωρίον Μπότση από της 10ης Ιανουαρίου ήρχισαν άθρόως και καθ' ομάδας να προσέρχωνται νέοι άνδρες, αποφασισμένοι να πολεμήσωσι τον κατακτητήν και να νικήσωσι αυτόν διὰ την έλευθερίαν των. Κάτωθεν της συνοικίας Μπελτσιόστας της Μπότσης και εις απόστασιν ήμισείας ώρας από ταύτης, προς το μέρος του Άχελώου ποταμού, κείται η παλαιά Ι. Μονή «Τα Γενέθλια της Θεοτόκου». Έκει, την πρωίαν της 15ης Ιανουαρίου 1854, άκούσαντα το προσκλητήριο των Προκρίτων, συνεκεντρώθησαν άπειρα πλήθη Ραδοβυζίνων, εκ των όποίων, οι δυνάμενοι να φέρωσι όπλα υπελογίσθησαν εις 450 άνδρας. Άφοϋ οι συγκεντρωθέντες ήκουσαν από τους έοχηγούς του κινήματος τους σκοπούς του αναλαμδανομένου αγώνος και άντήλλαξαν επ' αυτού γνώμας, με ένθουσιασμόν και χωρίς χρονοτριβήν έδέχθησαν να άποτελέσουν τον επαναστατικόν στρατόν. Άκολούθως εισήρχοντο καθ' ομάδας εις τον Ναόν της Μονής και, αφού ώρχίζοντο επί του ιεροϋ Εϋαγγελίου, υπέγραφην ο εις κατόπιν του άλλου, υπέρ τους 450, τον κάτωθι όρκον:

«Όρκος.—Όρχίζομαι εις το ιερόν Εϋαγγέλιον, εις την Άγίαν Τριάδα και τον Έσταυρωμένον, ότι λαμβάνων εις χείρας τα όπλα δεν θέλω καταθέσει αυτά, ειμή άφοϋ άποδιώξω τους τυράννους μου Όσμανλίδας από την γήν των πατέρων μου άποκαθιστών έλευθέραν την πατρίδα μου. Όρχίζομαι προσέτι εις τον υψιστον ότι θέλω υπερασπίζεσθαι την σημαίαν και τους συντρόφους μου, χύνων άν ή χρεια το καλέσει και την τελευταίαν σταλαματιάν του αίματός μου υπέρ αυτών».

Ἐξ αὐτοῦ ὑπεγράφη ὁ ὄρκος, οἱ Πρόκριτοι καὶ Ἀρχηγοὶ τοῦ ἀγῶνος συνέταξαν καὶ ἀπηύθυναν πρὸς τὸν ὑπόδουλον καὶ ἐλεύθερον Ἑλληνισμόν τὴν κάτωθι προκήρυξιν ἐξηγουῦντες δι' αὐτῆς τοὺς σκοποὺς τῆς ἐξεγέρσεώς των καὶ καλοῦντες τοὺς ἀδελφοὺς χριστιανοὺς ὅπως βοηθήσωσι τὸν ἀγῶνα των.

«ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ.— Οἱ ὑποφαινόμενοι κάτοικοι Ραδοβυζίου τῆς Ἐπαρχίας Ἄρτης, βεβαρυμένοι ἀπὸ τὰς καταπιέσεις καὶ τοὺς ὑπερόγκους φόρους, πρὸς δὲ καὶ τὰς ἀτιμώσεις τῶν παρθένων μας ἀπὸ ἀγρίους καὶ ἀνεπίδεκτους διορθώσεως κατακτητὰς Ὀσμανλίδας, ἐπαναλαμβάνομεν τὸν κοινὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 ὀμνύοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψίστου καὶ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Πατρίδος, ὅτι ἂν θέλομεν ρίψει τὰ ὄπλα ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει καὶ περιστάσει, ἐὰν δὲν ἀνακτήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν μας. Ἀρχόμενοι ἤδη τοῦ ἀγῶνος, ἐλπίζομεν ὅτι ὕλομεν ἐγείρει ὑπὲρ ἡμῶν τὴν συμπάθειαν ὄλων τῶν συναδέλφων μας ἐλευθέρων Ἑλλήνων καὶ τῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Ὀσμάνου στεναχόντων ἀδελφῶν μας χριστιανῶν καὶ ὅτι θέλομεν λάθει τὰ ὄπλα πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ κοινῶ ἀγῶνος τοῦ 1821 μαχόμενοι ὑπὲρ πίστεως καὶ Πατρίδος καὶ ἀνάκτησιν τῶν ἀναλλοιώτων δικαιωμάτων μας. Ὁ ἀγὼν μας εἶναι ἱερός, εἶναι δίκαιος καὶ κενεὶς ἀναλογιζόμενος τὸ μέγεθος τῶν καταπιέσεων καὶ αἰσθανόμενος τὸ δίκαιον τῶν Ἑθνῶν δὲν θέλει οὐδὲ κἂν λέξιν κατ' αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀγρίου τυράννου καὶ τῆς ἐστημένης εἰς τοὺς ἱεροὺς Ναοὺς μας ἡμισελήνου. Σπεύσατε λοιπὸν ἀδελφοὶ εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα, ἀποτινάξατε τὸν ἐπαχθὴ ζυγὸν τῆς τυραννίας καὶ κηρύξατε μὲ ἡμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ὄλου τοῦ κόσμου ὅτι μαχομέθα ὑπὲρ Πατρίδος καὶ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι προστάτης τῶν Χριστιανῶν.

Τῆ 15 Ἰανουαρίου 1854

Οἱ Πρόκριτοι Ραδοβυζίου

Ἰωάννης Κοσσυδάκης — Δημήτριος Κόκκας — Κώστας Κοσμᾶς — Βασίλειος Νάκος — Ντούλας Βάσος — Κολιδὸς Μαυραομιάτης — Κώστας Πάνου Στοῦμπος — Δημήτριος Σκαλτσογιάννης — Γεώργιος Κατσογιάννης — Κώστας Ντερέκος — Καραγιάννης Κοτζίλας — Κωνσταντῖνος Τσιγαρίδας».

Οἱ Τοῦοχοι ἀφ' ἑτέρου τῆς Ἄρτης ποῦ παρηκολούθουν τὰς κινήσεις τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῶν κατοίκων τοῦ Ραδοβυζίου δι' ἀνθρώπων των, ἐπληροφορήθησαν τὴν ἀναγγελθεῖσαν συγκέντρωσιν διὰ τὴν 15ην Ἰανουαρίου εἰς τὸ Μοναστήρι τῆς Μπότσης καί, θέλοντες ὅπως ματαιώσωσιν αὐτὴν ὡς καὶ πᾶσαν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς ἐξεγέρσεως, ἀπέστειλαν τὰς παραμονὰς τῆς συγκεντρώσεως ἀπόσπασμα 173 στρατιωτῶν των πρὸς διάλυσιν τῆς. Προσέτι ἤρχισαν νὰ καταδιώκουν σημαίνοντας χριστιανοὺς τῆς πόλεως καὶ νὰ προβαίνουν εἰς λεηλασίας καὶ δηλώσεις τῶν ἰδρυμάτων των. Τότε ἐδηγώθη καὶ ἡ Παλαιὰ Βυζαντινὴ Μονὴ Κάτω Παναγίας τῆς Ἄρτης, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἐκ σημειώσεως Καλογήρου τῆς εἰς τὸ Μηναῖον τοῦ Αὐγούστου, ἐκδοσῆς 1843, ἐχούσης οὕτω: «1854 Ἰανουαρίου 13, ὑπέστη ἡ Ἱερὰ Μονὴ Κατωπαναγίας

ὕπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Τσάμηδων καὶ Ἀλβανοῦ Σουλεϊμάν Βέγη Φράσαρη ὑπὲρ τὰς διακοσίας χιλιάδας γροσίων ζημίαν, ὁ προδότης ἦτον ὁ Ντεέμ Ἐφέντης Ἄρτινός, ἐπήρξε καὶ αὐτὸς τὸ μερίδιόν του. Ταῦτα γράφω εἰς ἐνθύμιον. Κατωπαναγίτης Κωνστάντιος ὁ ἐξ Ἄναργύρων».

Οἱ ἀποσταλέντες εἰς κατάπνιξιν τῆς ἐξεγέρσεως Ἰουρκαλβανοὶ ἐφθασαν εἰς τὸ Μπότση τὸ ἑσπέρας τῆς ἡμέρας τῆς συγκεντρώσεως καὶ ἀμέσως τὴν πρωτὴν τῆς ἐπιπέρας, 16ην Ἰανουαρίου, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν μὴ εἰσέτι ἀπομακρυνθέντων ἐπαναστατῶν, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μονῆς. Πεισματώδης μάχη συνήφθη καθ' ἣν οἱ Τούρκοι, βαλλόμενοι ἐκ πολλῶν θέσεων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ταχέως ἀντελήφθησαν ὅτι δὲν ἦτο καθόλου δυνατὸν νὰ συνεχίσωσι πόλεμον κατὰ τῶν ὑπερτερούντων εἰς δύναμιν καὶ φανατισμὸν ἐπαναστατῶν. Ἠναγκάσθησαν ὅθεν νὰ συμπτυχθοῦν πρὸς τὸ ἐγγὺς τῆς Μπότσης χωρίον Καταδόθρας, συνεχῶς βαλλόμενοι κατὰ τὴν ὑποχώρησίν των, ὑπὸ τῶν καταδιωκόντων αὐτοὺς Ἑλλήνων. Τέλος, μὴ δυνάμενοι νὰ συνεχίσωσι τὴν μάχην καὶ, ἀφοῦ ἔθαψαν τοὺς νεκροὺς των εἰς τινα θέσιν τῆς Καταδόθρας, ἦτις καὶ σημερον λέγεται «στὰ τουρκομνήματα», ἀνεχώρησαν περὶ τὴν μεσημβρίαν, ὅσοι διεσώθησαν ἀπὸ τὴν φονικὴν μάχην ποὺ ἔδωσαν, ἵνα ἐπιστρέψουν εἰς Ἄρταν. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ἦσαν 83 νεκροὶ καὶ 10 αἰχμάλωτοι, ποὺ περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Τούρκων, οἱ ἐπαναστάται συνεχρότησαν ἐκ τῶν συγκεντρωθέντων διαφόρους ομάδας καὶ τμημάτα, ταχθέντα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν διαφόρων ἀρχηγῶν, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν κατερχόμενα πρὸς τὴν Ἄρταν.

Ἐν τῶν τμημάτων τούτων, ἀποτελούμενον ἐξ ἀνδρῶν τῆς Σκουληκარიᾶς ὑπὸ τὸν Δημ. Σκαλτσογιάννην, κατὰ τὴν κάθοδόν του τὴν ἐπομένην ἡμέραν, 17ην Ἰανουαρίου, προσέβαλε τὴν ἐκ τριάκοντα Ἰουρκαλβανῶν Φρουρᾶν, ὠχυρωμένην εἰς τὴν Μονὴν Ροβελίστης. Κατὰ τὴν συναφθεῖσαν δὲ μάχην ὁ ἐχθρὸς ὑπέστη πανωλεθρίαν, ἐξαναγκασθεὶς τελικῶς εἰς ἀπέλπιδα ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Μονῆς ἔξοδον. Ἐκ τῆς Τουρκικῆς Φρουρᾶς μόνον ἑπτὰ ἄνδρες μετὰ τριῶν τραυματιῶν κατώρθωσαν νὰ διασωθῶν καὶ νὰ φθάσουν περὶ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ χωρίον Πέτα.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, τὰ ἐπιστρέφοντα εἰς Ἄρταν ὑπολείμματα τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ αὐτὰ ποὺ ἔδωσαν τὴν προηγουμένην ἡμέραν τὴν μάχην εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μπότσης, συνηγήθησαν εἰς θέσιν «Σέση» τοῦ χωρίου Ἄνω Καλεντίνης μὲ τὴν ἐπιστρέφουσαν ἐκ Τζουμέρκων μικρὰν ὑπὸ τὸν Γεώργιον Τσιγαρίδαν ὁμάδα. Οἱ Τούρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ δώσωσι νέαν αἱματηρὰν μάχην, διαρκέσασαν ἐπὶ πεντάωρον, ὁ δὲ Τσιγαρίδας ἐνισχυθεὶς κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς καὶ ἀπὸ ἄλλας ομάδας ἐπαναστατῶν, ποὺ κατήρχοντο καὶ αὐταὶ πρὸς Ἄρταν, ἐπέτυχε τελικῶς νὰ νικήσῃ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ διασκορπίσῃ τοὺς διασωθέντας. Αἱ ἀπώλειαι τῶν μὲν Τούρκων ἦσαν τριάκοντα νεκροὶ τῶν δὲ Ἑλλήνων ἑπτὰ.

Ἐξ ἄλλου, ὁ Δημ. Σκαλτσογιάννης μετὰ τὴν συμπλοκὴν Ροβελίστης, πληροφορηθεὶς ἐκεῖ, ὅτι ἰσχυρὸν Ἀλβανικὸν ἀπόσπασμα ἐβάδιζε τὴν ἔναντι τῆς Ροβελίστης ἑδρὸν πρὸς Σκουληκαριάν, ἐκινήθη ταχύτατα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν, ἵνα συναντήσῃ τοῦτο. Μετὰ δίωρον πορείαν ἔφθασε εἰς τὴν περιοχὴν «Ρεκίστιανα» τοῦ χωρίου «Κλειδί» καὶ ἀφοῦ κατέλαβε θέσεις παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν μικρὰν γέφυραν τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ μεταξὺ Κλειδίου καὶ Σκουληκαριάς, ἀνέμενε τὸ Τουρκικὸν ἀπόσπασμα.

Τοῦτο, ἀποτελούμενον ἐκ 200 Ἀλβανῶν στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν Ρεκίπαγα συγγενῆ τοῦ Φράσαρη, δὲν ἐδράδυνε νὰ φανῆ, ὁπότε ὁ Σκαλτσογιάννης ἐκ τῶν θέσεών του ἐπέτεθη κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπέτυχε νὰ διασκορπίσῃ τοὺς ἄνδρας του. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐκ τῆς ἀπροσδοκίτου αὐτῆς ἐπιθέσεως, ἀφοῦ ἀφῆσαν ἀρκετοὺς νεκροὺς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἠναγκάσθησαν εἰς κακὴν κατάστασιν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι πρὸς Δημαριό. Θέσις παρὰ τὴν γέφυραν, ὅπου συνήφθη ἡ μάχη καὶ ἐτάφησαν ἐκεῖ οἱ πεσόντες Ἀλβανοί, καλεῖται καὶ σήμερον παρὰ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς «Τουρκομνήματα». Ὁ Σκαλτσογιάννης τὸ ἀπόγευμα ἐπροχώρησε καὶ αὐτὸς πρὸς τὸ χωρίον Δημαριό, εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ὁποίου ἔφθασε ἀργὰ τὸ βράδυ τῆς ἰδίας ἡμέρας.

Εἰς τὸ Δημαριό ὑπῆρχε δύναμις Ἀλβανῶν, ἡ ὁποία, μὲ τοὺς διασκορπισθέντας Τουρκαλβανοὺς τοῦ Ρεκίπαγα εἰς τὴν Σκουληκαριὰ ὡς καὶ ἄλλους, διαφυγόντας ἐκ τῶν προηγουμένων συμπλοκῶν, ἀνήρχετο εἰς 300 ἄνδρας (κατ' ἄλλους εἰς 400), ἧτις εἶχε ὀχυρωθῆ εἰς τὰς εἰσόδους καὶ τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου. Ἐκ τοῦ εἰς τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους εὑρισκομένου φακέλλου τῆς οἰκογενείας τοῦ τότε Μοιράρχου Ἀσημάκη Κροκίδα ἐκ Μπότσης Ἀρτης, μεταφέρομεν τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν, ἀποσταλείσαν πρὸς αὐτὸν τὴν ἰδίαν ἑποχὴν ἀπὸ τὴν γειτονικὴν Βαλμάδα τοῦ Βάλτου:

«Ἐν Βαλμάδι, τῇ 17 Ἰανουαρίου 1854. Ἀδελφέ, Ταύτην τὴν στιγμὴν πληροφοροῦμεθα ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Ραδοβυζίου τῆς Ἐπαρχίας Ἀρτης συγκεντρωθέντες ὑπὲρ τοὺς τετρακοσίους εἰς τὸ χωρίον Μπότση τοῦ Ὀθωμανικοῦ καὶ λαβόντες εἰς χεῖρας τὰ ὅπλα, ὕψωσαν σημαίαν ἐπαναστατικὴν, ὠρκίσθησαν καὶ ζητοῦν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐλευθερίαν των ἐκ τοῦ τυράννου. Οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ στρατιῶται οἵτινες ἐστάθμευσον εἰς τὴν Μογὴν Μπότση καὶ εἰς τὸ χωρίον Σκουληκαριὰ καὶ εἰς τὸ χωρίον Ρεκίστιανα καὶ ἀλλαχοῦ ἐγκατέλειψαν τοὺς σταθμοὺς των καὶ εἰσῆλθον ἅπαντες εἰς τὸ χωρίον Δημαριό ἔνθα καὶ ὠχυρώθησαν. Τὴν εἶδησιν ταύτην θέτω ὑπ' ὄψιν σας ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιφυλασσόμενος νὰ σᾶς γνωστοποιήσω ἐπομένως τὰ ἀποτελέσματα περὶ τῆς σπουδαίας ταύτης ὑποθέσεως. Σᾶς ἀσπάζομαι καὶ εἰμι ἐν βία, ὁ ἀδελφός σας. Πηλούμ. . . ἡ ὑπογραφή δυνανάγνωστος. Ἰ.Γ. εἶναι καλὸν νὰ ἐνδυναμωθῆ ἡ ὀρθοθετικὴ γραμμὴ. Ὁ ἴδιος σᾶς ἀσπάζομαι.»

Τὴν σύμπτυξιν αὐτὴν τῶν τουρκικῶν στρατιωτικῶν τμημάτων γνωρίζει ὁ Δήμαρχος Θυάμου πρὸς τὸν Ἐπαρχον Βάλτου εἰς Καρδασαρά. — . . . Οἱ

Ἵθωμανοὶ στρατιῶται οἷτινες ὡς ἄλλοτε σᾶς ἐγνωστοποιήσαμεν, ἐστάθμειον εἰς Μονὴν Μπότση, εἰς τὸ χωρίον Σκουληκαριάς, εἰς τὸ χωρίον Ρεκίστιανα καὶ ἀλλαχόθεν, ἐγκατέλειψαν τοὺς σταθμοὺς των καὶ συνήλθον ἅπαντες εἰς τὸ χωρίον Δημαριὸ ἔνθα καὶ ὠχυρώθησαν ὡς μανθάνομεν. Βαλμάδα, 17 Ἰανουαρίου 1854, ὁ Δήμαρχος Γ. Σκυλοδήμος».

Καὶ εἰς ἐπιστολὴν τοῦ ὁ Α. Πάϊκος πρὸς τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτον πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Παρίσι, γράφει τὴν 22) 1) 1854: «Οἱ Ἵθωμανοὶ ἐγκατέλειψαν τοὺς σταθμοὺς των καὶ συνήλθον εἰς τὸ χωρίον Δημαριὸ ἔνθα καὶ ὠχυρώθησαν». (ΓΑΚ ἀρχ. Μαυροκορδάτου).

Οἱ ἐπαναστάται, φθάσαντες ὡς ἐλέχθη εἰς τὸ Δημαριὸ, ἐστάθμειυσαν ἐκεῖ τὴν νύκτα μὲ σκοπὸν νὰ ἐκκαθαρίσωσι καὶ τὴν ἐστίαν αὐτὴν, ἀφοῦ δὲ καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐνισχύθησαν καὶ ἀπὸ ἄλλους Ἑλληνας πολεμιστὰς καὶ ἡ δύναμις των εἰς ἄνδρας ἔφθασε εἰς 500, τὴν ἐπομένην 18ην Ἰανουαρίου καὶ περὶ ὥραν 10ην πρωϊνὴν ἐξαπέλυσαν βξ ὄλων τῶν πλευρῶν σφοδρὰν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν θέσεων τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ Τούρκοι, καλῶς ὠχυρωμένοι, ἀντέστησαν καὶ ἡ μάχη ἐκράτησε μέχρι τῶν ἀπογευματινῶν ὥρῶν, ὅτε οἱ Ἑλληνες διὰ νέας ἐπιθέσεως κατώρθωσαν νὰ ἐκβάλουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰς θέσεις των καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσωσι νὰ συμπτυχθοῦν καὶ κλεισθοῦν εἰς οἰκίας τινὰς τοῦ Δημαριοῦ, κυρίως δὲ εἰς δύο μεγάλας ἐξ αὐτῶν, κριθείσας ἀπυροβλήτους. Οἱ ἐπαναστάται, διατηρήσαντες τὴν πολιορκίαν τοῦ χωρίου καθ' ὅλην τὴν ἐπεληθοῦσαν νύκτα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἀρκετοὶ τῶν πολιορκημένων κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν τὸν κλοιόν, ἐπετέθησαν ἐκ νέου περὶ τὸ λυκαυγὲς τῆς ἐπομένης (19ην Ἰανουαρίου), ὅποτε οἱ ἐναπομείναντες, περὶ τοὺς 180, εὐθὺς ὡς ἐξεδηλώθη ἡ νέα ἐπίθεσις, διεδίβασαν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τὴν πρόθεσιν των νὰ παραδοθοῦν καὶ ἐζήτησαν πρὸς ἀσφάλειάν των ἡμέρους. Οἱ Ἑλληνες ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν, μάλιστα δὲ νὰ τοὺς ἀφήσωσι καὶ ἐλευθέρους, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς ἀφοπλίσουν. Οἱ Τούρκοι ἠρνήθησαν τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων, ὅποτε οἱ ἐπαναστάται, ἐπειγόμενοι νὰ κατέλθουν τὸ ταχύτερον εἰς Κομπότι καὶ Πέτα, ὅπου ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἡμέρας διηξήγοντο ἄλλαι μάχαι μεταξὺ Τούρκων καὶ ἐτέρων τμημάτων τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν τοῦ Δημαριοῦ καὶ ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς πολιορκημένους ν' ἀναχωρήσωσι μετὰ τοῦ ὀπλισμοῦ των. Αἱ ἀπώλειαι εἰς τὴν ἀνωτέρω μάχην ἦσαν τῶν μὲν Τούρκων εἴκοσι νεκροί, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ των Βαῆς Ἀγᾶ, τῶν δὲ Ἑλλήνων εἰς νεκρὸς καὶ ἐννέα τραυματίαι. Μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Δημαριοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐν τμήμα αὐτῶν ἐπροχώρησε πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐπαναστατῶν, πού ἐμάχοντο εἰς τὸ Κομπότι, ἕτερον δὲ τμήμα διὰ τὸν ἴδιον σκοπόν, ἐκινήθη μέσω Μεγάρχης, πρὸς τὸ Πέτα.

Οἱ συνθηκολογήσαντες ἐξ ἄλλου Τούρκοι, κατερχόμενοι ἐκ Δημαριοῦ, διὰ νὰ φθάσωσι εἰς Ἄρταν, ἐδέχθησαν κατὰ τὴν κάθοδόν των ἐξωθεν τοῦ χωρίου Μεγάρχης, ἐπίθεσιν τῶν ἐπαναστατησάντων κατοίκων τοῦ χωρίου αὐτοῦ.

Μεταξύ Τούρκων και κατοίκων ενισχυθέντων εν τῷ μεταξύ ὑπὸ τοῦ καταφθάσαντος Ἑλληνικοῦ τμήματος ἐκ Δημαρίου, τοῦ προοριζομένου διὰ τὸ Πέτα, συνήφθη σκληρὰ μάχη εἰς ἀπόστασιν 500 - 600 μέτρων ἀπὸ τοῦ χωρίου και εἰς θέσιν «Καδρότρυπα». Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἀνῆλθον εἰς πεντήκοντα νεκρούς, ἐνταφιασθέντας κατόπιν εἰς τὸ ἴδιον μέρος. Ἡ θέσις αὕτη ἔλαβεν ὡς ἐκ τούτου τὸ ὄνομα «Τούρκος», ὅπως και σήμερον ἀποκαλεῖται, εὐδιάκριτοι δὲ εἶναι ἀκόμη οἱ λάκκοι ποὺ ἐχρησίμευσαν ὡς τάφοι των. Αἱ ἀπώλειαι ἐξ ἄλλου τῶν Ἑλλήνων ἦσαν εἰς νεκρὸς και ὀλίγοι τραυματαί. Ἡ ἐναπομείνουσα μετὰ τὴν μάχην ταύτην μικρὰ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ κατώρθωσε νὰ διαφύγη πρὸς Ἄρταν, ὅταν ἐφθασε ἢ ὑπὸ τοῦ Φράσαρη ἀποσταλεῖσα ἐνίσχυσις ἦτις ἠδυνήθη νὰ τὴν ἀπαγκιστρώσῃ.

Ὁ Γεώργιος Τσιγαρίδας ἀφ' ἐτέρου μετὰ τὴν μάχην τὴν ὁποῖαν ἔδωσε μετὰ τὴν μικρὰν του ὀμάδα, τὴν 17ην Ἰανουαρίου, εἰς θέσιν «Σέση» Ἄνω Καλεντινης, ἐπροχώρησε πρὸς Ἄρταν και ἐφθασε ἀργὰ τὸ βράδυ εἰς θέσιν Πουρνάρι. Τὴν ἐπομένην, 18ην Ἰανουαρίου, χωρὶς νὰ δειλιάσῃ, ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς ἐστρατοπεδευμένης πλησίον του Τουρκικῆς Φρουρᾶς τοῦ Πέτα, κατεχούσης διὰ τμημάτων της και τὴν κατερχομένην ἐκ τοῦ χωρίου πρὸς τὴν Μοῆν Θεοτοκιοῦ κορυφογραμμὴν. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσανσαν μάχην τὴν ὁποῖαν ἔδωσε ἢ μικρὰ αὐτὴ ὀμάς εἰς τὰς πλαγιάς μεταξὺ Πέτα και Θεοτοκιοῦ, ἐφονεύθη ὁ ἴδιος ὁ ἀρχηγὸς της Γεώργιος Τσιγαρίδας, ὡς και τινες ἄλλοι ἐκ τῶν ἀνδρῶν της. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον Κροκίδα μεταφέρομεν τὴν κάτωθι ἐπιστολήν, ἀποσταλεῖσαν πρὸς μέλος τῆς οἰκογενείας του:

«Ἐν Καρδασαρα τῆ 22 Ἰανουαρίου 1854. Φίλε Κύριε Κωστάκη, ἔλαβον τὴν ἐπιστολήν σου και ἐχάρην διὰ τὴν ὑγείαν σας τὴν ὁποῖαν θεία χάριτι καγὼ ἔχω. Λαμβάνω τὴν τιμὴν και ἤδη νὰ σᾶς πληροφορήσω ὅτι οἱ ἀποστάτες μετὰ πεισματώδη μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν πόλεμον εἰς Δημαργίον ἐκυρίευσαν και τοῦτο. Οἱ Τούρκοι ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ χωρίον Μεγάρχη ὅπου ἐνδυναμωθέντες και ἀπὸ τὸν ἴδιον Σουλεϊμάν Φράσαρη ὠχυρώθησαν ἐκεῖ. Ἀλλὰ μέρος τῶν ἀποστατῶν ἔτρεξεν ἐκεῖ ὅπου εὔρεν και τοὺς κατοίκους τοῦ ἀνωτέρω χωρίου ἐπαναστατημένους και ἤρχισαν τὸν πόλεμον κατορθώσαντες μετὰ μεγάλην τῶν Τούρκων φθορὰν νὰ καταλάβωσι και τὸ χωρίον τοῦτο· οἱ δὲ Τούρκοι ἀποσυρθέντες εἰς Ἄρταν ὅπου ὠχυρώθησαν εἰς τὴν Παναγίαν και τὴν Φανερωμένην, οἱ ἀποστάται προχωροῦσι πρὸς τὴν Ἄρταν και βεβαίως θὰ τὴν κυριεύσουσι, μέχρι δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης ἐφονεύθησαν περίπου τῶν 150 Τούρκων, ἐπληγώθησαν ὑπὲρ τοὺς 60 και συνελήφθησαν ζῶντες 40, ἐκ τῶν ἀποστατῶν χριστιανῶν ἐφονεύθη ὁ κ. Τσιγαριδάκης ἀρχιληστής και ἐπληγώθησαν 10. Ὁ δὲ θάνατος τοῦ Γεωργίου Τσιγαριδάκη και δὲν εἶμαι βέβαιος. Ἐπιφυλάσσομαι λίαν προσεχῶς νὰ σᾶς γράψω και ὅσα ἄλλα πληροφορηθῶ.

Σᾶς ἀσπάζομαι και εἶμι φίλος σας

Λ.Γ. νούλας (ὕπογραφή δυσανάγνωστος)». Φ.Κ.

Μετά τὴν συγκέντρωσιν τῆς Μπότσης καὶ καθ' ὃν χρόνον τὰ τμήματα τῶν ἐπαναστατῶν, κατερχόμενα ἐκ Τετραφυλλίας (Ἄνω Ραδοβύζι) πρὸς Ἄρταν, συνήπτον κατὰ τὴν ἀβασθὸν τῶν τὰς νικηφόρους μάχας, τῆς Ροβελίστης, τῆς Σέσης, τῆς Σκουληκαριάς, τοῦ Θεοτοκιοῦ, τοῦ Δημαριοῦ καὶ τῆς Μεγάρχης, ἄλλαι μάχαι συνήπτοντο εἰς τὸ Κομπότι, εἰς τὸ ὁποῖον ἐστάθμευε μονίμως καὶ ἐνισχυμένη, λόγῳ τοῦ ἐπικαίρου τῆς θέσεως, τουρκικῆ φρουρά. Κατ' αὐτῆς, τὴν 18ην Ἰανουαρίου, ἐπετέθη μὲ σφοδρότητα ἐν τμήμα ἐκ τῶν τριῶν τῆς Σκουληκαριάς, ἐνισχυμένον καὶ αὐτὸ ὑπὸ προσδραμόντων ἐθελοντῶν ἐκ τοῦ παρακλειμένου Βάλτου καὶ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Διὰ στενῆς πολιορκίας οἱ ἐπαναστάται ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ περιορισθοῦν εἰς τὸ κέντρον τοῦ χωρίου καὶ νὰ ἐγκλεισθοῦν εἰς ὠρισμένας οἰκίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἠμύνοντο. Ἡ μάχη διαρκέσασα ἀπὸ πρωτὰς μέχρι τῆς ἐσπέρας, ἐπανελήφθη μὲ πείσμα τὴν ἐπομένην ἡμέραν 19ην Ἰανουαρίου, κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ ταύτης τμήμα ἐπαναστατῶν κατώρθωσε νὰ πλησιάσῃ τὸ τουρκικὸν κτίριον «Κούκια», ὅπου ἦτο ὠχυρωμένος καὶ ἠμύνετο ὁ ἀρχηγὸς τῆς Φρουρᾶς Κομποτίου Ἰσμαὴλ Φράσαρης μετὰ τῶν ὀλίγων ἀνδρῶν τῆς σωματοφυλακῆς του καὶ νὰ κατακαύσῃ αὐτό. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διαφόρων φάσεων τῆς διημέρου ταύτης μάχης, ἦσαν σοβαραὶ. Οἱ λοιποὶ Τούρκοι, ἐξηντημένοι ἀπὸ τὴν συνεχιζομένην μάχην καὶ τὸ ἀσίγαστον πῦρ τῶν ἐπαναστατῶν, τὴν νύκτα τῆς 19ης πρὸς τὴν 20ην Ἰανουαρίου, ἐνήργησαν ἀπέλπιδα ἔξοδον πρὸς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχον πολλοὺς νεκροὺς. Ἐν γένει αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων κατὰ τὰς διημέρους μάχας καὶ τὴν ἔξοδον ὑπελογίσθησαν εἰς ἑβδομήκοντα νεκροὺς ἐκτὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τραυματιῶν των. Μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν οὗ Κομποτίου, ἀπεσύρθη πρὸς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης καὶ ἡ Τουρκικὴ Φρουρὰ ἐκ τοῦ χωρίου Πέτα, εἰς τὸ ὁποῖον, ἀμέσως τὴν 20ην Ἰανουαρίου, εἰσῆλθον οἱ ἐπαναστάται.

Σχετικαὶ μὲ τὰς τελευταίας ἐξελίξεις τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ραδοβύζιου εἶναι καὶ αἱ κάτωθι ἐκθέσεις τοῦ Ὑποπροξένου τῆς Αὐστρίας ἐν Ἰωαννίνοις, εὐρισκόμεναι εἰς τοὺς φακέλους τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Βιέννης.

«Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Αὐστρίας ἐν Ἰωαννίνοις

Ἄριθ. 97

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 3ῃ Φεβρουαρίου 1854

Πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν — Βιέννην

Αἱ Φιλελληνικαὶ μηχανορραφαὶ εἰς τὰ Ἠπειρωτικὰ διαμερίσματα τῶν συνόρων, αἱ ὁποῖαι ἤδη ἀπὸ ἐτῶν συσκοτίζουν τὰς φιλικὰς σχέσεις δύο γειτονικῶν Κρατῶν, προσέλαβον ἐσχάτως ἕνα σοβαρὸν χαρακτῆρα δεδομένου ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Ραδοβύζιου οἱ πλησίον τῶν Ἠπειρωτικῶν συνόρων εὐρισκόμενοι, διατελοῦσι ἀπὸ τινῶν μηνῶν ἐν ἐπιστρατεύσει καὶ ἀντιτάσσου ἐἰς τὰς Τουρκικὰς Ἀρχὰς ἐκδηλοῦν ἀντίδρασιν. Συνεπεία τούτων ὁ ἐν Ἠπείρῳ διατρίβων Δερβέναγας Σουλεϊμάν Βέη Φράσαρης ἀπεπειράθη τοὺς εἰς Ραδοβύζιον κατα-

φυγόντας υπό τόν Σκαλτσογιάννην νά υποτάξῃ, ἀλλά οἱ Σκαλτσογιαννέοι πληροφορηθέντες τοῦτο ἀντεπεξῆλθον κατὰ τῶν Τουρκικῶν δυνάμεων μέ τὸ Σῶμα των. Κατὰ τὰς τελευταίας ἐκ τῶν συνόρων καταφθανούσας πληροφορίας, οἱ Σκαλτσογιαννέοι ἐπέτυχον τὴν ἔνωσιν μέ περισσότερα ἀνταρτικά Σώματα καί μέ τὴν ἐνίσχυσιν αὐτὴν ἐπικουρηθεῖσαν καί ἀπὸ τοὺς ἐπαναστατημένους κατοίκους τοῦ Ραδοβύζιου, τὴν κατ' αὐτῶν ἀντιταχθεῖσαν δύναμιν ἐξ 800 ἀνδρῶν τοῦ Σουλεϊμάν Βέη ἀπέκρουσαν ἐπιτυχῶς παρὰ τὰς θέσεις Σκουληκαριά, Θεοτοκιοῦ καί Δημαριοῦ καί ἠνάγκασαν τοῦτον νά υποχωρήσῃ εἰς τὴν Ἄρταν ἀφοῦ ὑπέστη πολλὰς ἀπωλείας εἰς νεκροὺς καί τραυματίας. Ὁ Ὑποπρόξενος Φερδινάνδος Χάουζς».

«Ἀριθ. 130

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 12 Φεβρουαρίου 1854

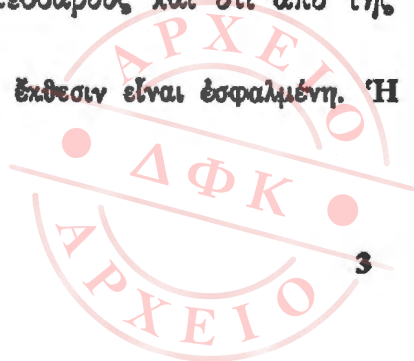
Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Αὐστρίας ἐν Ἰωαννίνοις

Πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας — Βιέννην

Ἐν συνεχείᾳ τῆς ὑπ' ἀριθ. 97 τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1854 ἀναφορᾶς, νά μοῦ ἐπιτρέψῃτε νά μεταδώσω περισσότερας πληροφορίας περὶ τῶν ἐν Ραδοβύζιῳ συμβάντων. Ἐάν ἡ πηγὴ εἶναι ἀσφαλῆς τὸ εἰς Ραδοβύζιον ὑπὸ τὸν Σουλεϊμάν δρῶν Σῶμα ἀφοῦ συνεπλάκη μέ τοὺς ἐπαναστάτας εἰς τὴν θέσιν Σκουληκαριά καί Θεοτοκιοῦ, ὑπέστη τὴν 13ην μίαν τρομερὰν ἤτταν πλησίον τοῦ Δημαριοῦ. 1. Ἡ τελευταία θέσις ὅπου καταυλιζέται τὸ Τουρκικὸν Σῶμα κατελήφθη κατόπιν πολυῶρου μάχης καθ' ἣν πολλοὶ τραυματῆαι καί πλείστοι αἰχμάλωτοι, περὶ τοὺς 45 δὲ νεκροὺς. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην τὸ Τουρκικὸν Σῶμα ὀπισθοχώρησε ἐσπευσμένως πρὸς Ἄρταν, ἐνῶ οἱ ἐπαναστάται ἐπωφεληθέντες τῆς νίκης των, ἐνισχύθησαν ἐν τῷ μεταξῷ εἰς τρόπον ὥστε δὲν κατέχουν ἀπλῶς τὴν περιοχὴν τοῦ Ραδοβύζιου, ἀλλὰ προῦχώρησαν ἀσφαλῶς καί πρὸς τὸ Πέτα διὰ νά εἰσβάλουν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἄρταν. — Ὁ Ὑποπρόξενος Φερδινάνδος Χάουζς».

Ἐν συνεχείᾳ μεταφέρομεν τὸ περιεχόμενον ἐπισήμου ἐγγράφου τοῦ Ἐπαρχοῦ Καρβασαρά πρὸς τὸν συνάδελφόν του Βονίτσης πληροφοροῦντος αὐτὸν περὶ τῶν συμβαινόντων εἰς Ἄρταν: «ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. Ὁ Ἐπαρχος Βάλτου. Πρὸς τὸν Ἐπαρχον Βονίτσης κλπ. Ἀριθ. 201. Ἐλάβομεν τὸ ὑπ' ἀριθ. 229 τῆς χθεσινῆς ἡμερομηνίας ἐγγραφὸν σας ἐφ' οὗ ἀπαντῶντες οἱ πληροφοροῦμεν. Κύριε Ἐπαρχε, ὅτι καθ' ἃς ἔχομεν ἀπὸ τὸν Δήμαρχον Θυάμου πληροφορίας, οἱ κάτοικοι Ραδοβύζιου τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ἐπανεστάτησαν κατὰ τῆς Τουρκικῆς Ἐξουσίας, ὑψώσαντες σημαίαν καί ὀρκισθέντες νά πολεμήσωσι ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεώς των, ὅτι τὴν 17ην τρέχοντος μηνὸς ἐπιπεσόντες καθ' ἑνὸς Τουρκικοῦ ἀποσπάσματος εἰς τὴν Μογὴν Ροβελίστης ἐφόνευσαν τεσσαράκοντα ἐξ αὐτῶν καί ἠχμαλώτισαν τεσσάρους καί ὅτι ἀπὸ τῆς

1. — Ἡ ἡμερομηνία τῆς μάχης τοῦ Δημαριοῦ εἰς τὴν ἔκθεσιν εἶναι ἐσφαλμένη. Ἡ μάχη ἔγινε τὴν 18 Ἰανουαρίου.

18ης τρέχοντος μέχρι σήμερον εξακολουθοῦν πολεμοῦντες με ἐν Σῶμα Τουρκικὸν τοποθετημένον εἰς τὸ χωρίον Δημάριον, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου τούτου. Καὶ ἐνταῦθα στερούμεθα θετικῶν πληροφοριῶν Κε "Επαρχε, δι' ὃ καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ φυλάξωμεν τακτικὴν ἀλληλογραφίαν περὶ τούτου εἰμὴ δσάκις θεωρήσωμεν ἐπάναγκες τοῦτο.

Ἐν Καρδασαρά τῇ 20ῇ Ἰανουαρίου 1854 Ὁ "Επαρχος Οἰκονόμου».

Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Δημαρίου ὁ Φράσαρης ἐζήτησε νέας ἐνισχύσεις ἀπὸ τὸν Διοικητὴν τῶν Ἰωαννίνων, ἐπὶ πλέον δέ, νὰ ἀνασταλῆ ἡ ἀναχώρησις ἐξ Ἄρτης 250 Ἀλβανῶν στρατιωτῶν, τῶν ὁποίων εἶχε διαταχθῆ ἡ μετάδοσις εἰς Πρέβεζαν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἀπειλουμένης ἐκεῖ πόλεως. Ὁ Σαλῆκ Πασᾶς ἀπήγγησεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἀποστείλῃ ἐνισχύσεις εἰς Ἄρταν, καθόσον ἐφοβεῖτο καὶ ὁ ἴδιος προσβολὴν τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, ἀφοῦ, ὡς ἐγνώριζε εἰς τὸν Φράσαρη, ὅλη ἡ Ἠπειρος ἐπαράσσετο πλέον ἀπὸ ἐπαναστατικὸν ὄργανον. Ἐν τῷ μεταξῦ εἶχε ἀναχωρήσει διὰ Πρέβεζαν καὶ ἡ δύναμις τῶν 250 Ἀλβανῶν καὶ οὕτω ὁ Φράσαρης περιήλθεν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἰς δεινὴν θέσιν.

Προσέτι ὁ Σαλῆκ Πασᾶς ἀπέστειλε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Ἄμπεντιν Βέην κομιζόντα πρὸς τὸν Σουλτάνον ἔκθεσιν τῆς ἐν Ἠπειρῷ καταστάσεως, δι' ἧς ἐζήτηι ἰσχυρὰς στρατιωτικὰς ἐνισχύσεις πρὸς κατάπνιξιν τῆς συνεχῶς ἐξηπλουμένης ἐξεγέρσεως.

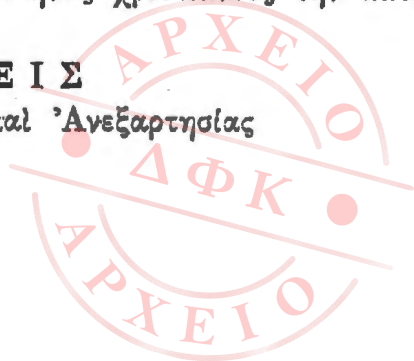
Κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου δεκαήμερου τοῦ Ἰανουαρίου καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν τῶν χωρίων Κομπότι καὶ Πέτα, ἀπηλευθερώθη ὅλη ἡ ὄρεινὴ ὑπαιθρος, τὸ Ἄνω καὶ Κάτω Ραδοβύζι ὡς καὶ τὰ Τζουμέρκα τῆς Ἐπαρχίας Ἄρτης. Ἡ δύναμις τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ μέχρι τῆς 20ῆς Ἰανουαρίου ἀνῆλθεν εἰς 800 ἐνόπλους ἀνδρας, ἐξ αὐτῶν δὲ οἱ 200 κατήγοντο ἐκ τοῦ χωρίου Σκουληκαριάς καὶ τῶν συνοικιῶν τῆς, ἀποτελοῦντες τρία τμήματα μεῖ ἰδίαν σημαίαν καὶ ἴδιον ἀρχηγὸν ἕκαστον.

Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον περιωρίσθη πλέον εἰς τὴν κατοχὴν ὀλίγων, περὶ τὴν γέφυραν Ἀράχθου, χωρίων τῆς πεδιάδος, ὡς καὶ τῆς πόλεως Ἄρτης, κρατῶν δι' ἰκανῶν δυνάμεων εἰς τὰς εἰσόδους αὐτῆς τὰς θέσεις Κάτω Παναγιᾶ καὶ Φανερωμένην.

Οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ραδοβύζιου, ἐνθουσιασθέντες ἐκ τῆς ἀπροσδοκίτης ταχείας ἐξελίξεως τῶν γεγονότων ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος των, ἀπηύθυνον τὴν 20ῆν Ἰανουαρίου πρὸς τὰς χριστιανικὰς δυνάμεις Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ρωσσίας, Αὐστρίας καὶ πάσης Ἀμερικῆς προκήρυξιν, ἐκθέτοντες τοὺς σκοποὺς τοῦ ἀγῶνος καὶ ζητοῦντες τὴν συμπαράστασιν των. Καί, ἐνῶ αἱ ἐπιτυχίαι των συνεχίζοντο, ἀπηύθυνον πρὸς τοὺς ἀνά τὸν κόσμον Ἕλληνας χριστιανοὺς τὴν κάτωθι νέαν προκήρυξιν:

Π Ρ Ο Κ Η Ρ Υ Ξ Ι Σ

Τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας καὶ Ἀνεξαρτησίας

Πρὸς τοὺς Πανέλληνας καὶ λοιποὺς ἀπωξάπαντας Χριστιανοὺς,
ΠΑΝΕΛΛΗΝΕΣ,

Τέσσαρας βλοκλήρους αἰῶνας τὸ εὐγενὲς ἡμῶν Ἔθνος, φέρον ἐπὶ τοῦ τραχήλου τὸν ἐκρύτατον ζυγὸν τοῦ βαρβάρου Ὀθωμανοῦ, διὰ μόνης τῆς συν-ἀρσεως τῆς θείας προνοίας διεσώθη μέχρι σήμερον ἀπὸ τῆς τελείας αὐτοῦ ἐξοντώσεως. Τὰ τέκνα ἡμῶν ἀνηλεῶς ἀφηροῦντο τῆς μητρικῆς ἀγκάλης, ὅπως ὑπηρετήσωσι τὰς ἀγρίας ὀρέξεις τοῦ βαρβάρου τυράννου, αἱ γυναῖκες ἡμῶν ἐνώπιον ἡμῶν αἰσχρῶς ἠτιμάζοντο, οἱ ἄνδρες ἡμῶν ὑπὸ τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας καὶ τῶν βασάνων ἐξέπνεον.

Ἡ ἱερὰ ἡμῶν θρησκεία ἐβεβηλοῦτο καὶ σεβάσμιοι ταύτης λειτουργοὶ ἐμαστιγοῦντο καὶ ἀπηγχονίζοντο. Τεσσάρων αἰώνων ὕβρεις, ἀτιμώσεις, βασάνους, θανάτους σήμερον ἐκδικούμεθα. Εἰς οὐδένα δὲ ἐπελθέτω ἡ βέβηλος ἰδέα ὅτι ξένα ὑπηρετοῦντες συμφέροντα ἐδράξαμεν κατὰ τοῦ τυράννου τὰ ὄπλα. Οὐδεὶς δύναται ὑδρῖσαι ἡμᾶς σκληρότερον, ἢ ὁ ὑπονοῶν καθ' ἡμῶν τοιαῦτα. Μάρτυρα ἐκδικητὴν ἐπικαλούμεθα τὸν Παντεπόπτην Θεόν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἢ ἡ ἐθνικὴ τιμὴ, τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον, τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ὅπερ ἐγκαυχόμενοι φέρομεν τὸ καθήκον ἡμῶν πρὸς ἀπάλλαξιν τῆς κλεινῆς ἡμῶν πατρίδος ἀπὸ τῆς αἰσχρᾶς τοῦ Τούρκου δουλείας, ταῦτα ἐξώρμησαν ἡμᾶς ἀνεπιστρεπτει πρὸς τὸν ἀγῶνα τοῦτον τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας κατὰ τοῦ ἀγρίου καὶ ἀδυσωπήτου Ἀσιανοῦ δεσποτισμοῦ, τοῦ Σταυροῦ κατὰ τῆς ἡμισελήνου. Ὁ πόλεμος ἡμῶν διακηρύσσομεν πρὸς ὅλον τὸν κόσμον, ἀποκλειστικῶς ἔστι πόλεμος πατροπαράδοτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς Ἀσίας, τοῦ φωτὸς κατὰ τοῦ σκοτοῦ. Ἐν τῇ ἱερᾷ ἡμῶν πάλῃ ἐχθρὸν θεωροῦμεν τὸν πολεμοῦντα τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, φίλον δὲ πάντα τὸν συντρέχοντα ἡμᾶς ὅπως δῆποτε πρὸς καταστροφὴν τῆς Ἀσιανῆς δουλείας καὶ πρὸς ἐδραίωσιν τῆς χριστιανικῆς ἀδελφότητος, ἐν ἐλευθερίᾳ, ἰσοτιμίᾳ, καὶ ἰσονομίᾳ.

Πανέλληνες. Οἱ μὴ τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας εἰσέτι λαβόντες δράμετε, τέκνα, πανταχόθεν πρὸς τὴν Πατρίδα, τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἤδη ρίψασαν κύβον. Νέοι. Ἐνισχύτατε διὰ τῶν ἀκαταμαχῆτων βραχιόνων ὤμων τὰς Ἑλληνικὰς φάλαγγας. Στρατηγοὶ ὤμων εἰσὶ ἐξ ἀριστερῶν ὁ Πύρρος, ἐκ δεξιῶν ὁ Ἀλέξανδρος. Σοφοί, προσέλθετε καὶ φωτίσατε ἡμᾶς διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ὤμων συμβουλῶν. Πλούσιοι, ἐλεήσατε τὴν Μητέρα καταδιδασθεῖσαν εἰς θέσιν ἐπαίτου ἐνώπιον τῶν τέκνων αὐτῆς. Ἴτε πάντες τῶν Ἑλλήνων παῖδες, ἐλευθεροῦτε πατρίδα, ἐλευθεροῦτε τέκνα, γυναῖκας, θεῶν πατρῶων ναοὺς, τάφους προγόνων. Νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγῶν. Σεῖς δὲ τέκνα εὐγενῆ τῆς σήμερον σοφῆς καὶ εὐδαίμονος Εὐρώπης ἀποδέξασθε εὐμενῶς τὸν ἱερὸν τοῦτον ἀγῶνα ἡμῶν. Ἀναμνήσθητε τοὺς ἀρχαίους ἡμῶν ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως καὶ σωτηρίας αὐτῆς τῆς Εὐρώπης ἐν Μαραθῶνι, ἐν Σαλαμίνι, κ.λ.π. Σκεψθῆτε, ὅτι χιλίους βλοκλήρους ἐνιαυτοὺς ἡμεῖς ὑπήρξαμεν κατὰ τὸν μεσαίωνα τὸ προπύργιον τῆς Εὐρώπης κατὰ τοῦ ὀλεθρίου τῆς βαρβάρου Ἀσίας χειμάρρου.

Ἐνθυμηθῆτε ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ ἡμῶν τῇ τελείᾳ καταστροφῇ ὠφελήσαμεν τὴν Εὐρώπην, κομίζαντες μεθ' ἡμῶν τὰ λείψανα τῆς προγονικῆς σοφίας καὶ ἐν πάσῃ χαρᾷ μεταδόντες ὑμῖν. Τούτων πάντων ἕνεκα, θεωροῦντες ὑμᾶς ἐν διανοίᾳ συστρατιώτας καὶ συναγωνιστάς, θεβαιούμεν ὑμᾶς, ὅτι ἡ νῦν ἀνεγειρομένη ἐλευθέρα ἐθνικότης τῶν Πανελλήνων ἀείποτε ἔσεται πιστὴ εἰς τὸν προαιώνιον καὶ ἀοίδιον αὐτῆς προορισμόν, τὸν ἐξευγενισμόν τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς καθολικῆς συναλλαγῆς καὶ τοῦ πρὸ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν καὶ ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν διακαοῦς ἔρωτος.

Μάρτυρα δὲ νῦν καὶ ἀρωγὸν τὸν Ἰψιστὸν Θεὸν ἐπικαλούμενοι, χωροῦμεν θαρροῦντες πρὸς τὸν κίνδυνον, ἀποφασίσαντες ἢ τὴν ἐλευθερίαν ἢ τὸν ἐνδοξὸν θάνατον.

Πρὸς ὑμᾶς νῦν τελευταῖον ἀπευθυνόμεθα Ὁθωμανοὶ ἰδιῶται τῆς πατρῴας ἡμῶν χώρας κάτοικοι, Εἰρήνη ὑμῖν, ἐὰν συνδράμητε τὰ δπλα ἡμῶν κατὰ τοῦ τυράννου. Ἐλευθερίαν, ἰσονομίαν, τιμὴν, ἀτομικὴν ἀσφάλειαν, κοινὰ μεθ' ἡμῶν θέλετε ἀπολαύσει. Ἡ πρόοδος, ἡ ὕλική εὐτυχία καὶ ἡ εὐδαιμονία ὑμῶν ἔσεται τῶν πρωτίστων ἡμῶν φροντίδων, ὑπάρχουσα δὲ μία τῶν μεγίστων ἡμῶν ἀγαλλιᾶσεων. Ἐξ ἄλλου δὲ τουναντίον προαναγγέλλομεν ὑμῖν, ἐν ὄνόματι τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ, ὅτι πολεμοῦντες ἡμᾶς καὶ ἀντιτασσόμενοι εἰς τὸν ἱερὸν ἡμῶν ἀγῶνα, θέλετε καταστήσει ἡμᾶς καθ' ὑμῶν παρδάλεις καὶ τίγρεις. Ἐὖ αἶμα ὑμῶν θέλει δάψει τοὺς ποταμοὺς καὶ ποτίσει τὰς πεδιάδας. Τὸ πῦρ καὶ ὁ αἰδηρὸς ἀνηλεῶς θέλουσι καταστρέφει ὑμᾶς καὶ τοὺς οἴκους καὶ τὰς πόλεις καὶ τὴν χώραν ὑμῶν.

Ἐγένετο ἐκ τοῦ Γενικοῦ Στρατοπέδου.

Ἐν Ραδοβύζι τῆς Ἄρτης 25ῆν Ἰανουαρίου 1854 (ΗΠΕΙΡΟΣ)

Οἱ συγκροτοῦντες τὸ στρατόπεδον

(Τ.Σ.) ΟΠΛΑΡΧΗΓΟΙ (κ.λ.π.) ».

Ἡ σύσσημος ἐξέγερσις τῶν Λαῶν τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων τῆς Ἐπαρχίας Ἄρτης κατὰ τοῦ κατακτητοῦ ἠλέκτρισε ἀπὸ ἐνθουσιασμόν καὶ τοὺς λοιποὺς καταδυναστευομένους κατοίκους τῶν γειτονικῶν ὑποδούλων περιφερειῶν. Ἀπὸ τοῦ 1853 ὑπηρέτει εἰς τὴν Πρέβεζαν ὁ Ἄλβανὸς Τσελίος Πίτσιαρης ὡς στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς σώματος 200 ἄλλων Ἄλβανῶν, ἀσχῶν ἀγρίαν τρομοκρατίαν ἐπὶ τῶν ὑποδούλων πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς Πρεβέζης ἀκόμη δὲ καὶ τῆς γειτονικῆς Θεσπρωτίας. Ἦτο τοιαύτη ἡ ἐάναυσος συμπεριφορὰ του ἐναντι τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου ὥστε ἡ Τουρκικὴ Διοίκησις ἐπεδίωκε νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν Πρέβεζαν, ὅπως, δοθείσης εὐκαιρίας, ἔπρεξε ἀργότερον κατὰ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου, ἀποστείλασα αὐτὸν εἰς Ἄρταν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐκεῖ Φρουρᾶς. Πλὴν τοῦ Πίτσιαρη καὶ ἄλλος Ἄλβανὸς ὁ Ζεϊνὲλ Βέης, φίλος τοῦ Σουλεϊμάν Φράσαρη καὶ ἀρχηγὸς στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος εἰς τὸν Λοῦρον, συνηγωνίζετο τὸν πρῶτον εἰς πράξεις βιαιότητος καὶ ἀ-

θαιρεσίας, διὰ τῆς καταληστεύσεως δὲ περιήγαγε τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς Λάμαρης, Λάκκας καὶ Λελόβων εἰς ἀπόγνωσιν. Ἐπὶ πλεόν κατά τὸ τέλος 1853, ἕως 300 Τούρκαλθανοί, κατελθόντες εἰς Πρέβεζαν ἵνα ἐπιβιθασθοῦν εἰς πλοῖα καὶ μεταβοῦν εἰς Κρήτην πρὸς καταστολὴν ἄλλης ἐκεῖ ἐξεγέρσεως, ἐπέπεσον κατὰ τοῦ χωρίου Μύτικας Ἐηρομέρου καὶ ἐδήλωσαν αὐτό. Οὕτω, μόλις ἀνηγγέλθη ἡ ἐξέγερσις τοῦ Ραδοβυζίου, πρώτη ἡ Λάκκα Πρεβέζης καὶ τὰ παρακείμενα ὄρεινά χωρία τοῦ Σουλίου, συνεκρότησαν ἔνοπλα σώματα δυνάμειως ἕως 1.500 ἀνδρῶν, τὰ ὅποια, ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς, τοὺς Θύμιον Ζῆκον, Λάμπρον Ζῆκον, Νικόλαον Ζῆκον, Νάσην Νῆκον, Γιάννην Κώσταν, Νάσον Γιάννακαν καὶ ἄλλους, ἀφοῦ ἐξεδίωξαν τοὺς προσδραμόντας εἰς τὴν περιοχὴν πρὸς κατασίγασιόν των Τούρκους τῶν Ἰωαννίνων, ἔσπευσαν ἀκολούθως νὰ καταλάβωσι καὶ ἀποκλειώσωσι τὴν ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐνισχύοντο ἐξ Ἰωαννίνων αἱ Τουρκικαὶ Φρουραὶ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὁ μὲν Λάμπρος Θύμιου Ζῆκος κατέλαβε, δι' ἑνὸς σώματος 500 ἀνδρῶν ἐκ τῆς Λάκκας Σουλίου, τὴν θέσιν «Πέντε Πηγάδια» τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ Ἰωαννίνων πρὸς Ἄρταν καὶ Πρέβεζαν, ὁ δὲ Ἡγούμενος Ρωγῶν ἀρχηγὸς ἄλλων 300 Λακκιωτῶν τὴν ἐπὶ τῆς ἰδίας ὁδοῦ γέφυραν τῆς «Πάσσαινας».

Ἐν συνεχείᾳ ἄλλα τμήματα τῶν ἐπαναστατησάντων κατοίκων τῶν χωρίων Σουλίου περιοχῆς Παραμυθιάς, ἠπέλιθσαν κατὰ τὸ δεῦτερον δεκαήμερον τοῦ Ἰανουαρίου, τὴν κατάληψιν τῆς κωμοπόλεως αὐτῆς. Ὁ Τούρκος Μαδέρης, τρομοκρατηθεὶς πρὸ τῆς ἀπειλῆς αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ λόγῳ τῆς συνεχιζομένης ἐξεγέρσεως τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων χωρίων τῆς Παραμυθιάς, ἐξῆλθεν τὴν 24ην Ἰανουαρίου, εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Παραμυθιάς καί, ἀφοῦ διὰ λόγων καὶ φωνῶν ἐξήγειρε περὶ τοὺς 200 ὄπλοφόρους Τούρκους μετ' αὐτῶν δὲ καὶ τὰς οἰκογενεῖας των, ἐκλείσθη πρὸς ἀσφάλειαν εἰς τὸ ἐκεῖ Φρούριον. Οἱ ἐπαναστάται εὐρόντες τὴν κωμόπολιν ἐγκταλελειμένην, κατέλαβον αὐτὴν καὶ ἐπυρπόλησαν οἰκίας τινὰς τῶν Τούρκων.

Τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Παραμυθίαν ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ ἐξέγερσις τοῦ τμήματος Ἰσαμαντᾶ τῆς ὄρεινῆς Θεσπρωτίας, ὅπου ἤρχισαν νὰ συγκροτοῦνται ἔνοπλα τμήματα καὶ ἀκολούθως ἡ ἀνταρσία ἐξαπλώνεται εἰς τὴν γειτονικὴν Χειμάρραν τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, ἐνθαρρυνθέντες, ἀνεκοίνωσαν εἰς τὴν Τουρκικὴν Διοίκησιν ὅτι παύουν νὰ πληρώνουν φόρους.

Μὲ τὴν ἐξέγερσιν τῆς Ἄρτης ἤρχισαν νὰ συγκροτοῦνται ἔνοπλοι: ὀμάδες εἰς περιοχὰς τῶν Ἰωαννίνων ὅπως εἰς τὸ Ἐηροβούνι, τὸ Μέτσοβον, τὴν Γότισσα, Ζίτσα κλπ. Σημειωτέον ὅτι καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν Ἰωαννίνων πολὺ δεδαρημένη ἦτο ἡ ἀτμόσφαιρα λόγῳ τῶν πιέσεων τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως, ὡς καὶ τῶν πολλῶν ἐπαχθῶν φόρων τῆς. Τὸν Νοέμβριον 1853 εἰς τὴν Τσαρκοβίστα Δωδώνης διὰ πρώτην φοράν ἐκδηλώνεται ἀνταρσία κατὰ τοῦ κατακτητοῦ. Ὁ ἱερεὺς Ἰγνάτιος Παπαγεωργίου ἐξήγειρεν ἐκεῖ, τοὺς περιελθόντας εἰς ἀπόγνωσιν χωρικοὺς καί, ἀφοῦ ἐξεδίωξαν τὴν Τουρκικὴν Φρουράν, διήρ-

πασαν τὰς ἀποθήκας τῆς ὅπου ἦσαν συνηγμένα τὰ προϊόντα τῶν κόπων των. Ἐκ τοῦ ἀρχείου Κροκίδα μεταφέρομεν τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Γεώργιον Ἀΐσημ. Κροκίδα, σχετικὴν μὲ τὴν ἕως τότε κατάστασιν:

«Ἀθῆναι, τὴν 25ην Ἰανουαρίου 1854

Ἀδελφὲ Γεωργάκη,

Ἦμην ἄρρωστος ὄλην τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα καὶ μόλις σήμερον ἀφῆκα τὴν κλίνην. Δύο μάχας συνῆψαν οἱ ἐπαναστάται τῆς Ἄρτης μὲ τοὺς Τούρκους καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην ἐφόνευσαν 50 Τούρκους, φονευθέντες 7 ἐξ αὐτῶν, εἰς δὲ τὴν δευτέραν 40 καὶ αἰχμαλωτίσθησαν. Ἡ δευτέρα ὁμῶς χρήζει θεβαιώσεως. Οἱ ἐπαναστάται συμποσοῦνται εἰς 800. Ἀλλὰ ἐκτὸς αὐτῶν 400 ρεδίφιδες ἐστάλησαν ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα νὰ καταλάβωσι τὴν Λάκκαν καὶ τὸ Σούλι καὶ εἰ κάτοικοι δὲν τοὺς ἐδέχθησαν. Ἐτοιμάζονται λοιπὸν οἱ κάτοικοι νὰ μεταβῶν εἰς Ἰωάννινα νὰ τοὺς κτυπήσουν ὡς γράφουν ἐκεῖθεν τὴν 18ην λήγοντος, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ τοὺς προσβάλουν. Ὁ Ἰατρὸς Πάλης μὲ θεβαιοὶ ὅτι εἶναι ἔτοιμοι καὶ 1000 Κεφαλλῆνες νὰ ἐξέλθουν εἰς τὴν Ἠπειρον ἔνοπλοι, διὰ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ ἐκείσε μεταβάσις τοῦ Καραϊσκάκη φαίνεται θεβαία. Κοινοποίησον πάντα ταῦτα καὶ μὲ τὸν θεῖον κ. Ἰω. Δούκαν διὰ νὰ μὴ τὰ ἐπαναλάβω μὲ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐντολὴν μου. Σὰς ἀσπάζομαι καὶ εὐμ. Σήμερον ἔγιναν μόνον χάριτες πολλὰς μετριασθείσης καὶ τῆς ποινῆς τοῦ Μακρυγιάννη εἰς 10ετῆ εἰρκτὴν.

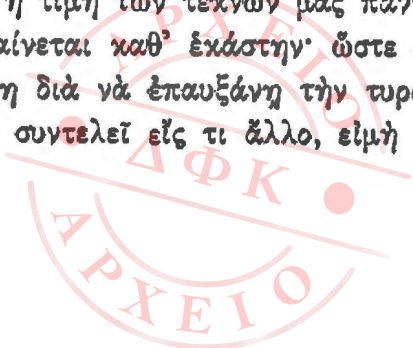
Ἐὸ ἀδελφός σου. Βακαλ)λος».

Μὲ τὴν ἐξέγερσιν τῶν Λαῶν τῆς Ἄρτης ἐπιτροπὴ Ἠπειρωτῶν ἐξέδωκε προκήρυξιν, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλε εἰς τὰς ἐφημερίδας τῶν Ἀθηνῶν, εἰς δὲ τὰς χριστιανικὰς Πρεσβείας τῆς Πρωτευούσης καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸν ἐλεύθερον κόσμον τῆς Εὐρώπης, τονίζουσα τὸ δίκαιον τοῦ ἀναληφθέντος ἀγῶνος. Ἴδου αὕτη:

«Προκήρυξις. Πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας Ἑλληνας καὶ Φιλέλληνας.

Ἐν Ὄνόματι τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ.

Δὲν λανθάνει τοὺς χριστιανοὺς Βασιλεῖς, οὔτε τοὺς Λαοὺς αὐτῶν ἢ σκληρὰ αἰχμαλωσία, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας τυραννοῦμεθα οἱ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἠπειρῷ Λαοί. Ἡ θυρωδία τοῦ τυράννου δὲν ἐπέτρεψεν εἰς ἡμᾶς οὔτε ζωὴν, οὔτε ἰδιοκτησίαν, οὔτε ἐλευθερίαν τινα. Ὁ Θεὸς μᾶς ἐπλασε ὡς ἀνθρώπους κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ αὐτοὶ μᾶς μεταχειρίζονται ὡς κτήνη. Οἱ Ναοὶ τῆς πατροπαραδότου λατρείας μας ἐβεβηλώθησαν μυριάκις καὶ ἔγιναν λάφυρον τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Οἱ τάφοι τῶν πατέρων μας ἀνωρύχθησαν καὶ ἐρρίφθησαν πολλάκις τὰ ὄσῳ αὐτῶν εἰς τὸ πῦρ ἢ τὴν τιμὴν τῶν τέκνων μας παντὸς φύλλου καὶ τῶν συζύγων μας ἐμάνθη καὶ μιαίνεται καθ' ἐκάστην ὥστε εἰς ἡμᾶς δὲν ἔμεινεν εἰμὴ μόνον ἡ πνοή, καὶ αὕτη διὰ νὰ ἐπαυξάνη τὴν τυραννίαν μας ἢ φωνὴν μας καὶ ἡ γλῶσσα μας δὲν συντελεῖ εἰς τι ἄλλο, εἰμὴ εἰς

τὸ νὰ ἀνακράξῃ καὶ νὰ διαμαρτύρηται κατὰ τῆς τοιαύτης τῶν ἀσεβῶν ἀσεβείας. Νῦν δὲ περὶ τὰ ἔσχατα, ὅτε ἠνοίχθη ἡ Ρωσσοτουρκικὴ διαφορὰ τὰ ἀδικήματα εἰς ἡμᾶς τοὺς χριστιανοὺς ἐπλεόνασαν· ἀγγαρεύσεις ἐπὶ ἀγγαρεύσεων, ὕβρεις ἐπὶ ὕβρειν, ἀτιμώσεις ἐπὶ ἀτιμώσεων, θυσίαι ἐπὶ θυσιῶν, ἀρπαγὴ περιουσίας ἐπὶ ἀρπαγῆς καὶ ὅσα ὁ Ἄδης αὐτὸς διαχέει φρικώδη δεινὰ, εἰσὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἡμῶν. Ἔνεκα τούτων καὶ ὅσων ἄλλων τοιούτων ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσῃ, ἀπεφασίσαμεν νὰ ἄρωμεν τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων κίνδυνον καὶ ἡ νὰ ταυρῶμεν εἰς τὴν ὠραίαν ἡμῶν Ἡπειρον, ἢ νὰ ἐπιζήσωμεν ὅσοι ἐπιζήσωμεν τοῦ λοιποῦ, ὡς ἄνθρωποι ἀναπνέοντες τὸν ἐλεύθερον καὶ εὐώδη τῆς ἐλευθερίας ἀέρα, ἐφ' ᾧ καὶ ἐνομίσαμεν καθήκον ἡμῶν πρῶτιστον, νὰ προκηρύξωμεν τὴν ἀπόφασίν μας αὐτὴν ἐνώπιον ὄλης τῆς ὕδρογειοῦ καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν συναρωγὴν καὶ ἀντίληψιν ὄλων ἐν γένει τῶν ὁπαδῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐλευθερίας.

Δράμετε ᾧ τέκνα τοῦ Χριστιανισμοῦ, δράμετε ᾧ φίλοι τῆς Ἐλευθερίας, ἀσπασθήτε, ἐνισχύσατε τὸν ἀγῶνα μας ὅστις ἀποδησόμενος σὺν Θεῷ βοηθῷ εὐτυχῆς, λογισθήσεται ὡς θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τῶν ἀπίστων.

Δράμετε σεῖς πρὸ πάντων ᾧ Ἕλληγες ἀδελφοί, ἐνθυμηθῆτε, ἐνθυμηθῆτε ὅτι ἡ ἐλευθέρα γῆ, τὴν ὁποῖαν ἤδη πατεῖτε τὴν κατεδρέξαμεν καὶ καθηγιάσαμεν ἄλλοτε καὶ ἡμεῖς μὲ τὰ αἵματά μας: αἰσθάνθητε σεῖς πρὸ πάντων τέκνα τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς ἄλλης δούλης Ἑλλάδος, ὅτι ἡ πατρίς ἡμῶν πάσχει καὶ σὰς καλεῖ εἰς βοήθειάν της.

Δράμετε, ᾧ τέκνα ἐλευθερίας καὶ δόξης. Σεῖς δὲ ᾧ Τούρκοι οἱ κατὰ τὴν Ἡπειρον καὶ ἀλλαχοῦ ζῶντες, ἐνωθῆτε μὲ ἡμᾶς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ σὰς ἐγγυώμεθα ἀσφάλειαν τιμῆς, ζωῆς καὶ περιουσίας. Ὁ ἀγὼν ἡμῶν δὲν εἶναι πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὅσων ὑπέστημεν καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ ἀτυχεῖς ἡμῶν πρόγονοι ἀδικημάτων ἀπὸ τοὺς δυστυχεῖς ὑμῶν προγόνους προπάππους, πάππους καὶ ὑμᾶς τοὺς ἰδίους, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἐνωθῆτε λοιπὸν μὲ ἡμᾶς διὰ νὰ μὴ στερηθῆτε ὅ,τι οἱ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἐστερήθησαν ἀδελφοί μας. Ὁ ἀγὼν ἡμῶν εἶναι ὑπὲρ ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας. Τὸ θρήσκευμά σας ἔστω ἀνενόχλητον καὶ ἀπροσβλητον, ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ σας ἀθικτος, ἡ περιουσία σας ἀσφαλῆς. Ἐνωθῆτε λοιπὸν μὲ ἡμᾶς.

Ἐκ τοῦ Ἡπειρωτικοῦ Στρατοπέδου

Τῆ 6 Ἰανουαρίου 1854

Οἱ Λαοὶ τῆς Ἡπείρου».

Ὅταν αἱ εἰδήσεις περὶ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Ραδοβυζίου καὶ τῆς ὀγκώδους συγκεντρώσεως τῆς Μπότσας, ἔφθασαν εἰς τὴν γειτονικὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, συνάμα δὲ ἐγνώσθησαν καὶ αἱ πρῶται νίκαι τῶν ἐπαναστατῶν, ἀκράτητος πολεμικοῦ συναγεμῶς ἐπηκολούθησε μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων. Πλείστοι τούτων ἔσπευδον νὰ καταταγοῦν εἰς τὰ κατὰ περιοχὰς συγκροτούμενα ἐθελοντικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ἠτοιμάζοντο καὶ ἐξωπλιζόντο διὰ νὰ σπεύσουν

εις βοήθειαν τῶν ἐπαναστατῶν. Εἰς τὸ Ἄγρίνιον, τὸ Μεσολόγγι, τὴν Βόνιτσαν, τὸν Ἄστακόν καὶ εἰς ὄλον τὸ Ἠθρομέρον ἠνοιχθήσαν κατάλογοι ἐνισχύσεως τῶν ἐπαναστατῶν διὰ πολεμικοῦ ὕλικου, εἰδῶν διατροφῆς, ἱματισμοῦ, ὡς καὶ στρατολογίας ἐθελοντῶν. Ἡ κωμόπολις τοῦ Καρδασαρά (Ἀμφιλοχία) ἀπετέλεσε τὸ προκεχωρημένον κέντρον συναντήσεως τῶν ἐθελοντῶν, ὡς καὶ συγκεντρώσεως πολεμικοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον ἐν συνεχείᾳ προωθείτο ἐκεῖθεν πρὸς τὴν πλησίον πολεμικὴν περιοχὴν. Διάφοροι κατὰ τόπους ἐπιτροπαὶ εἶχον ἀναλάβει προθύμως ὕλην τὴν ἐργασίαν αὐτήν, ὁ δὲ Φρούραρχος Μεσολογγίου Π. Κουρκουμέλης ὤπλιζε φανερά τὰ ἐκεῖθεν διερχόμενα δι' Ἡπειρον ἐθελοντικὰ σῶματα καὶ ἐφωδίαζε αὐτὰ ἐκ τῶν ἀποθηρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, διὰ διαφόρων πολεμικῶν εἰδῶν.

Ὁ Ἐπαρχος Βάλτου, παρακολουθῶν ὄλας αὐτὰς τὰς κινήσεις, γνωρίζει εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν, τὸν ἐνθουσιασμόν ἀπὸ τὸν ὁποῖον κατέχεται ὁ λαὸς τῆς περιοχῆς του, διὰ διαφόρων ἀναφορῶν: «Καρδασαρά, 17 Ἰανουαρίου 1854. Ὁ Δήμαρχος Βάλτου, ὡς μανθάνω, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀσυστόλως προτρέπει τοὺς ἀνθρώπους νὰ κινηθοῦν καὶ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς ὑποκινούοντας τὰς ταραχὰς εἰς τὸ Τουρκικόν». Ὁ Ἐπαρχος Β. Οἰκονομίδης, καὶ δι' ἄλλης, ὅτι: «Ὁ Καραϊσκάκης ἀξιωματικὸς τοῦ 9ου ἐλαφροῦ τάγματος ὄροφυλάκων νύκτα ἔστειλε 4 φορτία πολεμοφοδίων εἰς τοὺς Σκαλτσογιανναίους κλπ.» (ΓΑΚ Ὑπ. Ἑσ. Φ. 159).

Διὰ τὸν συναγεμῶν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ ὁ Ἄλ. Σούτσος δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ: «Ταχύτερα τῶν ἀνέμων ἢ γενναία καὶ ἀντάρτις-φάλαγξ τῆς Ἀκαρνανίας ἤλθεν ἔμπροσθεν τῆς Ἄρτης» (1) .. Ἐπὶ πλέον τὴν 19ην Ἰανουαρίου ἐκυκλοφόρει εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν ἡ εἶδησις ὅτι ὁ Ἰπολοχαγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ἀξιωματικὸς τοῦ 9ου Τάγματος ὄροφυλάκων Βάλτου, Σπυρίδων Γεωργίου Καραϊσκάκης, παραιτηθεὶς τῆς ὑπηρεσίας του καὶ παραλαβὼν πολλοὺς στρατιώτας τοῦ τμήματός του, ἄλλους Βαλτινοὺς καὶ ἄλλους Ἠθρομερίτες, ἀνεχώρησε ἐκ τῆς ἔδρας του, προτιθέμενος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ γράφει ἡ ἐφημερὶς «Αἰών», τῶν Ἀθηνῶν, τῆς 20.1.1854: «Αἱ διάπυροι εὐχαὶ ὄλων τῶν Ἑλλήνων συνοδεύουσι: τὸ πρῶτο τοῦτο πατριωτικὸν εἶγμα τοῦ νέου Καραϊσκάκη, ἀξίου διαδόχου τοῦ αἰοδίου πατρός του καὶ μίᾳς τῶν ἀγαθωτέρων ἐλπίδων τῆς Ἑλλάδος. Πράγματι ὁ Σπύρος Καραϊσκάκης ἀξιωματικὸς ὄροφυλάκων, συγκροτήσας σῶμα 200 πολεμιστῶν καὶ συγκεντρώσας ἀρκετὰ πολεμοφόδια, ἀπεχώρησε τῆς ὑπηρεσίας καὶ ἔφθασε εἰς Καρδασαρά ὅπου ἠνώθη μὲ τὸν συνάδελφόν του Δημήτριον Θεοδώρου Γρίβαν, Διοικητὴν τῶν ὄροφυλάκων τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Ἀπὸ κοινοῦ ἀμφότεροι ἐξέδωκαν τὴν κάτωθι προκήρυξιν: «Καρδασαρά, τῆ 22α Ἰανουαρίου 1854. Ἀδελφοί, Οἱ ἐξω ἀδελφοί μας ἔλαβον τὰ ὄπλα, συνεκεντρώθησαν ὀκτα-

1. — Ἄλ. Σούτσου. Ἄπαντα ἐκδ. 1963 σελ. 469.

κόσιοι. Ὁ Φράσαρης πολιορκεῖται στενωῶς. Τοῦρκοι ἐφονεύθησαν πολλοί, κατὰ συνέπειαν ἀναχωροῦμεν ὅπως χύσωμεν τὸ αἷμα μας διὰ τὴν Πατρίδα. Εἰσθε Ἕλληνες, ἔχετε χρέος Ἰερὸν νὰ μᾶς συντρέξετε. Χεῖρας ἔχομεν, ψυχὴν ἔχομεν, πολεμοφοβίῳ στερούμεθα καὶ πρέπει νὰ φροντίσητε νὰ μᾶς σταλῶσι τὸ ταχύτερον. Δ. ΓΡΙΒΑΣ, ΣΠ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ».

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν οἱ δύο ἀνωτέρω ἀξιωματικοί, ἀφοῦ ἐτέλεσαν ἐπίσημον δοξολογίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Καρδασαρά, κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀνεχώρουν διὰ τὴν περιοχὴν πολέμου, συνοδευόμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτοὺς Ἰερέως ἐφημερίου Καρδασαρά, Νικολάου Ἀσπρογέρακα, ἐκ Λευκάδος. Τὴν ἐπομένην 23ην Ἰανουαρίου ἔφθασαν εἰς τὸ χωρίον Κομπότι, ὅπου καὶ τὰ ἄλλα ἐκεῖ τμήματα τῶν ἐπαναστατῶν ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν Γενικὴν Ἀρχηγίαν τοῦ Σ. Καραϊσκάκη. Καὶ γράφουν αἱ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν: «Ὁ προεξελθὼν Σπυρίδων Καραϊσκάκης, υἱὸς μονογενῆς τοῦ ἀοιδίμου ἥρωος Γεωργίου Καραϊσκάκη, παρέδωσε τὴν ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας του παραίτησιν εἰς τὸν παρὰ τοῖς δυτικοῖς μεθορίοις Ἰγυιονάμον. Ὁ Ἅγιος Θεὸς εὐλογεῖ τὰ ὄπλα του». Ἐν συνεχείᾳ ἔτρεξε καὶ προσήλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ὁ Δημήτριος Γεωργίου Βαρνακιώτης, ἡγούμενος σώματος Αἰτωλοακαρνανῶν ἐθελοντῶν.

Ἡ εἰδησις τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἄρταν εἶχεν ἰδιαιτέραν ἀπήχησιν εἰς ἐκεῖνα τὰ κέντρα τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, ὅπου εἶχον καταφύγει πολλοὶ Ἠπειρώται καὶ Σουλιῶται, ὡς εἰς Ἀγρίνιον καὶ Ναύπακτον. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐξεγέρσεως, ἐγκατέλειπον τὰς ἐργασίας των καὶ καθ' ὁμάδας καθημερινῶς ἀνεχώρουν καὶ ἐπλαισίωνον τοὺς ἐπαναστάτας. Οὕτω, ἀπὸ τὸ Ἀγρίνιον ἀνεχώρησεν ὁ Χρῆστος Καλογεράς, ἡγούμενος ὁμάδος πολεμιστῶν, τὴν δὲ 15ην Ἰανουαρίου μετὰ τῶν πρώτων προσέτρεξε εἰς τοὺς ἐπαναστάτας μὲ 250 ἐνόπλους ἄνδρας ὁ Γεώργιος Καραούλης, ὅστις ἐν συνεχείᾳ ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε τὴν γέφυραν Κοράκου ἐπὶ τοῦ Ἀχελώου. Ἐπίσης τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας ἐγκατέλειψε τὴν θέσιν του ὁ ὑποτελώνης Μενιδίου, Γεώργιος Α. Μαυρομάτης ὅστις συγκεντρώσας ὁμάδα 40 Βαλτινῶν, προσήλθεν καὶ κατετάγη καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην Σῶμα. Τὴν 23ην Ἰανουαρίου προσήλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν ὁ Φώτιος Κοντονίκας, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Ἰωάννου Κοσσυδάκη, καὶ τὸ ἡμισυ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Τάγματος ὀροφυλάκων ὑπὸ τὸν Διοικητὴν των Δημ. Σκυλοδῆμον, πρῶτον ἐξάδελφον τοῦ Σ. Καραϊσκάκη. Ἄμα τῇ ἀφίξει του εἰς τὴν περιοχὴν Κομποτίου ὁ Σκυλοδῆμος ἐπροχώρησε πρὸς τὴν κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀράνθου πεδιάδα καὶ κατέλαβε τὰ ἰχθυοστροφεία, τοὺς λιμένας τοῦ Ἀμβρακικοῦ ὡς καὶ ἄλλα τινα χωρία. Ἐπιχειρήσας δὲ νὰ καταλάβῃ καὶ ἄλλα δύο χωρία ἀντιμετώπισε ἄρνησιν τῶν κατοίκων νὰ δεχθῶν τοὺς ἐπαναστάτας. Τότε ὁ Σκυλοδῆμος κατέκαυσε τὰ χωρία αὐτὰ καὶ ἀκολούθως συγκεντρώσας τὰ ζῶα τῶν χωρικῶν, παρέλαβε αὐτὰ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ στρατοπέδου καὶ

ἀφοῦ τὰ παρέδωσε, ἐπέστρεψε εἰς τὴν θέσιν του. Τὴν 28ην Ἰανουαρίου ἐξήρ-
χето τῶν ὀρίων διὰ τὸ Πέτα ὁ Φαλαγγίτης Ἀξιωματικὸς Δαλάσκας, ἐκ Βονί-
τσης μὲ 100 ἄνδρας Βονιτοιάνους καὶ ὁ ἐκ Ποδολοβίτσης Ἰωάννης Κοντονί-
κας μὲ ἄρκετοὺς Αἰτωλοὺς, δύο σημαίας καὶ δώδεκα φορτία πολεμοφοδίων.

Ἀπὸ τὸ Κομπότι ὁ Καραϊσκάκης μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλαρ-
χηγῶν μετέβη εἰς Μπάνην καὶ ἐγκατέστησε ἐκεῖ ἐν τμήμα τοῦ στρατοῦ του,
τὸ ὁποῖον, εἰς δεδομένην στιγμήν, θὰ ἐπροχώρει πρὸς τὴν Ἄρταν ἐκ τῆς θέ-
σεως Ἰ. Μονῆς Κάτω Παναγιᾶς, ἀπεχούσης ἐκ τῆς πόλεως περὶ τὸ χιλιόμε-
τρον. Ἡ ἀφιξίς τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν εἰς τὴν περιο-
χὴν Μπάνης καὶ Κάτω Παναγιᾶς ἐσημειώθη ὑπὸ Μοναχοῦ τῆς Μονῆς εἰς Ἰε-
ρὸν Βιβλίον, «Αἱ Διδαχαὶ» Ἡλ. Μηνιάτη, ὡς ἐξῆς:

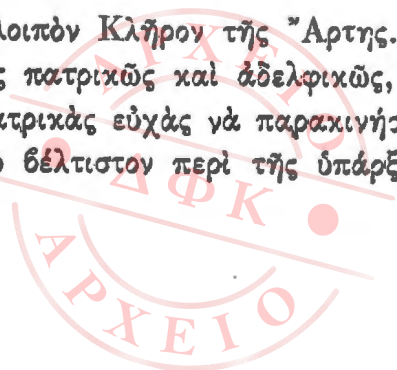
«1854, Ἰανουαρίου 23 ἡμέραν Σάββατον ἦλθον οἱ ἀποστάται Ἕλλη-
νες, οἱ περίφημοι τῆς Ἑλλάδος ὀπλαρχηγοὶ Σπυρίδων Καραϊσκος, Θεόδωρος
Γρίβας καὶ ὁ υἱὸς του Δημήτριος, Σωτήριος Στράτος, Ἰωάννης Ράγγος, Ἀν-
τώνιος Καλαμογδάρτης καὶ ὁ περίφημος Χ. Τσαβέλλας, ἦλθον καὶ... Ἡπει-
ρον καὶ Θεσσαλίαν. Διήρκεσεν ἡ πολιορκία ὀλοκλήρους μῆνας τρεῖς, εἰς δὲ
τὴν Θεσσαλίαν πέντε». Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἐγγραφή αὐτὴ τοῦ Μοναχοῦ ἐγι-
νε μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως, διότι ἀναφέρει καὶ τὴν διάρκειαν τῆς πο-
λιορκίας καὶ πρόσωπα ὡς ὁ Θεόδ. Γρίβας, Σωτ. Στράτος, Ἰω. Ράγγος, τὰ
ὁποῖα ἐφθάσαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πολέμου κατὰ τὸ τέλος Ἰανουαρίου ἢ ἀρ-
χὰς Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους ἐκείνου. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὁ Καραϊσκάκης ἐπέ-
στρεψε εἰς τὸ Κομπότι ὅπου ἐδέχθη τοὺς προκρίτους τοῦ Κάμπου, οἵτινες τὸν
ἐχαϊρέτησαν καὶ προσέφερον τροφὰς καὶ αἰγοπρόβατα πρὸς σφαγὴν διὰ τὰς
ἀνάγκας τοῦ ἐπαναστατικῆς στρατοῦ. Τὴν ἐπομένην, 24ην Ἰανουαρίου ἡμέ-
ραν Κυριακὴν, ἐτελέσθη εἰς τὸν Ἱερὸν Ναὸν Κομποτίου δοξολογία εἰς τὴν
ὁποίαν ἱερούργησε ὁ ἱερεὺς Νικόλαος Ἀσπρογέρακας, ὁμιλήσας συνάμα πρὸς
τὸ ἐκκλησίασμα διὰ τὴν σημασίαν τοῦ ἀναληφθέντος ἀγῶνος. Ἀκολουθῶν ὁ Σ.
Καραϊσκάκης μετὰ τῆς ἀκολουθίας του ἀνεχώρησε διὰ τὸ Πέτα, ὅπου, φθά-
σας τὴν ἰδίαν ἡμέραν, ἐγκατέστησε ἐκεῖ τὸ Ἀρχηγεῖον τοῦ ἀγῶνος. Ὁ Ὑπο-
πρόξενος τῆς Αὐστρίας εἰς Ἰωάννινα Φερδινάνδος Χάουζ, διέσωσε εἰς τὰ ἀρ-
χεῖα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Βιέννης, ὅπου τὸ ἀπέστειλε, ἀντίγραφον
προκηρύξεως τοῦ ἀκολουθοῦντος τὸν Καραϊσκάκην ἱερέως Ἀσπρογέρακα, συν-
ταχθείσης μόλις ἐφθάσαν καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὸ Πέτα, ἐχούσης δὲ οὕτω:

«Ὁ ἐπὶ τοῦ Στρατοπέδου Πρεσβύτερος Νικόλαος Ἀσπρογέρακας Οἰ-
κονόμος.

Π ρ ὀ ς

Τὸν Σεβασμιώτατον Πρωτοσύγκελλον καὶ λοιπὸν Κλήρον τῆς Ἄρτης.

Κρίνω χρέος μου νὰ συμβουλευσω ὑμᾶς πατρικῶς καὶ ἀδελφικῶς, ὅτι
εἶναι λίαν ἐπ' ἀνάγκης ὅπως σπεύσητε μὲ τὰς πατρικὰς εὐχὰς νὰ παρακινήσητε
τὸ ὀρθόδοξον ποιμνιον ὑμῶν ὅπως φροντίση τὸ βέλτιστον περὶ τῆς ὑπάρξεως

της ζωής και της αποκαταστάσεώς του, διότι άδηλος ή ώρα προς ύμας καθ' ήν ήμεϊς θα είσβάλωμεν εις την πόλιν, έπειδή και ή Ιερά φωνή του Κυρίου κράζει μετ' άγανακτήσεως κατά του τυράννου και οι άδελφοί μας Έλληνες έλαβον τά όπλα εις χείρας δια να έλευθερώσουν την πατρώαν γήν των θέσαντες συνάμα επί κεφαλής τους περιφήμους και άτρομήτους στρατηγούς Σπυρίδωνα Καραϊσκάκη και Δ. Γρίβαν, οίτινες θα έκπληρώσουν τό καθήκον των όσον ούπω, ίνα έπάναγκες να φροντίσητε δια του καταλληλοτέρου τρόπου όπως συμμερισθώσι και οι αυτοί Έλληνες την άπόφασιν ταύτην.

Μένω άσπαζόμενός σας

Έν Πέτα τή 24η Ιανουαρίου 1854

Ο έν Χριστώ άδελφός σας

Νικόλαος Άσπρογέραξ (Οικονόμος)

Με την άφιξιν και εγκατάστασιν του Καραϊσκάκη, ως και των άλλων άρχηγών του άγώνος, την 24 Ιανουαρίου εις τό Πέτα, συγκροτείται, ως και άνωτέρω διελάδομεν, τό Στρατόπεδον Πέτα, εκ του όποιου μελλοντικώς θα ενεργουντο άπασαι αι έπακολουθήσασαι πολεμικαι έπιχειρήσεις. Ολόκληρος ή υπαιθρος της Έπαρχίας Άρτης μέχρι των εκβολών του Άράχθου είχαν έλευθερωθή, πλην της πόλεως Άρτης, εις την όποιαν είχε συγκεντρωθή και όχυρωθή ό Τουρκικός στρατός, ως και μερικών χωρίων της πεδιάδος. Ούτος, έως τότε όχι μόνον επίθεσιν δέν κατώρθωσε να αναλάβη, λόγω των συνεχών άποτυχιών του, είτε προς κατάπιξιν της έπαναστάσεως, είτε δια τον έντοπισμόν της εις περιοχήν του Ραδοβυζίου, όπου έξεδηλώθη, αλλά ούδ' άμυναν ήδυνήθη να κρητήση και εις αυτά τά προ της πόλεως χωρία. Η κατάρρευσις της άμύνης του ύπήρξε σύντομος και ή έξάπλωσις της έπαναστάσεως ταχεία.

Άφ' ής ό Τουρκικός Στρατός την 20ην Ιανουαρίου άπεσύρθη εις την πόλιν, οι Άρταίοι Τούρκοι, έχοντες μεγάλα κτήματα εις την περιοχήν της, επέβρον τον Σουλεϊμάν Φράσαρη να συνθηκολογήση με τους έπαναστάτας και άφου παραδώση εις αυτούς την πόλιν, ούτοι ήσύχως και άνενοχλήτως, μετά των χαρειμών των και της κινητής των περιουσίας, ν' άναχωρήσωσι δι' Ιωάννινα. Καί ό Βοεβόδας της Άρτης Σιεϊκ Έφένδης συνεδούλευε τον Φράσαρη να παραδώση την πόλιν και άποφύγη την συνέχισιν του πολέμου. Ο Φράσαρης όμως, ήγούμενος στρατιωτών άγρίων και έμπαθών, ιδίως εξ Άλβανίας καταγομένων, φοβούμενος δέ προφανώς και τας συνεπειάς μιας τοιαύτης πρωτοβουλίας, έδίσταζε να δεχθή την λύσιν ταύτην ή να εισηγηθή εις την Διοίκησιν του σχετικήν πρότασιν. Τελικώς, υπό την πίεσιν των πραγμάτων, ως και των Άρταίων Τούρκων, τό θράδυ της 23ης Ιανουαρίου εξήτησε δι' άπεσταλμένου του, άπό τό στρατόπεδον Μπάνης, σημαίνοντα όπλαρχηγόν, και κατά προτίμησιν άξιωματικόν του Έλληνικού Στρατού, άποκλειομένων έν προκειμένω των Σιαλτσογιανναίων και Κατοικογιάννη δια να συζητήσωσι. Έπειδή όμως ή πρότασις αύτη όχι μόνον δέν εκρίθη, ως φαίνεται, σοβαρά και ειλικρινής υπό των έπαναστατών, άλλ' έγνώσθη διι έγένετο μάλλον εξ ανάγκης

καὶ συγκεκριμένως πρὸς καθησύχασιν τῶν Ἀρταίων Τούρκων, οἵτινες ἐζήτουν τὴν συνθηκολόγησιν, δὲν ἐδόθη οὐδεμία σχετικὴ ἀπάντησις ἀπὸ πλευρᾶς Ἑλληνικῆς· ἡ ἰδία πρότασις ἐπαναληφθεῖσα καὶ πρὸς τὸν Καραϊσκάκη, τὴν πρωτὰν τῆς 24ης Ἰανουαρίου —ὡς ὁ ἴδιος ἐβεβαίωσε εἰς ἀνταποκριτὴν Ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος— ἐκρίθη παρ' αὐτοῦ ἀπαράδεκτος. Κατόπιν τῆς ἀνεπιτυχοῦς ταύτης ἀποπειράς πρὸς συνθηκολόγησιν, ὁ Σετὶκ Ἐφένδης ἀπέθανεν ἐκ συγκοπῆς.

Ἡ Τουρκικὴ Διοίκησις, σημειώσασα τὰς ἐπανειλημμένας ἀποτυχίας τοῦ Φράσαρη καὶ ἰδίως τὴν ταχείαν σύμπτυσίν του εἰς τὴν πόλιν, προέβη εἰς τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ ἐκ τῆς Γενικῆς Ἀρχηγίας τοῦ στρατοῦ τῆς Φρουρᾶς τῆς Ἄρτης, διὰ τοῦ Ζελεΐμ Πασᾶ, ὁσμάντῃ πρώην Καϊμακάμη Προύσης, κατορθώσαντος ἐκεῖ νὰ διαλύσῃ συμμορίας ληστῶν καὶ κρυθέντος καταλλήλου διὰ τὴν θέσιν αὐτὴν.

Ὁ σκοπὸς ὁμοῦ τῶν ἐπαναστατῶν, διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ στρατοπέδου των τόσον ἐγγὺς τῆς Ἄρτης, ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς πόλεως. Πρὸς τοῦτο ὁ Καραϊσκάκης ἔμα τῇ ἀφίξει του εἰς τὸ Πέτα, κατένειμε τὰ διάφορα ὑπὸ τὰς διαταγὰς του στρατιωτικὰ ἐπαναστατικὰ τμήματα ὡς ἀκολούθως: Τὸν Γεώργιον Κατσιογιάννην διέταξε νὰ καταλάβῃ τὴν Σαλαῶραν, λιμένα τοῦ Ἀμδρακικοῦ, ἵνα εὖτω διακόψῃ τὰς μέσω αὐτῆς ἐκτελουμένας συγκοινωνίας Πρεβέζης—Ἄρτης καὶ ἐμποδίσῃ τὰς ἀποστελλομένας εἰς τὴν Φρουρὰν τῆς Ἄρτης πάσης φύσεως ἐνισχύσεις. Τὸν Δημ. Σκαλτσογιάννην διέταξε νὰ καταλάβῃ οὗτος μὲ τὸ ὑπ' αὐτὸν τμήμα Σκουληκαριτῶν, τὴν θέσιν Προφήτης Ἡλίας (Ἀη-Λιάς), κειμένην ἐπὶ τῆς λοφοσειρᾶς τῆς Περάνθης περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα νοτιοανατολικῶς τῆς πόλεως. Τὸν Βασίλειον Γκαναβίαν μὲ ἱκανὴν δύναμιν ἀνδρῶν ἔταξε εἰς τὰ ὑψώματα τῆς Κουτσομύτας (παρὰ τὸ σημερινὸν Νεκροταφεῖον τῆς πόλεως) πλησίον τῆς θέσεως Φαγερωμένης, ὅπου σημαντικαὶ τῶν Τούρκων δυνάμεις πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως εἶχον ὠχυρωθῆ.

Συνάμα διέταξε τὸν Δημήτριον Γρίβαν, ὅπως, μετὰ δυνάμειος τριακοσίων ἀνδρῶν, διέλθῃ τὸν ποταμὸν Ἄραχθον καὶ καταλάβῃ τὰ χωρία, Γραμμενίτσα καὶ Βλαχέρναι ὡς καὶ τὴν θέσιν Ἰμαρέτ κείμενα ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς τῆς πόλεως καὶ εἰς πολὺ μικρὰν ἀπὸ ταύτης ἀπόστασιν, ἐν συνεχείᾳ δὲ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ Πέντε Πηγάδια, θέσιν κειμένην ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων Ἄρτης μὲ σκοπὸν τὴν παρεμπόδισιν τῆς ἀποστολῆς ἐνισχύσεων ἐξ Ἰωαννίνων πρὸς τὴν φρουρὰν τῆς Ἄρτης. Ὁ Δ. Γρίβας, διελθὼν τὸν Ἄραχθον κατέλαβεν τὴν 25ην Ἰανουαρίου τὸ Μοναστήρι τῶν Βλαχερνῶν ἔπου ἀφῆκε φρουρὰν ἐξ 60 ἀνδρῶν καὶ ἀκολούθως τὴν 26ην Ἰανουαρίου τὸ παρακείμενον χωρίον Γραμμενίτσα, ὡς καὶ τὴν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν κειμένην, ἕνα τι τοῦ Φρουρίου τῆς Ἄρτης καὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀράχθου, θέσιν Ἰμαρέτ (Μαράτι). Ἐκ Γραμμενίτσης ὁ Δημ. Γρίβας ἀπέστειλε τὴν ἰδίαν ἡμέραν τὴν κάτωθι ἀνταπόκρισιν πρὸς Ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα: «Γραμμενίτσα, 26 Ἰα-

νουαρίου. Εδρίσκομαι έντός τής βολής κανονίου από τας έπάλλξεις του Φρουρίου τής Άρτης, του όποιου τήν πόρθησιν έλπίζω άφρευκτον. Συνέλαβον χθές τον Σέχην των Τούρκων Άλήν, τον όποιον θέλω αλλάξει με έξ φυλακισμένους εις Άρταν χριστιανούς. Έγγραφα περι τούτου εις τον Διοικητήν τής Άρτης-Δημήτριος Γρίβας».

Μετά τήν εκτέλεσιν όλων των διαταχθεισών κινήσεων υπό των τμημάτων και τήν κατάληψιν ύπ' αυτών επικαιρών θέσεων περίξ τής πόλεως Άρτης ο Καραϊσκάκης προέβη εις τήν κάτωθι ανακοίνωσιν προς ανταποκριτήν εφημερίδος των Άθηνών: «Πέτα 26 Ίανουαρίου 1854. Σήμερον έγινε ή πολιορκία τής Άρτης, ο Δ. Γρίβας με 300 έστάλη εις Κομτζιάδες και Στρεβίαν διά να καταλάβη τά Πέντε Πηγάδια. Οι Γκόληδες (1) με 300 έστάλησαν εις Τζουμέρκα διά να παραλάβωσι και προφυλάξωσι τας εκεί άποθήκας. Έγώ δε με τó υπόλοιπον του Στρατου πολιορκώ τήν Άρταν και έλπίζω έντός τριών ήμερών να σου γράψω έν εκτάσει. Μέχρι τουδε άριθμούμεθα ύπέρ τούς 2500, όλος ο σίτος έσυνάχθη και διατηρείται καλώς. Οι Τούρκοι ήρχισαν και διαπραγματεύονται. 20 έξ αυτών ήλθον ένταύθα. Έντός τής πόλεως είναι έως 1300 Τούρκοι. Υγιαίνετε Σπ. Καραϊσκάκης».

Πλέον τούτων και ή κάτωθι επιστολή, εκ των Γενικών Άρχείων του Κράτους, όμιλει περι τής πολιορκίας τής πόλεως Άρτης.

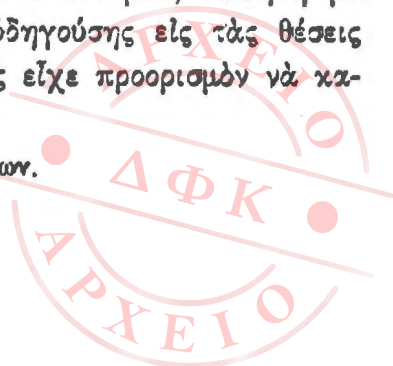
«Φιλτατε Κύριε Σουλτάνη, Έν Καρδασαρά τή 27η Ίανουαρίου 1854

Τής εκκινήσεως του ταχυδρόμου δεν έχω καιρόν να σας γράψω πολλά, περιορίζομαι δε μόνον να σας εκθέσω όπως μάς έφερε ο ταύτη τή στιγμή άφιχθείς Ταχυδρόμος Άννίνου. Ο Χριστιανικός Στρατός όστις έφθασε τον άριθμόν 2500 διηρέθη εις τρία, έν μέρος διοικούμενον υπό τον Δημήτριον Γρίβαν διήλθε τον ποταμόν και κατέλαβε τας πέραν αυτου κυριότερας θέσεις δεν έπρόφθασε όμως να συλλάβη τον δι' Ίωάννινα αναχωρήσαντα Καϊμακάμην τής Άρτης και άλλους έπισήμους Όθωμανούς. Άλλο δε μέρος διηυθύνθη προς τά του Κάμπου χωρία όπου επήραν όλα τά ζώα των Τούρκων. Τό τρίτον δε έμεινε εις Πέτα υπό τον Καραϊσκάκη. Σήμερον δε ήσαν άποφασισμένοι να προσβάλωσι τήν Άρταν και φαίνεται ότι τήν προσέβαλον διότι καθ' ο μίας έδεβαίωσεν ο ταχυδρόμος κρότοι ήκούοντο πυροβόλων μικρών και μεγάλων.

Ταύτα έχω προς τό παρόν να σας αναγγείλω σας ασπάζομαι και μένω έν όια. Ο άδελφός σας. Γ. Δημητριάδης».

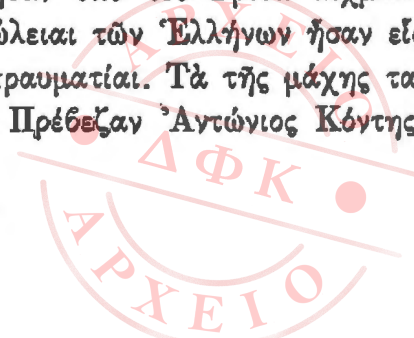
Ο Δημ. Γρίβας, άφου έτοποθέτησεν και εις τας θέσεις Γραμμενίτσα και Ίμαρέτ φρουράν έξ άλλων έξήκοντα άνδρών, εις τούς όποιους έδωσε έντολήν να καταστρέψουν «τές λεισιές» (περαταριές) του ποταμου, εκινήθη με τήν υπόλοιπον δύναμιν επί τής παλαιάς όδοϋ τής οδηγούσης εις τας θέσεις «Πέντε Πηγάδια» και «Γέφυρα Πάσαινας» τας όποιας είχε προορισμόν να κα-

1. Άδελφοί Κώστας και Γκόλιας Άγγέλης εκ Τζουμέρων.

ταλάδῃ. Μόλις ὁμως ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸ Ἰμαρέτ συνήντησε ἀπόσπασμα ἐκ 15 Σουλιωτῶν, οἱ ὅποιοι τὸν ἐπληροφόρησαν ὅτι ἡ θέσις-κόμπος, «Πέντε Πηγιάδια» κατελήφθη καὶ κατέχεται ὑπὸ τῶν, ὑπὸ τὸν Λάμπρον Θύμιου Ζῆκον Σουλιωτῶν καὶ ὅτι ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Φράσαρη Καϊμακάμης, ἐπιχειρήσας νὰ διέλθῃ κρυφίως, ἵνα μεταφέρῃ εἰς Ἰωάννινα τέσσαρα φορτία «Χαζινέ» (χρήματα), προοριζόμενα διὰ τὴν στρατολογίαν ἀνδρῶν, ἐγένετο ἀντιληπτὸς καὶ ἐκτυπήθη ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συγκρούσεως αὐτῆς ἦτο, νὰ περιέλθουν εἰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν τὰ ὡς ἄνω φορτία, νὰ συλληφθῇ αἰχμάλωτος ὁ Καϊμακάμης, νὰ φονευθοῦν ἀρκετοὶ Τοῦρκοι καὶ ἐπὶ πλέον οἱ Σουλιῶται νὰ γίνον ἀτοχοὶ καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φράσαρη πρὸς τὴν Διοίκησιν τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὰς ὁποίας οὗτος διετύπωνε τὴν ἀξίωσιν νὰ τοῦ σταλοῦν ἐνισχύσεις καθὼς καὶ ὅτι, ἐν ἐναντία περιπτώσει οἱ ὑπεύθυνοι θὰ κριθοῦν ἀπὸ τὸ Διδάνι τοῦ Θεοῦ.

Ἦ Γρίβας^ψ μαθὼν ταῦτα ἐματαίωσε τὴν προεκτεθεῖσαν ἀποστολὴν του καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν περιοχὴν μεταξὺ Στρεβίνης καὶ Ἰμαρέτ, σκοπεύων νὰ ἐπιστρέψῃ συντόμως εἰς τὴν δευτέραν ἐκ τῶν δύο τούτων θέσεων. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἄρτης, πληροφορηθέντες ὅτι ἡ δύναμις τῶν φρουρῶν τῶν ἐπαναστατῶν ἀπὸ Βλαχέρνης μέχρι Γραμμενίτσης καὶ Ἰμαρέτ ἦτο ἀσθενής, μόλις ὑπερβαίνουσα τοὺς 100 ἀνδρας, καὶ ὅτι ὁ Γρίβας εἶχεν ἀπομακρυνθῆ ἐκ τῶν θέσεων αὐτῶν, ἀπέστειλαν τὴν πρωτὰν τῆς 27ης Ἰανουαρίου, δύναμιν 300 ἀνδρῶν, ἡ ὁποία διαβάσα τὸν ποταμὸν Ἄραχθον, συνεπλάκῃ ἀμέσως μὲ τὰς φρουράς καὶ ἐπέτυχε νὰ τὰς ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὰς θέσεις των καὶ νὰ διασκορπίσῃ τοὺς ἀνδρας των. Ἀκολούθως οἱ Τοῦρκοι προέβησαν εἰς λεηλασίας τῶν χωρίων καὶ ἔκαυσαν ὀλίγας καλύβας τῆς Γραμμενίτσης ὡς καὶ τὸ ἐλαιοτριβεῖον τῶν Βλαχερνῶν. Ὁ Δημ. Γρίβας εὐρισκόμενος τὴν πρωτὰν τῆς ἡμέρας, ὅπου ἔλαβεν χώραν ἢ ἀνωτέρω ἐπιδρομὴ τῶν Τούρκων κατὰ τῶν φρουρῶν του, εἰς τὴν περιφέρειαν Στρεβίνης καὶ εἰς θέσιν ἀπέχουσαν περὶ τὴν μίαν ὥραν ἀπὸ τὸ Ἰμαρέτ, ἤκουσε τοὺς πυροβολισμοὺς ἐκ τῆς συμπλοκῆς Τούρκων καὶ Ἑλλήνων καί, ἐπιστρέψας τάχιστα εἰς τὸν τόπον ὅπου προσεβλήθησαν αἱ φρουραί, ἐπρόλαβε τοὺς Τούρκους συνεχίζοντας τὰς δηώσεις καὶ τὰς καταστροφὰς τῶν χωρίων. Ἀμέσως ἐπετέθη κατ' αὐτῶν, ἀνοίξας μάχην καὶ ἐξηνάγκασε αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ πράγματα τῆς λεηλασίας των, νὰ τραποῦν πρὸς τὸν πλημμυρισμένον ποταμὸν, τὸν ὅποιον διέβησαν ταχέως καὶ νὰ καταφύγουν εἰς τὴν ἐναντι κειμένην πόλιν τῆς Ἄρτης. Οἱ φονευθέντες εἰς τὴν μάχην καὶ πνιγέντες κατὰ τὴν ἐν τάχει διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Τοῦρκοι, ἀνῆλθον εἰς 30. Τρεῖς συνελήφθησαν ὑπὸ τοῦ Γρίβα αἰχμάλωτοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ εἰς Δερβίσης. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Ἑλλήνων ἦσαν εἰς νεκρὸς τοῦ τμήματος Βήτου καὶ δύο ἐλαφρῶς τραυματαῖαι. Τὰ τῆς μάχης ταύτης γεγονότα, ὁ Ἰποπρόξενος τῆς Ἑλλάδος εἰς Πρέβεζαν Ἀντώνιος Κόντης, ὡς

έξῃς ἐπληροφορήθη καὶ ἀνέφερε εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν:
«Ὁ ἐν Ἠπιείρῳ Ὑποπρόξενος τῆς Α.Μ.
Ἄριθ. 33 Πρέβεζα 30 Ἰανουαρίου 1854

Ἐξοχώτατε,
Πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν
Ἀθήνας

Ταύτην τὴν στιγμὴν 4 μ.μ. ἔφθασεν ὁ ἑκτακτος ταχυδρόμος τοῦ ἐν Ἄρτῃ Ἀγγλικοῦ Πράκτορος πρὸς τὸν ἐνταῦθα Προϊστάμενόν του ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν τὴν 27ην πνέοντος ἀφ' οὗ περιεπλανᾶτο εἰς διάφορα μέρη ἵνα μὴ συλληφθῆ καὶ ἐφ' ὅσον ἠδυνήθηεν νὰ μάθῃ ἔφερε τὴν εἶδῃσιν τῆς κατὰ τὴν παρελθούσαν Τετάρτην γενομένης μάχης τῶν ἐπαναστατῶν μετὰ τῶν Τούρκων περὶ ἧς ἔκαμον λόγον εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 31 ἔκθεσίν του τουτέστιν ὅτι 300 Ἀλέανοὶ μετὰ Ρεδίφιδων καὶ ἐντοπίων Τούρκων ἐξεληθόντες τῆς πόλεως διηυθύνθησαν πρὸς τὸ Μαράτι ὅπου εἶδον ὀλίγους ἐπαναστάτας τοὺς ὁποίους κατεδίωξαν κατὰ πόδας μέχρι τοῦ χωρίου Γραμμενίτσα τὸ ὅποιον καὶ ἐπυρπόλησαν, ἀλλὰ αἰφνης ἔφθασαν 150 ἐπαναστάται ὑπὸ τὸν Δημ. Θ. Γρίβαν καὶ μάχης πεισματώδους συγκροτηθείσης ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν τραπέντες εἰς φυγὴν οἱ Τούρκοι οἵτινες διὰ νὰ σωθοῦν διωκόμενοι κατὰ πόδας εἰσέδυσαν εἰς τὸν ποταμὸν μέχρι τοῦ λαιμοῦ. Ὅτι εἰς τὴν μάχην ταύτην ἐφονεύθησαν 10 Τούρκοι καὶ πολλοὶ ἐπληγώθησαν, ἐκ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν οὐδεὶς. Καὶ ὅτι ἕτερον Σῶμα τῶν ἐπαναστατῶν διὰ πολέμου ἐκυρίευσεν τὴν θέσιν Ἀνεμόμυλος κειμένην ἐπὶ βουνοῦ τινος ἀνωθεν καὶ πλησιέστατα τῆς πόλεως

Ἔχω τὴν τιμὴν καὶ εἶμαι τῆς Ὑμετέρας ἐξοχώτητος ταπεινότατος δοῦλος:
Ἄντ. Κόντης».

Τὴν ἰδίαν πρωτὰν τῆς 27ης Ἰανουαρίου οἱ Τούρκοι, ἐνήργησαν διὰ τῶν εἰς Φανερωμένην δυνάμεων αὐτῶν καὶ ἄλλην ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ τμήματος Γκαναβία, τοῦ ἰδίου μεταξάντος τὴν προηγουμένην εἰς Βλαχέρνας, τὸ ὅποιον ἐπέτυχον νὰ ἐκδιώξουν ἐκ τῶν ἐκεῖ πλησίον θέσεων τὰς ὁποίας οὗτος κατεῖχεν. Ὁ Καραϊσκάκης ἐκ τοῦ στρατοπέδου Πέτα, εὐθύς ὡς ἀντελήφθη τὴν ὑποχώρησιν τοῦ τμήματος Γκαναβία, ἀπέστειλεν πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα· τοῦτο ἐνωθὲν μετὰ τοῦ ὑποχωρήσαντος, ἐπέτυχεν ὄχι μόνον νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ἐπιτεθέντας Τούρκους ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκ τῶν καταληφθεισῶν θέσεων, τελικῶς δὲ νὰ τοὺς ἀπωθῆσιν εἰς τὰς ἀρχικάς, ἐκ τῶν ὁποίων οὗτοι εἶχον ἐξορμήσει. Αἱ μάχαι αὗται διήρκεσαν ἀπὸ τῆς πρωίας μέχρι τῶν βραδυνῶν ὥρων καὶ αἱ ἀπώλειαι τῶν μὲν Τούρκων ἀνήλθον εἰς 25 νεκροὺς καὶ δύο σημαιοφόρους, τῶν δὲ Ἑλλήνων μόνον εἰς δύο τραυματίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μαχῶν αὐτῶν τῆς 27ης Ἰανουαρίου τὸ ὑπὸ τὸν Δημήτριον Σκαλτσογιάννην ἀπόσπασμα κατώρθωσε νὰ προωθηθῆ πρὸς τὴν πόλιν καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν μικρὸν ἀπέχουσαν ταύτης θέσιν

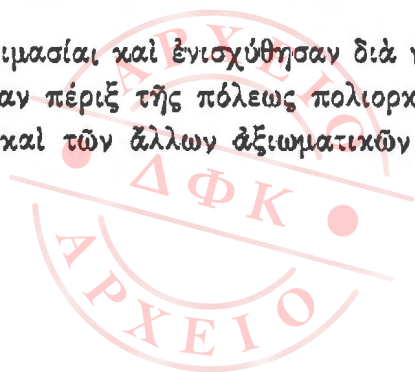
«Ανεμάμωλος» και τὰς πρὸς τὰς πλαγιάς τῆς Περάνθης τελευταίας τῆς Ἄρτης οἰκίας.

Τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοπέδου Πέτα Σπυρίδων Καραϊσκάκης, ἐνεργήσας ἐκεῖθεν μὲ ἰσχυρὰν δύναμιν σφοδρὰν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ὄχυρᾶς ἐχθρικής θέσεως «Φανερωμένης», ἐπέτυχε ἀργὰ τὴν νύκτα νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰ ὄχυρά των καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ συμπυκνωθῶν εἰς τὸ κατωκημένον μέρος τῆς πόλεως, ὅπου οὗτοι ἐκ νέων θέσεων ἐξηκολούθησαν τὴν ἀντίστασιν. Τὴν πρωτὰν τῆς 28ης Ἰανουαρίου, ὁ Καραϊσκάκης ἀφοῦ ἀφῆκε φρουρὰν εἰς τὴν θέσιν «Φανερωμένης» ἐπέστρεψε μὲ τὴν ὑπόλοιπον δύναμιν εἰς τὸ Πέτα.

Διὰ τῶν μαχῶν τῆς 27ης Ἰανουαρίου ὁ Καραϊσκάκης κατώρθωσε νὰ προωθήσῃ τὰς θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς τὴν πόλιν, νὰ περισφίξῃ τὸν κλοιὸν τῆς πολιορκίας τῆς καὶ νὰ ἀναγκάσῃ οὕτω τὸν Τσερκεϊκὸν Στρατὸν νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ αὐτῶν οἱ Τούρκοι μετέφερον τὰς οἰκογενείας των εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Φρουρίου τῆς πόλεως, ἐπέτρεψαν δὲ καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν Ἑβραίων νὰ καταφύγουν ἐκεῖ, πρὸς προστασίαν καὶ ἀσφάλειαν ἐκ νέας τῶν Ἑλλήνων ἐπιθέσεως. Ἐκ τῶν χριστιανῶν τῆς πόλεως οὐδένα ἐδέχθησαν, οὗτοι δὲ κατέφυγον εἰς τὴν Μητρόπολιν, τὸν περίβολόν τῆς καὶ ἄλλας ἐκκλησίας. Ἐκτὸς τούτου ὁ Τσερκεϊκὸς Στρατὸς, ὅταν διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς συμπτώξεως εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, ἔκαμεν ἔναρξιν τῶν τρομερῶν προνομίων του. Κατέλυσεν εἰς τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν, πολλοὺς τῶν ὁποίων ἐξέβαλεν ἀπὸ ταύτας, κατέσχευεν τὰ ἐπιπλά των, πολλὰ τῶν ὁποίων ἐπώλησεν ἀντὶ εὐτελεστάτης τιμῆς εἰς τοὺς φίλους του Ἑβραίους, μὲ τοὺς ὁποίους συνειργάζετο εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν οἰκιῶν. Προσέτι πολλῶν οἰκιῶν ἔκαυσαν θύρας καὶ παράθυρα καὶ τοὺς ναοὺς ἐγύμνωσαν ἀπὸ τὰ ἱερά των ἀντικείμενα. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων εἰς στρατιώτας μέχρι τῆς 27ης Ἰανουαρίου ἀνῆρχοντο εἰς 300 νεκροὺς καὶ ἀρκετοὺς τραυματίας.

Ἐπιστρέψας ὁ Καραϊσκάκης εἰς Πέτα μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Φανερωμένης, ἤρχισε νὰ προετοιμάξῃ τὴν γενικὴν κατὰ τῆς Ἄρτης ἐπίθεσιν. Διέθετε τὴν ἡμέραν ἐκείνην δύναμιν στρατοῦ ἕως 2000 ἀνδρῶν, τελοῦσαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του καὶ κατέχουσαν θέσεις εἰς τὸ Πέτα καὶ εἰς τὰ πέριξ τῆς Ἄρτης στρατόπεδα. Ἀγέμενε δὲ καὶ ἐνισχύσεις ἐκ Τζουμέρκων, αἱ ὁποῖαι πράγματι κατέφθασαν· αὗται μόνον ἐκ τῶν δύο χωρίων Πραμάντων καὶ Μελισσουργῶν — ὡς μεταδίδει διὰ στόματος παράδοσις γερόντων Μελισσουργιωτῶν — ἀνῆρχοντο εἰς 100 ἐνόπλους ἀνδρας.

Ἀφοῦ συνεπληρώθησαν ὅλαι αἱ προετοιμασίαι καὶ ἐνισχύθησαν διὰ νέων ἐθελοντῶν τὰ διάφορα τμήματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν πέριξ τῆς πόλεως πολιορκούντα αὐτήν, ἀπερρασίεθη ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ

όπλαρχηγών του Στρατοπέδου, να γίνη ή επίθεσις κατά της "Αρτης την 31 Ιανουαρίου 1854.

Οι Τούρκοι έξ άλλου ύπεστήριζον την άμυναν της πόλεως με δύναμιν 1500 άνδρών, εις την όποιαν είχαν προστεθή και 300 άνδρες, άφιχθέντες έξ Ιωαννίνων την 23ην Ιανουαρίου. Ο Αύστριακός Υποπρόξενος Ιωαννίνων εις έκθεσίν του προς τό Υπουργείον του άνασδιβάζει την ένίσχυσιν αυτήν εις 400 άνδρας και δύο πυροβόλα.

Διά την άπόκρουσιν της άναμενομένης επίθεσεως, οι Τούρκοι έτοποθέτησαν έν τμήμα έκ του στρατού των εις τό κάτωθεν της πλατειάς Σκουφά Χάνι (όπου σήμερον τό Γυμνάσιον της πόλεως), έτερον εις τόν έναντι αυτού Ίερόν Ναόν της Παρηγορητριας, ίνα ούτω έλέγχεται ή μεταξύ των δύο αυτών θέσεων είσοδος προς την πόλιν έκ της Κάτω Παναγιας. Τρίτον τμήμα στρατού έτοποθετήθη εις την έναντι της Φανερωμένης θέσιν "Αγιος Θωμάς, όπου μερικαί οικίαι και επί της προς τους Αγίους Θεοδώρους της πόλεως κατερχομένης κορυφογραμμής.

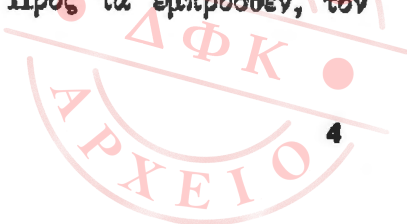
Τήν παραμονήν της επίθεσεως των έπαναστατών κατά της "Αρτης ο Καραϊσκάκης ως Γενικός Άρχηγός άπηύθυνε την κάτωθι προκήρυξιν:

«ΕΛΛΗΝΕΣ,

Άποθήσικων ο πατήρ μου έκραξε «λυτρούτε τάς Άθήνας» άφεις δε ως μόνον κληροδότημα εις έμέ την μάχαιραν αυτού έξέπνευσε. Λαβών τό κληροδότημα του πατρός και τάς μέν Άθήνας εύρών έλευθέρας, την γήν της γεννησεώς του δούλην, έδραμον προς ύμάς ώ Λαέ της Ήπειρου και την σημαίαν της έλευθερίας ύψωσα μεθ' ύμών. Έλληνες ο δεύτερος Τουρκικός πόλεμος άρχεται, ή πυρκαϊά της έπαναστάσεως ήναψε και τόν άγιον πνεύμα της έλευθερίας και της πίστεως έπιφυσεί και αυξάνει τάς φλόγας της πυρκαϊάς.

Ίδου ή Έπτάνησος ως έπτακέφαλος δράκων συρίζει, ή Ήπειρος κινείται, ή Θεσσαλία σειεται, ή Μακεδονία σαλεύει, ή Θράκη περιμένει, ή δε αυτόνομος Έλλάς ως Αίτνα σφενδονίζει επί τάς χώρας αυτές φλογεροūs μύδρους, τους στρατηγούς αυτής. Θαρείτε λοιπόν θαρείτε.

Κατά την πρώτην Τουρκικόν πόλεμον, οι Έλληνες πενήτηκοντα χιλιάδες στρατού, ένικήσαμεν πεντακοσίας χιλιάδας στρατιωτών της Άσίας και της Άφρικης. Σήμερον αυτόνομοι Έλληνες, Ήπειρώται, Θεσσαλοί, Μιακεδόνες και Θράκες, έξ έκατομμύρια πολεμούμεν αδυνάτους βαρβάρους, πολεμουμένους κατά τόν Δούναδιν υπό πολυαρίθμων και φοβερών στρατών. Θαρείτε λοιπόν θαρείτε, έντός όλίγου και δι' όλίγου αίματος ποτίζεται τό φυτευόμενον δένδρον της έλευθερίας. Βλέπετε! Είς τόν ήχον της σάλπιγγος ήμών οι μέν Όθωμανοί φεύγουσιν ως άγέλαι δειλαί, ήμείς δε άπό τό έάρος των κτυπημάτων φαινόμεθα ως παιδες των πατέρων ήμών. Βλέπετε! Πάν έθμα ήμών και κατάκτησις μιας χώρας προγονικής, και ή έλευθερία μεταβαίνει άπό έπαρχίας εις έπαρχίαν μετά του ήχου του τυμπάνου. Προς τά εμπροσθεν, τόν

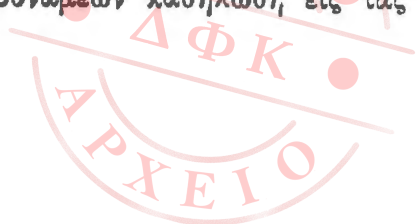

σταυρόν εἰς μίαν χεῖραν τὴν μάχαιραν εἰς τὴν ἄλλην προβαίνομεν καὶ μεταλλάζομεν πᾶσαν ἡμέραν καὶ σταθμὸν ἓνα. Πρὸς τὰ ἔμπροσθεν. Ἡ κληρονομία τῶν Ἑλλήνων συζητεῖται κατὰ τὴν Ἑπτάλοπον, παραστήσωμεν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἡμεῖς οἱ κληρονόμοι τὰ ἔγγραφα ἡμῶν, κεχαραγμένα διὰ σπάθης καὶ γεγραμμένα δι' αἵματος. Ἡ ἐνότης τοῦ γένους ἔστω τὸ σύνθημα ἡμῶν. Ἑλληνικὴ Ἀυτοκρατορία ἢ θάνατος, ἔστω ἡ φωνὴ τῶν δέκα ἑκατομμυρίων Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων κατὰ τὴν Εὐρώπην καὶ τῶν τεσσάρων ἑκατομμυρίων Ἑλλήνων κατὰ τὴν Ἀσίαν. Ἡ φωνὴ αὐτὴ μετὰ τῶν ἀνέμων ἠνωμένη εἶθε φθάσῃ μέχρι τῶν Πρωτευουσῶν πόλεων τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ρωσσίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσίας καὶ εἶθε κάμψῃ τοὺς Δυνατοὺς. Ἡ φωνὴ αὐτὴ ἠνωμένη μετὰ τῶν κυμάτων τοῦ πελάγους εἶθε φθάσῃ μέχρι τῶν παραθαλασσιῶν πόλεων, ὅπου οἱ μεγαλέμποροι τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶθε κινήσῃ τὰς καρδίας αὐτῶν πρὸς συνδρομὴν τοῦ Γένους. Οἱ νέοι πολεμοῦμεν, οἱ γέροντες συμβουλεύετε, αἱ γυναῖκες ἐξυφαίνετε τὰ ξαντὰ τῶν ἐνδόξων πληγῶν. Οὐδεὶς οὐδαμοῦ μὴ μείνῃ ἀχρηστος. Ἡ Πατρίς πανταχόθεν τοὺς πάντας συγκαλεῖ καὶ ὁ ἀγὼν περὶ πάντων. Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν.

Ἐκ τοῦ περὶ τὴν Ἄρταν Γενικοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοπέδου 30 Ἰανουαρίου 1854.

Ὁ ἀδελφὸς καὶ Πατριώτης
ΣΠ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ».

Ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς ἐπομένης ἡμέρας 31ης Ἰανουαρίου ὄλα τὰ περίξ τῆς πόλεως Ἑλληνικὰ τμήματα ἦσαν ἐν ἐπιφυλακῇ. Περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ Σ. Καραϊσκάκης διέταξε τοὺς μὲν Ἰωάννην Κοντονίκαν καὶ Ἀθαν. Βῆτον τοῦ Στρατοπέδου Μπάνης νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὴν πόλιν, τὸν δὲ εἰς θέσιν «Ἀνεμόμυλος» πλησίον τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως καὶ ἐγγὺς τῆς Παρηγορητρίας εὐρισκόμενον μὲ τὸ τμήμα του Δημ. Σκαλτσογιάννην, ὅπως κατὰ τὴν ἰδίαν ὥραν ἀκροβολισθῇ εἰς τάξιν μάχης καὶ ἀπασχολῇ συνεχῶς τὸν ἐχθρόν. Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς αὐτῆς κατὰ τὴν μεσημβρίαν, πρῶτοι ἐκινήθησαν κατὰ τῆς πόλεως οἱ Ἰ. Κοντονίκας καὶ Ἀθ. Βῆτος μὲ δύναμιν διακοσίων ἀνδρῶν καὶ τὴν 2αν μεσημβρινὴν ὥραν, ὕστερον ἀπὸ μικρὰν συμπλοκὴν, κατέλαβον τὴν Μονὴν Κάτω Παναγιᾶς, ἀπωθήσαντες τὴν ἐκ Τούρκων Φρουρὰν τῆς πρὸς τὴν πόλιν. Ἀκολούθως τὸ τμήμα Κοντονίκα-Βῆτου ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε θέσεις ἐγγύτατα τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως, κατὰ δὲ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας, ὅπως καὶ τὸ τμήμα τοῦ Σκαλτσογιάννη, περιωρίσθησαν εἰς συνεχῆ ἀπασχόλησιν τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας ἐξαπελύθη νέα ἐπίθεσις τῶν ἐπαναστατῶν ἐξ ὄλων τῶν σημείων κατὰ τῶν θέσεων τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ προελθὼν τμήμα ἐκ Κάτω Παναγιᾶς κατῴρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸ «Χάνι» καὶ νὰ προχωρήσῃ μέχρι τοῦ Ψαρρομαχαλαῖ (θέσις κεντρικῆς ὁδοῦ Σκουφᾶ πλησίον Ἰ. Ναοῦ Παντοκράτορος), τὸ δὲ ἕτερον τμήμα Σκαλτσογιάννη εὐρεθὲν πρὸ ἰσχυρῶν Τουρκικῶν δυνάμεων καθηλώθη εἰς τὰς θέ-

σεις του και δὲν κατώρθωσε νὰ προχωρήσῃ και ἀπομακρύνῃ τοὺς Τούρκους τῆς Παρηγορητρίας.

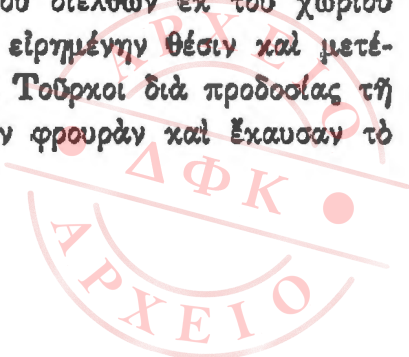
Ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἐπίθεσιν τῶν ἀνωτέρω τμημάτων, ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὸ κύριον Σῶμα τῶν ἐπαναστατῶν ἐπετέθη ἀκάθεκτος ἐκ τῆς βορειο-ανατολικῆς εἰσόδου τῆς πόλεως κατὰ τῆς θέσεως « Ἅγιος Θωμᾶς » και, ἀφοῦ ἀνέ-τρέψε συντόμως τὴν ἀντίστασιν τῶν Τούρκων, εἰσῆλθεν κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας εἰς τὴν πύλιν και κατέλαβεν αὐτήν, πλὴν τοῦ Φρουρίου, φθάσας μάλι-στα μὲ τὸν στρατὸν του μέχρι τοῦ ἄλλου ἄκρου τῆς πόλεως, ὅπου ἡ Μητρό-πολις. Εἰς τὸν Ναὸν αὐτῆς ὡς και εἰς τὸν περίξ περιτοιχισμένον χῶρον εἶχον καταφύγει αἱ περισσότεραι τῶν χριστιανικῶν οἰκογενειῶν τῆς πόλεως. Ὁ Τουρκικὸς Στρατὸς κατέφυγε εἰς τὸ Φρούριον τῆς πόλεως και εἰς τὸν κάτωθι αὐτοῦ πρὸς τὸν ποταμὸν Ἄραχθον, χῶρον. Ἄτυχῶς κατὰ τὴν ἰδίαν νύκτα ἐνέσχυψε βαρύτατος χειμῶν, βροχὴ και ἔπειτα χιῶν, μὲ δυσμενὲς ἐπακόλου-θον, ἡ ὑγρασία νὰ ἀχρηστεύσῃ τὰ ὀλίγα πολεμοφόδια τῶν Ἑλλήνων μαχητῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς μὲν ἐπαναστάτας νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πό-λιν περὶ ὥραν 4ην πρωῖνῆν τῆς 1ης Ἀπριλίου και νὰ ἐπανέλθωσι κατάκοποι ἐκ τῆς ἑπταύρου μάχης εἰς τὰς κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπιθέσεως θέσεις ἐκκι-νήσεως, τὸν δὲ Καραϊσκάκην νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἔδραν τοῦ Στρατοπέδου τοῦ Πέτα. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων κατὰ τὴν μάχην τῆς Ἄρτης ἦσαν 15 νεκροί, τῶν δὲ ἐπαναστατῶν τρεῖς και ὁ ἵππος τοῦ Καραϊσκάκη.

Ὁ μετέπειτα Μητροπολίτης Ἄρτης Σεραφεὶμ Ξενόπουλος εἰς τὸ κα-τὰ τὸ 1884 ἐκδοθὲν Δοκίμιόν του, περὶ Ἄρτης, ἀναφέρει: « Ἐν ταύτῃ (ἐπα-ναστάσει) οἱ Χριστιανοί, οἱ φρόνιμοι και ἀμερόληπτοι, καίτοι τῆς Μητροπό-λεως φρουρουμένης ὑφ' ἑνὸς λόχου στρατιωτῶν, συνηθροίσθησαν και διετη-ροῦντο ἐντὸς τῆς Μητροπόλεως, ἐπιτροπεύοντες τότε, τὸν Ἀρχιερέα ἀπόντα εἰς Κωνσταντινούπολιν, τοῦ ἐκ Σουλίου καταγομένου Ἀρχιμανδρίτου Παρθε-νίου, τοῦ μετὰ ταῦτα Ἡγουμένου τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Μονῆς Ρωμανοῦ ». Ὁ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπαναστάσεως Μητροπολίτης Ἄρτης Σωφρόνιος ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἐπιθυμητὸς εἰς τὴν Τουρκικὴν Στρατιωτικὴν Διοίκησιν ἠναγκάσθη νὰ ἀπουσιάζῃ συχνὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

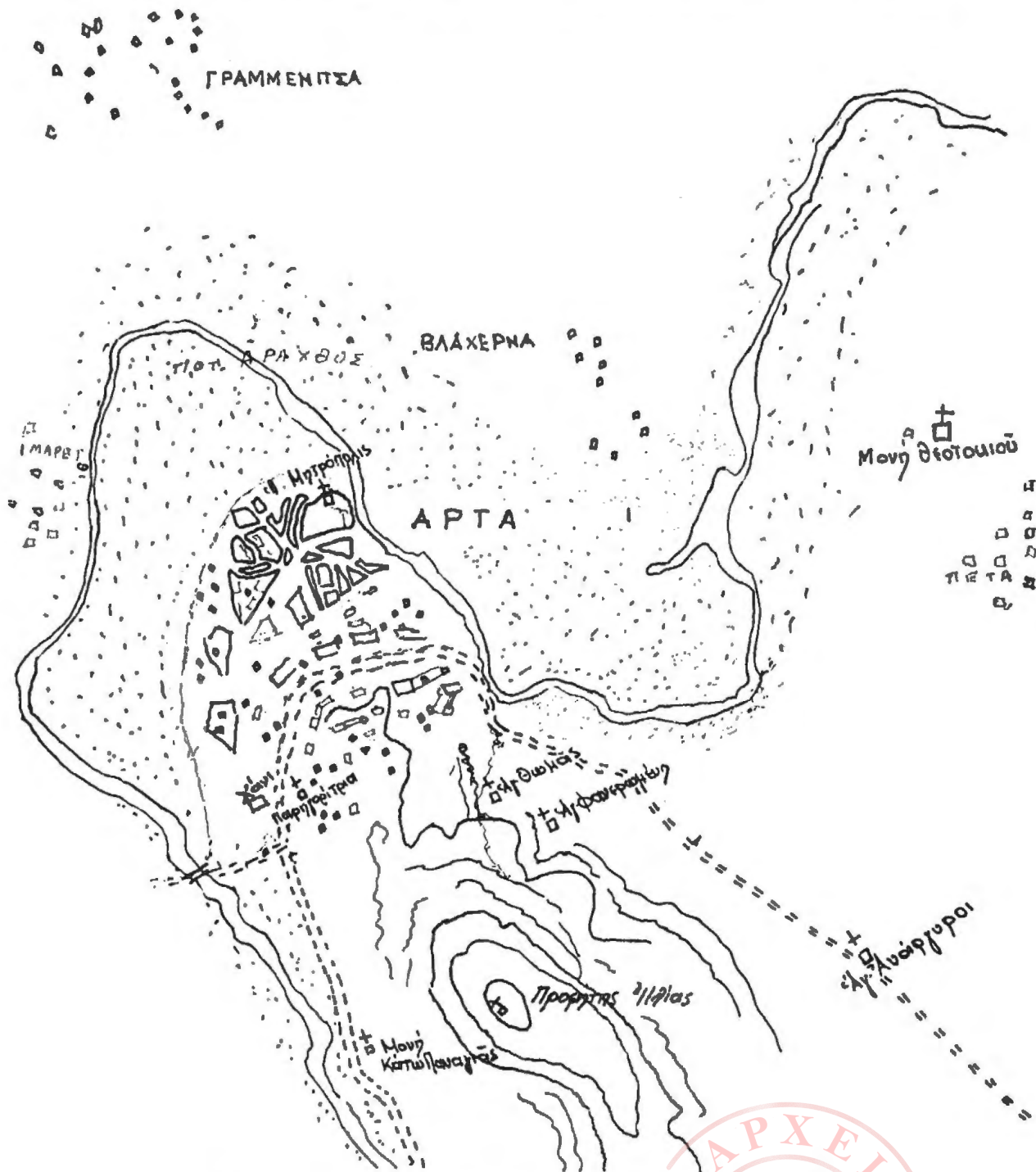
Τὰς φάσεις τῶν τελευταίων μαχῶν και τὰς διαφόρους ἐξελίξεις των, μέχρι και τῆς μάχης πρὸς κατάληψιν τῆς Ἄρτης, ἀφηγεῖται ὁ Σπ. Καραϊ-σκάκης εἰς τὴν κάτωθι ἐκθεσίῳ του:

.. « Στρατόπεδον Πέτα 2 Φεβρουαρίου 1854.

Ἄμα ἀφίχθημεν ἐνταῦθα πάραυτα ἐνεργήσαμεν ἀποκλεισμόν. Ὁ Δη-μήτριος Γρίβας μὲ 300 μετέβη εἰς Μαράτι, Γραμμενίτσαν και ἄλλα διάφορα χωρία ὅπως στρατολογήσῃ. Τῇ δὲ 26ῃ Ἰανουαρίου διελθὼν ἐκ τοῦ χωρίου Γραμμενίτσης ἀφήκε ἀπόσπασμα νὰ φυλάττῃ τὴν εἰρημένην θέσιν και μετέ-βη εἰς τὸ χωρίον Στρετίνισταν. Τοῦτο μαθόντες οἱ Τούρκοι διὰ προδοσίας τῆ 27ῃ πρωτὰν ἐπιπεσόντες ληστρικῶς ἀπεδίωξαν τὴν φρουράν και ἔκαυσαν τὸ

χωρίον. Ἀλλὰ πάραυτα παρατηρήσας ὁ Δ. Γρίβας μακρόθεν τὴν πυρκαϊάν ἐπέ-
 πεσε κατ' αὐτῶν καὶ ἐφόνευσε 30 συλλαβῶν δύο καὶ ἕναν Χότζαν. Ἡ μάχη
 διήρκεσε μέχρι τῆς ἑσπέρας ὅτε οἱ Τούρκοι εἰ καὶ τριπλάσιοι κακὴν κακῶς
 ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ ὅπως ἠδυνήθησαν ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Φρούριον. Τὴν
 ἰδίαν ἡμέραν καὶ ὥραν προσέβαλαν καὶ τὴν Μονὴν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχα ἀφήσει
 τὸν Βασ. Γκαναβίαν, ὅνπερ ἔδιωξαν οἱ Τούρκοι τὸ πρῶτον, ἀλλὰ ὕστερον ἀπο-

Ἡ πόλις τῆς Ἄρτης καὶ ἡ περὶ αὐτῆς περιοχή

σταλέντος και ἑτέρου ἀποσπάσματος ἔδιωξαν αὐτοὺς φονεύσαντες 25 και δύο σημαιοφόρους. Ἡ μάχη διήρκεσε ἀπὸ πρωίας μέχρι τῆς ἑσπέρας. Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐπληρώθησαν δύο μόνον.

Τὴν ἰδίαν ἑσπέραν τῆς 27ης ἐπέσαμεν κατὰ τῆς Ἄρτης και ἐδιώξαμεν ἀπαντας τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς θέσεώς των φονεύσαντες ἀρκετούς. Τὴν πρωίαν ἀφήσαντες 110 ἀνδρας εἰς τὰς πρώην κατεχομένας θέσεις ἐπεστρέψαμεν ἐνταῦθα.

Τὴν 31ην ἀπέστειλα, 2αν ὥραν μ.μ. τὸν Ἰωάννην Κοντονίκαν και Α. Βίτον μὲ 200 και ἀμέσως κατέλαβον τὴν Κάτω Παναγιᾶ, διὰ τοῦ ἐπιλοιποῦ δὲ Σώματος προσέβαλον τὴν Ἄρταν ὅπου και ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ εἰσῆλθομεν κυριεύσαντες τὴν πόλιν. Ἀλλὰ περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπῆλθεν τοσοῦτος τρομερὸς χειμῶν και χιῶν τοσαύτη ἀκατάπαυστος ἐπιπτε ὥστε τὰ πολεμοφόδια μας ὅλα ὑγράνθησαν. Διέταξα λοιπὸν τὴν ὑποχώρησιν τακτικῶς και τῇ πρωίᾳ ἐπαῆλθομεν ἐνταῦθα ἀφοῦ ἱκανοὺς ἐφονεύσαμεν Τούρκους.

Εἰς τὰς μάχας αὐτὰς διεκρίθησαν ὁ Ἰωάννης Κοσσυδάκης, ὁ Ι. Κοντονίκας, ὁ Δ. Σκαλτσογιάννης, ὁ Γ. Κατσιογιάννης, ὁ Δ. Μαυρασίδης, ὁ Κόκας, ὁ Ἄ. Βίτος, οἱ Κοτσιλαῖοι και ἅπας ἐν γένει ὁ Στρατός.

Οὐδεὶς ὑστέρησε τὸν ἄλλον κατὰ τὸν ζῆλον και τὴν ἀνδρείαν.

Υγιαίνετε και ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν και Ὑμῶν. Ὁ ἀδελφός

ΣΠ. ΚΑΡΑΓΙΩΝΑΚΗΣ».

Ὁ ἴδιος Σπ. Καραϊσκάκης, ὡς ἀκολούθως ἐκθέτει τὰ συμβάντα εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Ἱστορικὸν και δημοσιογράφον Χρ. Σακκελαριάδην:

«Ἀγαπητέ μου Σακκελαριάδη, Ἐν Πέτα τῇ α' Φεβρουαρίου 1854

Ἔλαβον εὐχαρίστως τὴν ἀπὸ 25 ἀδελφικὴν μου ἐπιστολὴν σας και ἐχάρην ὑπερμέτρως διὰ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματά σας.

Ἐγὼ τὴν 23ην ἀνεχώρησα ἐκ τῆς ἐλευθέρως και ἤλθον εἰς τὴν δούλην ὅπως ἐξοφλήσω τὸ συνάλλαγμα ὃ εὔρον ἀπὸ τὸν πατέρα μου, νὰ χύσω τὸ αἷμα μου διὰ τὴν φιλότιμον μας δούλην Ἑλλάδα. Ἀμα ἔφθασα ἐνταῦθα πάραυτα ἐνήργητα τὴν πολιορκίαν και ὁ μὲν Δ. Γρίδας διηυθύνθη μὲ 400 εἰς Μαράτι, Γραμμενίτσα και ἄλλα διάφορα χωρία ὅπως στρατολογήσῃ καθόσον μέγας ἐνθουσιασμός ὑπάρχει εἰς τοὺς κατοίκους· τὴν 26ην π.μ. διελθὼν ἐκ τοῦ χωρίου Γραμμενίτσα ἔφησε ἀρκετὴν φρουρὰν νὰ φυλάττῃ τὰ εἰρημμένα χωρία, και ἐπήγε εἰς τὸ χωρίον Στριβίνισα. (Πρόκειται περὶ τοῦ χωρίου Στρεβίνα). Τοῦτο δὲ μαθόντες οἱ Τούρκοι διὰ προδοσίας τὴν 27ην τὴν πρωίαν ἐπιπίπτουν 300, ἐκδιώκουν τὴν φρουρὰν και καίουν τὸ χωρίον, πάραυτα παρατηρήσας μακρόθεν τὴν πυρκαϊάν ὁ Δ. Γρίδας ὄρμα κατ' αὐτῶν και μετὰ πεισματώδη συμπλοκὴν ἔγινε κύριος τοῦ πεδίου, φονεῖ 30 Τούρκους και αἰχμαλωτίσας 2. Τὴν 28ην εἰς τὴν Μονὴν τῆς Βλαχέρνης εἶχα διορίσει 60 ἀνδρας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Β. Γιαναβία, ἀλλ' ἐνῶ μετέβαινον τὰ πολεμοφόδια εἰς τὰς 26 ἠναγκάσθη νὰ συνδράμῃ τὰ πολεμοφόδια μὲ ἀρκε-

τούς ὄσοι τὰ μετέφερον πρὸς τὸν Γρίβαν, ὄθεν τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐνῶ ἔκαιον τὴν Γραμμενίτζα, ἄλλοι τριακόσιοι εἰς τὸν Γκαναβίαν διότι εἶχε μείνει μὲ 10 μόνον ἀνδρείους ὄστις προτιμῶν τὸν θάνατον μᾶλλον παρὰ τὴν φυγὴν, κλείεται εἰς τὴν Μονὴν καὶ μάχεται γενναίως, ἀκούσας δὲ τοὺς πυροβολισμοὺς πέμπω τὸν Ἰωάν. Κοντονίκαν καὶ Ἀθ. Βῆτον μὲ 100 ἄνδρας οἵτινες φθάσαντες ἐν καιρῷ ἔσωσαν τὸν Γκαναβίαν καὶ μετὰ πεισματώδη συμπλοκὴν διαρκέσαν μεχρι τῆς ἑσπέρας ἦτοι 3 μ.μ. ἔμειναν νικηφόρα τὰ Ἑλληνικὰ ὄπλα, φρονεύσαντες 22 ἄγαρινούς ἐκ τῶν ὁποίων δύο ἦσαν σημαιοφόροι. Τὸ ἴδιον δὲ ἑσπέρας ἐπιπεσὼν μεθ' ὄλης τῆς δυνάμεως εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἄρτας ἀπεδίωξα τοὺς Τούρκους κυριεύσας ὄλας τὰς ὄχυράς θέσεις καὶ περιορίσας αὐτοὺς ἐντὸς τοῦ φρουρίου καὶ εἰς τινὰς οἰκίας· μετὰ δὲ ταῦτα ἀφήσας φρουρὰν 50 ἀνδρῶν ὑπὸ τῆς διαταγῆς τοῦ γενναίου Γεωργίου Κατσικογιάννη καὶ Ἀθ. Βῆτου εἰς τὰ ὄχυρώματα ἀνωθεν τῆς Ἄρτας ἦλθα ἐνταῦθα· τὸ ἑσπέρας ἐκεῖνο ἐφρονεύθησαν 12 Ὄθωμανοί. Τὴν 31ην προσκαλέσας ἄπαντα τὰ ἀποσπάσματα ἐκίνησα διὰ νυκτὸς ἐντὸς τῆς Ἄρτας ὄπου ἐξ ἐφόδου ἐκυριεύσαμεν τὴν πόλιν, ἀλλὰ περὶ τὸ μεσονύκτιον τὸ φῦχος ἔγινε ἀνυπόφορον καὶ ἡ ἀκαταπαύστως πίπτουσα χιὼν μᾶς ἔβρεξε τὰ πολεμοφόδια, ὄθεν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσω τακτικῶς. Οἱ δὲ Τούρκοι ὑπὸ τὸ θάμβος καὶ τὸν ἠρωῶσμον τῶν Ἑλληνικῶν Στρατευμάτων, μὲ στόμα ἀνοικτὸν ἔμειναν καὶ οὔτε κἂν ἐτόλμησαν νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ὑποχώρησιν μας φοβούμενοι ἐνέδραν τινὰ· ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἐφρονεύθησαν 15 ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων τρεῖς εἰς ὄλας ἐν γένει τὰς συμπλοκάς μόνον ἡμέτεροι 11 ἐφρονεύθησαν καὶ δύο ἐπληγώθησαν.

Ἵγίαινε ἀδελφὲ καὶ ὄτι ἂν καὶ ἔχω πολλὰ νὰ σᾶς γράψω δὲν εὐκαιρῶ.

Ὁ ἀδελφός σας

ΣΠ. ΚΑΡΑ-Ι·ΣΚΑΚΗΣ».

Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἡ θέσις τῶν χριστιανῶν τῆς πόλεως κατέστη πολὺ δύσκολος καὶ τὸ μῖσος τῶν Τούρκων κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐπλήρωνον οἱ ἦσυχιοι κάτοικοι αὐτῆς. Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως δὲ τῶν μαχῶν τῆς 27ης καὶ 31ης Ἰανουαρίου καὶ μετέπειτα ἡ θέσις των κατέστη πλέον τραγικὴ. Οἱ Τούρκοι ἐξεδήλωνον τῶρα ὄλα τὰ ἄγρια ἐνστικτα τῆς φυλῆς των. Πολλοὶ χριστιανοὶ ἐδασανίζοντο, ἄλλοι ἀναίτιως ἐφυλακίζοντο, αἱ οἰκίαι των ἐλεηλατοῦντο καὶ τὰ ἐπιπλά των ἐπωλοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τοὺς συμμάχους των Ἐδραίους ἀντὶ εὐτελεστάτης τιμῆς. Ἡ πόλις τῆς Ἄρτης, ἡ ὁποία εἶχε μεταβληθῆ εἰς πεδῖον συνεχῶν συγκρούσεων καὶ μαχῶν, ὡς ἀποτελοῦσα στρατόπεδον τῆς μιᾶς παρατάξεως καὶ ἐπιδίωξιν καὶ σκοπὸν τῆς ἄλλης, οὐδεμίαν ἀσφάλειν παρεῖχεν. Πολλοὶ χριστιανικαὶ οἰκογένειαι τῆς πόλεως, ἔξήτουν ἀπὸ τὴν Στρατιωτικὴν Διοίκησιν νὰ ἐπιτραπῆ εἰς αὐτάς καὶ ἀναχωρήσωσι εἰς Πρέεζαν καθόσον ἀρκετὰ ἐδοκιμάζοντο. Οἱ Τούρκοι ἠρνοῦντο, κατὰ σύστημα, τὴν ἄδειαν αὐτὴν, πλὴν ὄμως, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τελευταίων μαχῶν καὶ ἔπειτα, πολλοὶ χριστιανικαὶ οἰκογένειαι τῆς Ἄρτης, ἄλλαι κρυφίως

καὶ ἄλλαι διὰ δωροδοκιῶν τῶν Τούρκων κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν εἰς Πρέβεζαν. Ἐξ ἐπιστολῆς ἀποσταλείσης τὴν 2αν Φεβρουαρίου καὶ δημοσιεύσεως εἰς Ἀθηναϊκὰς ἠφημερίδας πληροφορούμεθα ὅτι εἶχον καταφύγει ἐκεῖ οἱ Ἀρταῖοι, Κωνσταντῖνος Χ. Κροκίδας Ἴατρος, Νικόλαος Καρατζινός, Χρῖστος Ἀλεξόπουλος, Σπυρίδων Παπαδόπουλος καὶ Ἰωάννης Μπαλτάς. Οὗτοι ὡς πρόσφυγες εἰς τὴν Πρέβεζαν ἐβεβαίουν καὶ διὰ τοῦ τύπου ὅτι, ὁ κατηγορηθεὶς διὰ φιλοτουρκικὴν πολιτικὴν Ἄγγλος Πρόξενος Πρεβέζης Σῶνδερ, ἐτήρει ἀπόλυτον οὐδετερότητα ἐναντι τῶν ἐμπολέμων καὶ ἐπεδείκνυε ἀνθρωπισμὸν εἰς τοὺς καταδιωκομένους χριστιανούς.

Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ κάτωθι ἐκθεσις τοῦ Αὐστριακοῦ Ὑποπροξένου Ἰωαννίνων εὐρισκομένη εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὑπ. Ἐξωτ. τῆς Βιέννης:

«Ἀριθ. 179

Ἐν Ἰωαννίνοις τῆ 2 Μαρτίου 1854

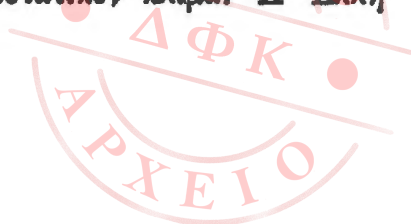
Ὁ Ὑποπρόξενος Ἰωαννίνων

Πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν — Βιέννην

..... Ἐπὶ τῇ προόψει ἐπικειμένων κινδύνων αἱ πλούσιαι οἰκογένειαι ἐγκατέλειψαν τὴν Ἄρταν ἀφοῦ παρέδωσαν τὰ τιμαλφῆ των εἰς τὸ ἐκεῖ Ἑλληνικὸν Πρόξενεῖον καὶ ἀνεχώρησαν πρὸς τὴν Πρέβεζαν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν ἐπηκολούθησε λεηλασία ἐκ μέρους τῶν ἀτάκτων Ἀλβανικῶν σιφῶν ἅτινα συμπεριεφέρθησαν δυστυχῶς ἀσπλάχνως πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀρπακτικῶν των διαθέσεων εἰς τρόπον ὥστε ἔλαβεν χώραν παραβίασις τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν οἰκιῶν καὶ λεηλασία παντὸς ὅπερ ἀνευρέθη εἰς ταύτας. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τὰ διαρπαγέντα ἀντικείμενα περιεφέροντο εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς πωλούμενα ἀντὶ εὐτελεστάτης τιμῆς εἰς διαφόρους ἐμπόρους τῆς ἀγορᾶς...

Ὁ Ὑποπρόξενος ΦΕΡΑΙΝΑΝΔΟΣ ΧΑΟΥΖ».

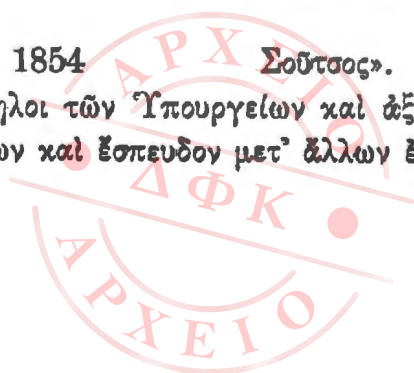
Εἰς τὰς ΑΘΗΝΑΣ.—Ἀπὸ τῆς 8ης Ἰανουαρίου 1854, ὅτε ἠγγέλθη διὰ τῶν ἠφημερίδων τῆς Πρωτεύουσας ἡ ἐκρηξίς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης, συγκίνησις κατέλαβε τοὺς Ἀθηναίους οἱ ὅποιοι παντοιοτρόπως ἐξεδήλωνον τὴν συμπάρασιν των πρὸς τοὺς ἐξεγερθέντας ὑποδούλους ἀδελφούς των. Ὅταν δὲ ἐγνώσθησαν λεπτομερέστερον αἱ πρῶται νικηφόροι συγκρούσεις τῶν ομάδων Σκαλτσογιάννη - Κατσικογιάννη καὶ ἀργότερον ἡ συγκέντρωσις τῆς Μπότσης καὶ αἱ ἀλλεπάλληλοι νίκαι τῶν ἐπαναστατῶν, ὁ ἐνθουσιασμός των εἶχε φθάσει μέχρι παραληρήματος. Καθημερινῶς ἐγράφοντο καὶ ἐδημοσιεύοντο εἰς τὰς ἠφημερίδας ἐνθουσιώδη ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος ἄρθρα τοῦ Παν. Σούτσου καὶ τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Νικ. Βάμβα, τοῦ τελευταίου μάλιστα παραιτηθέντος τῆς ἔδρας, ἵνα μὴ αἱ ἐκδηλώσεις του ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν φέρουν διπλωματικὰ προσκόμματα εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Οἱ φοιτηταὶ ἐξ ἄλλου διὰ τῶν καθημερινῶν συγκεντρώσεων καὶ λόγων ἐδημιουργοῦν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Πρωτεύουσαν πολεμικὸν ἐπαναστατικὸν κλίμα. Ἡ Ἑλλη-

νική Κυβέρνησις ἐκ τῶν Ἄν. Κριεζῆ ὡς Πρωθυπουργοῦ, Ἰωάν. Ἀμβροσιάδη ὡς Ὑπουργοῦ Ἐσωτερικῶν, Σ. Πύλικα Δικαιοσύνης, Κ. Προβελεγγίου Οἰκονομικῶν, Ἀ. Παίκου Ἐξωτερικῶν, Σκαρλάτου Σούτσου Στρατιωτικῶν, καὶ Σ. Βλάχου Ἐκκλησιαστικῶν, λόγω διαφωνιῶν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς δὲν ἐλάμβανε θέσιν. Ἐταλαντεύετο καὶ ἐδίσταζε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐξέγερσιν, ὑπολογίζουσα τὰς δι' ἀφόρους περιπλοκὰς ποὺ θὰ εἶχε μὲ τὴν Τουρκίαν ἀπόφασίς τῆς νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ κίνημα. Καὶ οἱ Πρεσβευταὶ τῆς Ἑλλάδος Τρικούπης ἐκ Λονδίνου, Ἄλ. Μαυροκορδάτος ἐκ Παρισίων καὶ Μεταξᾶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως συνεβούλευον ἡσυχίαν κατὰ τὴν ἐπερχομένην ἀνατολικὴν κρίσιν. Οὗτοι διὰ τῶν ἐκθέσεων τῶν ἐπηρέαζον τὰς ἀποφάσεις τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Α. Παίκου, τὰς σκέψεις τοῦ ὁποίου ἠσπάζετο καὶ ἡ πλειοψηφία τῶν Ὑπουργῶν. Δισταγμοὺς νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὴν ἐπανάστασιν εἶχε καὶ ὁ Βασιλεὺς Ὁθων. Ἀντιθέτως ἡ Βασίλισσα, ὁ Ὑπουργὸς Σκ. Σούτσος, καὶ τὸ περιβάλλον τῶν Ἀνακτόρων ἐξεδηλώθησαν ἀπ' ἀρχῆς ἀπροκαλύπτως ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐνήργουν διὰ τὴν ἐνίσχυσίν των. Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ Λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν καθίσταντο καθημερινῶς καὶ πιεστικώτεραι ἐπὶ τῶν σκέψεων τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βασιλέως καὶ αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα ὅπως ἡ Κυβέρνησις λάβῃ τὴν ἀπόφασιν νὰ βοηθήσῃ τὸ κίνημα τῶν ὑποδούλων. Ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Βασιλέα ὡς καὶ ὁ Ὑπουργὸς Σούτσος βοηθούμενοι ἀπὸ τὴν Βασίλισσαν, κατῴρθωσαν νὰ πείσουν τὸν Ὁθωνα ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ Θρόνου εἶναι αὐτὸ τὸ ὁποῖον σύμπας ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ἐδέχθη καὶ ὑποστηρίζει μὲ φανατισμόν. Καὶ γράφει ὁ Ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως, Γενναῖος Θ. Κολοκοτρώνης εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του: «Ἀκούσαντες οἱ Ἑλληνες τὴν ρῆξιν ἠλεκτρίσθησαν ἐν γένει καὶ ἤρχισαν αἱ ἐκδηλώσεις εἰς τὴν Πρωτεύουσάν ἀπὸ τὸν Λαὸν καὶ ἀπὸ τοὺς Καθηγητὰς Πανεπιστημίου πρὸ πάντων καὶ οἱ περὶ τὸν Βασιλέα καὶ ὁ Ὑπουργὸς Σούτσος, βοηθούμενοι καὶ ἀπὸ τὴν Ἀμαλίαν, παρέστησαν τοῦ Βασιλέως ὅτι, ἂν θέλῃ νὰ εἶναι Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, πρέπει νὰ συμμερισθῇ τὴν Ἐθνικὴν θέλησιν, εἰ δὲ τουναντίον θὰ τὸν νομίζουσι ἐχθρὸν οἱ Ἑλληνες. Καὶ οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἀπεφάσισεν ὁ Βασιλεὺς καὶ ἐγένετο γενικὴ κίνησις». Τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βασιλέως γνωρίζει, ὀλίγον ἀργότερον ὁ Ὑπουργὸς Σούτσος εἰς τὸν Μοίραρχον Κροκίδαν. «Ἐμπιστευτικόν. Ἀδελφὲ Κροκίδα. Ὁ κύβος ἐρρίφθη. Αἱ εὐχαὶ μας ἐπληρώθησαν. Ἡ Κυβέρνησις ὑποστηρίζει τὸ κίνημα, πᾶν κίνημα πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, ἀποφεύγουσα ὅμως πᾶσαν ματαίαν ἐνδειξιν. Σήμερα δὲν ἔχω καιρὸν νὰ σοῦ γράψω πολλά. Ὁ Ἀθ. Δούκας ἔρχεται ὡς Νομάρχης. Ὁ δὲ Κ. . . ὡς ἀναπληρῶν τὸν Γαρδικιώτην. Ἄφησα κατὰ μέρος πᾶσαν ἄλλην σκέψιν καὶ ἀπασχολοῦμαι εἰς τὰ σημερινά. Ἀδριον σοῦ γράφω περισσότερα.

Ἐλήφθη τῇ 29ῃ Ἰανουαρίου 1854 Σούτσος».

Καὶ πρὸ τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς, ὑπάλληλοι τῶν Ὑπουργείων καὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ Στρατοῦ παρητοῦντο τῶν θέσεων των καὶ ἔσπευδον μετ' ἄλλων ἐθε-

λοντών εις τὴν Ἡπειρον, ὅπως συμπολεμήσωσι μὲ τοὺς ἐπαναστάτας. Αἱ κυριαὶ τῆς ἀνωτέρας τάξεως καὶ ἰδίως αἱ συνδεόμεναι μετὰ τῶν Ἀνακτόρων, ὅπως ἡ κ. Μουρούζη, ὑποκινούμεναι καὶ θερμαινόμεναι ὑπὸ τοῦ ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας, κατεσκευάζον ἐπιδέσμιους διὰ τοὺς τραυματίας καὶ συνέλεγον δι' ἐπιτροπῶν διάφορα πλεκτὰ τὰ ὅποια ἔπειτα ἐφρόντιζον νὰ σταλοῦν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας. Ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης συνεκρότησε εἰς τὰς Ἀθήνας Ἴππικὸν ὑπὸ διοικητὴν τὸν Εὐστράτιον Ράλλην, τὸ ὅποιον ἔπειτα ἀπέστειλε εἰς Πέτα, συντηρούμενον δαπάναις τοῦ ἰδίου. Καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀλφόνσου Τυπάλδος, σύζυγος τῆς Ἀσπασίας θυγατρὸς τοῦ στρατηγοῦ Κώστα Μπότσαρη καὶ τῆς Ἑλένης Ἰσκου, ἀγγέλλων διὰ τῆς ἀπὸ 29.1. 1854 ἐπιστολῆς του τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἄρτης εἰς τὸν ἐν Κεφαλληνία θεῖον τοῦ Ἀ. Ἀλφ. Τυπάλδου γράφει: «Αἱ Ἀθηναὶ εἶναι στρατόπεδον ἀπὸ στίφη ὀπλισμένων. Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων συμμερῆζεται τὸ αἶσθημα τοῦ Λαοῦ. Ζητεῖται ἡ συνεργασία τῶν Κεφαλλήνων εἰς ἐθελοντὰς καὶ χρήμα. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν θὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὁ σοφὸς πατριώτης Ζακυνθινὸς Γεώργιος Τερτζέτης». Παραλλήλως συνεκροτήθη εἰς Ἀθήνας ἐπιτροπὴ διὰ τὴν συλλογὴν ἐράνων ἢ ὅποια ὄρισε καὶ ἄλλας τοιαύτας εἰς διάφορα κέντρα τῆς Ἑλλάδος ὅπως εἰς Πάτρας, Ἀργοστόλι πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν. Ἐπίσης ἐπιτροπαὶ συνεκροτήθησαν εἰς πόλεις τοῦ Ἐξωτερικοῦ ὅπως τὸ Λονδῖνον, Βιέννην, Λειψίαν, Βενετίαν, Νεάπολιν, Μόναχον, Μασσαλίαν, Πετροῦπολιν, Μόσχαν, Μάλταν, Ὀδησσόν, Βουκουρέστι καὶ Βράϊλαν. Τὸ προῖδον τῶν ἐράνων κατέθετον αἱ ἐπιτροπαὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος, εἰς εἰδικὸν λογαριασμὸν, ἀπὸ τὸν ὅποιον ἐπισχύετο τὸ κίνημα τῆς Ἡπείρου καὶ ἔπειτα τὸ κατὰ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου ἐκδηλωθὲν τοιοῦτον εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Κατ' ἐντολὴν τῶν Βασιλέων ὁ Γ. Τυπάλδος ἀνεχώρησε εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καί, περιερχόμενος τὰς Πρωτευούσας τῆς Εὐρώπης, συνέλεγε χρήματα διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Καὶ ὁ ἐξ Ἄρτης Ἰωάννης Γαλιάτσας, δικηγόρων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς Πάτρας, ἐνήργησε ἔρανον μεταξὺ τῶν ἐκεῖ γνωστῶν του πλουσιῶν Κερκυραίων καὶ ἐδοθήθη τὸ κίνημα τῆς Ἄρτης μὲ τὸ ποσὸν τῶν 4000 ταλήρων ποῦ ἀπέδωσε ὁ ἔρανος. Ὁ Διοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Γεώργιος Σταυρὸς ὑπῆρξε ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του ὁ ἀφανὴς οἰκονομικὸς παραστάτης τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς πολὺ σύντομον διάστημα, μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου, συνεκεντρώθη εἰς τὴν Σύρον ποσὸν 50.000 λιρῶν στερλινῶν, εἰς τὸ Λονδῖνον 20.000 λιρῶν στερλινῶν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τοῦ Ἐξωτερικοῦ διάφορα ἄλλα σημαντικὰ ποσά. Ὅπως γράφομεν ἀνωτέρω, ἅμα τῶν ἀκούσματος τῆς ἐπαναστάσεως, πολλοὶ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιωματικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ ἰδίως οἱ λόγῳ καταγωγῆς συνδεόμενοι μετὰ τῆς Ἡπείρου, ὑπέβαλον κανονικῶς τὰς παραιτήσεις των καὶ ἀνεχώρησαν διὰ τὰς ἐπαναστατημένας περιοχὰς τῆς Πατρίδος των. Καὶ πρῶτοι ὁ Σπυρίδων Γ. Καραϊσκάκης ἀνθυπολοχαγὸς ὀροφυλάκων ἐκ Σκουληκαριάς Ἄρτης, καὶ ὁ Δημήτριος Θ. Γρίδας ἀν) χαγὸς ὀροφυλά-

κων καταγόμενος πατρώθεν ἐξ Ἡπείρου. Ἐπειτα ὁ Ὑποστράτηγος Ἰωάννης Ράγκος, ὁ Συνταγματάρχης Σωτήριος Στράτος ἐκ Βάλτου, ὁ Σουλιώτης Ὑποστράτηγος Νικόλαος Ζέρβας, ὁ ἐκ Βονίτσας Ἡπειρωτικῆς ὁμως καταγωγῆς Ὑποστράτηγος Θεόδωρος Γρίβας, ὁ ἐξ Ἡπείρου λοχαγὸς τῆς Φάλαγγος Ἡλίας Χορμόδας, ὁ Ταγματάρχης τῆς Φάλαγγος Λάμπρος Κάντζος ἐκ Σουλίου, ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς τῆς Φάλαγγος Χρῆστος Μπότζης ἐκ Σουλίου, ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς τῆς Φάλαγγος Λάμπρος Κουτζονίκας ἐκ Σουλίου, ὁ Ταγματάρχης τῆς Φάλαγγος Χρῆστος Κουτζονίκας ἐκ Σουλίου, ὁ Ταγματάρχης τῆς Φάλαγγος Νικόλαος Μπότζαρης ἐκ Σουλίου, ὁ Συνταγματάρχης Εὐάγγελος Κοντογιάννης ἐκ Βάλτου, ὁ Ταγματάρχης Πεζικοῦ Κωνσταντῖνος Βείκου ἐκ Σουλίου, ὁ Ἀντισυνταγματάρχης τῆς Προικοδοτημένης Φάλαγγος Νικόλαος Κάσκαρης ἐκ τῆς περιοχῆς Πρεβέζης, ὁ Σουλιώτης Στρατηγὸς Νικόλαος Τζαβέλλας καὶ ὁ υἱὸς του Σπύρος, ὁ ἐκ Χειμάρας Ὑπασπιστῆς τοῦ Βασιλέως Ζάχος Μήλιος, ὁ Σουλιώτης Στρατηγὸς Δημήτριος Νότη Μπότζαρης μετέπειτα βουλευτῆς Ἄρτης καὶ ὁ υἱὸς του Νότης Μπότζαρης, τέλος δὲ ὁ Ἀντιστράτηγος Κίτζος Τζαβέλλας ἀπὸ τὸ Σούλι καὶ ἄλλοι. Αἱ παραιτήσεις τῶν ἀνωτέρω ἀξιωματικῶν ἐδημοσιεύθησαν ἀργότερον καὶ μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν μετὰ τῆς Τουρκίας σχέσεων εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 τῆς 20ῆς Μαρτίου φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως. Πρὸς δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ ἐκ τῶν Ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως Γεωργίου Τσιγαρίδα ἐπροκάλεσε μεγάλην συγκίνησιν καὶ τὴν 27ην Ἰανουαρίου ἀνηγγέλθη διὰ τῶν ἐφημερίδων ἡ τέλεσις μνημοσύνου του εἰς τὸν Ἱερὸν Ναὸν Ἁγίου Γεωργίου Ἀθηνῶν διὰ τὴν Κυριακὴν 31ην Ἰανουαρίου 1854. «Ἐκπληροῦντες καὶ ἕτερον καθήκον, ἔλεγε ἡ ἀναγγελία, γνωρίζομεν ὅτι τὴν Κυριακὴν ἐν τῷ Ναῷ Ἁγίου Γεωργίου τελεῖται μνημόσυνον ἱερὸν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ Πατρίδος πεσόντων μέχρι τοῦδε καὶ ἰδίως τῶν εἰς τὴν μάχην τοῦ Πέτα πεσόντων ὀπλαρχηγῶν Τσιγαρίδα καὶ Τσαμαλῆ. Ὁ κ. Π. Σουτσος θέλει ἐκφωνήσῃ τὸν ἐπιτάφιον Λόγον. Εἰδοποιοῦμεν δὲ τοῦτο εἰς τοὺς πολίτας καὶ εὐέλπιδες εἴμεθα ὅτι πάντες θέλουσι προστρέξει ὅπως ἐνώσωσι πρὸς τὸν Ἰψιστον ἐγκαρδίους εὐχὰς τῶν ὑπὲρ τῶν ἡρωϊκῶς πεσόντων μαρτύρων τῆς πίστεως καὶ Πατρίδος». Ἡ τέλεσις τοῦ μνημοσύνου αὐτοῦ ἐματαιώθη ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, καθόσον ἡ Κυβέρνησις, φοδηθεῖσα διασάλευσιν τῆς τάξεως ἀλλὰ καὶ παρεξήγησιν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, ὡς καὶ ἐμπλοκὴν τῶν σχέσεων τῆς μετὰ τῶν ἀκολουθουσῶν φιλότουρκον πολιτικῆν δυνάμεων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, διέταξε τὴν ἀπαγόρευσίν του. Παραλλήλως αἱ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν διὰ φλογερῶν ἄρθρων τῶν ἐξέχαιον καθημερινῶς τὰς ψυχὰς τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων, ὅπως συμπαρασταθοῦν εἰς τὴν ἐξέγερσιν τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν. Ἀπὸ τὰ πολλὰ ἄρθρα μεταφέρομεν περικοπὴν ἄρθρου τῆς ἐφημερίδος «Αἰῶν» τῆς 17.2.1854: «Πρὸς τοὺς Πολεμιστάς. Χαίρετε, Χαίρετε. Καὶ πρώτιστον πάντων εἰ ἐν Ραδοβυζίῳ συνωμόσαντες ὀπλαρχηγοὶ καὶ προεστώτες οἱ-

τινες τὴν ἐν Ραδοβυζίῳ σύνοδον ἐφάμιλλον καταστήσαντες τοῦ Ἀχαϊκοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ Συνεδρίου.

Χαίρετε, Χαίρετε καὶ ὑμεῖς ὡς νέοι τῆς Ἑλλάδος Σπύρο Καραϊσκει καὶ Δημήτριε Γρίβα. Καὶ ὑμεῖς ἔχετε καθὼς οἱ πατέρες ὑμῶν εἶχον ὠραίας ἡμέρας. Χαίρετε καὶ ὑμεῖς οἱ πανταχόθεν προσδραμόντες, ὡς Γρίβα Θεόδωρε, Ἰωάννη Ράγγε, Νικόλαε Ζέρβα, Σωτήριε Σιτράτε, λέοντες οἵτινες καὶ τὴν χαίτην σῶσαν καὶ τοὺς ὄνυχας ἰσχυροὺς διαφυλάξατε καὶ ἂν οἱ χρόνοι ἐπώδουνοι καὶ θαρεῖς ἐπήλθον ἐφ' ὑμᾶς. . .».

ΕἰΣ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ.— Καὶ εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας, οἱ Φιλέλληνες καὶ αἱ ἐφημερίδες, ὅσαι ἐξ αὐτῶν δὲν ἐξυπηρέτουν πολιτικὴν σκοπιμότητα τῶν Κυβερνήσεών των, ἐδημοσίεον συχνὰ ἄρθρα ὑπὲρ τοῦ δικαίου τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς Ἄρτης καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν. Ἡ ἐφημερίς «Βελγικὴ Ἀνεξαρτησία» ἔγραφε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Φεβρουαρίου: «Τὸ σημαντικώτερον ἴσως γεγονός ἐκ τῶν ἀναγγελθέντων ὑμῖν ἐκ Βιέννης εἶναι ἢ ἐν Ραδοβυζίῳ τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης ἐκτραγεῖσα ἐπανάστασις. Τὸ κίνημα τοῦτο φοβούμεθα μὴ ὑπάρχει τὸ προοίμιον κινήματος ἄλλου ἐκταθησομένου κατὰ τὴν ἀνοιξιν εἰς πολλὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας ἐὰν ἀπὸ τοῦδε δὲν συμβιδασθῶσι αἱ μεταξ' αὐτῆς καὶ τῆς Ρωσσίας ἐπιπλοκαί. Πρὸ πολλοῦ χρόνου οἱ ἀνταποκριταὶ μας, μᾶς προμαντεύουσι ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων ὑποκόπως καθὼς ἐβδαιοῦται ραδιουργουμένων. Ἐὰν τὸ κίνημα τοῦτο γενικευθῆ θέλει εἶσθαι πρόσθετος διὰ τὴν Πόρταν δυσχέρεια, κίνδυνος μεγαλύτερος ἴσως πρὸς τὸν κίνδυνον τὸν προκύπτοντα ἐκ τῶν ἀπειλούντων αὐτὴν Ρωσικῶν στρατῶν. Ἡ πορεία τῶν τελευταίων τούτων ἰδιαίτερος ἄλλως θέλει διευκολυνθῆ διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς προερχομένης εἰς αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ τῆς Τουρκίας». Ἐπίσης ἡ ἐφημερίς «Σταυροφόρος» τοῦ Βερολίνου εἰς καθημερινὴν ἀρθρογραφίαν τῆς ἐδικοίωνα τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρώσων κατὰ τῆς Τουρκίας. Ὁ Θέρσιος εἰς τὴν «Γενικὴν Ἐφημερίδα τῆς Αὐγούστης» ὑπεστήριξε τὸν σχηματισμὸν Νέας Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν 16ην Φεβρουαρίου μεγάλη ἐπίσημος ἐφημερίς τοῦ Βερολίνου εἰς κύριον ἄρθρον τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον «Σταυρὸς καὶ Ἡμισέληνος» ἔγραφε: «Εἶναι αἰσχρὸν νὰ μὴ λαμβάνωσι τὰ ὄπλα αἱ δύο δυνάμεις Πρωσίας καὶ Αὐστρίας ὑπὲρ τοῦ Σταυροῦ καὶ εἶναι αἰσχος αἱ Γερμανικαὶ σημαῖαι νὰ συγκυματίζωσι μὲ τὰ σήματα τῆς ἡμισελήνου».

Ἡ Γαλλικὴ τέλος ἐφημερίς «Συνταγματικὴ» τῆς 2ας Φεβρουαρίου 1854 μεταξὺ ἄλλων γράφει: «Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου οἵτινες δίδουσι σήμερον τὸ σημεῖον τῆς Ἐπαναστάσεως πρὸς τοὺς ὁμοθρήτους αὐτῶν, ἀποτελοῦσι προζύμιον πολεμιστῶν, ἧτις προκαλεῖται ἐνθουσιωδῶς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐκ τῆς ὄψεως τῆς ἀνεξαρτητοῦ Ἑλλάδος. Ἡ Ἐθνικὴ Ἀνεξαρτησία ἢ ἡ Ἐνωσις αὐτῶν μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος εἶναι τὸ μόνον κινεῖν τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἠπείρου. Τὸ κίνημα τῆς Ἠπείρου εἶναι μεγάλης προσοχῆς ὡς σύμπτωμα ἀναγεννήσεως καὶ δὲν πρέπει νὰ βλέπη τις κίνδυνον εἰς αὐτό».

Πέραν τούτων ἡ Ρωσσία ἐπέτρεψε τὴν στρατολόγησιν Ἑλλήνων ἐθελοντῶν τοῦ Ἐξωτερικοῦ ὡς καὶ τὴν συγκέντρωσίν των εἰς τὸ Βουκουρέστι, ὅπερ ὄρισε κέντρον, διαθέσασα μάλιστα καὶ τὴν δαπάνην κατασκευῆς ἐνδυμικισῶν πρὸς ἐνδυσιν τῶν ἐθελοντῶν. Ἐντὸς ὀλίγου συνεκεντρώθησαν 1000 ἐθελονταὶ μὲ πρόβλεψιν, συμφώνως μὲ τὸν ρυθμὸν ποῦ παρουσίαζε ἡ προσέλευσις, νὰ φθάσῃ ὁ ἀριθμὸς των ἐντὸς τοῦ Φεβρουαρίου εἰς τὰς 5.000. Ὑρίσθη μάλιστα ὡς τόπος ἐκγυμνάσεως τὸ Μοναστήρι Γαϊσένι τοῦ ὁμωνύμου χωρίου τῆς Ρουμανίας ὅπου ἤρχισε νὰ γίνηται ταχεῖα ἐκγύμνασις ὑπὸ τοῦ ἀντιστρατήγου τοῦ Ρωστικοῦ Στρατοῦ, Σάλλα Ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ ταγματάρχου Ζέρβα. Προσέτι κατὰ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου ἐκυκλοφόρει εἰς ὄλα τὰ Χριστιανικὰ Κράτη προκήρυξις τοῦ Τσάρου Νικολάου τοῦ Α' εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἐτονίζετο ὅτι ὁ πόλεμος τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας εἶχε σκοπὸν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν καταπιεζομένων ἀδελφῶν τῶν πρεσβεύοντων τὴν Χριστιανικὴν πίστιν. «... οὕτω — ἔγραφε — συντάσσονται ἡ Ἀγγλία καὶ Γαλλία μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Χριστιανοσύνης κατὰ τῆς Ρωσσίας πολεμούσης ὑπὲρ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἡ Ρωσσία δὲν θέλει ἀπαρνηθῆ τὴν ἀγίαν αὐτῆς ἀποστολήν.

Τὴν ἐλπίδα ταύτην ἔχοντες καὶ προστρέχοντες εἰς τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῶν καταπιεζομένων ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πρεσβεύοντων τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀνακράζομεν μὲ καρδία μεθ' ὀλοκλήρου τῆς Ρωσσίας. Ὁ Θεὸς μου, βοηθὸς μου καὶ ρύστης μου. Τίνα φοβηθήσομαι. Ἀναστήτω ὁ Θεὸς καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ. Ἐγένετο ἐν Πιερουπόλει τῆ 9) 12 Φεβρουαρίου 1854 ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ τῷ 29ῳ τῆς Βασιλείας Ἡμῶν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α'».

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Βουλὴν ἠκούσθη φωνὴ ὑπὲρ τοῦ δικαίου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁμιλῶν ὁ βουλευτὴς Μάνες τονίζει: «Ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἡπειροθεσσαλίας δὲν εἶναι τυχαῖον συμβάν, ἀπ' ἐναντίας ἔχει τὴν ἀληθῆ πηγὴν αὐτῆς εἰς αὐτὰ τὰ πολυειδῆ ἀδικήματα κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ». Ἀφοῦ δὲ ἀνεφέρθη εἰς ἔκθεσιν τοῦ ἐν Πρεσβείῳ Προξένου Σῶνδερ προσέθεσε: «Δὲν πιστεύω δὲ ποτὲ ἡ Ἀγγλία νὰ συνομολογήσῃ σύμβασιν μετὰ τῆς Γαλλίας ἐπὶ σκοπῷ νὰ καταπνίξωσι ἐκ συμφώνου τὰ τοῦ λαοῦ ἐθνικὰ κινήματα ἐν Τουρκίᾳ. Βεβαίως αἱ περὶ τοιαύτης συμβάσεως φήμαι πρέπει νὰ εἶναι ἀνυπόστατοι· τοιοῦτον μέτρον ἤθελεν ἀφεύκτως ἀποδοκιμασθῆ ἀπὸ μέρους τοῦ Ἀγγλικοῦ Λαοῦ».

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1854.— Αἱ μάχαι τῆς 27 Ἰανουαρίου καὶ ἡ ἐπίθεσις τῶν ἐπαναστατῶν ἐναντίον τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου τῆς Ἄρτης κατὰ τὴν 31ην Ἰανουαρίου, ἡ κατάληψις τῆς πόλεως ὑπ' αὐτῶν καὶ ἔπειτα ἡ ἐγκατάλειψις αὐτῆς, ἡ ἀπὸ Τουρκικῆς πλευρᾶς, ταχεῖα ὑποχώρησις τῆς φρουρᾶς τῆς, ἐδημιούργησαν δι' ἀμφοτέρα τὰ στρατεύματα νέας συνθήκας διὰ τὴν περαιτέρω ἀντιμετώπισιν τῶν σκοπῶν των. Καὶ πρῶτον διὰ τοὺς Τούρκους: Ἡ

ἀδυναμία τῆς φρουρᾶς των νὰ κρατήσῃ τὰς θέσεις τῆς κατὰ τὴν ἐπίθεσιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἡ ταχεῖα σὺμπυξίς τῆς εἰς τὸ Φρούριον τῆς πόλεως ὡς καὶ τὸν κάτωθεν αὐτοῦ μικρὸν πρὸς τὸν ποταμὸν Ἐραχθὸν χῶρον ἐτάραξε τὴν Στρατιωτικὴν καὶ Πολιτικὴν Διοίκησιν τῆς Ἡπείρου. Ἐφοβοῦντο ἰδίως εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἐπανάληψιν τῆς ἐπιθέσεως καὶ προέλασιν τῶν ἐπαναστατῶν μέχρις αὐτῶν, ὁπότε ἡ κατάστασις θὰ ἦτο δι' αὐτοὺς κρισιμωτέρα δεδομένου ὅτι ὁ Σελῆκ Πασᾶς καὶ ἀσθενὴς ἦτο καὶ ἀνίκανος νὰ ἀντιμετωπίσῃ μίαν τοιαύτην κατάσταση, ὁ δὲ Γενικὸν Γραμματεὺς του, ὅστις τὸν ἀνεπλήρωγε εἰς τὰ καθήκοντά του, δὲν διεκρίνετο διὰ θάρρος καὶ ἀποφασιστικότητα. Πάντως κατὰ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου ἀπεφασίσθη καὶ ἐστάλη εἰς Παραμυθιὰν ὁ Τούρκος Χαϊριντίν, μὲ σκοπὸν νὰ στρατολογήσῃ ἕνα σῶμα ἕως 1.000 Ἀλβανῶν, διὰ τμημάτων τοῦ ὁποῖου θὰ ἐνίσχυον ἀκολούθως τὰς κινδυνευούσας Τουρκικὰς φρουρὰς τῆς Ἡπείρου. Ὁ Χαϊριντίν, παρὰ τὴν ἀπροθυμίαν τῶν Τσάμηδων, κατώρθωσε ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ συγκροτήσῃ σῶμα ἐκ 1.300 ἀνδρῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατόπι βιαίας στρατολογίας, κατέταξε καὶ ὀλίγους χριστιανούς, τμημα δὲ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐκ 300 ἀνδρῶν ἀπέστειλε κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς φρουρᾶς τῆς Ἄρτης. Τὸ τμημα τοῦτο διερχόμενον ἀπὸ τὸ χωρίον Καντζᾶ (Στεφάνη) τὴν 13ην Φεβρουαρίου, προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Νικολάου Κάσκαρη καὶ Νικ. Ζέρβα, κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῆς μάχης πολλοὶ Ἀλβανοὶ διὰ νὰ σωθοῦν, κατέφυγον καὶ ἐκλείσθησαν εἰς τοὺς ἐκεῖ Πύργους. Οἱ ἐπαναστάται κατώρθωσαν νὰ πυρπολήσωσι τὰ κτίρια αὐτὰ καὶ νὰ καύσουν ζῶντας τοὺς ἐκεῖ καταφυγόντας 40 Ἀλβανούς, ἐνῶ ἐκ τοῦ ἄλλου σώματος 150 Ἀλβανοὶ ἐσυνθηριολόγησαν καὶ μόνον ὀλίγοι, διασωθέντες, κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν εἰς Παραμυθιὰν. Οὕτω ἡ ἐκ Θεσπρωτίας ἐνίσχυσις πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς Ἄρτης ἐματαιώθη εἰς τὴν πρώτην ἐκδήλωσίν τῆς. Ὡς ἦτο ἐπόμενο, ἡ δημιουργηθεῖσα κατάσταση εἰς τὴν Ἄρταν ὡς καὶ αἱ ἐξ-απολυθεῖσαι ἐπιθέσεις κατὰ τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως, ἀνησύχησαν καὶ αὐτὴν τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἀπησχολημένη μὲ τὸν κατὰ τῆς Ρωσσίας πόλεμον, ἐφοβείτο παράτασιν τῆς καταστάσεως πρὸς δὲ καὶ γενίκευσιν κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῆς Ἄρτης καὶ τῆς Ἡπείρου καὶ εἰς ἄλλας ὑποδούλους ἐπαρχίας τῶν Βαλκανίων. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ Πύλη ἤρχισε ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Φεβρουαρίου νὰ ἀποστέλῃ πολεμοφόδια καὶ στρατὸν ἐκ διαφόρων κατεχομένων μερῶν, ἰδίως δὲ ἐξ Ἀλβανίας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν φρουρῶν Ἄρτης, Ἰωαννίνων καὶ Θεσσαλίας, μὴ δυναμένη ὅμως νὰ ἀποσπάσῃ ἰκανὰς δυνάμεις ἐκ τῆς κυρίως Τουρκίας, μετὰ δυσκολίας κατώρθωσε κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας τοῦ Φεβρουαρίου νὰ ἀποστείλῃ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, μικρὰν δυνάμιν τακτικοῦ στρατοῦ διὰ τὸν ὡς ἄνω σκοπὸν. Ἐνῶ ὅμως αἱ ἐνισχύσεις ἐξ Ἀλβανίας ὡς καὶ αἱ μικραὶ ποὺ ἐστάλησαν ἀργότερον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀκολουθοῦσαι θαλασσίαν ὁδόν, ἔφθανον εἰς Πρέβεζαν καὶ ἐκεῖθεν διὰ Τουρκικῶν πλοιαρίων κατηυθύνον-

το διά του λιμένος Σαλαώρας εἰς Ἄρταν, ἀλλαι ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδίως ἐκείναι, πού ἐστέλλοντο διὰ ξηρᾶς ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Θεσσαλίας δὲν ἐφθانون εἰς τὸν προορισμὸν των, καθόσον ἐν τῷ μεταξὺ παρενέβαινον τμήματα τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐματῶν τὴν εἰς Ἄρταν ἀφιξίν των. Πάντως, ὅσαι τῶν ἐνισχύσεων κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν πόλιν, παρέσχον εἰς τὴν ἀγωνιῶσαν φρουρὰν τῆς σοβαρὰν ἀνακούφισιν. Οὕτω τὴν 8ην Φεβρουαρίου Τουρκικὸν πλοῖον μετέφερεν εἰς Σαλαώραν διὰ τοὺς πολιορκουμένους τῆς Ἄρτης Τούρκους διάφορα πολεμοφόδια, τὰ ἑποῖα ἐπρόκειτο νὰ παραλάβῃ τμήμα 300 Ἀλβανῶν πού κατῆλθεν ἐκεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Μαθὼν τοῦτο ὁ Κόκκαλης ἀρχηγὸς μικροῦ ἀποσπάσματος ἔτρεξε καὶ ἀπησχόλησε τοὺς Ἀλβανούς εἰς τὴν ἐγγὺς τῆς Σαλαώρας θέσιν «Ἁγία Παρασκευή», δώσας οὕτω καιρὸν νὰ καταφθάσουν εἰς Σαλαώραν οἱ Θεόδ. Γρίβας καὶ Νικ. Ζέρβας, οἵτινες ἐπέτυχον νὰ παραλάβουν αὐτοὶ τὰ ἐκφορτωθέντα ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν παραλίαν πολεμοφόδια. Ἡ προσπάθεια αὕτη μεταφορᾶς πολεμοφοδίων ἐπανελήφθη καὶ τὴν 12ην Φεβρουαρίου, ὅτε ἐμφορτον πολεμικὸν πλοῖον ἐφθασε καὶ τοῦτο εἰς Σαλαώραν, ὅπου ἀπόσπασμα ἐξ Ἄρτης ἀνέμενε νὰ ἐκφορτώσῃ καὶ παραλάβῃ τὰ πολεμοφόδια. Ἀλλὰ τὸ εἰς τὸ χωρίον Κωστακιούς ἐδρεῦον Ἑλληνικὸν τμήμα ὑπὸ τὸν Δημ. Θ. Γρίβαν, πληροφορηθὲν ἐγκαίρως τὴν εἰς Σαλαώραν ἀφίξιν τοῦ πλοίου, ἔσπευσε ἐκεῖ καὶ κατόπιν ἐπιτυχοῦς ἐπεμβάσεως ἠμπόδισε τὴν ἐκφόρτωσιν, ὅποτε τὸ πλοῖον παραλαβὸν καὶ τοὺς ὀλίγους Τούρκους τῆς φρουρᾶς Σαλαώρας ἐπέστρεψε εἰς Πρέβεζαν. Κατόπιν τῆς ματαιωθείσης ταύτης ἐκφορτώσεως, τὸ Τουρκικὸν ἀπόσπασμα πού εἶχε μεταθῆ εἰς Σαλαώραν, ἐπιστρέφον εἰς Ἄρταν, ἐδήωσε τὸ χωρίον Κωστακιούς, ὅπου προηγουμένως ἐστάθμευε τὸ τμήμα τοῦ Γρίβα.

Μετὰ τὰς ἀποτυχίας αὐτάς, τὰ μεταφέροντα κατὰ τὰς ἐπομένους ἡμέρας πολεμοφόδια καὶ ἄλλας ἐνισχύσεις, Τουρκικὰ πλοῖα, εἰσῆρχοντο εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν πολεμικοῦ πλοίου ὑπὸ Ἀγγλικὴν σημαίαν, συνοδεύοντος αὐτὰ μέχρι τοῦ λιμένος Σαλαώρας, ὅπου ὡς ἐγένετο πάντοτε, ἀνέμενε Τουρκικὸν ἀπόσπασμα πρὸς κάλυψιν τῆς ἐκφορτώσεως ἢ καὶ τῆς ἀποβιβάσεως στρατοῦ.

Ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἰδίως τοῦ Φεβρουαρίου, ἐφαίνετο πλέον καθαρά ὅτι ὅχι μόνον ἤρχισε σιγά-σιγά νὰ ἀποβάλλῃ τὰ προσήματα περὶ οὐδετέρας στάσεως ἔναντι τῶν ἐμπολέμων ἀλλὰ καὶ ὅτι παρεῖχεν διὰ διαφόρων τρόπων φανερά πλέον τὴν ἐνίσχυσίν τῆς εἰς τὴν Τουρκίαν πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Μάλιστα τὰς ἐξ Αὐλώνος τῆς Ἀλβανίας στρατιωτικὰς ἐνισχύσεις ἐνήργουν Ἀγγλικὰ πλοῖα τὰ ὅποια μετέφερον αὐτάς μέχρι τῆς Πρεβέζης καὶ ἀκολούθως ἐλλιμενίζοντο ἐκεῖ μονίμως διὰ νὰ παρέχουν ἐκεῖθεν τὴν ἐνίσχυσιν καὶ προστασίαν των, ὅταν αὐτὴ ἐκρίνετο ἀναγκαία. Μεταφερόμεν ἐδῶ δύο ἔγγραφα τοῦ Ἑλληνοῦ Ὑποπροξένου Πρεβέζης, μαρτυροῦντα τὴν στάσιν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἔναντι τῆς ἐπαναστάσεως:

«Τὸ Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος εἰς Ἡπειρον

Ἄριθ. 28

Πρέβεζα 25 Ἰανουαρίου 1854

Πρὸς τὸν κ. Ἐπαρχον Βονίτσης.

Ταύτην τὴν στιγμὴν ὥραν 9ην π.μ. ἠγκυροβόλησε ἔξωθεν τῆς Πρεδέζης πλησίον τοῦ Φρουρίου «Παντοκράτορος» Ἀγγλικὸν Πολεμικὸν ἀτμοκίνητον τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν λιμένα καὶ ἐπὶ τούτῳ παρέλαβεν ἐντεῦθεν καὶ τὸν πρωταῖον πιλότον πρὸς διευκόλυνσιν τῆς εἰσόδου του καὶ διὰ νὰ μὴ καθῆσθαι. Ἐξ ὧν ἠδυνήθη νὰ ἐξάγῃ τὸ ἀτμοκίνητον αὐτὸ ἔρχεται ἐν γνώσει τοῦ τε Ἀγγλοῦ Προξένου καὶ τῆς ἐνταῦθα ἐξουσίας ἣτις μάλιστα πρὸς διευκόλυνσιν τῆς εἰσόδου ἐχορήγησε καὶ πλοιάρια τινὰ καὶ ὡς ὑποθέτω ἔρχεται πρὸς συνδρομὴν τῆς πόλεως ταύτης ἀπὸ πάσης ἐπιδρομῆς. Ἐξ Ἀρτης νεώτερόν τι δὲν ἔχω εἰμὴ ὅτι οἱ ἐπανελθόντες ἐμήνυσαν ἐξ Ἀρτης ὅτι τὴν ἐσπέραν τῆς χθὲς θέλουσι εἰσδᾶν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν νύκτα μάλιστα ἠκούοντο εἰς Σαλαῶραν πυροβολισμοὶ ὥστε αὖριον θέλω μάθει τὰ καθέκαστα. Ἐκ τῆς Λάκκας μέχρι τῆς δε δὲν ἔχω νεώτερον. Ἐμαθα μόνον ὅτι πολλοὶ Τσάμηδες ἀπῆλθον πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Λακκιωτῶν. Ταύτην τὴν στιγμὴν καθ' ἣν κλείω τὴν παρῶσαν θεβαιούμαι ὅτι οἱ κάτοικοι Χειμάρρας ἠρνήθησαν τὴν πληρωμὴν φόρων εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν ἐξουσίαν μὴ δεχόμενοι οὐδένα Ὀθωμανὸν εἰς ταύτην. Ὅλα τὰ κινήματα τῶν Ἀκαρνάνων γνωρίζουσι αἱ Ὀθωμανικαὶ ἀρχαὶ ἐνταῦθα μὲ ὄλην τὴν λεπτομέρειαν.

Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Α.Μ., Ἀ. Κόντης».

«Ὑποπροξενεῖον τῆς Ἑλλάδος εἰς Ἡπειρον

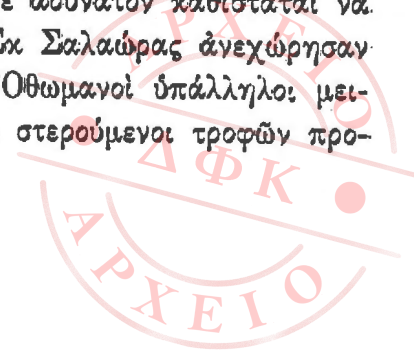
Ἄριθ. 29.

Πρέβεζα 27 Ἰανουαρίου 1854

Πρὸς τὸν Κύριον Ἐπαρχον Βονίτσης

Τὸ Ἀγγλικὸν Ἀτμοκίνητον περὶ τοῦ οὗ ἔκαμα λόγον εἰς τὸ χθεσινὸν ὑπ' ἀριθ. 28 ἔγγραφόν μου εἰσηλθε χθὲς περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸν λιμένα Πρεδέζης, ἠγκυροβόλησε μάλιστα ἀπέναντι τῆς προκυμαίας τοῦ ὑποπροξενείου τούτου.

Οἱ ἐκ τῆς Σαλαῶρας ἀφικνούμενοι χθὲς πυροβολισμοὶ περὶ οὗ ἀνέφερον καθ' ἃ σήμερον ἐξ ἐπιστολῆς ἀπὸ Ἀρταν πληροφοροῦμαι κατὰ 50 ἰππέων ἐπαναστατῶν περιφερομένων εἰς τὸ πεδῖον τῆς θέσεως Μαρᾶτι καθ' ὧν ἐκαγονιοβόλησαν ἀνευ ἀποτελέσματος τὸ Φρούριον, οὐδὲν δὲ ἕτερον ἔκαμον οἱ ἐπαναστάται κίνημα χθὲς ἀλλὰ ἀπέστειλον τρία ἀποσπάσματα (μπουλούκια) ἀγνώστου ἀριθμοῦ εἰς τὰς ἰσχυρὰς θέσεις Βαλανίδα, Γεφύρι Πάσαινας καὶ Καρβασαρά τὰς πρὸς τὴν ὁδὸν Ἰωαννίνων κειμένας καὶ ἐν γένει κατέλαβον πάσας τὰς θέσεις ἀποκλείοντες τὴν Ἀρταν εἰς τρόπον ὥστε ἀδύνατον καθίσταται νὰ ἐξέλθῃ τις εὐκόλως ἢ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Ἐκ Σαλαῶρας ἀνεχώρησαν φέες καὶ ἦλθον ἐνταῦθα ὅλοι οἱ ἐκεῖσε ἐδρεύοντες Ὀθωμανοὶ ὑπάλληλοι μεινάντων ἐκεῖσε 30 μόνον Ἀλβανῶν ὅστινες καὶ οὗτοι στερούμενοι τροφῶν προ-

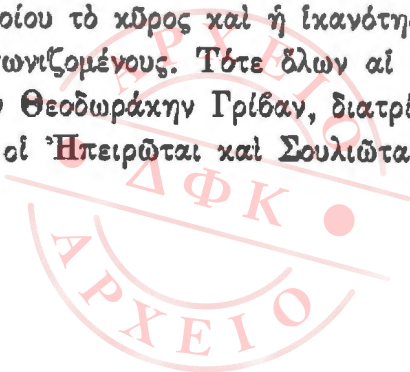
τίθενται, ως έμαθον, να αναχωρήσωσι. Έκ της Λάκκας ουδεμίαν και σήμεραν πληροφορίαν.

Ο Υποπρόξενος της Α.Μ., Άν. Κόντης».

Κατά την ίδιαν εποχήν, αρχάς Φεβρουαρίου, επεχειρήθη και ή εκ Θεσσαλίας αποστολή στρατευμάτων προς ενίσχυσιν των πολιορκουμένων Τούρκων της Άρτης. Ούτω δύναμις 600 ανδρών Τουρκικού Στρατού υπό τον Άμπάζ Λαλιώτην σκοπεύουσα να επιτεθ ή εκ των δπισθεν κατά των πολιορκούντων την Άρταν επαναστατών και ανακουφίση ούτω την περισφιγγουμένην Φρουράν της πόλεως, διέδθη την όροσειράν των Τζουμέρκων και εστάθμευσε την 12ην Φεβρουαρίου εις τό χωρίον Θεοδώριανα. Πληροφορηθείς την κίνησιν αυτήν ό Καραϊσκάκης απέστειλε κατ' αυτών δύναμιν 150 ανδρών υπό τους Κοτσιλαίους, Γκόλιαν, Φώτιον Κοντονίκαν, Άθαν. Βήτον και άλλους οίτινες, εις τον αυχένα «Σταυρός» έξωθεν των Θεοδωριάνων έφραξαν την περαιτέρω πορείαν του έχθρου. Έν τώ μεταξύ έφθασαν και άλλα τμήματα Τζουμερκιωτών εκ της πέριξ περιοχής, ως και οι διερχόμενοι προς Θεσσαλίαν Ιωάν. Ράγγος και Σωτήριος Στράτος, συγκροτηθέντος ούτω σώματος 1000 ανδρών.

Άπαντα τ' ανωτέρω τμήματα εμπλακέντα εν συνεχεία εις μάχην κατά του εκκινήσαντος εκ Θεοδωριάνων έχθρου, συνέτριψαν αυτόν και διεσκόρπισαν τά υπολείμματα τά όποια εν διαλύσει ήναγκάσθησαν να επιστρέψωσι εις Θεσσαλίαν. Πέραν των ενισχύσεων αυτών δια στρατού, αι όποιαι απεστέλλοντο παρά της Τουρκικής Στρατιωτικής Διοικήσεως και μόνον κατά ένα μέρος κατώρθωνον να φθάσουν εις τον προορισμόν των, ή Τουρκία έχρησιμοποίησε και την διπλωματικήν όδόν. Διατηρούσα κατά την εποχήν αυτήν στενάς σχέσεις φιλίας, έξελιχθείσας συντόμως εις πολεμικήν συμμαχίαν, μετά των Άγγλιας και Γαλλίας, έζήτησε από τάς δυνάμεις αυτάς να ασκήσουν πίεσιν επί του Έλληνος Βασιλέως και της Έλληνικής Κυβερνήσεως, όπως αποκηρύξουν την επανάστασιν και διακόψουν την ήθικην και υλικήν βοήθειαν προς αυτήν. Προς τοϋτο την 8ην Φεβρουαρίου οι Πρεσβευται Ουάις της Άγγλιας και Ρουάν της Γαλλίας, κατ' έντολήν των Κυβερνήσεών των, έπεσκέφθησαν τον Βασιλέα Όθωνα και έκαμον τό πρώτον διάδημα προς τον σκοπόν αυτόν, τό όποιον όμως ουδεμίαν εύρεν απήχησιν και έμεινεν ατελέσφορον.

Όπως έγράφη, όχι μόνον δια τους Τούρκους, αλλά και δια τους Έλληνας, ιδίως δι' αυτούς, από της μάχης της 27 Ιανουαρίου και έφεξης έδημιουργήθησαν νέαι ανάγκαι και συνθήκαι αντιμετωπίσεως του άγώνος. Λόγω της επεκτάσεως του κινήματος, της ανάγκης συντονισμού των επιχειρήσεων και της ικανοποιήσεως των διαφόρων φιλοδοξιών παλαιμάχων άξιωματικών και όπλαρχηγών άγωνιστών της επαναστάσεως του 1821, οι επαναστάται επεζήτησαν να ήγηθη του κινήματος, άνήρ, του όποιου τό κώρος και ή ικανότης να έμπνέη έμπιστοσύνην και θάρρος εις τους αγωνιζομένους. Τότε όλων αι σκέψεις έστράφησαν προς τον γηραιόν στρατηγόν Θεοδωράκην Γρίβαν, διατρέποντα εις την πατρίδα του Βόνιτσαν. Άλλά και οι Ήπειρώται και Σουλιώται, οι

ὅποιοι εἶχον καταφύγει πρόσφυγες εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, τὸν Γρίβαν ὑπεδείκνυον ὡς ἀρχηγὸν τῶν καὶ ὑπ' αὐτὸν καὶ μόνον ἐπεθύμουν νὰ ἐκστρατεύσουν εἰς τὴν Ἑπειρον· εἰδικώτερον δὲ Στρατηγὸς Νικόλαος Ζέρβας ὡς καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι ἠοχητοί, ἀναγνωρίζοντες τὰς ἰκανότητας τοῦ Γρίβα, ἐδέχοντο ὁμοθυμῶς τὴν ἡγεσίαν του. Ὁ Γρίβας, ἀποδεχθεὶς μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν πρότασιν τῶν πολεμιστῶν ἡγετῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν, ἐδήλωσεν ὅτι θὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ὑποδοῦλων Ἑπειρωτῶν, συμπατριωτῶν τῶν πατέρων του, χύνων, ἐν ἀνάγκῃ τὸ αἷμα του· ἀλλὰ, ἐπιθυμῶν, πρὶν ἐκκινήσει διὰ τὴν Ἑπειρον, νὰ γνωρίσῃ καὶ τὰς ἐπὶ τῆς ἀποφάσεώς του ταύτης ἀπόψεις τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, Σκαρλάτου Σούτσου, ἐξήχησεν τὴν γνώμην του.

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, τέλος Ἰανουαρίου μὲ ἀρχὰς Φεβρουαρίου, ἡ Αἰτωλοακαρνανία, ἥτις ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Ἑλλάδος μετεβλήθη εἰς στρατολογικὸν κέντρον τοῦ κινήματος, εὗρισκετο εἰς ἔντονον κίνησιν, ἐφοδιάζουσα καθημερινῶς δι' ἐθελοντῶν καὶ πολεμοφοδίων τοὺς ἐπαναστάτας. Τὸ Ἀγρινίον, ἡ Βόνιτσα καὶ ἡ Ναύπακτος ἦσαν ἀπὸ τὰ πλέον σημαντικὰ κέντρα ἐγγραφῆς ἐθελοντῶν καὶ συγκεντρώσεως καὶ ἀποστολῆς πολεμοφοδίων. Τὴν 1ην Φεβρουαρίου ὁ Ὑποστράτηγος Νικ. Ζέρβας, ἔχων μετ' αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀντισυνταγματάρχην Νικ. Κάσκαρην, τὸν ταγματάρχην τῆς προικοδοτημένης φάλαγγος Νάσην Νίκαν, τὸν Νικόλαον Μπότσαρην ὡς καὶ τὸν Δημήτριον Νότη Μπότσαρην, ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀγρινίου διὰ Καρδασαράν, ὅπου, κατόπιν προσυνηγορήσεως σχετικῆς, θὰ συναντήσῃ μετὰ τοῦ Θεοδ. Γρίβα· ἐκεῖ ἐτέθησαν ὑπὸ τὸν Νικ. Ζέρβαν καὶ οἱ δῶλοι τῆς περιοχῆς Ἐηρομέρου μὲ ἀρχηγὸν τὸν Δημήτριον Τσόγκαν. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐφθάσαν εἰς Πέτα ὁ Γεώργιος Τσάμης μετὰ δυνάμει 150 ἄλλων Ἑπειρωτῶν καὶ ἐτέρων 50 ἀνδρῶν ἐκ τῆς περιοχῆς Βονίτσας, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ λοχαγὸς τῆς φάλαγγος Ἡλίας Χορμόδας, ἐπικεφαλῆς 100 ἀνδρῶν Ἑπειρωτικῆς καταγωγῆς, ἀφοῦ οὗτος ὑπέβαλεν προηγουμένως τὴν ἐκ τοῦ στρατεύματος κανονικὴν παραίτησίν του. Κατὰ τὰς αὐτὰς ὡς ἄνω ἡμέρας 300 Λευκάδιοι, ἐπιχειρήσαντες νὰ ἐξέλθουν τῆς νήσου, ἵνα κατευθυνθοῦν πρὸς Ἑρταν καὶ Ἑπειρον, ἠμποδίσθησαν ὑπὸ τῶν κατεχόντων τὴν νήσον καὶ ἀκολουθούντων ἐμφανῶς φιλότουρκον πολιτικὴν Ἑγγλων. Τὴν 3ην Φεβρουαρίου, παραιτηθεὶς τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ εἰσῆλθεν ἐκ Καρδασαρά εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ὁ Συνταγματάρχης καὶ Βουλευτὴς Βάλτου Σωτήριος Στράτος μετὰ τοῦ γηραιοῦ Στρατηγοῦ Ἰωάννου Ράγγου. Φθάσας εἰς Κομπέτι, τὴν 6ην Φεβρουαρίου, ὁ Ἰ. Ράγγος ἀπέστειλε τοὺς προκρίτους τοῦ χωρίου τούτου τὸν Νικόλαον Βρακοτσώλην καὶ Α. Σαπρίκην εἰς Ἑρταν ἵνα κατ' ἐντολήν του, πείσωσι τοὺς Ὀθωμανοὺς νὰ παραδοθῶσι καὶ διαβιβάσωσι συνάμα τὴν ἐντιμὸν θεδαίωσίν του ἔτι καὶ αὐτοὶ μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανῶν θὰ ζήσωσι ἐν ἀσφα-

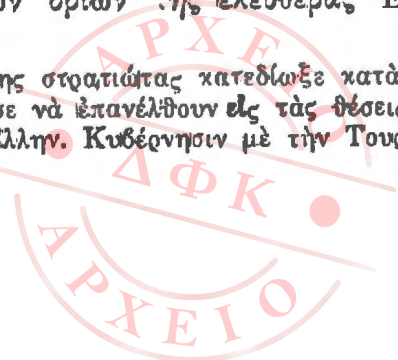
λεία και ἐλευθερία. Τὸ ἴδιον βράδυ οἱ Στράτος και Ράγγος ἔφθασαν εἰς τὸ Πέτα.

Ἐξ ἄλλου, ὁ Στρατηγὸς Θεοδ. Γρίδας, ἀποδεχθεὶς τὴν πρότασιν τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅπως ἠγηθῆ τοῦ ἀγῶνος και ἐνισχυθεὶς ἀπὸ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Ἵπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ὑποστηρίζει τὸ κίνημα, ἀνεχώρει ἐκ Βονίτσης τὴν 3ην Φεβρουαρίου και ὤραν 12ην π.μ. ὑπὸ τὰς εὐχὰς τῶν κατοίκων και ἀκολουθούμενος ὑπὸ πολλῶν ἑπαδῶν του ὡς και 83 στρατιωτῶν τῆς Φρουρᾶς Βονίτσης, οἵτινες ἐγκατέλειψαν τὴν μονάδα των διὰ νὰ πολεμήσωσι ὑπὸ τὸν ἔμπειρον Στρατηγόν (1). Περὶ τῆς διαβεβαίωσεως τοῦ Ἵπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ ἴδιος Γρίδας ἀναφέρει εἰς ἐπιστολὴν, γράφων: «...ὁ πρῶτην ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ἵπουργὸς Σκαρλάτος Σοῦτσος μᾶς ἐβεβαίωσε θετικῶς ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἔκαμεν ἀπόφασιν νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐπανάστασιν δι' ἔλων τῶν μέσων. Ὅτι αἱ δυνάμεις θέλουν ἰδεῖ αὐτὸ μὲ εὖνοιον ὄμμα, ὅτι κυριωδέστερον τὰ Γερμανικὰ Κράτη ἔνεκα τῶν συγγενικῶν σχέσεών των ὅσαι ὑφίστανται μεταξὺ τῶν Ἡγεμόνων των και τοῦ Βασιλέως μας θέλουσι μᾶς παρέξει πᾶν εἶδος ὕλικῆς συνδρομῆς και ὅτι θέλουσι μᾶς προστατεύσει ἐν περιπτώσει καθ' ἣν αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις ἀλλάξουσι τὰς περὶ τοῦ νέου τούτου ἀγῶνος ἰδέας και ὅτι τέλος ἡ πρόθεσις πρὸς μεγάλυνσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας και τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων ἀδελφῶν ἡμῶν ἐμελλε ἀναποφεύκτως νὰ περαιωθῆ διὰ τῶν πολλῶν ἑκατομμυρίων ὅσα εὐρίσκονται εἰς χεῖρας τῆς Κυβερνήσεως. —24 Ἰουλίου 1854, Θεοδ. Γρίδας».

Τὴν 5ην Φεβρουαρίου, ὁ Θ. Γρίδας συνηγητήθη μὲ τὸν Νικ. Ζέρβαν εἰς θέσιν «Βρύση Κουδαρᾶ», παρὰ τὸν Καρδασαρά ὅπου ἀφοῦ ἤγνωσαν τὰ τμήματά των, ἐξῆλθον αὐθημερὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρτης. Τὸ βράδυ ἔφθασαν εἰς τὰ ὄρια τοῦ Ἄγγινου και τὴν πρωίαν τῆς 6ης Φεβρουαρίου ὁ Γρίδας ἀπέστειλε εἰς τὸν Βασιλέα τὴν κάτωθι παραίτησίν του:

«Μεγαλειότατε, Κατὰ τὸ ἔτος 1821 ὅτε οἱ Ἕλληνες ὑψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας και ὠπλίσθησαν κατὰ τῶν τυράννων Ὀθωμανῶν ὤμωσαν ὁμοφώνως ἀπαξάπαντες νὰ συνεργασθῶσι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος και νὰ μὴν ἀποθέσῃ οὐδεὶς τούτων τὰ ὅπλα μέχρι τελικῆς ἀπελευθερώσεως ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἱερός οὗτος ὄρκος συνέδεε και σιγήσφιγγε τότε τοὺς λαβόντας τὰ ὅπλα Ἕλληνας ἐν οἷς ὑπῆρχε και ὁ εὐσεβᾶστως ἀναφερόμενος εἰς τρόπον ὥστε δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἄλλο τι εἰ μὴ ἡ ἐλευθερία τῆς Πατρίδος ἢ ἡ καταστροφή ὅλων ἡμῶν. Ἵπάρχων και ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπόδουλος, νὰ μὲ προσκαλῆ νὰ ἐξέλθω τῶν ὀρίων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλά-

1. Τοὺς λιποτακτήσαντας ἐκ τῆς Φρουρᾶς Βονίτσης στρατιώτας κατεδίωξε κατὰ τὴν φυγὴν των ὁ Στρατηγὸς Μαιούρης και τοὺς ἔπεισε νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὰς θέσεις των πρὸς ἀποφυγὴν δημοιογίας ζητημάτων εἰς τὴν Ἑλλην. Κυβέρνησιν μὲ τὴν Τουρκίαν.

δος και να σπεύσω προς εκπλήρωσιν υποχρεώσεως, ην απεδέχθη και εγώ δια του προμνησθέντος ορκου και δεν δύναμαι, Βασιλεῦ, να παρακούσω την φωνήν ταύτην άνευ ένοχής, έπιτορκίας και προδοσίας κατά της Πατρίδος. Ἄλλα αναλογιζόμενος ότι φέρω τον βαθμόν του Ὑποστρατήγου ον ηῦδοκήσατε να μοι απονεμίητε δεν δύναμαι να απέλθω, όπου ή φωνή της Πατρίδος με προσκαλεί, πριν ή γνωστοποιήσω τουτο προς τον Βασιλέα μου και παρακαλέσω αυτόν να δεχθῆ εύμενῶς την από του βαθμοῦ του Ὑποστρατήγου παραίτησιν μου.

Ἄγγινον την 6ην Φεβρουαρίου 1854

Τῆς Α.Μ. πιστός υπήκοος. Θεόδωρος Γρίδας».

Ἀκολούθως ανεχώρησε δια τὸ Κομπότι, όπου εἴφθασε την ἰδίαν ἡμέραν. Τὴν ἐπομένην, 7ην Φεβρουαρίου, συνεκροτήθη συμβούλιον εἰς τὸ ὁποῖον παρέστησαν διάφοροι ἀρχηγοί, μερικοὶ τῶν ὁποίων εἶχον φθάσει ἐκεῖ ἀναμένοντες τὴν ἀφιξίν του, πρὸς ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως. Μετὰ γενομένην συζήτησιν συνετάγη τὸ κάτωθι πρακτικόν, τὸ πρωτότυπον τοῦ ὁποῖου σώζεται σήμερον εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ ἰδίου Γρίδα: «Οἱ ὑποσημειούμενοι ὀπλαρχηγοὶ τῆς κατὰ τὴν Ἠπειρον στρατιωτικῆς δυνάμεως συνελθόντες σήμερον τὴν 7ην Φεβρουαρίου 1854 ἐν τῷ χωρίῳ Κομπότι τῆς Ἄρτης καὶ συσκεφθέντες περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ τοῦ διορισμοῦ κατὰ τὴν Ἠπειρον ἀρχηγοῦ, ὁμοφώνως ἐξελέξαμεν τοιοῦτον τὸν στρατηγὸν Κύριον Θεόδωρον Γρίδαν πρὸς οὐ παρέχοντες τὸ ἀρχηγεῖον τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Ἠπείρου ὑποσχόμεθα εὐκρίνειαν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς αὐτὸν ἐκτελοῦντες κατὰ γράμμα τὰς παραγγελίας του. Ἀπαντες παρακαλοῦμεν συγχρόνως τοῦτον ἀναλαμβάνοντα τὴν ἀρχηγίαν ταύτην νὰ σπεύσῃ με ἔντονα καὶ δραστήρια μέτρα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς δούλης ἡμῶν Πατρίδος.— Νικολάκης Λάμπρος, Νικ. Ζήριου Θύμιος, Ἠλίας Χορμόδας, Δ. Γρίδας, Φώτιος Κοντονίκας, Α. Βήτος, Ν. Ζέρδας, Σωτ. Στράτος, Νικὸλ. Κάσκαρης, Δ. Τσόγκας, Γεώρ. Τσάμης, Ἀναγνωστῆς Οἰκονόμου ταγματάρχης, Γ. Νταλάνης». Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὁ Θ. Γρίδας, ἐφωδιασμένος καὶ μετὰ τὸ ἀνωτέρω πρακτικόν διὰ τοῦ ὁποῖου διωρίζετο παρὰ πλείστων σημαϊνόντων ἀρχηγῶν ὡς Γενικὸς Ἀρχηγὸς τοῦ ἀγῶνος, εἴφθασε εἰς τὸ Πέτα. Ἀμέσως συνεκροτήθη συμβούλιον εἰς τὸ ὁποῖον παρέστησαν οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτὸν, Νικ. Ζέρδας, Σωτήριος Στράτος, Νικὸλ. Θύμιος καὶ ἄλλοι τινες ἐκ τῶν ὑπογραψάντων τὸ πρακτικόν εἰς τὸ Κομπότι ὡς καὶ οἱ Ἰωάν. Ράγγος, Σπ. Καραϊσκάκης, Σπ. Παπαγεωργίου ἀρχηγὸς τμήματος πολεμιστῶν ἐκ τοῦ ἰδίου χωρίου καὶ ἄλλοι τινες τῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες ἔτυχε νὰ εὕρισκωνται εἰς τὸ Πέτα. Κατὰ τὴν σύσκεψιν πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Στρατηγὸς Θ. Γρίδας ὅστις ἀφοῦ ἐξήγησε τὴν κατάστασιν ὡς ἐνεφανίζετο τότε καὶ ἀνέπτυξε τὰς ἀντιλήψεις του ἐπὶ τῆς περαιτέρω πορείας τοῦ ἀγῶνος, ἔθεσε εἰς τὸ μέσον τῶν διασκεπτομένων ἀρχηγῶν, σφραγίδα του φέρουσαν τὰς λέξεις: «Στρατάρχης Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας — Θεόδωρος Γρίδας», καὶ ἐζήτησε, ὅπως ἄλλως τε ἔμπροσθεν, νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν ὅλοι ὡς Στρατάρχην τῆς

Ἐπαναστάσεως. Ἐν συνεχείᾳ ἐγερθεὶς, ἔλαβε τὸν λόγον ἐπὶ τῆς γενομένης προτάσεως ὁ Στρατηγὸς Ἰωάν. Ράγγος, τονίσας, ὅτι τὸ Συμβούλιον δὲν ἔχει τοιοῦτον δικαίωμα καὶ παρεκάλεσε τὸν Γρίβαν ἢ νὰ ἀποσύρῃ τὴν πρότασιν τοῦ ἢ νὰ ἀναδληθῇ παρὰ τοῦ Συμβουλίου ἢ λήψις ἀποφάσεως μέχρις οὗτου, εἰς τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν περιοχὴν, σχηματισθῆ Προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς ὁποίας δικαίωμα θὰ εἶναι νὰ ἀποφασίσῃ καὶ περὶ αὐτοῦ. «Ἡμεῖς, συνέχισεν ὁ Ράγγος, εἴμεθα ἄπλοῖ στρατιῶται καὶ δὲν δικαιούμεθα ὁ εἰς τὸν ἄλλον νὰ ὀνομάξῃ Στρατάρχη» καὶ τέλος ἐπανελάβε τὴν παράκλησιν τοῦ πρὸς τὸν Γρίβαν, ὅπως παραιτηθῆ τῆς τοιαύτης ἀξιώσεως χάριν τῆς ἐνότητος καὶ τοῦ καλοῦ τοῦ ἀγῶνος. Ὁ Γρίβας ὁμοῦς ἐπέμεινε εἰς τὴν πρότασιν τοῦ καὶ τελικῶς ἐλήφθη ἀπόφασις τοῦ Συμβουλίου, ὀνομάζουσα αὐτὸν Στρατάρχη καὶ ὑπογράφεισα παρὰ τῶν συνελθόντων εἰς τὸ Συμβούλιον Ἀρχηγῶν καὶ Ὀπλαρχηγῶν πλὴν τῶν Ἰ. Ράγγου καὶ Σπ. Καραϊσκάκη, ἀρνηθέντων νὰ ὑπογράψωσι ταύτην. Τὸ Συμβούλιον συνηλθεν καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν, 8ην Φεβρουαρίου, καθ' ἣν ἐπανελήφθη ἡ συζήτησις καὶ ἐξέτασις τῆς καταστάσεως. Κατ' αὐτὴ καθωρίσθη ὁ ρόλος ἐκάστου ἀρχηγοῦ καὶ ὁ τομεὺς δράσεώς του ὡς ἀκολούθως: Ὁ Σωτ. Στράτος νὰ μεταβῆ εἰς Τζουμέρκα, ὁ Ἰωάν. Ράγγος ν' ἀναχωρήσῃ διὰ τὰ Ἄγραφα τὰ ὁποῖα πρὸ τριάκοντα ἐτῶν κατεῖχεν ὡς ἀρματωλὸς τῶν, ὁ Νικ. Ζέρβας καὶ Νικ. Κάσκαρης νὰ κατευθυνθῶσι εἰς Λάκκα-Σούλι καὶ ἐνωθῶσι μὲ τὰ ἐν 1500 ἀνδρῶν Σῶμα τοῦ Λάμπρου Θύμιου Ζήκου, κατέχοντες πάντοτε διὰ δυνάμειν 500 ἀνδρῶν καὶ τὴν διάβασιν τῶν Πέντε Πηγαδίων. Ὁ Θεόδ. Γρίβας μὲ τὸ ὑπ' αὐτὸν τμήμα ἀφοῦ κάμει τὴν ἐμφάνισιν του, πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν κατοίκων εἰς τὴν περιοχὴν Λάμαρης Πρεβέζης, πρῶτον ἀκολούθως διὰ τῆς διαβάσεως τῶν Πέντε Πηγαδίων εἰς Ἰωάννινα. Τὴν πολιορκίαν τῆς Ἄρτης, ὁ Γρίβας ἀνέθεσε εἰς τὸν Σπ. Καραϊσκάκη μὲ δύναμιν 450 ἀνδρῶν, τὴν ὁποίαν ἔθεσε ὑπὸ τὰς διαταγὰς του, συστήσας εἰς αὐτόν, ὅπως, εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ἐπιχειρήσῃ καὶ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν πόλιν καί, ἀφοῦ πυρπολήσῃ τὴν συνοικίαν Τουρκοπαζαρο, μεταφέρῃ τὴν πολιορκίαν περίξ τοῦ παρακειμένου Φρουρίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐστρατωνίζετο ὁ κύριος ὄγκος τοῦ Τουρκοαλβανικοῦ Στρατοῦ. Μετὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν οἱ μὲν ἀρχηγοὶ ἀνεχώρουν μετὰ τῶν τμημάτων των διὰ τὰς περιοχάς, εἰς τὰς ὁποίας ἐπρόκειτο νὰ δράσουν, ὁ δὲ Γρίβας ἀπέστειλεν πρὸς ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ τμήματα ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου ληφθείσης ἀποφάσεως, δι' ἣς ἀνεγνωρίσθη ὡς Στρατάρχης, ὡς καὶ περὶ τῆς ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀναλήψεως τῆς γενικῆς ἀρχηγίας τοῦ ἀγῶνος. Προσέτι ἀπέστειλε εἰς τὴν Τουρκικὴν Φρουρὰν τῆς πόλεως Ἄρτης ἐπιστολήν, δι' ἣς συνίστα εἰς αὐτήν, ὅπως παραδοθῆ καὶ ὑπέσχετο ὅτι θὰ σεβασθῆ τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν Τούρκων ὡς ἐλευθέρων ἀνθρώπων. Οἱ Τούρκοι ὁμοῦς τῆς πόλεως Ἄρτης, οἱ ὅποιοι ἤρχισαν νὰ ἐνισχύωνται ἐν τινὶ μέτρῳ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας, οὐδόλως ἀπήντησαν εἰς τὴν ἐπιστολήν τοῦ Γρίβα. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν (8ην Φε-

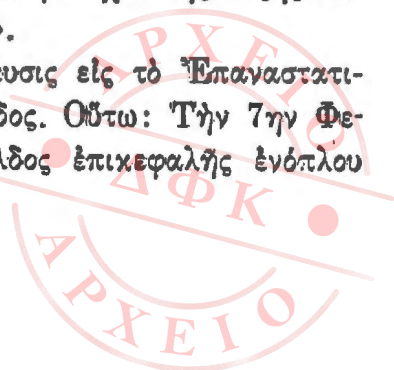

βρουαρίου) ανεχώρησαν ὁ μὲν Γρίβας διὰ Λάμαρην Πρεβέζης, ὁ δὲ Νικ. Ζέρβας διὰ Λάκκην Σουλίου. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἐπληροφορήθησαν ὅτι, εἰς τὴν Σαλαῶραν εἶχε φθάσει ταυτοχρόνως Τουρκικὸν πλοῖον καὶ ἐνήργει ἐκφόρτωσιν πολεμοφοδίων καὶ ὅτι ὁ Κόκκαλης ἀπησχόλει διὰ τοῦ τμήματός του τὸ ἀποσταλὲν ἐξ Ἄρτης Τουρκικὸν ἀπόσπασμα διὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ ὡς ἄνω ὕλικου, ἔσπευσαν τότε εἰς Σαλαῶραν καὶ, ἀφοῦ ἐπέτυχον νὰ ἀρπάσουν τὰ πολέμοφοδια, ἐπροχώρησαν διὰ τὰς θέσεις των.

Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον Ρήγα Παλαμῆδη, μεταφερόμεν ἐδῶ ἐπιστολὴν, δίδουσαν σχετικὰς πληροφορίας, τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἐπιτρόπου Καρβασαρά: «Πρὸς τὸν Πανιερώτατον Σεβαστὸν Ἀρχιερέα, Ἁγίου Αἰτωλοακαρνανίας Κύριον Θεόφιλον, Ἀθήνας. Μετ' εὐλαβείας ἀνέγνωσα τὸ ἀπὸ 3 τοῦ τρέχοντος σεβαστοῦ γράμμα σας, προτιήτερον δὲν ἔλαβον ἄλλο. Πολλάκις σὰς ἐγράψαμεν τὰ ἐνταῦθα διατρέχοντα καὶ κατὰ χρέος μου δὲν λείπω νὰ γράφω τὰ διατρέχοντα εἰς τὸν Σεβαστὸν Κυρίαρχόν μου. Ψὲς διενυκτέρευσε εἰς τὴν οἰκίαν μας ὁ Ἀντιστράτηγος Κ. Ἄν. Ἴσχος καὶ σήμερον ἀνεχώρησε διὰ τὴν οἰκίαν του. Πρὸ ἡμερῶν κατέλαβε τὰ Πέντε Πηγιάδια ὁ υἱὸς τοῦ Θύμιου Ζήκου, τὰ ὁποῖα ἐπιφυλάττονταν παρὰ 25 Ὀθωμανῶν Ἀλβανῶν. Ἐξ αὐτῶν 12 ἐφρονεύθησαν, 5 αἰχμαλωτίσθησαν καὶ οἱ λοιποὶ ἐφυγαν. Τὸ Στρατόπεδον τὸ Ἡπειρωτικὸν πρὸ τριῶν ἡμερῶν ὑπέγραψαν Γενικὸν Στρατάρχην τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας τὸν Ὑποστράτηγον Θ. Γρίβαν. Ὁ μὲν Ράγγος καὶ Καραϊσκάκης δὲν ὑπέγραψαν καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφήν διέταξεν καὶ ἐκτύπησαν τὰς σάλπιγγες καὶ ἀνέγνωσαν προκηρύξεις, συστήσας στρατιωτικὴν εὐπείθειαν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ Στραταρχεῖον διέταξεν τὴν πολιορκίαν τῆς Ἄρτης καὶ τὴν ἐκστρατείαν διὰ τὰ ἔμπρός, ἐξέδωσεν διαταγὴν πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς Ἄρτης νὰ παραδοθῶσι εἰ ἢ ἄλλως θὰ περάσουν ἐκ τῆς Ρομφαίας. Πρὸ δύο ἡμερῶν ὁ μὲν Ράγγος καὶ Σ. Στράτος ἀνεχώρησαν διὰ Ραδοβύζι τῶν Ἀγρῶν ὁ δὲ Γρίβας καὶ Νικ. Ζέρβας ἐπέρασαν τὸν ποταμὸν τῆς Ἄρτας διὰ νὰ συσσωματωθῶν μετὰ τοὺς Σουλιώτας καὶ νὰ βαδίσουν ἔμπρός. Μείνας ὁ Καραϊσκάκης μετὰ σῶμα ἱκανὸν νὰ φυλάξῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἄρτας. Ὅλον τὸ στρατόπεδον συμποσούμενον ἕως 3.000 ἐκτὸς τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἀδιακόπως ἀπερνοῦσι ἐντεῦθεν 50, 100 τὴν καθὲ ἡμέραν μετὰ τὸσον ἐνθουσιασμὸν ὥστε νὰ πηγαίνουν εἰς καμμὰ πανήγυριν. Ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος. . . Τῆς Ὑμετέρας πανιερωτάτος, εὐπειθέστατος ἐπίτροπός σας Γερμανὸς Μπαρλᾶς». (ΓΑΚ Φ. Βλ. 259).

Δὲν παραλείπει καὶ ὁ Ἄλ. Σούτσος νὰ σχολιάσῃ τὴν διαφωνίαν: «Ἀπαιτῶν τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν αὐτῆς (τῆς Ἄρτης) ὁ Γρίβας ἐκραξέ: τὴν κυριεύω ἀναβαίνων νεκρῶν στοίβας». Ἄλλ' ἀντέτεινεν μὴ θέλων μέτοχον τῆς δόξης ἄλλον, ὁ υἱὸς τοῦ Καραϊσκού καὶ τὸ ἔργον ἀναβάλλων».

Ἐν τῇ μεταξὺ ἀθρόως συνεχίζετο ἡ προσέλευσις εἰς τὸ Ἐπαναστατικὸν στρατόπεδον ἐθελοντῶν ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος. Οὕτω: Τὴν 7ην Φεβρουαρίου ἀναχωρεῖ ἐκ Πατρῶν ὁ Ἰωάννης Τυπάλδος ἐπικεφαλῆς ἐνόπλου

τμήματος έθελοντών, άφοϋ τήν παραμονήν τής αναχωρήσεώς του, έθεσε εις κυκλοφορίαν τήν κάτωθι προκήρυξιν:

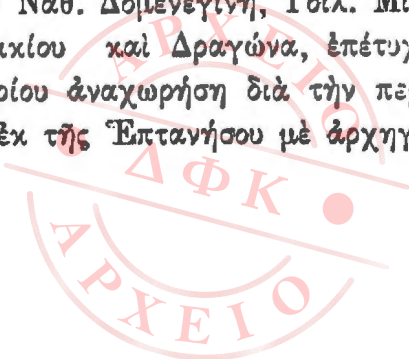
«ΕΛΛΗΝΕΣ, Οί έν Εϋρώπη υπό τήν δουλείαν τών Τούρκων άπολει-
πόμενοι όμοεθνείς άποτινάσσουσι ζυγόν βάρβαρον και τυραννικόν, και άνέλα-
βον τά όπλα άμυνόμενοι ύπέρ τής ιδίας άσφαλείας, τιμής, έλευθερίας και πί-
στεως. Ή σημαία των είναι ή του Χριστου, αι εύχαι των ή φωνή του "Εθνους.
Πάσα φυχή εϋγενής έπυφημει εις τον άγώνα των, πάσα καρδιά Έλληνική
αισθάνεται τον παλμόν του άδελφικού φίλτρου και αι χείρες μας φέρουσι έπου-
λωμένας τάς πληγάς τών άλύσεων τών άντιχρίστων έκπορθητών τής κλασικής
ήμών γής, άνυΐζητοϋσι βαρύτερα τά όπλα δια να συνδράμωσι τους άδελφούς.
"Αγιος ό άγών. "Οστις δέν είναι χριστιανός άς έλθη καθ' ήμών. "Αλλ' ό Θεός
μεθ' ήμών θέλει εύλογήσει τά έπλα μας και οϋ μή καταισχυρθώμεν. "Απολυ-
θείς του όρκου τής ύπηρεσίας μου προς τήν Κυβέρνησιν του Σεπτου "Ανακτος
ήμών άπέρχομαι εις τό στάδιον του άγώνος. Πολλοί προηγήθησαν έμοϋ, άλλοι
έπέρχονται όλοι θέλομεν συναντηθῆ εις τό πεδίον τής δόξης. "Αποχαιρετών
ύμäs προσωρινώς ένώνω εις τάς ιδιόκας σας και τήν ιδιόκην μου φωνήν —"Ο-
μόνοια και άγάπη.—

"Επτανήσιοι: εις τό Στρατόπεδον θέλομεν συγκεντρωθῆ περι τους
όπλαρχηγούς του 1821. "Αναχωρώ άπλοϋς στρατιώτης, καλών στρατιώτας,
έχων άρχηγόν τήν σημαίαν του ΣΤΑΥΡΟΥ, ζητών έν έργοις τήν δόξαν του
Γένους ήμών και όρκιζόμενος ν' άποθάνω στρατιώτης εις τήν μάχην ή να
έπανέλθω πολίτης του Πανελληνίου. Δια να στολίσωμεν τό τρόπαιον του "Ε-
θνους όφείλομεν έκαστος να δρέψη δάφνας εις τό πεδίον τής μάχης: μή χρο-
νοτριβεΐτε έρίζοντες περι τών πρωτείων. "Ανάξιος του Έλληνικού όνόματος
δοστις άπολείπεται του άγώνος θραδυπορών με λόγους κενούς, επικατάρκτος
δοστις επί ιδία τιμή παρασκευάζει τήν διχόνοιαν και τήν έριδα, άνάθεμα υστις
κερδοσκοπεΐ επί του αίματος τών άδελφών, προς ίδίαν ώφέλειαν αύτου.

Χαίρετε: θ' άνταμωθώμεν δσον οϋπω εις τον δρόμον του Βυζαντίου.

"Εκ Πατρών τῆ 6 Φεβρουαρίου 1854. Ι. Α. ΤΥΠΑΛΔΟΣ».

Κατά τό τρίτον δεκαήμερον του "Ιανουαρίου, ή "Οργανωτική "Επιτρο-
πή του κινήματος εις "Αθήνας έκάλεσε έκ Ζακύνθου τον Δημ. Μπατελήν και
άλλους "Επτανησίους, τους όποίους άφοϋ έμύησε σχετικώς έστειλεν τον
μέν Μπατελήν εις Ζάκυνθον, τον δε "Ηπειρωτικής καταγωγής Γ. Βέλλιον εις
Κέρκυρα και τον Ζακύνθιον Τσερτσέτην εις Κεφαλληνίαν, όπως οργανώσουν
κατά τόπους επαναστατικές έπιτροπάς δια τήν άποστολήν έθελοντών εις τήν
"Ηπειρον και συλλογήν χρημάτων προς ένίσχυσιν τών επαναστατών. Εις τήν
Ζάκυνθον ό Μπατελής, συνεννοηθείς μετά τών Ναθ. Δομενεγίγη, Γοιλ. Μινώ-
του, Λομβάρδου, Καλλινίκου, Λισγάρα, Βερικίου και Δραγώνα, έπέτυχεν,
πως κατά τάς πρώτας ήμέρας του Φεβρουαρίου αναχωρήση δια τήν περιο-
χήν τής "Αρτης τό πρώτον σώμα 60 άνδρών έκ τής "Επτανήσου με άρχηγούς

τὸν Γρόπαν ἀπὸ τὸ Γερακάριον καὶ τὸν Σαραντῆ Κολουδάν ἀπὸ τὸ Σκουληκάριον Ζακύνθου.

Ἡ ἐνέργεια ὅμως αὐτὴ περιήλθεν εἰς γνῶσιν τοῦ Ἄγγλου Ἀρμοστοῦ τῆς Ἑπτανήσου, Οὐάρδ, ὅστις ἀκολουθῶν ὅπως καὶ ἡ Κυβέρνησις του φιλότουρκον πολιτικὴν, ἔσπευσε ἀμέσως νὰ λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα κατὰ τῶν ἐνεργούντων διὰ τὴν παροχὴν ἐνισχύσεως εἰς τὴν ἐπανάστασιν, περιορίζων τὰς κινήσεις αὐτῶν, φυλακίζων τοὺς θεωρουμένους Ρωσοφίλους κλπ. Τὴν 8) 20 Φεβρουαρίου ἐξ ἄλλου ἐκκυκλοφόρει ἀνά τὴν Ἑπτανήσον Ἐγκύκλιος τοῦ I. Φραϊζερ, γραμματέως τοῦ Οὐάρδ, διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο εἰς τὸ μέλλον πᾶσα ἔξοδος ἐθελοντῶν μὲ σκοπὸν μεταβάσεως αὐτῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πολέμου, ταυτοχρόνως δὲ Μοίρα τοῦ Ἀγγλικοῦ Στόλου ἐξετέλει περιπολίαις εἰς τὰς περιοχὰς τῶν Ἰονίων Νήσων πρὸς ματαίωσιν πάσης ἔξοδου ἐθελοντῶν ἐξ αὐτῶν. Εἰς μίαν τῶν περιπολιῶν του ὁ Ἀγγλικὸς στόλος κατέσχεν εἰς τὰ περὶ τὴν Μάλταν ὕδατα 9.000 ὅπλα ἀποστελλόμενα ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν εἰς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατῶν. Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν κατοίκων τῶν δύο νήσων Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο μέγας καὶ τοῦτο ἐστενοχῶρει τὸν Ἀρμοστὴν Οὐάρδ.

Ὁ Καραϊσκάκης συμφώνως μὲ τὴν ἐντολὴν τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει παρὰ τοῦ Θ. Γρίβα, ὅπως εἰς δεδομένην εὐκαιρίαν προσπαθήσῃ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν πόλιν, ἐπεχείρησε κατὰ τὰ ἐξημερώματα τῆς 12ης Φεβρουαρίου ἰσχυρὰν κρούσιν κατὰ τῶν προφυλακῶν τοῦ ἐχθροῦ, εὔρεθεις ὅμως πρὸ σοδάραις ἀντιστάσεως καὶ ἀποκρουσθεις, ἀντελήφθη τὸ δυσχερὲς τοῦ ἐγχειρήματος καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ Πέτα.

Εἰς τὴν κατωτέρω ἔκθεσίν του ὁ Αὐστριακὸς Ὑποπρόξενος Ἰωαννίνων πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον του, γράφει σχετικῶς μὲ τὴν κρούσιν αὐτὴν:

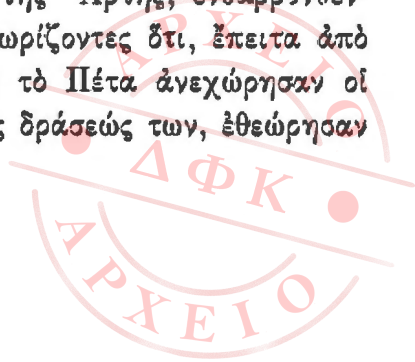
«Ἀριθ. 179

Ἰωάννινα τῆ 2 Μαρτίου 1854.

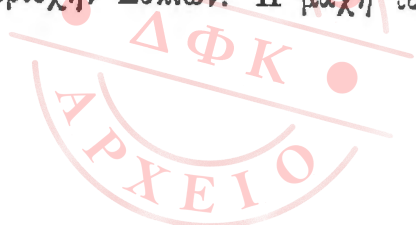
Πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν — BIENNHN.

... Τὴν 12ην παρελθόντος μηνὸς ἐπεχείρησαν οἱ ἐπαναστάται διὰ μιᾶς τρομερᾶς ἐφόδου νὰ γίνουιν κύριοι τῆς πόλεως ἀντιταχθείσης ὅμως σθεναρᾶς ἀντιστάσεως ὑπο τῆς Φρουρᾶς ἐγκατέλειπον περὶ τὴν πρωίαν τῆς 12ης τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐκ νέου τὴν πόλιν. Μετὰ τὰς ἀποτυχοῦσας ταύτας ἀποπειράς, τὸ πλεῖστον τῶν ἐπαναστατῶν ἐπαγέκαμψεν εἰς Πέτα παραμείναντος ἑνὸς μικροῦ τμήματος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρτης, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ ἐπισκοπῇ τὴν ἐν τῇ πόλει κίνησιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως παρακωλύῃ πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἐπικοινωνίαν μετ' αὐτῆς. Ὁ Ὑποπρόξενος Ἰωαννίνων Φερδινάνδος Χάουζς».

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΞΟΡΜΗΣΙΣ.— Οἱ Τούρκοι τῆς Ἄρτης, ἐνθαρρυνθέντες ἀπὸ τὴν ἐπιτυχὴ αὐτὴν ἀπόκρουσιν, πρὸς δὲ γνωρίζοντες ὅτι, ἔπειτα ἀπὸ τὸ Πολεμικὸν Συμβούλιον τῆς 8ης Φεβρουαρίου εἰς τὸ Πέτα ἀνεχώρησαν οἱ ἀρχηγοὶ μετὰ τῶν τμημάτων αὐτῶν διὰ τὰς περιοχὰς δράσεώς των, ἐθεώρησαν

πλέον δυνατήν μίαν αίφνιδιαστικήν επίδρομήν πρὸς τὰ μέρη τῆς παλαιᾶς μεθόριου, Ἀγνίνου Βάλτου, ἀπ' οὗ καθημερινῶς ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος εἰσῆρχοντο καθ' ὁμάδας ἐθελονταὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐπαναστατῶν. Πρὸς τοῦτο, τὴν νύκτα τῆς 13ης πρὸς τὴν Κυριακὴν τῆς 14ης Φεβρουαρίου, δύναμις ὑπερχιλίων στρατιωτῶν ἐξῆλθεν τῆς Ἄρτης καὶ ἀφοῦ ἀπώθησεν τὰς ὀλιγαριθμούς παρὰ τὴν Ἄρταν προφυλακὰς τῶν ἐπαναστατῶν, δι' ἑνὸς μὲν τμήματος αὐτῆς ἕως 500 ἀνδρῶν ἐπετέθη ἀμέσως κατὰ τοῦ στρατοπέδου Καραϊσκάκη εἰς τὸ Πέτα, διὰ τῆς ὑπολοίπου δὲ δυνάμεως ἐπέδραμεν κατὰ τῶν χωρίων τῆς ἀνατολικῆς πεδιάδος τῆς Ἄρτης, Λιμῆνης, Νεοχωρακίου καὶ Μεγάρχης, ὡς καὶ κατὰ τῶν πρὸς τὴν μεθόριον τοῦ Βάλτου κειμένων, Σελλάδων καὶ Κομποτίου. Ἀφοῦ κατὰ τὴν διέλευσίν τῆς ἐκ τοῦ χωρίου Λιμῆνης ἔκαυσεν αὐτό, ἕτερον τμήμα αὐτῆς 300 ἀνδρῶν, ἀποσπασθὲν τοῦ κυρίου ὄγκου, ἐστράφη δεξιὰ καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὰ χωρία Συκιές, Τσουπί καὶ Λεσίμπεη, οὗ, μόλις ἔφθασε προέβη εἰς δηώσεις. Ὁ κύριος ὄγκος τῶν Τούρκων στρατιωτῶν δυνάμει 600 περίπου ἀνδρῶν, συμφώνως πρὸς σχετικὴν ἐκθεσιν τοῦ Διοικητοῦ τοῦ 9ου Τάγματος Ὀροφυλάκων περιοχῆς Ἀγνίνου Βάλτου, προχωρήσας πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν μεθόριον συνεπλάκη εἰς τὴν περιοχὴν Κομποτίου Κοπραίνης μὲ τὰ μικρὰ εἰς Κομπότι σταθμεύοντα τμήματα τοῦ Γεωργίου Τσάμη, Ἡλία Χορμόδα καὶ Ἀναγνώστη Οἰκονόμου, κατὰ τὴν πορείαν του δὲ ταύτην προέβη εἰς λεηλασίας χωρίων καὶ ἐμπρησμὸν οἰκιῶν. Φθάσαντες οἱ Τούρκοι εἰς τὴν μεθόριον τοῦ Ἀγνίνου οὗ καὶ τὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, δὲν ἐσταμάτησαν ἀλλὰ ἐπροχώρησαν πέραν αὐτῆς καὶ κατεδίωξαν οἰκογενεῖας ἐκ τῶν χωρίων τῆς Ἄρτης, καταφυγούσας ἐκεῖ πρὸς ἀσφάλειαν, διὰ νὰ τὰς κίχμαλωτίσωσι. Προσέτι δὲ ἤνοιξαν πῦρ καὶ κατὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἐδρεύοντος 9ου Ἑλληνικοῦ Τάγματος. Λόγω τῆς παραδιάσεως αὐτῆς τῶν συνόρων, τὸ Τάγμα ἀπέκρουσε διὰ τῶν δπλων τοὺς εἰσβολεῖς καί, ἐνεργήσας ἔφοδον, ἠνάγκασε τοὺς Τούρκους νὰ ὀπισθοχωρήσωσι, ἐπιτυχὸν οὕτω νὰ ἀπαλλάξῃ τῆς αἰχμαλωσίας πολλὰς οἰκογενεῖας. Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν τοῦ Ἀγνίνου, συμφώνως πρὸς τὴν ἐκθεσιν τοῦ Ἑλλήνος Διοικητοῦ τῶν Ὀροφυλάκων, αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ἀνῆλθον εἰς 10 νεκρούς, κατ' ἄλλας δὲ πληροφορίας εἰς 16, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Φράσκη, Ρεκήπ-Βέης Πρεμέτης ὡς καὶ εἰς τραυματίας ἀνεξακριβώτου ἀριθμοῦ. Ἐκ τῆς πλευρᾶς τῶν Ἑλλήνων, ἐτραυματίσθησαν πέντε στρατιῶται ἐλαφρῶς καὶ εἰς δεκαεὺς θανασίμως. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Τούρκοι τοῦ τμήματος τῶν 300 ἀνδρῶν ἐξηκολούθουν τὰς λεηλασίας εἰς τὰ χωρία Συκιές, Τσουπί καὶ Λεσίμπεη, τὸ εἰς τὸ πλησίον κείμενον χωρίον Μπάνη ἐστρατοπεδευμένον τμήμα τοῦ Φωτίου Κοντονίκα ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ συνῆψεν μετ' αὐτῶν μάχην, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἔφθασαν ἐκ Κομποτίου καὶ τὰ τμήματα τῶν Γ. Τσάμη καὶ Ἡλ. Χορμόδα, τὰ ὁποῖα ἐπετέθησαν ἐκ νῶτων κατὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν περιοχὴν Συκιῶν. Ἡ μάχη τότε

ἐξηκολούθησε σφοδρότερα. Οἱ Τούρκοι, εὐρεθέντες μεταξύ δύο πυρῶν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσουν ἐπὶ πολὺ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν πρὸς Ἄρταν, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Αἱ ἀπώλειαί των κατὰ τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν ἀνῆλθον εἰς 75 νεκροὺς κατὰ δὲ τὴν ἀτακτον φυγὴν των ἐτραυματίσθη σοβαρῶς ὁ Σουλεϊμάν Γκέκας ἐκ τῶν διοικητῶν τοῦ τμήματος. Μετὰ τὸν τραυματισμὸν του, τρεῖς Ἀλβανοί, νομίσαντες ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐσταμάτησαν εἰς τὸ χωρίον Λιμήνης, ἐκράτησαν τὸν πληγωμένον ἀρχηγὸν των εἰς θέσιν «Ἁγιοὶ Ἀνάργυροι» διὰ νὰ παράσχουν εἰς αὐτὸν τὰς πρῶτας βοήθειας. Κατέφθασεν ὁμοῦ ἐκεῖ τμήμα τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ἐκάλεσεν νὰ παραδοθοῦν. Οἱ Ἀλβανοὶ ἠρνήθησαν καὶ ἤρχισαν νὰ πυροβολοῦν, ὅποτε οἱ Ἕλληνες, ἐξορμήσαντες κατ' αὐτῶν, τοὺς συνέλαβον καὶ τοὺς ἀπεκεφάλισαν. Οὕτω ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων Τουρκοαλβανῶν στρατιωτῶν ἀνῆλθεν εἰς 79.

Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πέτα ἀπὸ πρῶτας συνεχίετο ἡ μάχη ἀδιάπτωτος μεταξύ τοῦ τμήματος Καραϊσκάκη καὶ τῆς δυνάμεως τῶν 500 Τούρκων στρατιωτῶν, πού εἶχον στραφῆ κατ' αὐτοῦ, προφανῶς διὰ νὰ διευκολύνουν τὰς κινήσεις τῶν ἄλλων τμημάτων πρὸς τὴν μεθόριον καὶ τὰ χωρία Συκιές κλπ. Ἦτο ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα καὶ ἡ μάχη ἀκόμη ἐμαίνετο. Τότε εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων κατέφθασε ὁ ἐκδιωχθεὶς ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν συνόρων κύριος ὄγκος τοῦ στρατοῦ τῶν ἐπιδρομῶν, ὅστις ἐνωθεὶς μετὰ διασκορπισθέντα ὑπὸ τοῦ Κοντονίκα καὶ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν, ὑπολείμματα τοῦ Τουρκικοῦ τμήματος, ἐπετέθη κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν θέσεων τοῦ Πέτα ἐπιδιώκων οὕτω νὰ ἀνακουφίσῃ τὸ ἀπὸ πρῶτας ἐμπλακέν εἰς μάχην τμήμα τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Οἱ Ἕλληνες, διαρκῶς ἐπιτιθέμενοι, κατώρθωσαν κατὰ τὰς βραδυνὰς ὥρας νὰ ἀναγκάσουν τοὺς Τούρκους νὰ ἐπιστρέψωσι εἰς ἀθλίαν κατάστασιν εἰς τὴν πόλιν, ἀφοῦ ἀφῆκαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης περὶ τοὺς 30 νεκροὺς καὶ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πέτα δύο σημαίας των καὶ 18 αἰχμαλώτους. Ἡ ἐξόρμησις αὐτὴ πρὸς τὰς τρεῖς κατευθύνσεις ἐπληρώθη μετὰ πολλὰς θυσίας τῶν Τούρκων. Περὶ τῶν συμβάντων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πέτα κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ Σπ. Καραϊσκάκης γράφει εἰς ἀνταποκριτὴν ἐφημερίδος:

«Ἐκ τοῦ Στρατοπέδου Πέτα 16 Φεβρουαρίου 1854.

Φίλτατέ μοι Κύριε,

Τὴν 14ην τρ. οἱ Τούρκοι ἠθέλησαν νὰ μᾶς προσβάλουν καὶ οἱ μὲν ἐρρίφθησαν εἰς τὸ Πέτα, οἱ δὲ ἐξῆλθον καὶ ἔκαυσαν τὸ χωρίον Λιμήνη. Ἰδὼν τοῦτο δὲν ἔλλειψα πάραυτα νὰ δώσω τὸ σημεῖον τῆς μάχης. Ἐπεκράτησεν ὁ πόλεμος ἀπὸ τὸ πρωὶ ἕως τὸ ἐσπέρας. Κακὴν κακῶς τοὺς ἐμβάσαμεν εἰς τὴν πόλιν περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀφαιρέσαντες τὰς δύο σημαίας, 18 αἰχμαλώτους καὶ ὑπὲρ τοὺς 30 φονευμένους. Κύριος οἶδε πόσοι ἐπληγώθησαν. Ἐκ τῶν ἰδικῶν μας ἐφονεύθησαν δύο καὶ ἐπληγώθησαν ἕξ. Μάθε πρὸς τούτοις, ὅτι εἰς τὰ Καλέντζοχώρια ἔχουσι κλεισμένους ὑπὲρ τοὺς 200 Τούρκους· πληροφορη-

θείς τοῦτο πάρκντα ἐξαπέστειλα τὸν Κοντονίκαν καὶ Γ. Οἰκονόμιου μετὰ 400. Ἐκ τῶν Ἰωαννίνων ἐξῆλθον ὑπὲρ τοὺς 1000 διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν κλεισμένων ἀλλὰ ἰδόντες τοὺς ἰδικούς μας ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Ποίαν κακὴν τύχην ἤθελον λάβει καὶ ἐγὼ δὲν γνωρίζω. Ἦδη ἐνεργῶ γενικὴν συγκέντρωσιν καὶ δταν ὁ... ἔλθῃ ὡς πληροφοροῦμαι ἀκούεις τὴν κακὴν τύχην τῆς Ἄρτας μετὰ δύο ἡμέρας.

Σὰς ἀσπάζομαι καὶ εἰμί. Ὁ ἀδελφός σας Σπ. Καραϊσκάκης».

Καὶ εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν τοῦ ὁ Καραϊσκάκης πρὸς τὸν αὐτὸν ἀντιποκριτὴν μετὰξὺ ἄλλων γράφει συμπληρωματικὰ διὰ τὴν Τουρκικὴν ἐξόρμησιν τῆς 14ης Φεβρουαρίου καὶ τὰ ἐξῆς: «Στρατόπεδον Πέτα 19 Φεβρουαρίου 1854... 170 ἐφονεύθησαν, 50 ἐπληγώθησαν καὶ 30 ἐχάθησαν. Μεταξὺ τῶν φονευθέντων λογίζονται ὁ πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Σουλεϊμάν Φράσαρη, Ρεκτῆμπεης ὁ Πρεμέτης. Τουρκάκι κανὲν δὲν φαίνεται τόσον ἔλαβον τρόμον. Σπ. Καραϊσκάκης».

Ἡ παραβίασις ἐξ ἄλλου τῶν συνόρων τοῦ Ἄγγιου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα καταδίωξις αὐτῶν παρὰ τοῦ ἐν τοῖς μεθορίοις Ἑλλήνος ἀξιωματικοῦ Σκυλοδήμου ὡς καὶ τῶν ἐκεῖ ὀροφυλάκων, ἐνισχυσάντων διὰ τῆς ἐπεμβάσεώς των, τὰ κατὰ τὴν πλησίον περιοχὴν Κομποτίου ἐπαναστατικὰ τμήματα, ἐθορύβησεν τὸν Ἑλληνα Ὑπουργὸν Πύλικα. Οὗτος, φοβούμενος τὰς συνεπεῖας διπλωματικῶν διαταραχῶν, μετέβη μετὰ τοῦ συναδέλφου τοῦ Προβελεγγίου εἰς τὰ Ἀνάκτορα διὰ νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὸν Βασιλέα τὸ ἐπικίνδυνον τῆς καταστάσεως ὡς καὶ ὅτι πρέπει νὰ διαταχθοῦν τὰ Ἑλληνικὰ τμήματα τῆς μεθορίου ὥπως ἀπόσχουν εἰς τὸ μέλλον πάσης ἐνεργείας κατὰ τῶν Τούρκων ἐφ' ὅσον διατηροῦνται διπλωματικαὶ σχέσεις μετ' αὐτῶν. Τοῦ Βασιλέως ἀσθενοῦντος κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐδέχθη τοὺς δύο Ὑπουργούς ἡ Βασίλισσα, ἣτις εἰς τοὺς φόβους των ἀπήντησε ὡς ἐξῆς: «Ἐὰν ἡ Εὐρώπη ἔδωκεν εἰς τὸν Ὄθωνα τὸν Θρόνον τῆς Ἑλλάδος ἵνα τὸν ἔχη ἐδῶ ἀπλοῦν ὄργανόν της διὰ τὰ συμφέροντά της, ἠπατήθη. Τὸ Ἔθνος ἔχει μεγάλην ἀποστολὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ὁ Ὄθων τὴν ἀπεδέχθη».

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Α. Πάικος, βασιζόμενος εἰς τὸ ὅτι τὴν ἐπέμβασιν τοῦ 9ου τάγματός ἐπροκάλεσεν ἡ ἀνευ λόγου εἰσβολὴ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος διὰ τῶν συνόρων τοῦ Ἄγγιου, ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Πύλιν διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις Πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας Νασέτ Μπέη τὴν κάτωθι διαμαρτυρίαν, ἀπαντῶν ταυτοχρόνως δι' αὐτῆς εἰς αἰτιάσεις κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, διατυπωθείσας εἰς προηγουμένην διακοίνωσιν ὑπὲρ τῶν Τουρκικῶν ἀπόψεων, τῶν Πρεσβευτῶν Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας: «ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. Ἀθῆναι τῆ 25 Φεβρουαρίου 1854. — Ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις», ἔγραφε, «ἔλαβε ἀρτίως ἐκ τῶν δυτικῶν μεθορίων σπουδαιστάτην εἰδήσιν. Τὴν 14ην Φεβρουαρίου ἡ ἐν Ἄρτῃ Ὄθωμανικὴ Φρουρὰ ἐκδραμοῦσα πρὸς τὴν πεδιάδα ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἐν αὐτῇ

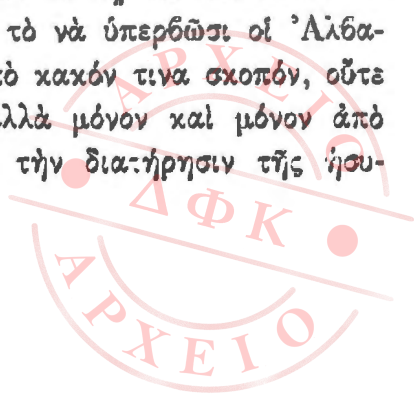
χωρίων ὧν οἱ κάτοικοι καταδικώμενοι μὲ ὀρμὴν διηυθύνθησαν πρὸς τὰ μεθόρια καὶ κατώρθωσαν νὰ διαδώσι ταῦτα ζητοῦντες ἄσυλον ἐντὸς τοῦ Βασιλείου. Σῶμα 500 Ἀλβανῶν περίπου κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην καταδιώκον αὐτοὺς προέβη μέχρι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους ὅπου ἐξηκολούθησε κατὰ τῶν ἀθῶων καὶ ἀδελφῶν τούτων οἰκογενειῶν καταδίωξιν. Ὁ Ταγματάρχης Σκυλοδήμος διοικῶν ἐν τάγμα ἐλαφρῶν στρατιωτῶν σταθμεῦον εἰς Ἄννινον εἰδοποιηθεὶς τὴν καταπάτησιν ταύτην τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἔσπευσε νὰ ὑπάγη μετὰ τοῦ τάγματος εἰς ἀντίκρουσιν τῶν εἰσβαλλόντων καὶ συναντηθεὶς ἀμέσως μετ' αὐτῶν τοὺς ἐπροσχάλεσε νὰ παύσουν ἀμέσως τὴν καταδίωξιν ἐπὶ ξένου τόπου καὶ νὰ ἐπισκεδρομήσωσι ἀμέσως προτείνων μὲ τρόπον συνδιαλλακτικὸν καὶ μετριοπαθῆ τὸ παράνομον τῆς πράξεως ταύτης ἀντιβαινούσης εἰς πάντας τοῦ Διεθοῦς Δικαίου κανόνας. Ἀλλὰ ἀντὶ νὰ πεισθῶσι εἰς τὴν δικαίαν καὶ μετριοπαθῆ ταύτην προτροπὴν οἱ Ἀλβανοὶ ἔστρεψαν ἀμέσως ἀντὶ πάσης ἀλλαγῆς ἀπαντήσεως τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τάγματος καὶ πυροβολοῦντες ἐπλήγωσαν θανατηφόρως ἕνα δεκανέα, πέντε στρατιώτας καὶ τὸν ἵππον τοῦ Διοικητοῦ. Τότε δλόκληρον τὸ Τάγμα κινούμενον ἀπὸ αἰσθημα δικαίας ἀγανακτήσεως καὶ θυμοῦ ἐπέπεσε μὲ ὀργὴν κατὰ τῶν εἰσβαλλόντων καὶ τοὺς ὤθησε πέραν τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς.

Ἀνατίθειαι εἰς τὴν σύνεσιν Ὑμῶν Κε τὴν δεινότητα τοιαύτης πράξεως. Ἡ παρ' Ὀθωμανῶν στρατευμάτων γενομένη καταπάτησις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους καὶ τὰ ἐν αὐτῷ παρ' αὐτῶνπραχθέντα ἐγκλήματα ἐπράχθησαν ἐπ' αὐτοφώρῳ. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Βασιλέως ἐλπίζει ὅτι ἡ Υ. Πύλη θὰ σπεύσῃ νὰ δώσῃ πλήρη ἱκανοποίησιν καὶ θὰ τιμωρήσῃ μὲ αὐστηρότητα τοὺς αὐτουργοὺς τῆς τοιαύτης πράξεως. Δεχθεῖτε κλπ.

Πρὸς τὸν κ. Νεσέτ Μπέην.

Α. ΠΑ·Ι·ΚΟΣ».

Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης διακοινώσεως ἐπέδωσε πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Πρεσβείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν κάτωθι ἀπάντησιν τὴν ὁποίαν ὁ Πρεσβευτῆς Α. Μεταξᾶς διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 368 τῆς 15.3.1854 ἀναφορᾶς του, διεδίδασε εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν: «Ἀριθ. 53. Ἐλάβον τὴν πρὸς τὸν Ἐπιτετραμένον τῆς Ὑψηλῆς Κυβερνήσεως δοθεῖσαν ἐπίσημον διακοίνωσιν, περιέχουσαν ὅτι ἐν τάγμα στρατιωτῶν Ἀλβανῶν, ὑπερέβη τὰ Ἑλληνικὰ ὄρια πρὸς καταδίωξιν τῶν ἀνταρτῶν. Ἄν καὶ εἶναι φανερόν ὅτι καθ' ἣν περίπτωσιν ἀποδειχθῆ δεόντως ὅτι εἰς τὰς συνθήκας περιστάσεις συνέβη τὸ τοιοῦτον θέλει καταστῆ δικαίως ἀναγκαῖον τὸ νὰ γίνωσι αὐστηραὶ παραγγελίαι καὶ ἐξετάσεις, μ' ὅλον τοῦτο (ἐκτὸς τοῦ ὅτι πρέπει νὰ περιμένῃ τις τὴν ἐξακρίθωσιν τῶν ἐν τῇ διακοινώσει ἀναφερομένων) καὶ ἂν ὑποθεθῶσι ἀληθῆ τὰ λεγόμενα τὸ νὰ ὑπερβῶσι οἱ Ἀλβανοὶ τὰ Ἑλληνικὰ μεθόρια, τοῦτο δὲν προέρχεται ἀπὸ κακὸν τινα σκοπὸν, οὔτε ἀπὸ καταφρόνησιν πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς ἀρχάς, ἀλλὰ μόνον καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωσιν καθήκοντος, τὸ ὁποῖον ἐπιβάλλει τὴν διατήρησιν τῆς ἡσυ-

χίας εις τὰ σύνορα ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. Τοῦτο δὲν θέλει τὸ ἀρνηθῆ οὔτε ἡ Ἑλληνική, οὔτε ἡ Ὑψηλὴ Αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις. Δὲν ἔρχεται ζῆλος, φαίνεται, εἰς τὸν νοῦν ὅτι ἡ κατὰ τὰς ὁμόρους χώρας ὑπάρχουσα ἀνταρσία ἐγεννήθη κατὰ προτροπὴν καὶ παρακίνησιν τινῶν οἵτινες ἐπέρασαν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Ἐπικράτειαν καὶ ὅτι ἂν ἐπιτραπῆ εἰς αὐτοὺς ἠττωμένους νὰ καταφύγῃσι εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σύνορα, αἱ ἐκ τῆς εἰρημένης ἀνταρσίας συμβαίνουσαι ἀπώλειαι καὶ δυσχέρειαι θέλουσι διπλασιασθῆ. Ὡς τε τὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου σταλέντα ἐλήφθησαν ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Κυβερνήσεως μὲ πολλὴν ἀπορίαν. Ἐνὶ λόγῳ, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐπίσημον ταύτην διακοίνωσιν δὲν γίνεται οὐδεὶς λόγος περὶ τοῦ ὅτι ἐλήφθη κανὲν μέτρον πρὸς ἐξίλεωσιν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰ παρὰ πᾶσιν ἀληθῆ καὶ δίκαια παράπονά της, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ δώσωμεν ἔννοιάν τινα εἰς τὴν ρηθείσαν διακοίνωσιν καὶ λυπούμεθα διὰ τοῦτο.

Ἐν τούτοις δραττόμεθα τῆς εὐκαιρίας κλπ.

(ΤΣ) 25 Τζεμαζιουλαχίς 1270. ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΡΕΣΙΤ». (Ἀρχ. Ὑπ. Ἐξ.)

Οὕτω ἔκλεισε ἀδόξως, ἡ Τουρκικὴ ἐξόρμησις πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἕδαφος, τῆς 14ης Φεβρουαρίου.

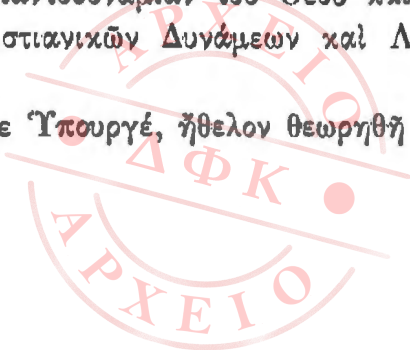
ΝΕΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ. — Κατὰ τὸ δεῦτερον δεκαήμερον τοῦ Φεβρουαρίου καὶ ἰδίως μετὰ τὴν σύγκρουσιν τῆς 14ης τοῦ μηνὸς αὐτοῦ νέαι ἀφίξεις ἐθελοντῶν ἔφθασαν εἰς τὸ Πέτα. Οὕτω σημειοῦται ἡ ἀφίξις τοῦ Νότη Μπότσαρη καὶ Ἀθανασίου Κουτζονίκα μὲ σῶμα 150 ἐνόπλων Σουλιωτῶν. Ἐπίσης τοῦ Σπυριδῶνος Μεγαπάνου προερχομένου ἐξ Ἀγρινίου καὶ προαριζομένου διὰ τὸ Σούλι καὶ ἐκ Πατρῶν τοῦ Γεωργίου Πράτσια μὲ ἰκανὴν ὁμάδα ὁπλιστῶν. Τέλος τὴν 20ὴν Φεβρουαρίου κατέφθασε εἰς τὸν μεθοριακὸν σταθμὸν Ἀννίνου μὲ ὁμάδα φοιτητῶν ὁ Στρατηγὸς Κίτσος Τσαβέλλας. Οὗτος, τὴν ἐπομένην, ἀφοῦ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν τὴν κάτωθι ἐπιστολήν, ἐπροχώρησε καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐπαναστατημένην περιοχὴν.

«Πρὸς τὸν Κύριον ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργόν:

Ἐν Ἀννίνῳ τὴν 21ην Φεβρουαρίου 1854

Κατὰ τὴν ἐσχάτην λόγῳ οἰκιακῶν μου ὑποθέσεων εἰς Ἀγρίνιον μετὰ τὰς ἀσπίδας μου ἤκουσα πολλὰ περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρὸν κινήματων, ἐπιθυμῶν δὲ νὰ λάβω θετικωτέρας πληροφορίας περὶ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀφίχθην ἀπὸ χθὲς ἐνταῦθα. Ἀλλὰ, καθ' ὅς ἤδη λαμβάνω ἀκριβεῖς πληροφορίας, οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Ἠπείρου, μὴν ὑποφέροντες πλέον τὸν βαρύτατον Ὀθωμανικὸν ζυγὸν διὰ τὰς ἀπανθρώπους κακώσεις καὶ καταπιέσεις τῶν ὑπηρετῶν τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας ἐπανέλαβον τὰ ὄπλα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας. Ἀναθέσαντες δὲ τὰς ἐλπίδας εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς συνδρομὴν τῶν κραταιῶν τῆς Εὐρώπης Χριστιανικῶν Δυνάμεων καὶ Λαῶν διασαλπίζουσι τὸ: "Ἐλευθερία ἢ Θάνατος".

Τῶν πραγμάτων οὕτως ἐχόντων, Κύριε Ὑπουργέ, ἤθελον θεωρηθῆ πα-

ραδάτης τοῦ ἱερωτέρου τῶν καθηκόντων μου, ἐὰν ἔμεινον ἀπλοῦς θεατῆς τῶν γινομένων, ἐὰν ἐκώφευον εἰς τὴν φωνὴν τῆς κινδυνεύουσας Πατρίδος μου. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐξαιτούμαι διὰ τῆς παρουσίας μου τὴν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀπόλυσίν μου καὶ σᾶς παρακαλῶ, Κύριε Ὑπουργέ, ὅπως διαβεβαιώσητε τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα, ὅτι οὐδὲν ἄλλο μὲ παρεκίνησε νὰ προέλθω εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, εἰμὴ τὸ πρὸς τὴν ποθητὴν Πατρίδα μου χρέος εἰς βοήθειαν τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν μαχομένων ἀδελφῶν μου Ἑπειρωτῶν καὶ λοιπῶν. ΚΙΤΣΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ».

Κατὰ τὸ ἴδιον διάστημα ἐπανελήφθη ἡ προσπάθεια ἐνισχύσεως διὰ στρατοῦ τῶν Τούρκων τῆς Ἄρτης. Τὴν 12ην Φεβρουαρίου ἐφθασε εἰς Ἰωάννινα ὁ Μπεσίμ Πασᾶς ἀπὸ τὸ Μοναστήρι καὶ ἀντικατέστησε τὸν ἀσθενοῦντα Σαλήκ Πασᾶ. Οὗτος συνεκρότησε σῶμα 500 Ἀλβανῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μουχαρέτ Ἀγᾶ τὸ ὁποῖον ἀπέστειλε πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Φρουρᾶς τῆς Ἄρτης. Τὴν 18ην Φεβρουαρίου ἡ ἐξ 150 ἀνδρῶν καὶ 50 ἰππέων ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐφθασε εἰς θέσιν «Πέντε Πηγάδια» τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ Ἰωαννίνων — Ἄρτης, ἐπου προσεβλήθη ἀπὸ τμήματα τοῦ Θεοδ. Γρίβα, Νικ. Ζέρβα, καὶ Λάμπρου Ζήκου καὶ ἐξωλοθρεύθη ἐντελῶς, οἱ δὲ ἄνδρες τῆς ἐσφάγησαν. Τότε τὸ κύριον Σῶμα τῶν Ἀλβανῶν, δειλιάσαν νὰ προχωρήσῃ ἐστράφη πρὸς τὸ Γρίμποδον Ἰωαννίνων, τοῦτο δὲ πληροφορηθεὶς ὁ Γρίβας ἔσπευσε καὶ ἐπολιορκήσῃ τὸ χωρίον. Ὁ Μουχαρέτ Ἀγᾶς ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ ὁ Γρίβας τοῦ ἀπένευμε χάριν. Τὸ Ἀλβανικὸ Σῶμα εἰς Γρίμποδον εἶχε τέσσαρας νεκρούς. Ἀποτέλεσμα τῆς μάχης τῶν «Πέντε Πηγαδιῶν» ὑπῆρξεν ἡ ἀνακοπὴ τῆς πρὸς Ἄρταν πορείας τοῦ κυρίου ὄγκου τοῦ Στρατοῦ καὶ ἡ ματαίωσις τῆς παροχῆς βοήθειας εἰς τὴν ἐκεῖ Φρουράν.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καὶ ἐκ τῆς Τουρκίας ἐπεχειρήθη ἡ ἀποστολὴ ἐνισχύσεων εἰς τὴν Φρουράν τῆς Ἄρτης. Οὕτω τὴν 22αν Φεβρουαρίου ἐφθασαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Πρεβέζης, τρία ἀτμοκίνητα Τουρκικὰ πλοῖα, ἐπὶ πλέον δὲ μία φρεγάτα καὶ ἓν Ἀγγλικὸν μεταφέροντα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δύο Τάγματα Τουρκικοῦ Στρατοῦ, ἄθλια μαζώματα, δυνάμει 1.600 ἀνδρῶν, 60 πυροβολητάς, 4 πεδινὰ πυροβόλα καὶ 20 ἵππους διὰ νὰ τὰ σύρῃσι. Ἐπικεφαλῆς τοῦ Στρατοῦ αὐτοῦ ἦσαν δύο ἀνώτατοι ἀξιωματικοί, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἤντι ὁ Φουὰτ Πασᾶς Ἐφένδης ἄλλοτε Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας καὶ μετέπειτα Φουὰτ Πασᾶς, ὡς ἑκτακτος ἀπεσταλμένος τοῦ Σουλτάνου διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἑπείρου. Τὴν ἐπομένην 23ην Φεβρουαρίου καὶ περὶ ὥραν 10 π.μ. ἠγκυροβόλησε εἰς τὸν λιμένα τῆς Πρεβέζης Ἀγγλικὴ Φρεγάτα, φέρουσα τὸν Ἀρμοστὴν τῶν Ἰονίων Νήσων Οὐάρδ, πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Φουὰτ. Ἀμέσως μετ' αὐτὸν ἐξῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ 30 Ἀγγλοι στρατιῶται, ἐνῶ ἄλλοι 150 δι' ἐγγέα λέμβων ἐξῆλθον εἰς τὸ ἐναντι αὐτῆς Ἀκτιον. Τόσον ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Ἀρμοστοῦ ἔσον καὶ ἡ ἔξοδος τῶν στρατιωτῶν ἐγινε ἀφ' ἐνός μὲν διὰ τὴν ἐνθάρρυνσιν τῶν Τούρκων ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ ἐντυπωσιάζῃ καὶ κατα-

πτοήση τούς χριστιανούς κατοίκους. Ἡ πρώτη πράξις τοῦ Φουάτ, ἅμα τῇ ἀφίξει του εἰς Πρέβεζαν ἦτο ἡ ἐπικήρυξις τῶν κεφαλῶν τῶν Θεοδ. Γρίβα καὶ Νικ. Ζέρβα ἀντὶ 40.000 γροσίων, καὶ ἡ παροχὴ ὑποσχέσεως εἰς τούς ἐξεγερθέντας κατοίκους τῆς Ἠπείρου δι: θὰ ἀμνηστευθοῦν, ἐφ' ὅσον ἤθελον ἐγκαταλείψει τὴν ἐπανάστασιν. Ἀνεξαρτήτως ὁμοῦ τῶν ἀποτελεσμάτων ποῦ θὰ ἔφευρον ἡ διακήρυξις περὶ ἀμνηστίας, ὁ Φουάτ ἔλαβε τὰ ἀναγκαῖα μέτρα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Φρουρῶν. Οὕτω ἐν τῶν ἀφιχθέντων Ταγματῶν ἐξ 800 ἀνδρῶν καὶ δύο πυροβόλα μετεφέρθησαν διὰ πλοιαρίων εἰς Σαλαῶραν ὅπου ἔγινε ἡ ἀποβίβασίς των τὴν νύκτα τῆς 26ης πρὸς τὴν 27ην Φεβρουαρίου. Τὴν ἀποβίβασιν τῶν στρατιωτῶν καὶ τὴν ἐκφόρτισιν τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου ἐπροστάτευσε ὁ προηγηθεὶς ἐκεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν διαβόητος Ἀλβανὸς Τσέλιος Πίτσαρης. Τὸ ἀπόγευμα τῆς 26ης Φεβρουαρίου ἐπιβαίνων Ἀγγλικῶν Πολεμικοῦ πλοίου, συνώδευσε τὴν ἀποστολὴν τοῦ Τάγματος μέχρι Σαλαῶρας, ὁ Φουάτ, ὅστις ἐπανῆλθεν εἰς Πρέβεζαν, τὴν νύκτα τῆς ἰδίας ἡμέρας. Δεδομένου δέ, δι: εἰς Σαλαῶραν οἱ Τούρκοι δὲν συνήντησαν ἐμπόδια, τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ Φουάτ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἀπέστειλε δύναμιν 200 ἀνδρῶν ἐκ τοῦ ἐτέρου τάγματος, ὅστινος ἡ ὑπόλοιπος δύναμις παρέμεινε εἰς Πρέβεζαν.

Ὁ Κίτσορ Τζαβέλλας, εὐρισκόμενος τὴν 22αν Φεβρουαρίου εἰς τὴν περιοχὴν Μπάνης — Νεοχωρίου καὶ πληροφορηθεὶς ἐκεῖ, τὴν ἀφίξιν τοῦ Τυρκικοῦ Στρατοῦ εἰς Πρέβεζαν, ἐνόμισεν δι: ὁ Στρατὸς αὐτὸς θὰ βαδίσῃ πρὸς Ἄρταν διὰ ξηρᾶς καὶ ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὸν Λοῦρον διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐκεῖ Φρουρᾶς. Οἱ Τούρκοι ὁμοῦ τῆς Πρεβέζης εἶχον πληροφορηθῆ δι: ἰκανὸν τμήμα ἐπαναστατῶν κατεῖχεν τὴν διάβασιν τοῦ Λούρου καὶ διέφυγον ὡς εἶδομεν διὰ Σαλαῶρας, τῆς ὁποίας ἡ ὁδὸς πρὸς Ἄρταν εἶχε μείνει ἀφρούρητος.

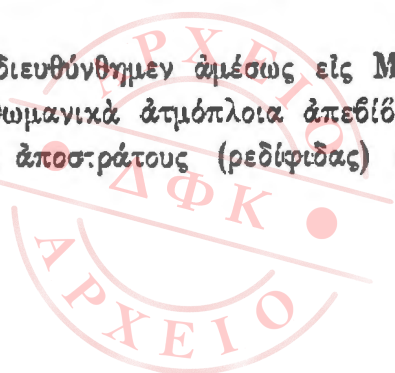
Οὕτω δύναμις 1000 ἀνδρῶν ἐκ τοῦ ἀφιχθέντος Τυρκικοῦ Στρατοῦ μετὰ τῶν δύο πυροβόλων καὶ τοῦ Τσέλιου Πίτσαρη, χωρὶς νὰ ἐνοχληθῆ ἐπρόχωρησε πρὸς Ἄρταν, ἐνισχύσασα σημαντικῶς τὴν Φρουρὰν τῆς.

Τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἀπεκαλύφθη δι: ἓνας Ἀρτινὸς ψαρροπώλης ὀνόματι Χρήστος Φασόρας, πηγαινενερχόμενος μεταξὺ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης ἐξετέλει χρέη συνδέσμου τῶν δύο Τυρκικῶν Φρουρῶν.

Περὶ τῆς διαφυγῆς τῶν Τούρκων διὰ Σαλαῶρας, γράφει, ὁ Κίτσορ Τζαβέλλας πρὸς διακεκριμένον πρόσωπον τῶν Ἀθηνῶν, τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς ἑξακτὸν παράρτημα τῆς ἑφημερίδος, «Αἰών» τῆς 6 Μαρτίου 1854. Ἐν Λούρω τῇ 27 Φεβρουαρίου 1854.

Ἀδελφέ!

Φθάσαντες εἰς Ἄγγινον τῇ 21 τ.μ. διευθύνθημεν ἀμέσως εἰς Μπάνι καὶ Νεοχώριον, ὅπου μαθόντες, δι: τρία Ὀθωμανικὰ ἀτμόπλοια ἀπεβίβασαν εἰς Πρέβεζαν περὶ τούς χίλιους πεντακοσίους ἀποστράτους (ρεδίφιδας) μετὰ

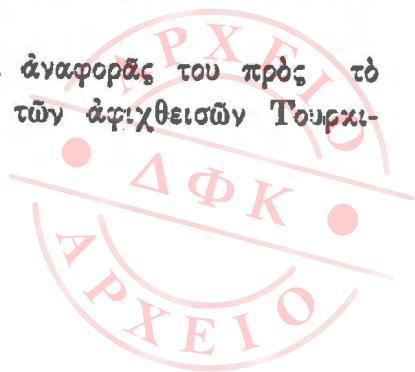
τεσσάρων πυροβόλων και, ότι οἱ οὗτοι ἔμελλον μετὰ τοῦ Ἰσέλιου Πίτζαρη νὰ ἔλθωσιν εἰς ἑσθήθειαν τῶν ἐν Ἄρτη, ἐσπεύσαμεν νὰ καταλάβωμεν τὴν θέσιν ταύτην τοῦ Λούρου, διὰ νὰ ἐμποδίσωμεν τὴν διὰ τῆς ξηρᾶς διάβασιν. Ἦλθουμεν ὅθεν ἀπὸ προχθῆς ἐδῶ ἀλλ' ὁ Πίτζαρης μαθὼν, φαίνεται, ἡμᾶς εὐρισκομένους ἐδῶ, δὲν ἐτόλμησε νὰ κινηθῆ, καὶ ἀλλάξας σχέδιον ἐπεβιβάσθη προχθῆς εἰς Σαλαῶραν, ὅπου καὶ μένει ἄχρι τῆς ὥρας μετὰ 250. Ὡς δὲ εἰκάζομεν, ἐξῆλθεν οὗτος ἐκ Πρεβέζης συνεπείᾳ διαταγῆς τοῦ Σουλτάνου τοῦ νὰ ἀπομακρυνθῆ τῆς Πρεβέζης διὰ τὰς προηγουμένας καταχρήσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν τριακοσίων Ἀλβανῶν, ἣ ὡς πρόσκοπος διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διάβασιν τοῦ τακτικοῦ σώματος εἰς Ἄρταν. Ἐντούτοις οἱ ἐδικοί μας συνεννοηθέντες κατέλαβον τὰς καταλλήλους θέσεις πρὸς ματαίωσιν τῆς διαβάσεως αὐτῶν εἰς Ἄρταν.

Ἐγὼ ἀθρῖον τὸ πρῶτ' ἐκκινῶ διὰ τὴν Στραβίνα πλησίον τῆς Ἄρτας, διὰ νὰ συνομιλήσω μετὰ τῶν λοιπῶν ὀπλαρχηγῶν περὶ γενικῶν πραγμάτων.

Ἡ ἐπανάστασις ἐπεκτείνεται θαυμασίως, προχωρήσασα εἰς ὄλον τὸ μέρος τῶν ἄνω Ἰωαννίνων πρὸς τὸ Ἀργυρόκαστρον. Τὸ φρούριον Ρινιάσας εἶναι εἰς χεῖρας ἡμῶν. Οἱ Τούρκοι ἐκδιωχθέντες πανταχόθεν, κατέφυγον πέραν τοῦ ποταμοῦ τῆς Γλυκῆς, ὥστε ὁ τόπος τοῦ Σουλίου μέχρι τῆς Σπλάντζας εἶναι ἐλεύθερος. Τὸ σῶμα τοῦ Ζέρδα καὶ Κάσκαρη ἐξ 700 κατέχει ὅλας τὰς θέσεις τὰς ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ Σουλίου μέχρι τῆς Σπλάντζας, καὶ ἐμποδίζει τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τὸ Σούλιον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται πολιορκημένον. Ἀπεφασίσθη δέ, ὥστε ὁ Κ. Βότζαρης καὶ Κάσκαρης νὰ μεταβῶσιν ἀμέσως εἰς Σούλιον, καὶ πολιορκήσωσιν αὐτὸ στενῶς, διότι, ὡς πληροφοροῦμαι, μάλιστα δέκα ἡμερῶν τροφᾶς ἔχουσιν οἱ ἐν αὐτῷ 150 Τούρκοι. Ὁ δὲ Νάση Νίκος μετὰ τοὺς ἰδικούς του καὶ τοὺς ἐγγχωρίους ἀπεφασίσθη νὰ μένη εἰς Καμαρίναν, διὰ νὰ κρατῆ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρεβέζης, ἐξ ἧς οὐδεὶς τολμᾷ νὰ ἐξέλθῃ. Ἡ Σκάλα τῆς Παραμυθίας κατέχεται ἀπὸ τοὺς Ποποβίτας, ὥστε καὶ οἱ τῆς Παραμυθίας Τούρκοι εὐρίσκονται πολιορκημένοι εἰς τὸ φρούριον. Ὁ δὲ Γρίδας αὐτὸς μὲν εὐρίσκεται εἰς Κατσανοχώρια, ἣ δὲ ἐμπροσθοφυλακὴ του τόσον πλησίον τῶν Ἰωαννίνων, ὥστε οὐδεὶς τολμᾷ νὰ ἐξέλθῃ τῆς πόλεως. Τὰ Ἰωάννινα, ὡς πληροφοροῦμαι, δὲν ἔχουσι τροφᾶς διὰ πλεον τῶν δεκαπέντε ἡμερῶν, διότι ταύτας ἐπρομηθεύοντο ἐκ Τρικάλων καὶ Σαλαῶρας, ἀφ' ὅπου σήμερον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τοῖς ἔλθουν.

Ἐγὼ, ἀφ' οὗ, ὡς ἀνωτέρω σᾶς εἶπον, μεταβῶ εἰς Στραβίνα καὶ συνομιλήσω μετὰ τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγούς, ἀν ἐκ τῶν ὁποίων θὰ λάβωμεν μέτρων, δὲν κατορθωθῆ ἢ πτώσις τῆς Ἄρτης, διατηρουμένης τῆς πολιορκείας αὐτῆς, θὰ ἐκκινήσω κατ' εὐθείαν, ὅπου ἢ χρεῖα τὸ καλέσῃ. ὁ ἀδελφός σου ΚΙΤΣΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ.

Καὶ ὁ Ἕλλην Ὑποπρόξενος Πρεβέζης διὰ ἀναφορᾶς του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν πληροφορεῖ τοῦτο, περὶ τῶν ἀφιχθεισῶν Τουρκικῶν ἐνισχύσεων.

«Υποπροξενεῖον Πρεβέζης.

Πρεβέζα 23 Φεβρουαρίου 1854

Πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, Ἀθήνας.

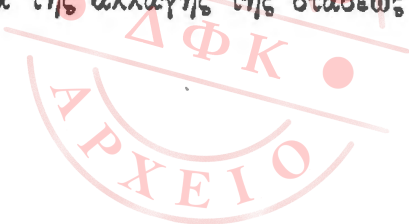
Μετὰ τὴν εἰς τὰ περίξ τῆς Ἄρτης γενομένην κατὰ τὴν 14ην ἀρξικμέ-
νου μάχην καθ' ἣν ἐμετρήθησαν 230 φονευμένοι Τούρκοι καὶ ἄς ἐκ Βονίτσης
ἔχω πληροφορίας οὐδεμία ἄλλη ἔλαβεν χώραν.

Χθὲς ἦλθον ἐνταῦθα τρία Τουρκικὰ ἀτιμόπλοια ἐξ ὧν τὸ ἓνα φρεγάτα
τὰ ὁποῖα ἀποιδβάσαντα δύο τάγματα τῆς γραμμῆς ἦτοι 1600 στρατιώτας Ὀθω-
μανοὺς καὶ 4 πυροβόλα πεδινὰ μεθ' 60 πυροβολιστῶν ἀνεχώρησαν ταύτην τὴν
στιγμὴν διὰ Ἀλεξάνδρειαν καὶ Κρήτην. Ἐκ τῶν ταγμάτων τούτων τὸ ἓν με-
τὰ τῶν πυροβόλων καὶ τοῦ Σώματος τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Τσέλιου Πίτσαρη θέ-
λει ἀναχωρήσει αὐριον ἢ μεθαύριον δι' Ἄρταν.

Ὁ Ὑποπρόξενος ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΟΝΤΗΣ

Μὲ τὴν ἀφιξιν εἰς Πρεβέζαν τοῦ Φουάτ Ἐφένδη καὶ τοῦ Ἀριστοῦ
Οὐάρδ ἀποσαφηνίζεται καὶ ἡ θέσις τῶν Προξένων Ἀγγλίας Σῶνδερ ἐν Πρε-
βέζῃ καὶ Γαλλίας Βερτρὰν ἐν Ἰωαννίνοις καὶ εὐθυγραμμίζεται ἡ στάσις των
πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν Κυβερνήσεών των. Οὗτοι στερούμενοι ἕως τότε ὀδη-
γιῶν τῶν Κυβερνήσεών των, ἐξέφραζον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσε-
ως τὴν συμπάθειάν των πρὸς τοὺς ἀδίκως καταπιεζομένους ὑπὸ τῆς Τουρκι-
κῆς Ἐξουσίας χριστιανούς, θέτοντες εἰς πολλὰς περιπτώσεις αὐτοὺς ὑπὸ τὴν
προστασίαν των. Ἡ στάσις των αὐτῆ τῶν προξένων ἐξελήφθη παρὰ τινων ὡς
ἐκδήλωσις φιλικῶν αἰσθημάτων αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ τῶν Κυβερνήσεών των
ἐναντι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καίτοι ἡ προηγουμένη ἐν γένει συμπε-
ριφορὰ των ἐναντι τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Ἠπείρου δὲν ἐνε-
φανίζετο ὡς φιλική. Μάλιστα ὁ Γάλλος πρόξενος Βερτρὰν ἀντίκρουσε καὶ αὐ-
τὴν τὴν ἐπανάστασιν τῶν ὀρεινῶν κατοίκων τῆς Ἄρτης ἀπὸ τὴν πραγματι-
κὴν τῆς ὄψιν καὶ εἰς ἔκθεσιν του ἀπέδωσε εὐθύνην διὰ τὴν ἐξέγερσιν τῶν
κατοίκων εἰς τὸν Σουλεϊμὰν Φράσαρη, συστήσας μάλιστα εἰς τὴν Τουρκικὴν
Διοίκησιν τὴν ἀντικατάστασιν του ὡς καὶ τὴν ἀναστολὴν τῶν φόρων ποῦ ἐπί-
εσον τοὺς ὑποδούλους. Ἐπὶ πλέον ἔκαμε καὶ μίαν δήλωσιν εὐμενῆ διὰ τὴν
Ἑλλάδα, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις οὐδόλως εὐθύνεται ἢ μετέχει εἰς τὴν
ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σῶνδερ ἔγραφε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς
Ἀγγλίας. «Ἐάν αἱ διαπραγματεύσεις λάβωσι ἔκβασιν μὴ εὐνοϊκὴν αἱ ἐπαρ-
χίαι Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου δύνανται νὰ παράσχωσι μεγάλας δυσκολίας εἰς
τὴν Κυβέρνησιν, ὁ λαὸς δὲν δύναται ἢ νὰ τρέφη ἄσπονδον μῖσος κατὰ τῶν
δυναστῶν αὐτοῦ.»

Τώρα δὲ μὲ τὴν ἀφιξιν τῶν Φουάτ καὶ Οὐάρδ εἰς τὴν Ἠπειρον εἶναι
ὑποχρεωμένοι νὰ ἀλλάξουν στάσιν ἐναντι τῶν ἐπαναστατῶν καὶ νὰ προσαρμό-
σουν αὐτὴν πρὸς τὴν φιλότουρκον πολιτικὴν τῶν Κυβερνήσεών των. Μάλιστα ὁ
Βερτρὰν, ἐκδηλωθεὶς εἰς τὸ παρελθὸν περισσότερο ὑπὲρ τοῦ δικαίου τῶν ἐπα-
ναστατῶν, διὰ νὰ μετριάσῃ τὴν ἐντύπωσιν ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῆς στάσεώς του

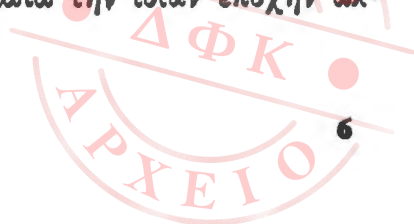
ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Ἠπείρου, ἀπὸ ἐνδιαφέρον δῆθεν δι' αὐτούς, προκήρυξιν τὴν ὁποίαν ὑπέγραψε καὶ ὁ ἐν Ἰωαννίνοις ἀντιπρόξενος τῆς Ἀγγλίας Θ. Δαμασκηνός, συνιστῶν πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν τῶν ἰδίων τὴν κατάπαυσιν τῆς ἐξεγέρσεως.

Ὅλιγας ἡμέρας μετὰ τὴν διακήρυξιν τοῦ Φουάτ περὶ ἀμνηστίας ἀπεστάλη παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἢ κάτωθι πρὸς αὐτὸν ἐπιστολή:

«Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Φουάτ Ἐφένδην Ἐπίτροπον τοῦ Σουλτάνου. Ἡμεῖς οἱ σαπούκ (πρώην) ραγιαδες κουτσαμπάσιδες καὶ λοιποὶ Μπετ-Ντοατζήδες (κατηραμένοι) τοῦ Σουλτάνου ὡς προχθές καθόμασταν στὰ καρφιά καὶ ὄχι στὸ ραχάτι μας, κατὰ πῶς λές ἢ ἀφεντιά σου στὸ γράμμα σου. Καὶ βλέποντας πῶς ἀπὸ κεφαλιάτικο ἀπὸ τοιμιστάτι (φόρος κατ' ἐκτίμησιν ἐπὶ τῶν προϊόντων γῆς) ἀπὸ τὸ Βεργί (φόρος δοσίματος) ἀπὸ τὸ τζελέπιτο (ποιμενικός) ἀπὸ τὸ Ἰσναφιέ (φόρος ἐπιτηδεύματος) ἀπὸ τὸ στεμιέ (φόρος περιποιήσεως) καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα δοσίματα τοῦ Τιτζαρὲτ (φόρος Ἐμπορίου) καὶ τὰ ἄλλα οὐσούρια καὶ διπλοδέκατα δὲν μᾶς ἔμεινε οὔτε σάλιο στὸ στόμα. Ἀκούσαμε διὰ ἀπὸ φιλανθρωπία οἱ Ἐγγλέζοι καὶ Φραντζέζοι λέγει ἀκοπα στὸ Σουλτάνο νὰ δώσῃ Σύνταγμα καὶ ξέρουμε πῶς ὁ Σουλτάνος ἐάν δώσῃ Σύνταγμα γίνεται ἀπιστος στὸ Μουχαμέτι καὶ πῶς δὲν αὐτὰ τὰ Φράγκικα χαμπέ-ρια θὰ κάνη νὰ φάη τὸ Σουλτάνο τὸ μαυρο φίδι. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ δική μας εὐά-θεσις καὶ εἰς αὐτὴν ἐκδώσαμε καράρι καὶ ἐν συντόμῳ σοῦ τὴν φανερώνομε μὲ λίγα λόγια καὶ καλὰ Μπέη Ἐφένδη. Αὐτὰ λοιπὸν ἔστω πρὸς γνῶσιν σου καὶ οὕτω νὰ ἀκολουθήσῃς τὸν δρόμον ἀπ' οὗ ἤλθες καὶ καλῶς ἀντάμωσες στὸ Βυζάντιον ἀν δὲν φύγῃς ἀπ' ἐκεῖ προτοῦ ἔλθουμε ἡμεῖς.

Τῆ 11 Μαρτίου 1854. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας».

ΜΑΡΤΙΟΣ 1854. — Τὴν 1ην Μαρτίου, ἡ δύναμις τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ τοῦ Στρατοπέδου τοῦ Πέτα ἀνήρχετο εἰς 2.000 ἐνόπλους ἀνδρας, κατανεμομένη εἰς τμήματα, κατέχοντα περίξ τῆς Ἄρτης τὰς ἀκολουθούσας θέσεις: Τμήμα 500 ἀνδρῶν κατεῖχε τὴν θέσιν «Προφήτης Ἠλίας» ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς Περάνθης ἀνωθεν τῆς πόλεως Ἄρτης, ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τῶν ἀρχηγῶν Γ. Κατσικογιάννη, Μακρῆ καὶ ἄλλων. Ἄλλο τμήμα 400 ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς Τζουμερκιώτην Τσαρακλήν, τὸν Δημ. Σκαλτσογιάννην καὶ Ἰωάν. Κιοντονίκαν τὰς θέσεις ἔναντι τῆς πόλεως, ἀπὸ τοῦ χωρίου Βλαχέρνης μέχρι Ἰμαρὲτ (Μαράτι). Εἰς τὴν περιοχὴν Μπάνης ἐστάθμευε τμήμα 150 ἀνδρῶν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τῶν Νικ. Τζαβέλλα, Δημ. Νότη Μπότσαρη καὶ Γ. Γεροθανάση· τμήμα 200 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Θανασοῦλαν Ἀνδρέου Ἰσκον καὶ τὸν ἐξάδελφόν του Δημήτριον Ἰσκον κατεῖχε θέσεις εἰς τὴν περιοχὴν Κομποτίου καὶ τέλος τμήμα δυνάμει 400 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην κατεῖχε τὸ Πέτα, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου, κατέχον ἄλλας θέσεις, εὐρίσκετο καὶ τμήμα 150 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Παπανίκαν. Ἀλλὰ καὶ πέραν τῆς Ἄρτης, διάφορα ἄλλα τμήματα τοῦ ἐπαναστατικοῦ Στρατοῦ κατεῖχον κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἄλ-

λας επικαίρους θέσεις ως εξής: Ὁ Θεόδωρος Γρίβας τὰ Πεστὰ καὶ τὸ χάνι «Ἁγίου Δημητρίου», οἱ Ζηκαῖοι μὲ ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα 500 ἀνδρῶν τὰ «Πέντε Πηγιάδια», οἱ Κίτσος Τζαβέλλας, Ν. Βότσης καὶ Ἄθαν. Κουτζονίκας τὴν περιοχὴν Λούρου Πρεβέζης, ὁ Κώστας Νίκας τὸ Λοζέτσι Ἰωαννίνων, ὁ Γ. Τσάμης τὸ Ράικον, ὁ Καπετὰν Θύμιος μὲ 200 ἐφύλασε τὴν γέφυραν Καλαμᾶ καὶ τμήμα ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὰ χωρία Προσγόλι, Κράφη καὶ Γότισσα κτείχεν τὴν ὁδὸν Ἰωαννίνων — Σαγιάδος, ἐνῶ τὴν Ζήτσαν ἐκράτει ὁ Ἰ. Παπαγεωργίου καὶ τὸ Γραμμένον ὁ Γ. Βάγιας.

Ὁ Μάρτιος εὕρισκε καὶ τὴν Τουρκικὴν Φρουρὰν τῆς Ἄρτης ἀρκετὰ ἐνισχυμένην διὰ νέων δυνάμεων ἰδίως τακτικοῦ Στρατοῦ καὶ τινων πυροβόλων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ παλαιοῦ Σουλεϊμὰν Φράσαρη καὶ Τσέλιου Πίτσιαρη, ὡς καὶ τὴν Φρουρὰν Ἰωαννίνων τελοῦσαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀβδῆ Πασᾶ.

Ἡ ΜΑΧΗ ΤΗΣ 3ης ΜΑΡΤΙΟΥ.—Ἰπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἀποφασίζουσι ἐπὶ τέλος οἱ Τούρκοι τῆς Ἄρτης νὰ ἀναλάβουν πρωτοβουλίας ἐπιθέσεως καὶ περὶ ὥραν 11ην π.μ. τῆς 3ης Μαρτίου διὰ τριῶν Ταγμάτων δυνάμεως 1.500 ἀνδρῶν, δύο πεδινῶν πυροβόλων καὶ ἑνὸς οὐβουζιοβόλου, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τσέλιου Πίτσιαρη, ἐνήργησαν ἐξόρμησιν πρὸς τὸ Πέτα, ὅπου τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ ἐπαναστατικοῦ Στρατοῦ. Μὲ τὴν ἀναχώρησίν των ἐξ Ἄρτης οἱ Τούρκοι διέταξαν καὶ διέβη τὸν ποταμὸν Ἄραχθον μικρὸν τμήμα Στρατοῦ των, τὸ ὁποῖον, ὅταν ἔφθασε εἰς τὰ ἐναντι χωρία Βλαχέρνης καὶ Γραμμενίτσας, ἤρχισε διὰ πυροβολισμῶν νὰ ἀπασχολῇ τὸ ἐκεῖ τμήμα τῶν ἐπαναστατῶν, μὲ σκοπὸν νὰ καθηλώσῃ τοῦτο εἰς τὰς ἐκεῖ θέσεις του καὶ οὕτω μὴ δυνηθῆ καὶ προστρέξῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Πέτα καὶ προσβάλῃ ἀπὸ τὰ πλάγια τὰ κινήθηκα κατ' αὐτοῦ Τουρκικὰ τμήματα. Ἡ δύναμις τοῦ Καραϊσκάκη εἰς τὸ Πέτα κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀνήρχετο εἰς 600 ἀνδρας κατενεμημένη εἰς τμήματα, ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς. Ἰποπτευόμενοι τὴν ἐπίθεσιν εἶχον φθάσει τὴν προηγουμένην πρὸς ἐνίσχυσίν του, οἱ Ἰσκαῖοι ἀπὸ τὸ Κομπότι καὶ ὁ Δημ. Ν. Μπότσαρης ἀπὸ τὴν Μπάνην. Μόλις οἱ Τούρκοι ἐκινήθησαν πρὸς τὸ Πέτα, οἱ Ἕλληνες κατέλαβον τὰς ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένας θέσεις εἰς τὰς προμαχῶνας των ὡς ἀκολούθως: οἱ Ἀθανάσιος Ἄν. Ἴσκος, Δημήτριος Ἴσκος, Ἰωάννης Κοσουδάκης καὶ Νικόλαος Μακρῆς κατέλαβον τὸ δεξιὸν τοῦ μετώπου καὶ βορειοδυτικῶς τοῦ χωρίου ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς, ἀπὸ τῆς Μονῆς Θεοτοκιοῦ μέχρι τοῦ ἐξωκκλησίου «Ταξιάρχαι», ἐπὶ μήκους ἑπτακοσίων περίπου μέτρων ὅπου εἶχον ἐκ τῶν προτέρων κατασκευασθῆ πρόχειρα χαρακώματα. (Ἡ κορυφογραμμὴ αὐτὴ καὶ σήμερον λέγεται «στὰ Ταμπούρια»). Ὁ Δημήτριος Νόττη Μπότσαρης μετ' ἄλλων ὀπλαρχηγῶν κτεῖχον τὸ ἀριστερὸν νοτίως τοῦ Πέτα καὶ πρὸς τὰ ὑψώματα Κοροδήμα, ὁ δὲ Καραϊσκάκης μετὰ τοῦ Δημ. Βαρνακιώτη τὸ κέντρον καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ «τοῦ Λάκκου», καὶ τέλος ὁ Νικόλαος Τζαβέλλας καὶ Νικόλαος Μπότσαρης ἔλαβον θέσεις ἐπὶ τινος παρακειμένου λόφου ὀπισθεν τῶν ἀμυντικῶν γραμμῶν,

διευθύνοντες επικουρικόν Σώμα τῶν ἐπαναστατῶν. Οὕτω διὰ τῆς διατάξεως αὐτῆς τὸ μέτωπον τῶν ἐπαναστατῶν ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου, Θεοτοκιοῦ, Κοροδῆμα καὶ μέχρι τῶν θέσεων ὅπου τὰ ἐδαφικά πρὸς νότον ὑψώματα τοῦ χωρίου ἀρχίζουσι τὴν ἀπόκλισιν των πρὸς τὴν περιοχὴν Καρκαμιούτσου. Οἱ Τούρκοι, μόλις ἐπλησίασαν τοὺς πρόποδας τῶν ἀπὸ τῆς πεδιάδος πρὸς τὸ χωρίον ἀνερχομένων λοφοσειρῶν, ἤρχισαν νὰ βάλλουν συνεχῶς καὶ ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν διὰ τῶν πυροβόλων των κατὰ τῶν ὄχυρῶν τῆς γραμμῆς τῶν Ἑλλήνων, προετοιμάζοντες προφανῶς τὸ ἔδαφος, δι' ἐπίθεσιν τοῦ τακτικού στρατοῦ των. Ἐνῶ ὁμοῦ συνεχίζετο ὁ κανονισολισμὸς κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν θέσεων καὶ ἡ ὥρα παρήρχετο ἐν τούτοις, δὲν ἐξεδηλοῦτο παρ' αὐτῶν διάθεσις πρὸς ἐπίθεσιν. Εἰς μίαν ὁμοῦ στιγμὴν, ὁ καταφθάσας ἐκ τῆς ἐναντι Περάνθης πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐπαναστατῶν Γ. Κατσικογιάννης, ἀπεσπᾶσθη τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῶν Ἑλλήνων καὶ προχωρήσας, ἐπέπεσε κατὰ τῶν Τούρκων ἐκ τῶν πλαγίων. Ἡ αἰφνιδία ἐπίθεσις ὑπεχρέωσεν τοὺς Τούρκους νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὴν διστακτικότητά των καὶ νὰ ἀναλάβουν ἐπίθεσιν δι' ὅλων τῶν δυνάμεών των, διαιρεθέντες δὲ εἰς τρεῖς φάλαγγας, ἐπροχώρησαν ἐκ τριῶν σημείων, ἦτοι ἐκ τοῦ κέντρου διὰ τῆς ἀνερχομένης πρὸς τὸ χωρίον ὁδοῦ ὡς καὶ ἐκ τῶν πλαγίων θέσεων Θεοτοκιοῦ καὶ Κοροδῆμα, ἀπεχουσῶν ἐκάστης 500 μέτρα ἀπὸ ταύτης. Τὰ Τουρκικὰ τμήματα παρὰ τὴν ὑπεροχὴν των εἰς δύναμιν ἀνδρῶν καὶ πυρὸς ἀδυνατοῦν νὰ προχωρήσουν, προσκρούσαντα εἰς τὴν σθεναρὰν ἀντίστασιν τῶν ἐπαναστατῶν. Μίαν δὲ ὥραν μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων, τὸ ἐξ 100 ἀνδρῶν τμήμα τῶν Ἀθανασίου Ἰσκού, Δημ. Ἰσκού καὶ Ἰωάν. Κοσσυδάκη, ἐξελθὼν τῶν χαρακωμάτων ἐνήργησε ἐπίθεσιν κατὰ τῶν θέσεων τῆς ἀριστερᾶς εἰς Θεοτοκίον, φάλαγγος τοῦ ἐχθροῦ. Αὐτοὺς ἠκολούθησε ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ μετώπου ὁ Δημ. Ν. Μπότσαρης κατὰ τῆς δεξιᾶς φάλαγγος τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀνερχομένης διὰ τῶν ὑψωμάτων Κοροδῆμα, ἐνῶ ταυτοχρόνως κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ κέντρου ἐξώρμησε ὁ Δημ. Βαρνακιώτης. Οἱ Τούρκοι πρὸς στιγμὴν ἀναχατίζονται καὶ σταματοῦν τὴν ἀνοδὸν των, οἱ Ἕλληνες ὁμοῦ τοὺς ὑποχρεώνουν νὰ καθηλωθοῦν καὶ πάλιν εἰς τὰς θέσεις των. Σκληρὰ μάχη συνάπτεται καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ μετώπου. Οἱ Τούρκοι ἐπαναλαμβάνουσι τὰς ἐπιθέσεις καὶ κατορθώνουσι εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν νὰ ἀπωθήσουν τοὺς Ἕλληνας μέχρι τῶν ὄχυρῶν των, ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται διὰ σφοδρῶν ἀντεπιθέσεων ἐπιτυγχάνουσι καὶ πάλιν νὰ τοὺς καταδιώξουν μέχρι τῶν ἀρχικῶν θέσεων ἐξορμήσεως. Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν οἱ Τούρκοι ἐνήργησαν κατὰ τῶν θέσεων τῶν ἐπαναστατῶν τέσσαρας ἐπιθέσεις εἰς ὅλας δὲ ἀπεκρούσθησαν, ἀναγκαζόμενοι νὰ ὀπισθοχωροῦν. Τέλος κατὰ τὴν 5ην ἀπογευματινὴν ὥραν ἀποφασίζουσι νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν μάχην καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸ Φρούριον. Εἰς τὸ πεδίου τῆς μάχης ἐμετρήθησαν 25 νεκροὶ των, οἱ δὲ τραυματῆαι των ὑπερέβησαν τοὺς 150. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν δύο ἄνδρες τοῦ τμήματος Μακρῆ καὶ τέσσαρες ἐν συνόλω

έτραυματίσθησαν. Ἀλλά καὶ τὸ τουρκικὸ τμήμα τὸ ὁποῖον ἀπὸ πρωίας εἶχε σταλῆ εἰς Βλαχέρναν καὶ Γραμμενίτσαν διὰ νὰ ἀπασχολήσῃ τοὺς ἐκεῖ ἐπαναστάτας δὲν εἶχε καλλιτέραν τύχην διότι εἰς ἀθλίαν κατάστασιν ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς Ἄρταν. Ἐὰν οἱ Σκαλτσογιάννης, Τσαρακλῆς καὶ Κοντονίκας εὐρισκόμενοι εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ Πέτα ἀπόστασιν καὶ ἀκούοντες τὸν θόρυβον τῆς μάχης, ἦσαν ἀπερίσπαστοι ἀπὸ τὸ Τουρκικὸν τμήμα πού διέβη τὸν ποταμὸν, θὰ ἠδύνατο νὰ φθάσουν εἰς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατῶν ὁπότε οἱ Τούρκοι ἤθελον ὑποστῆ πανωλεθρίαν.

Ὁ Κίταρς Τζαβέλλας εὐρισκόμενος κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὸ χωρίον Στρεβίνα καὶ πληροφορηθεὶς τὴν ἐπίθεσιν, ἔσπευσε διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ ἀγωνιζόμενα τμήματα παρ' ὄλην ὁμῶς τὴν σπουδὴν του δὲν ἐπρόλαβε τὴν μάχην.

Εἰς τὴν Τουρκικὴν Φρουρὰν τῆς Ἄρτης ὑπηρετοῦν κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου καὶ πολλοὶ ἀτακτοὶ Τσάμηδες τῆς Θεσπρωτίας, διαίως στρατολογηθέντες ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ Τούρκου Διοικητοῦ καὶ ἀποσταλέντες πρὸς ἐνίσχυσίν τῆς. Ἐκ τούτων 350-400 πληροφορηθέντες τὴν ἐξέγερσιν τῶν χριστιανῶν τῆς Θεσπρωτίας καὶ τὰς διαφόρους συγκρούσεις των μετὰ τῶν ἐκεῖ Τουρκικῶν Φρουρῶν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνωτέρω μάχης τῆς 3ης Μαρτίου, κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν ἐκ τοῦ Φρουρίου τῆς Ἄρτης καὶ νὰ καταφύγουν εἰς Σαλαῶραν, ὅπου ἀνέμενον ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον πλοιάριον διὰ νὰ τοὺς μεταφέρῃ εἰς Πρέβεζαν. Καὶ ὅταν ἐπέτυχον νὰ φθάσουν εἰς Πρέβεζαν ἀμέσως ἐβάδισαν πρὸς τὴν Θεσπρωτίαν, πυρπολήσαντες καθ' ὁδὸν 17 χριστιανικά χωρία. Ὁ Φρούραρχος Μεσολογγίου γράφει σχετικῶς πρὸς τὸν Τυπάλδον: «Μεσολόγγι 7 Μαρτίου 1854. Εἰς Πέτα οἱ ἰδικοὶ μας ἐνίκησαν τοὺς ἐξεληθόντας κατ' αὐτῶν Τούρκους, κλπ... 350-400 Τσάμηδες ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἄρταν διὰ τὴν μάχην ταύτην. Λέγουσιν ὅτι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξέλθουν καὶ ἄλλοι, ὅτι ἐδιάσθησαν διὰ τὴν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἐπανάστασιν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αὐτοὶ ἦσαν εἰς τὴν Σαλαῶραν καὶ ἐπερίμεναν πλοῖον διὰ νὰ τοὺς μεταφέρῃ. Ὁ φίλος σας. Π. Κουρκουμέλης».

Περὶ τῆς ἀνωτέρω μάχης παραθέτομεν τὴν σχετικὴν ἔκθεσιν τοῦ Καραϊσκάκη:

Ε Κ Θ Ε Σ Ι Σ

Τῆς ἐν Πέτα Μάχης τῆς 3ης Μαρτίου 1854

Χθὲς ἀπὸ πρωίας ἐξῆλθον τῆς Ἄρτης περὶ τοὺς 1.500 Ὀθωμανοὶ τοῦ Πεζικοῦ τῆς γραμμῆς τοῦ ἀτάκτου, ἡγουμένου τοῦ Τσέλιου Πίτσαρη καὶ περὶ τὴν 11ην π.μ. ἐτοπισθετήθησαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ χωρίου Πέτα ὅπου προσέβαλον τὸν χωρίον διὰ δύο τηλεβόλων πεδινῶν καὶ ἐνδὸς ὀβουζιστόλου. Ἡμεῖς ὠχυρωμένοι πέριξ τοῦ εἰρημένου χωρίου ἐπροσμέναμεν ἀταράχως τὴν προσβολὴν καὶ τὴν μὲν δεξιὰν πτέρυγα κατεῖχον οἱ Ἴσχοι καὶ ὁ Ἰ. Κοτσιφάκης, τὸ δὲ κέντρον καὶ τὴν ἀριστερὰν τὸ λοιπὸν τοῦ Καραϊσκάκη Σῶμα, ὁ δὲ Νικ. Τζαβέλλας ἴστατο ἐπὶ τινος λόφου ὡς ἐπικουρικὸν σῶμα διορίσας τὸν Δ. Μπό-

τσαρην νὰ περιφέρεται τὰ ὀχυρώματα πάντα μετὰ 30 λογάδων. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ὄθωμανικὸς Στρατὸς περιορίσθη εἰς τὸν διὰ τηλεβόλων πυροβολισμόν, ἀλλὰ ἀποσπασθέντος ἐκ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ Γ. Κατσικογιάννη καὶ ἐπιπεσόντος ἐκ τῶν πλαγίων, ἠναγκάσθησαν τέλος οἱ Ὄθωμανοὶ νὰ διατάξωσι γενικὴν μάχην διαιρέσαντες εἰς τρεῖς στήλας τὸν στρατὸν των. Τὰς κινήσεις ταύτας παρατηρήσαντες ἡμεῖς ἐξήλθομεν τῶν ὀχυρωμάτων ἐκ μὲν τῆς δεξιᾶς τὰ Ἰσκόπουλα ἐκ δὲ τῶν ἄλλων διάφοροι ποδοκίς στρατιῶται καὶ κατεδιώξαμεν μέχρι τοῦ κέντρου τῆς πτέρυγος τῶν πολεμίων. Ἄλλ' ἀκολούθως ἐνδυναμωθέντες οἱ Ὄθωμανοὶ μανιωδῶς ἐπέπεσαν καθ' ἡμῶν καταδιώξαντες τὰ ἀκροβολιστικὰ ἀποσπάσματα ἡμῶν μέχρι τῶν ὀχυρωμάτων. Ἄλλὰ καὶ πάλιν ὀρμήσαντες ἡμεῖς τοὺς κατεδιώξαμεν ὡς τὸ πρότερον. Τὰ αὐτὰ δὲ δις καὶ τρίς ἐπανελήφθησαν μέχρις οὗ περὶ τὴν 5ην μ.μ. ἡ μάχη ἔκλινεν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ οἱ Ὄθωμανοὶ ἀπεσύρθησαν ἀφήσαντες εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης 20 πτώματα. Νομίζομεν δὲ ὅτι οἱ φονευθέντες ὑπερβαίνουν τοὺς 80. Περὶ δὲ τῶν πληγωμένων δὲν δυνάμεθα ὀριστικῶς νὰ εἰπωμεν τι διότι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀγνοεῖται· πιστεύομεν δὲ ὅτι ὑπερβαίνουν τοὺς 150. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἀμίμητον ἐδειξαν γενναιότητα ὅλα τὰ Σώματα, καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ διαφιλονεικῆσθαι ὅτι ὑπερέβη τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ θάρρος. Μετὰ τὴν τῶν ἐχθρῶν ὑποχώρησιν ἤλθεν πρὸς ἡμᾶς ἐπικουρία ἐκ μὲν τῆς δεξιᾶς ὁ Σκαλοτσιγιάννης καὶ Κοντονίκας μετὰ 200 ἐκ δὲ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ὁ Μακρῆς καὶ ἄλλοι μὲ ἰσάριθμον δύναμιν, ὥστε ἐὰν ἔφθανον πρὸ μιᾶς ὥρας, οἱ Ὄθωμανοὶ ἤθελον ἐπιστρέφει εἰς Ἄρταν ἀνευ τηλεβόλων καὶ ὀλιγώτεροι τὸν ἀριθμὸν, μᾶλλον δὲ ὀλίγιστοι. Ἐκ τῶν ἡμετέρων δὲ εἰς μόνον ἐφρονεύθη, τέσσαρες δὲ ἐπληρώθησαν ἄλλ' ὄχι καιρίως.

Πέτα τῇ 4 Μαρτίου 1854. Ὁ ἀδελφός σας, Σπ. Καραϊσκάκης».

Ἐν συνεχείᾳ μεταφέρομεν ἐπιστολὴν ἐκ τῶν φακέλων τῶν Γενικῶν ἀρχείων στρατιώτου λαβόντος μέρος εἰς τὴν ἀνωτέρω μάχην:

«Κύριον Ἰωάννην Κωνσταντίνου Πάργιον. Βόνιτσα τῇ 14ῃ Μαρτίου 1854

Ἡ παρῶσα μου δὲν εἶναι ἄλλον ὑμᾶς πρῶτον νὰ ἐρωτήσω τὸ αἷσιον τῆς περιποθῆτου υἰείας. Πρὸς τοῦτο θὰ σᾶς λέγω ὅτι προχθὲς ἔφθασα εἰς τὰ ἐδῶ ἀπὸ τὸ Πέτα δι' ὑπηρεσίαν καὶ πάλιν ἐπιστρέφω εἰς τὰ ἴδια, νεώτερον δὲν ἔχω νὰ σᾶς εἶπω εἰμὴ μόνον τὴν μάχην ὅπου ἔγινε εἰς τὰς 3 τοῦ ἰδίου εἰς τὸ Πέτα καὶ μᾶς ἐφρονεύθη εἰς ἀπὸ ἡμᾶς καὶ τινες λαβωμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς ἀγαρινούς 35 ὅπου ἔμειναν εἰς τὸν τόπον καὶ λαβωμένοι, ὁ ἐχθρὸς μᾶς ἔφθασε εἰς τὰ τέσσαρα πυροβόλα συνοδευόμενα μὲ 180 στρατιώτας καὶ αὐτὴν τὴν ἑβδομάδα εἶναι ἐλπὶς νὰ γίνῃ ἡ ρῆξις εἰς τὴν Ἄρταν. Ἐδῶ εἰς τὸ μέρος ἐτοῦτο δὲν ἔχομεν πλέον εἰς κανένα μέρος Τούρκους εἰμὴ μόνον εἰς τὴν Ἄρταν καὶ Πρέβεζα, τὰ δὲ περίξ εἶναι ὅλα ἰδικὰ μας καὶ δὲν σοῦ περιτολογῶ ἡμᾶς μαθαίνεις ἀπὸ τὸν γραμματοκομιστὴν Δημήτριον, τὸν πατέρα σου ἀσπάζομαι καθὼς καὶ ὅλους τοὺς ἀδελφούς, τὸν Παπᾶ Γεώργιον ὅπου εἶναι εἰς τὴν ὑπη-

ρεσίαν μας εἰς τὸ Μαντούκι εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον προσκυνήσου μοι, με κάμης τὴν χάριν νὰ μοῦ στείλητε μίαν λίτραν ταμπάκου καρότου διὰ τὸν γέροντα ἀπὸ τὸν καλλίτερον καὶ ὑγιά σας. Ὁ Σὸς ἀδελφός, Γεώργιος Χρ. Γεωργιάδης».

Ὁ Κίτσος Τζαβέλλας, ἐκκινήσας τὴν 3ην Μαρτίου ἀπὸ τὸ χωρίον Στρεβίνα μετὰ τὸ τμήμα του, ἐφθάσε τὴν ἐπομένην τῆς μάχης ἡμέραν εἰς τὸ Πέτα. Ἀμέσως συνεκροτήθη σύσκεψις τῶν ἀρχηγῶν τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς περιοχῆς τοῦ Στρατοπέδου, καθ' ἣν ἀπεφασίσθη ὁ διορισμὸς Στρατιωτικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς συντονισμὸν καὶ διεύθυνσιν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Ἀρτης ἀγῶνος, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα καὶ Σπ. Καραϊσκάκη. Κατ' οὐσίαν ἡ ἀρχηγία πλέον περιήρχετο διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς εἰς τὸν Στρατηγὸν Κίτσον Τζαβέλλαν, χωρὶς νὰ παραμερίζεται ἐκ τῆς διευθύνσεως τοῦ ἀγῶνος καὶ ὁ Σπ. Καραϊσκάκης.

Ἐπὶ πλέον διορίσθη καὶ οἰκονομικὴ ἐπιτροπὴ δι' ὅλην τὴν Ἠπειρον πρὸς διαχείρισιν τῶν ἀποστελλομένων οἰκονομικῶν ἐνισχύσεων τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐξεγέρσεως, ἡ συσταθεῖσα ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴ ἐπιτροπὴ συλλογῆς ἐράνων δὲν ἔπαυε νὰ ἀπευθύνεται συνεχῶς πρὸς τοὺς πατριώτας Ἑλλήνας καὶ Φιλέλληνας, ὅπως ἐνισχύσωσι οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ κάτωθι ἐκ τῶν πολλῶν προκηρῦξεών της:

«Ἡ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴ Φιλανθρωπικὴ Ἐπιτροπὴ

πρὸς τοὺς Φιλανθρώπους Ἑλλήνας καὶ Φιλέλληνας:

Γειτονικὴν χώραν, κατοικουμένην ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, καταμαστίζει σήμερον ὁ πόλεμος. Αἷμα χριστιανικόν, αἷμα Ἑλληνικόν χύνεται ἀφειδῶς καὶ χῆραι καὶ ὄρφανά, στερούμενα τῆς φυσικῆς αὐτῶν προστασίας καὶ ἀντιλήψεως, ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ καὶ εἰς τὴν συμπάθειαν τῶν φιλανθρώπων καὶ Φιλελλήνων. Πρὸ τριάκοντα ἤδη ἐτῶν ὁμοίας φύσεως δεινὰ ἐλκυσαν ἐφ' ἡμῶν τὸ ἔλεος τοῦ χριστιανικοῦ καὶ πεφωτισμένου κόσμου. Αἱ φιλελληνικαὶ ἔταιρειαί τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἐμπνεόμεναι ὑπὸ τοῦ διττοῦ πνεύματος, τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀθανάτους προγόνους ἡμῶν ὀφειλομένης εὐγνωμοσύνης, ἐμετρίασαν διὰ τῆς τελεσφόρου βοήθειάς των τὰς συμφορὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ πολέμου, περιέθαλψαν τὰς ἀπόρους ἡμῶν οἰκογενείας, ἐθρεψαν τοὺς πεινῶντας, ἐνέδυσαν τοὺς γυμνοὺς καὶ πολυειδῶς τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα ὠφέλησαν. Δὲν βέλομεν πράξει σὶ Ἑλλήνες ἡμεῖς ὑπὲρ τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν ὅ,τι ξένοι φιλέλληνες ὑπὲρ ἡμῶν ἄλλοτε ἔπραξαν. Οἱ γενναῖοι οὗτοι, οἱ φιλάνθρωπον χεῖρα ἐκτείνοντες τότε πρὸς ἡμᾶς δὲν θέλουσι τὴν ἐκτείνειν καὶ σήμερον πρὸς τοὺς πάσχοντας ἀδελφοὺς ἡμῶν; Ἡ ἀνθρωπότης στενάζει. Θέλει ἀδιαφορήσει ἢ φιλανθρωπία;

Οἱ ὑπογραφόμενοι διορισθέντες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὁμογενῶν ἡμῶν, κα-

τά τμήματα συσχεφθέντων, εἰς κεντρικὴν φιλανθρωπικὴν ἐπιτροπὴν, ἐξαιτούμεθα, πρὸς τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα σκοπὸν, τὴν χρηματικὴν βοήθειαν τῶν ἀπανταχοῦ φιλανθρώπων Ἑλλήνων τε καὶ φιλελλήνων. Πᾶσα γενναία καὶ εὐεργετικὴ ψυχὴ ἄς συνεισφέρει τὸ κατὰ δύναμιν εἰς ἀνακούφισιν οἰκτρῶν παθημάτων. Πᾶσα εὐμάλακτος χριστιανικὴ καρδία ἄς συντελέσῃ δι' ὁποιοῦδῃποτε μέσου εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς πρώτης τῶν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐντολῶν, τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Ἡ σύστασις φιλανθρωπικῶν κατὰ τόπους Ἐπιτροπῶν μετὰ τῶν ὁποίων θέλομεν ἔχει τὴν τιμὴν νὰ ἐμβῶμεν εἰς ἀλληλογραφίαν, εἶναι τὸ ἀρμοδιώτερον μέσον τῆς συγκεντρώσεως τῶν ἀπανταχόθεν ἐοθημάτων πρὸς τὸν ἀνωτέρω ἱερὸν σκοπὸν. Αἱ συνδρομαὶ πέμπονται εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἐθνικὴν τῆς Ἑλλάδος Τράπεζαν, κατατιθέμεναι ἐν ὀνόματι τῆς Κεντρικῆς ἐπιτροπῆς ἡς, θέλει δώσει ἐν καιρῷ λόγον εἰς τὰς, κατὰ τόπους ἐπιτροπὰς περὶ τῆς γενομένης χρήσεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Μαρτίου 1854 **Ἡ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ**

Ἄντ. Παπαδάκης» καὶ ἔπονται ἄλλαι 7 ὑπογραφαί.

ἘΞΕΛΙΞΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΡΤΙΟΥ. — Κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Μαρτίου σημειοῦνται νέαι ἐνισχύσεις τοῦ Στρατοπέδου τοῦ Πέτα. Οὕτω καταφθάνουν ἐκεῖ, ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος δύο τμήματα Πελοποννησίων, τὸ μὲν ἐκ 200 ἀνδρῶν ὑπὸ τοῦς Ἀθανάσιον Πετμεζᾶν, Χαράλαμπον Ν. Σουλιώτην, Κωνσταντῖνον Ἀνδραδιώτην ἐξ Ἀχαΐας, Ἀντώνιον Καλαμογδάρτην, Ἀνδοεᾶν Λιόντον, τὸ δὲ ἐκ 200 ἐπίσης ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Κ. Πλαπούταν. Τὴν 6ην Μαρτίου τὸ Σῶμα τοῦ Δημ. Θ. Γρίβα, ὅστις ἐπανήλθε εἰς τὸ Πέτα μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κουτσολιοῦ, ἐκ τῆς περιοχῆς Ἰωαννίνων, ἐνισχύεται μὲ ἄλλους Ἐηρομερίτας ὑπὸ τοῦς Βαρνακιώτην καὶ Δ. Καρπούζην. Ἐν συνεχείᾳ τὴν 7ην Μαρτίου κατέφθασεν ὁ Ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως ἀξιωματικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ Ζάχος Μήλιος ἐκ Χειμάρρας, ἐπικεφαλῆς 350 ἀνδρῶν καὶ τὴν 13ην Μαρτίου καταφθάνει εἰς Πέτα ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ Θεμελῆς μετὰ δυνάμεως 180 ἀνδρῶν καὶ 4 πυροβόλων. Τὴν 12 Μαρτίου ἀνακοινοῦται διὰ τῶν ἐφημερίδων ἢ αὐθημερὸν ἀναχώρησις ἐκ Πατρῶν τοῦ Θεοδώρου Ἰ. Κολοκοτρώνη μετὰ δυνάμεως 250 ἐνόπλων ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀχαΐας διὰ τὴν ἐπαναστατικὴν περιοχὴν. Καὶ ἔπειτα παρ' ὄλην τὴν αὐτῆρὰν ἐπιτήρησιν τῶν ἀκτῶν τῆς Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καὶ τῶν ἄλλων Νήσων ὡς καὶ τὸν ἀγρίον διωγμὸν ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Ἀρμοστοῦ τῆς Ἐπτανήσου, τῶν ἐπιχειροῦντων νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἐξέγερσιν τῆς Ἠπείρου, οἱ Ναθαναὴλ Δομενεγίνης, Γουλιέλμος Μινώτος, Διονύσιος Δραγῶνας, Δημήτριος Μπατελῆς καὶ ἄλλοι κατώρθωσαν νὰ στρατολογήσουν ἀρκετοὺς ἐθελοντάς, μὲ τοὺς ὁποίους κρυφίως κατὰ τὰ μέσα τοῦ Μαρτίου ἐπέτυχον νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Μεσολογγίου. Ἐκεῖ ὁ Δραγῶνας ἤνωσε ὄλους τοὺς Ζακυνθίους ἕως τριακοσίους μετ' ἰσαριθμῶν Κεφαλλήνων ὡς καὶ μετὰ τινῶν τῶν ἄλλων νήσων προερχομένων καὶ ἐσχημάτισε τὸ Ἐπτανησιακὸν Σῶμα δυνά-

μειως 712 ἀνδρῶν. Οἱ μὲν Ζακύνθιοι ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ναθ. Δομενεγίνη, Γουλ. Μινώτου, Κελυθα, Γκρόπα, Βούρτζη καὶ Μπατελῆ, οἱ δὲ Κεφαλλῆνες ὑπὸ τοὺς Πανᾶν, Μεταξᾶν, Λοῦτσον, Ἄντύπαν, Παπύρην, Λιθαδᾶν καὶ Π. Ζερδόν. Τὸ Σῶμα τοῦτο, ἀφοῦ εἰς τὸ Μεσολόγγι ἐξωπλίσθη παρὰ τοῦ Φρουράρχου Π. Κουρκομέλη, ταγματάρχου, παραδώσαντος εἰς ἕκαστον ἐθελοντὴν ἓνα ὄπλον καὶ μίαν παλάσκαν, τὴν πρωίαν τῆς 21ης Μαρτίου ἐξῆλθεν τῆς πόλεως ὑπὸ τὰς εὐχὰς καὶ ζητωκραυγὰς τοῦ πλήθους. Μετὰ τινὰς ἡμέρας οἱ Ἑπτανήσιοι εἰσῆλθον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρτης καὶ κατ' ἀρχὰς ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὸ χωρίον Μπάνη, ἔπειτα δὲ διετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὁποίου ὑπήχθησαν, ὅπως οἱ ἐξ αὐτῶν Κεφαλλῆνες καὶ 30 τῶν Ζακυνθίων καταλάβουν τὸ χωρίον Κομπότι.

Κατόπιν τῆς κατὰ τὰ ἀνωτέρω προεκτεθέντα ἐνισχύσεως τοῦ Ἐπαναστατικοῦ Στρατοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναμίνεταί νέα ἐπίθεσις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς Ἄρτης. Τοιοῦτον τι, ὁμως, δὲν συνέβη. Αἱ ἐπαναστατικαὶ δυνάμεις παρ' ὅτι ἐξεδήλωνον διάθεσιν ἐπιθέσεως, ἐν τούτοις ὁμως ἐδείκνυον μίαν διστακτικότητα ἀνεξήγητον πρὸς δρᾶσιν. Ἐλλειπε ὁ ἀρχικὸς ἐνθουσιασμὸς καὶ δραστηριότης πρὸς δρᾶσιν. Εἰς τὴν ἀναποφασιστικότητα ταύτην τῶν Ἑλλήνων δι' ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἄρτης, δίδει μίαν εὐλογοφανῆ κατὰ τὸ μᾶλλον, ἔξηγησιν ὁ Σπύρος Ν. Τζαβέλλας δι' ἐπιστολῆς του, ἀπὸ 12 Μαρτίου, εἰς τὴν ὁποίαν, μεταξὺ ἄλλων, γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἀνεμένετο ἀπὸ ἀρκετοῦ χρόνου ἀριθμὸς πυροβόλων ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν ἀξιωματικὸν Θεμελῆν, ἀνευ τῆς ὁποίας ἐπίθεσις κατὰ τοῦ φρουρίου θὰ ἐπληρώνετο μὲ πολλὰς θυσίας». Πολὺ πιθανὸν αὐτὸς νὰ ἦτο ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἀπεφεύγετο μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἢ κατὰ μέτωπον ἐπίθεσις κατὰ τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ τοῦ Φρουρίου ὠχυροποιημένων Τούρκων. Ἡ ἀναδλητικότης αὐτῆ καὶ ἡ καθυστέρησις τῆς ἐπιθέσεως παρεξηγήθη παρὰ τινῶν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἤρχισαν, δι' ὠρισμένων ἐφημερίδων, αἱ ἐπικρίσεις κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἡγεσίας τοῦ ἀγῶνος. Εἰς τὰς ἐπικρίσεις αὐτὰς δίδει ἀπαντήσεις δι' ἐπιστολῶν πού θὰ ἴδωμεν κατωτέρω ὁ Κίτσος Τζαβέλλας. Πάντως οἱ ἐπαναστάται, ἐνισχυθέντες διὰ τῶν τμημάτων ἐθελοντῶν, κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου, ἤρχισαν νὰ προπαρασκευάζωνται ἵνα, διὰ τῆς καταλήψεως νέων ἐγγυτέρων θέσεων, καταστήσουν περισσότερον στενὴν τὴν κύκλωσιν καὶ περισφιγξίν τοῦ κλοιοῦ καὶ ἐνεργήσουν ἀκολούθως τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς πόλεως καὶ τοῦ Φρουρίου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, τὴν 12ην Μαρτίου, τμήμα Τζουμερκιωτῶν καὶ Σουλιωτῶν ὑπὸ τὸν Σπύρον Ν. Τζαβέλλαν ἐστάλη νὰ καταλάβῃ τὴν Μπάνην καὶ τὸ Νεωχώριον. Αἱ λοιπαὶ πέριξ τῆς Ἄρτης θέσεις κατεῖχοντο ἤδη ὡς ἀκολούθως: οἱ Κωστακιοὶ ὑπὸ τοῦ Νικ. Τζαβέλλα καὶ Δημ. Μπότσαρη, ἡ Γραμμενίτσα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Γ. Τσαρακλῆ, τὸ Ἴμαρέτ ὑπὸ τοῦ Βενθεδῆ καὶ τὸ Πέτα ὑπὸ τῶν Καραϊσκάκη, Ἀθαν. Ἰσκου, Δημ. Ἰσκου, Ζάχου Μήλιου, Κοντονίκα καὶ Σκαλτσογιάννη, τὰ τμήματα τῶν ὁποίων εἶχον δύναμιν 1.400 ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν

ἀρχηγίαν τοῦ Κίτσου Τσαβέλλα. Καί γράφει σχετικῶς εἰς ἐπιστολήν του ὁ Σπύρος Ν. Τζαβέλλας:

«Πέτα 12 Μαρτίου 1854

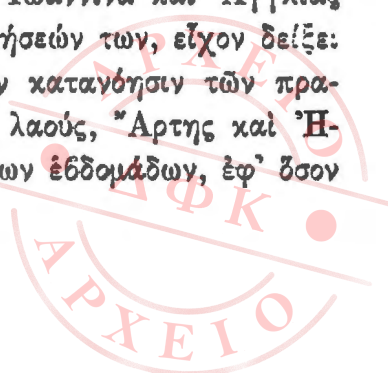
Ἐγὼ περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐκκινῶ μὲ 300 Τζουμερκιώτας καὶ Σουλιώτας, οἱ ὅποιοι ὑπάρχουν πλησίον μου, νὰ καθέξω τὰ χωρία Μπάνη καὶ Νεοχώρι μέχρις ὅτου φθάσει ὁ Θεμελῆς καὶ ἐκεῖθεν θὰ ἐκκινήσωμεν ἅπαντες διὰ τὴν Ἄρταν γενικὴν ἐξοδὸν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη. Εἰς τὸ χωρίον Κιστακιοὶ ὑπάρχει τοποθετημένος ὁ πατήρ μου μετὰ τοῦ Δ. Βότσαρη, εἰς Γραμμινίτσα εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Τζαρακλή, εἰς τὸ Μαράτι εἶναι ὁ Βενθεδῆς καὶ μένουν ὅλοι εἰς τὰς θέσεις δίχως ἔναρξιν διαπραγματεύσεων. Ὁ Καραϊσκάκης, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσκού, ὁ Ζάχος Μήλιος, ὁ Κοντονίκας, ὁ Σκαλτσογιάννης ἕως 1.400 μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ Τζαβέλλα μένουν εἰς τὸ Πέτα. ΣΠΥΡΟΣ Ν. ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ».

Τὴν ἐπομένην 13ην Μαρτίου ἐφθάσε τέλος εἰς τὸ Πέτα καὶ ὁ ἀπὸ πολλοῦ ἀναμενόμενος ἀξιωματικὸς Θεμελῆς μὲ τρία πυροβόλα. Ὁ Κίτσος Τζαβέλλας, ἐναντίον τοῦ ὁποῦ, ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατοπέδου, ἤρχισαν νὰ ρίπτονται ὑπαινογμοὶ ὅτι ἀποφεύγει τὴν κατὰ τῆς Ἄρτης ἐπίθεσιν, ἀπέστειλε τὴν 16ην Μαρτίου εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν κάτωθι ἐπιστολήν-ἀνακοίνωσιν:

«Πέτα 16 Μαρτίου 1854

Οἱ ἐν Ἄρτη εὐρισκόμενοι Τούρκοι εἶναι περίπου 2.000 τακτικοὶ καὶ ἄτακτοι. Ἡμεῖς δὲ ἐδῶ συμποσοῦμεθα εἰς 2.000 καὶ ὀλονέν ἀύξανόμεθα διότι ἔγραφα εἰς διάφορα μέρη νὰ ἔλθωσι στρατεύματα καὶ ἐντὸς ὀλίγου θέλωμεν προσβάλλει τὴν Ἄρταν, ἐντονώτατα εἰς τρόπον ὥστε ἡ προσβολὴ αὐτῆ θέλει εἶσθαι ἀποτελεσματικὴ καὶ μετ' οὐ πολὺ θέλω εὐρεθῆ εἰς τὴν εὐάρεστον θέσιν νὰ σᾶς ἀναγγείλω τὴν ἄλωσίν της. Καθ' ὅσον δὲ ἀποβλέπει ἀδελφέ, τὰ ληρήματα καὶ τὰς ἀνοησίας τινων ὁτινες ψευδῶς καὶ ἀναισχύντως διέδωσαν καὶ διαδίδουσι διὰ τὴν εἴσοδον τῶν Τούρκων εἰς Ἄρταν οὐδόλως ἐκπλήττομαι οὔτε ξιπάζομαι διότι ὅλα ταῦτα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἀπόρροια τινων... ὁτινες διεφθαρμένοι καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν πάντοτε τὸν δόλον καὶ τὰς ραδιουργίας θηρεύουσι καὶ ἐντὸς αὐτῶν περιστρέφονται καὶ θέλουσι καταγιγεσθαι αἰωνίως. Πλὴν ὁ χρόνος θέλει δείξει ἀριδῆλως τὴν αἰσχρὰν καὶ καταχθόνιον σκευωρίαν καὶ τὰς δολοπλοκίας των. Ὅλοι οἱ τοιοῦτοι θέλουσι γίνεαι κατάπτυστοι. ΚΙΤΣΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ».

Ἡ ἀναποφασιστικότης αὕτη τῶν Ἀρχηγῶν, ὀφείλεται κατὰ τινὰς καὶ εἰς ἄλλους λόγους σχετιζομένους, μὲ τὴν διπλωματίαν τῶν Δυνάμεων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καὶ εἰς τὰς θέσεις τὰς ὁποίας ἔλαβον αὐταί, ἔναντι τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ Πρόξενοι τῆς Γαλλίας Βερτρὰν εἰς Ἰωάννινα καὶ Ἀγγλίας Σκῶνδερ εἰς Πρέβεζα, στερούμενοι ὀδηγιῶν τῶν Κυβερνήσεων των, εἶχον δεῖξει ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως σχετικὴν κατανόησιν τῶν πραγματικῶν λόγων. οἱ ὅποιοι ἐξώθησαν τοὺς ὑποδούλους λαοὺς, Ἄρτης καὶ Ἡπείρου, πρὸς ἐξέγερσιν. Καὶ μὲ τὴν πάροδον τῶν πρώτων ἐβδομάδων, ἐφ' ὅσον

ἔβλεπον ὅτι αἱ Κυβερνήσεις των δὲν ἐλάμβανον σαφῆ θέσιν ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος ἔξεδηλοῦντο περισσότερον ὑπὲρ τοῦ δικαίου τῶν ἐπαναστατῶν. Κατὰ Φεβρουάριον ὁμοίως, ὅτε ἡ ἐπανάστασις εἰσῆλθε εἰς τὸν δεύτερον μῆνα καὶ ἐλάμβανε ἔκτασιν τὸ κίνημα τῶν ὑποδούλων ἠθέλησαν, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, ἄλλοτε μὲν μὲ διαδήματα, ἄλλοτε δὲ μὲ συστάσεις ὑπὸ τὰς ὁποίας διεφαίνοντο ἀπειλαὶ νὰ ἀναγκάσουν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ὅπως προβῆ εἰς ἀπεκκήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀποσύρη πᾶσαν ὑποστήριξιν τῆς καὶ ἐνεργήσῃ διὰ τὴν παράλυσιν τοῦ συγκροτουμένου καὶ διὰ στελεχῶν ἐκ τῆς ἐλευθέρας Πατρίδος καθημερινῶς πλαισιωμένου, Ἐπαναστατικοῦ Στρατοῦ, ἐπιδιώκουσαι οὕτω νὰ παραμείνῃ ἡ Τουρκία ἀπερίσπαστος εἰς τὸν κατὰ τῆς Ρωσσίας πόλεμον. Καὶ ἐφ' ὅσον ἔβλεπον τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν μὴ ὑποχωροῦσαν εἰς τὰς ἀξιώσεις των, προσεπάθησαν, διὰ τῶν εἰς Ἡπειρον Προξένων των, νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Ἀρχηγοὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοπέδου, ἵνα ἐπιτύχουν, χρησιμοποιοῦντες διάφορα μέσα καὶ ὑποσχέσεις, τὴν διάσπασιν τῆς ἐνότητος αὐτῶν καὶ τὴν παράλυσιν τοῦ ἠθικοῦ τῶν πολεμιστῶν. Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ κατωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Σῶνδερ πρὸς τὸν Θ. Γρίβαν, ζητοῦντος συνάντησιν διὰ συνομιλίας μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν: «Πρόξενον 16) 18 Φεβρουαρίου 1854. Πρὸς τὸν Στρατηγὸν Κύριον Θεόδωρον Γρίβαν.

Γενναϊότατε Στρατηγέ, ἐρωτῶν διὰ τὴν πολυπόθητον ὑγείαν σας σπεύδω νὰ σᾶς ἀναγγείλω μὲ τὸν ἐπίτηδες ἀπεσταλμένον μου, ὅτι ἔχων σπουδαίας εἰδήσεις νὰ σᾶς κοινοποιήσω ὡς πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ σᾶς προσκαλέσω εἰς συνέντευξιν περὶ τοῦ προκειμένου εἰς τὴν Κόπραιναι τὸ γρηγορώτερον μ' ὅσους ἄλλους ἀρχηγοὺς ἠθέλατε ἔχει εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς ἀκολουθήσωσιν. Λογαριάζων τὸν ὀλικὸν καιρὸν, τοῦ νὰ λάβω ἀπάντησιν καὶ νὰ ἀθροισθῶσι οἱ σιναδέλφοί σας, ἠθέλα νομίσει ὡς τὸ προσεχὲς Σάββατον ἠμπορεῖ νὰ προσδιορισθῇ διὰ τὴν ἀντάμωσιν ταύτην. Ὅθεν περιμένω νὰ γνωρίσω ἂν ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἠθελε εἶσθαι εὐκαιρος, ἀπεναντίας ἀπόκειται πρὸς ὑμᾶς νὰ προσδιορίσητε ἄλλην.—Ἵποσημειοῦμαι μὲ ἐξαιρετὸν ὑπόληψιν Σίδνεϋ Σμιθ Σῶνδερης» (1). (Ἀρχ. Θ. Γρίβα). Ὅταν καὶ αἱ προσπάθειαι αὗται, τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἀπέτυχον, αὗται ἤρχισαν ἐμφανῶς πλέον νὰ ἀποσαφηνίζουσιν τὰς δυσμενεῖς θέσεις ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος. Καὶ αἱ ἐχθρικαὶ αὗται τοποθετήσεις, δύο Μεγάλων Δυνάμεων, ἦσαν, κατὰ μίαν ἀποψιν, ἡ αἰτία τῆς διστακτικότητος τῶν Ἀρχηγῶν διὰ τὸ σκόπιμον τῆς περαιτέρω θυσίας των. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πρόξενοι Σῶνδερ καὶ Βερτράν, εἶχον εὐνοήσει τὰς φιλελευθέρας τάσεις τῶν ὑποδούλων, αἱ Κυβερνήσεις των ἔκρινον, ὅτι δὲν θὰ ἠδύναντο οὕτοι εἰς τὸ μέλλον νὰ ἐρμηνεύσουν καὶ ζωογονήσουν τὴν φιλότουρκον πολιτικὴν

1. Δὲν φαίνεται ὅτι ὁ Γρίβας νὰ ἐδέχθη τὴν συνάντησιν αὐτήν.

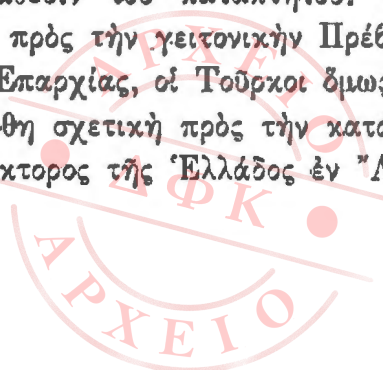
των. Διὰ αὐτοὺς τοὺς λόγους κατὰ τὸ τέλος Φεβρουαρίου ὁ Ἄγγλος Λόρδος Κλάρεντον ἀπέστειλε εἰς Ἡπειρὸν τὸν Λόγκβορθ, ὡς εἰδικὸν ἀπεσταλμένον του, ἵνα συντονίσῃ καὶ δραστηριοποιήσῃ τὴν ἕως τότε χλιαρὰν στάσιν τῶν δύο Προξένων, συμφώνως πρὸς τὴν χαραχθεῖσαν πολιτικὴν τῶν δύο Κυβερνήσεων.

Ὁ Λόγκβορθ, ἀφίχθεις εἰς Ἰωάννινα, ἐξεδήλωσε τὴν διάθεσιν ὅπως ἔλθῃ καὶ αὐτὸς εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς διαφόρους ἀρχηγοὺς τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ καὶ συζητήσῃ μαζί των τρόπους συμβιβασμοῦ των μὲ τὴν Τουρκικὴν Ἐξουσίαν, ἀποδλέπων, ἐὰν δὲν εὐδοκιμήσῃ ἢ προσπάθειά του αὐτῇ, νὰ ἐπιτύχῃ τουλάχιστον τὴν διάβρωσιν ἐκ τῶν ἔσω τῆς συνοχῆς τῶν ἐπαναστατικῶν τμημάτων. Οὕτω κατὰ τὸ τέλος Φεβρουαρίου, ὁ Λόγκβορθ ἐπεζήτησε νὰ συναγτηθῇ πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν καὶ μὲ τὸν εἰς Κατσανοχώρια ἐστρατοπεδευμένον Θεόδ. Γρίβαν. Πρὸς τοῦτο παρεκάλεσε τὸν Ἑλληνα Πρόξενον Ἰωαννίνων, ἵνα τὸν φέρῃ εἰς ἐπαφὴν. Ὁ Ἕλληνας ἄλλως Προξένος, ἔχων δοκιμάσει πικρίαν ἐκ τῆς ἀρνήσεως τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως νὰ τοῦ δώσῃ ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς του, προκειμένου νὰ ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἰωαννίνων, ὅπου δὲν ἦτο ἀσφαλὴς ἕξ αἰτίας τῶν γεγονότων, κατ' ἀρχὰς ἠρνήθη τοῦτο. Τελικῶς τῇ ἐπιμονῇ τοῦ Λόγκβορθ, ἐδέχθη νὰ διαβιβάσῃ ἐπιστολὴν του εἰς τὸν Γρίβαν καὶ νὰ μεσολαβήσῃ διὰ μίαν συνάντησίν του μετ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ἄλλως ὁ τελευταῖος ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, προφασισθεὶς ὅτι ἐπείγετο νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὸ Μέτσοβον, ὁ Λόγκβορθ ἔστρεψε τὰς προσπάθειάς του πρὸς τὴν περιοχὴν Μετσόβου, ὅπου ἡ ἐπανάστασις ἐλάμβανε διαστάσεις, πρὸς δημιουργίαν ἐκεῖ ἐκ μέρους φιλοτουρκικῶν κατοίκων ἀντεπαναστατικοῦ κινήματος. Λέγεται ἐπίσης ὅτι καὶ ὁ Φουάτ Ἐφένδης, ἀπὸ συμφώνου μὲ τὸν Λόγκβορθ καὶ πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν ἐνεργῶν, ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ μερικοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ Στρατοπέδου τοῦ Πέτα ὡς καὶ ὅτι, αἱ διεξαχθεῖσαι συζητήσεις συνδιαλλαγῆς, τὰς ὁποίας σκοπίμως ὁ Φουάτ παρέτεινε ἐπὶ μακρὸν, ἀφ' ἐνός μὲν συνετέλεσαν εἰς τὴν χαλάρωσιν τῆς ἐπιθετικῆς δραστηριότητος τῶν ἐπαναστατῶν δι' ἀνάληψιν ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Ἄρτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔδωσαν καιρὸν εἰς τὴν Φρουρὰν τῆς πόλεως νὰ ἐνισχυθῇ σημαντικῶς διὰ τῆς ἀφίξεως κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ καὶ νέων δυνάμεων. Οἱ ἐπικριταὶ τῆς Ἠγεσίας τοῦ Στρατοπέδου, ἀποδίδουσι τὴν ἀναβολὴν τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς πόλεως καὶ τὴν νάρκωσιν τοῦ ἐπιθετικοῦ πνεύματος ἀρχηγῶν καὶ στρατιωτῶν τῆς ἐπαναστάσεως, εἰς τὰς κακοπίστους αὐτὰς ἐπαφὰς τοῦ Φουάτ.

ΔΙΑΚΟΙΝΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ. — Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου ἐγκώδης συγκέντρωσις τοῦ Λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν του ἐφθασε ἐξωθεν τῆς Τουρκικῆς Πρεσβείας, ἐπειδὴ δὲ ἐσημειώθησαν διάφορα ἔκτροπα εἰς ἴσος αὐτῆς, ἠνάγκασθη νὰ ἐπέμῃ ἢ Ἀστυνομία διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. Λαμβάνουσα ἀφορμὴν ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐπέδωκε διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις Τούρκου Πρεσβευτοῦ Νεσσέτ Πασᾶ τὴν ἀπὸ 7ης Μαρτίου

1854 ρηματικὴν διακοίνωσιν τῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἐπέρριπτε τὴν εὐθύνην τῶν σημειωθέντων ἐκτροπῶν ὡς καὶ τῆς ἐνθαρρύνσεως καὶ συνεχοῦς ὑποστηρίξεως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Ἐξήτει προσέτι δι' αὐτῆς, ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις παραπέμφη εἰς δίκην τοὺς ἀξιωματικοὺς τοὺς καταφυγόντας εἰς τὸ ἔδαφός τῆς καὶ ἀναλαβόντας τὴν ἡγεσίαν τῶν ἐπαναστατικῶν τμημάτων, διακόψη τόσον τὴν μισθοδοσίαν αὐτῶν ὡς καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν ἐπαναστατῶν, τιμωρήσῃ τοὺς ἀπερχομένους ὑπαλλήλους εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τέλος ἐνεργήσῃ ὥστε νὰ μετριασθῇ τὸ ὕψος τῆς γλώσσης τῶν ἐφημερίδων. Ἐξήτει δὲ ἡ Τουρκία ἀπάντησιν ἀπολύτως ἱκανοποιητικὴν ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω αἰτημάτων ἀπειλοῦσα ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει διακοπῆς τῶν διπλωματικῶν σχέσεων. Ὁ Ἑλληὴν Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Α. Πάικος ἔδωκε τὴν ἀπάντησιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὴν 9ην Μαρτίου εἰς τὴν Τουρκικὴν Πρεσβείαν, διὰ τῆς ὁποίας: ἐγνωστοποιεῖτο ὅτι οἱ ἀπελθόντες εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἀξιωματικοὶ ὑπέβαλον κανονικῶς τὰς παραιτήσεις των, ὑπέσχετο ὅτι θὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐπαναστατῶν, ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως διατάξῃ ἀνάκρισιν κατὰ τῶν ὑπαλλήλων ἐκείνων πού ἐκινουῦντο πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τέλος θὰ ἔπραττε πᾶν τὸ δυνατόν διὰ τὸν μετριασμὸν τῆς γλώσσης τῶν ἐφημερίδων. Ὁ Τούρκος Πρεσβευτὴς, μὴ θεωρήσας προφανῶς ἱκανοποιητικὴν τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀνεχώρησε αὐθημερόν, διακόπτων οὕτω καὶ τὰς σχέσεις τῆς Κυβερνήσεώς του μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων διεδόθη εἰς τὰς Ἀθήνας ὅτι ὁ Ὄθων ἐξεδήλωσε πρόθεσιν νὰ τεθῇ ἐπικεφαλῆς στρατευμάτων καὶ διαβῇ τὴν μεθόριον πρὸς Θεσσαλίαν, ἐκτὸς δὲ τούτου ὅτι εἶχον διαταχθῆ καὶ ὠρισμέναι μετακινήσεις τμημάτων στρατοῦ πρὸς τὰ σύνορα. Συνήλθεν ἐκτάκτως τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, οὗτινος οἱ Ὑπουργοὶ κατὰ πλειονότητα ἐξ ἀρχῆς ἦσαν ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως· τοῦτο μετὰ τὴν σύσκεψιν ἠπέιλησεν ὁμαδικὴν παραίτησιν τῶν μελῶν του καὶ τότε μόνον ὁ Βασιλεὺς μετέβαλεν γνώμη. Ἡ διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων ἀπετέλεσε ἀφορμὴν σκληροτέρας συμπεριφορᾶς τῶν Τούρκων ὄχι μόνον πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς πόλεως Ἄρτης, τοὺς ἔχοντας ὀθωμανικὴν ὑπηκοότητα ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς Ἑλληνας, Ὑπηκοότητος Ἑλληνικῆς, τοὺς ἐγκατασταθέντας ἐκεῖ διὰ ἐμπορικοὺς σκοποὺς. Ἀδιακρίτως ὑπηκοότητος οἱ ἀνωτέρω Ἕλληνες τῆς πόλεως ὑπέστησαν τὰς διώξεις καὶ λεηλασίας τῆς Τουρκικῆς ἀγριότητος. Διὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς πόλεως τὰ τρόφιμα ἐσπάνιζον, ἢ δὲ ζωὴ των καὶ ἡ προσωπικὴ των ἐλευθερία εὕρισκοντο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κατακτητοῦ. Ὅλοι ἤθελον νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν πόλιν εἴτε πρὸς τὴν γειτονικὴν Πρέβεζαν εἴτε πρὸς τὰς πλησίον ἐλευθέρας Ἑλληνικὰς Ἐπαρχίας, οἱ Τούρκοι δὲ μὴ ἠνοῦντο τὴν χορήγησιν τοιούτων ἀδειῶν. Διεισώθη σχετικὴ πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς πόλεως, ἀναφορὰ τοῦ Προξενικοῦ Πράκτορος τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτη.

πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος λαβοῦσα ἀριθ. πρωτ. 1923 τῆς 24.3.1854:

«Προξενικὸν Πρακτορεῖον τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἄρτῃ. Ἀριθ. 22. Ἐν Ἄρτῃ τῇ 16 Μαρτίου 1854. — Πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν σχέσεων Σὸν Ὑπουργεῖον — Ἀθήνας:

Διακοπείσης ἤδη πρὸ πολλοῦ τῆς συγκοινωνίας μεταξὺ τῶν πόλεων Ἄρτης καὶ Ἰωαννίνων ἕνεκα τῶν πολιορκούντων εἰσέτι αὐτὰς ἀποστατῶν καὶ μὴ ὑπαρχούσης ἐνταῦθα οὐδεμιᾶς εὐκαιρίας διὰ νὰ διευθύνω πρὸς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις Προξενικὸν Βασιλικὸν Προξενεῖον τὰς ἀπὸ 28 λήξαντος Φεβρουαρίου, 2 τρέχοντος Μαρτίου ὑπ' ἀριθ. 16 καὶ 19 ἀναφορὰς μου, ὧν ἀντίγραφα ἐδιηύθυνα πρὸς τὸ Βασιλικὸν Ὑπουργεῖον, τοῦτο διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 17 ταπεινῆς μου ἀναφορᾶς, ἐδιηύθυνα αὐτὰς εἰς τὸ ἐν Ἀγγίνῳ Ὑγειονομεῖον ὅπως ἤθελε τὰς διευθύνῃ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον των, ἐὰν ὁ ἐν Ἰωαννίνοις Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος ἤθελε ἀφιχθῆ ἐκεῖσε ἀλλὰ μέχρι σήμερον δυστυχῶς δὲν γνωρίζω ἐὰν ἐδιευθύνθησαν αὐταὶ ἐξ Ἀγγίνου μὲ τὸν πρὸς ὃν ὄρον των, ἠρώτησα τὸν ἐνταῦθα Ἀγγλικὸν Πράκτορα ἐὰν ἔχη καμμίαν εὐκαιρίαν νὰ στείλῃ εἰς Ἰωάννινα γράμματα ὅπως στείλω δι' αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀνωτέρω Βασιλικὸν Προξενεῖον ἀναφορὰς περὶ τῆς κακῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐνταῦθα ἐντοπίων Ἀρχῶν μετὰ τοῦ Προξενικοῦ τούτου Πρακτορείου, ὅστις μ' ἀπεκρίθη ὅτι ἕνεκα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος πολιορκίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στείλῃ γράμματα εἰς Ἰωάννινα οὔτε νὰ λάβῃ ἐκεῖθεν.

Ἐνεκα λοιπὸν τῶν περὶ οὗ λόγος δυσκολιῶν μὴ δυνάμενος ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ διευθύνω ἀναφορὰν μου πρὸς τὸ ἀνωτέρω Β. Προξενεῖον διὰ τοῦτο σπεύδω νὰ ἀναφέρω εὐσεβάστως ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸ Βασιλικὸν Ὑπουργεῖον τοῦτο περὶ τὰς κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις κακῆς μετὰ τοῦ ὑποφαινομένου διαθέσεως καὶ συμπεριφορᾶς τῶν ἐνταῦθα Ὀθωμανικῶν Ἀρχῶν, ὅπως ἤθελε γνωρίζῃ περὶ τούτου καὶ εὐαρεστοῦμενον μοι διαβιβάσῃ ἐγκαίρως τὰς ἀνηκούσας ὁδηγίας του διὰ τὰ περαιτέρω.

Κατὰ τὸν λόγον τὸν ὁποῖον μοῦ εἶπεν τὴν 2αν τρέχοντος μηνὸς ὁ ἐνταῦθα στρατιωτικὸς Ὀσμάν Πασᾶς ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας θέλει ἰδῆ περὶ τῆς ζητηθείσης ἀδείας ἀναχωρήσεως ἐντεῦθεν ὑπηκόων τινῶν Ἑλλήνων μετέδῃν ὁ ὑποφαινομένος εἰς αὐτόν, παρόντος καὶ τοῦ ἐνταῦθα Καϊμακάμη καὶ τοῖς ἐξήτησα τὴν ἀδειαν (Τεσχερέ) ὅπως ἀναχωρήσουν οἰκογενειακῶς ἐντεῦθεν ὑπήκοοι τινες Ἕλληνες διὰ Πρέβεζαν καθὼς δίδουν ἀδείας καὶ ἀναχωροῦν καὶ οἱ ὑπήκοοι Ἴονικοὶ καὶ Ὀθωμανικοὶ ἀλλ' ὁ Πασᾶς μ' ἀπεκρίθη ψυχρῶς ὅτι ἔχει πόλεμον καὶ δὲν δίδει τεσχερέ εἰς οὐδένα ὑπήκοον Ἕλληνα ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πόλεως Ἄρτης τὰ αὐτὰ μοι ἀπεκρίθη ἀπειλητικῶς καὶ ὁ ἐνταῦθα Καϊμακάμης ὅτι θεωρεῖ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν πολεμίους καὶ δὲν δίδουν τὴν ἀδειαν ν' ἀναχωρῇ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐκ τῆς Ἄρτης καὶ οὕτω ἀνεχώρησα ἀπρακτος.

Ἐν τούτοις ἀναφέρω εὐσεβάστως πρὸς τὸ Βασιλικὸν Ὑπουργεῖον τοῦτο, ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὑπέφεραν οἱ ἐνταῦθα παρεπιδημοῦντες ὑπήκροι Ἕλληνες λεηλασίας εἰς τὰς ἐνταῦθα οἰκίας καὶ μαγαζιά των ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς Ἀλβανοὺς εὐρίσκοντες ἐνταῦθα, καὶ εἰς μεγάλην στενοχωρίαν ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν πρὸς τροφήν ἀναγκαίων καὶ μὴ δίδουσα ἢ ἐνταῦθα Ὀθωμανικὴ Ἐξουσία εἰς αὐτοὺς τὴν ἄδειαν ν' ἀναχωρήσουν κινδυνεύουν νὰ ὑποφέρουν περισσότερον ἐκ τῆς δεινῆς ταύτης στενοχωρίας των, ὡσαύτως καὶ ὁ ὑποφαινόμενος εὐρίσκει ἐνταῦθα κατὰ τὰς παρούσας δεινὰς περιστάσεις εἰς μεγάλην στενοχωρίαν ἕνεκα τῆς ἐντελοῦς ἀχρηματίας μου καὶ τῆς ἐλλείψεως τῶν τροφίμων ἐνταῦθα καὶ παρακαλῶ θερμῶς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον τοῦτο ἵνα εὐαρεστούμενον λάβῃ τὴν ἀνήκουσαν πατρικὴν του πρόνοιαν πρὸς θεραπείαν τῶν δεινῶν μου.

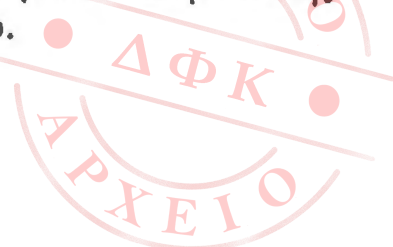
Εὐπειθέστατος

Ὁ ἐν Ἄρτῃ Προξενικὸς Πράκτωρ τῆς Ἑλλάδος, Ἰ. Γεωργιάδης».

Μὲ τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, οἱ σύμμαχοι τῆς τελευταίας ἔλαβον πλέον σαφῆ θέσιν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἐπαναστατῶν. Τὴν 20ὴν Μαρτίου ἐν Ἀγγλικὸν πλοῖον, περιπολοῦν εἰς τὸν Ἀιθρακικόν, συνέλαβε δύο μικρὰ Ἑλληνικὰ πλοιάρια μεταφέροντα ἐκ Βονίτσης εἰς ὄρμον πλησίον τοῦ Ἀγγίνου, 20 φορτία πολεμοφοδίων διὰ τοὺς ἐπαναστάτας, τὰ ὅποια καὶ κατέσχεν, ἀφοπλίσαν συνάμα τοὺς συνοδεύοντας αὐτὰ 17 στρατιῶτας ὡς καὶ τὸν Οὐλαμογὸν Ἡλ. Πιτμεζάν. Τὰ δύο πλοιάρια, τὰ πολεμοφόδια, ὡς καὶ τοὺς συνοδεύοντας αὐτὰ ἀξιωματικὸν καὶ στρατιῶτα, ὁ Κυβερνήτης τοῦ Ἀγγλικοῦ πλοίου μετέφερε εἰς Πρέβεζαν, ὅπου οἱ συλληφθέντες ἐτέθησαν ὑπὸ κράτησιν. Ὁ Ἐπαρχος Βονίτσης διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 1034 τῆς 1) 4) 1864 ἀναφορᾶς του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν ἀνέφερε τὸ συμβάν, ἀντίγραφον δὲ τῆς ἀναφορᾶς ἐκοινοποίησε καὶ εἰς τὸν Ὑποπρόξενον Πρεβέζης. Ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχῶν ἦτο ὅτι τὰ πολεμοφόδια προωρίζοντο διὰ τὸ Ἔγγραφο ὀροφυλάκων Ἀγγίνου Βάλτου καὶ οὐχὶ διὰ τοὺς ἐπαναστάτας. Ὁ Ἕλληνας Ὑποπρόξενος Πρεβέζης, δταν ἔλαβε τὸ ἔγγραφον τοῦ Ἐπαρχοῦ Βονίτσης προέβη ἀμέσως εἰς τὰς δεούσας ἐνεργείας καὶ διαβήματα καὶ ἀνέφερε σχετικῶς τὰ τοῦ ἐπεισοδίου εἰς τὴν ἀμέσως προϊσταμένην του ἀρχήν, ἥτοι τὸ Προξενεῖον Ἑλλάδος κατὰ τὰς Ἰονίους Νήσους εἰς Κέρκυραν προσθέντων εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 127 ἀναφορὰν του καὶ τὰ ἐξῆς «... μετὰ κόπου κατώρθωσα νὰ ἀφρθῶσι ἐλεύθεροι οἱ 17 στρατιῶται καὶ τὰ δύο πλοιάρια. Τὰ πολεμοφόδια δὲν τὰ ἔδωσαν». Εἰς ἀνάλογα διαβήματα διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν πολεμοφοδίων προέβη καὶ ὁ ἐν Κερκύρᾳ Ἕλληνας Πρόξενος πρὸς τὸν ἐκεῖ Ἀγγλὸν Ἀρμοστήν τῶν Ἰονίων Νήσων πλὴν ὁμοῦ καὶ ταῦτα ἀπέβησαν ἄκαρπα. Τὰς σχετικὰς του ἐνεργείας ἀναφέρει ὁ Πρόξενος διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 110 τῆς 9) 21 Ἀπριλίου 1854 πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ Β. Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργεῖον ἀναφορᾶς του.

ΝΕΑ ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΣ ΤΗΣ 21ης ΜΑΡΤΙΟΥ. Τὴν πρωτὰν τῆς 21ης Μαρτίου

ὄγδοήκοντα ἄνδρες ἐκ τοῦ Στρατηγείου τοῦ Πέτα κατήλθον εἰς τὴν μεταξὺ Πέτα καὶ Ἄρτης πεδιάδα, τινές δὲ ἐξ αὐτῶν μετέβησαν εἰς Μπάνην καὶ Νεοχώριον διὰ τὴν συγκέντρωσιν τροφίμων. Οἱ τούρκοι ἀντιληφθέντες αὐτούς, ἀπέστειλαν ἐξ Ἄρτης δύναμιν ἕως 1000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Τσέλιον Πίτσιαρην, διαιρεθεῖσαν εἰς τρία τμήματα, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον ἐβάδισε κατὰ τῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Φανερωμένης κατελθόντων ἐπαναστατῶν τοὺς ὁποίους καὶ ἐξεδίωξε, τὸ δεύτερον κατὰ τῆς θέσεως «Προφήτης Ἡλίας» καὶ τὸ τρίτον κατὰ τῆς Μπάνης. Ὁ Κίτσος Τζαδέλλας ὡς Γενικὸς Ἀρχηγὸς τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην εὗρίσκετο εἰς τὴν περιοχὴν μεταξὺ Προφήτου Ἡλία καὶ Φανερωμένης, μόλις ἀντελήφθη τὴν ἐξοδὸν τῶν Τούρκων διέταξε τὸν Σπ. Καραϊσκάκη καὶ Ζ. Μήλιον, ὅπως ἀποκρούσωσι τὸ ἐκ τῆς Φανερωμένης ἐξελθὸν ἐχθρικὸν τμήμα, τὸν Φῶτον Τζαδέλλαν ὅπως καταλάβῃ θέσεις καὶ ὀχυρωθῇ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Προφήτου Ἡλία ἐπὶ τοῦ Πετροβουνίου, καὶ τὸν ἐπανελθόντα ἀπὸ τοῦ Κουτσο-λιὸ Δημ. Γρίδαν, ὅπως σπεύσῃ καὶ ἐνισχύσῃ τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Μπάνης. Μετ' ὀλίγον, οἱ ἐκδιωχθέντες ἐπαναστάται, ἐκ τῆς παρὰ τὴν Φανερωμένην περιοχῆς, ἐπανήλθον ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Σ. Καραϊσκάκη, καὶ ἀπέκρουσαν τὰς σφοδρὰς τῶν Τούρκων ἐπιθέσεις. Ἀφοῦ δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ἐνισχύθησαν καὶ δι' ἄλλων τριακωσίων ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς Νικ. Τζαδέλλαν καὶ Δημ. Μπότσαρην ἀντεπετέθησαν κατὰ τῶν Τούρκων, συναφθείσης σφοδρᾶς μάχης εἰς τὸν μεταξὺ Φανερωμένης καὶ ποταμοῦ Ἀράχθου χώρον. Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τὰ δύο ἄλλα τμήματα τῶν ἐπαναστατῶν προσεδιήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ, ἐνισχυθέντα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συγκρούσεως τὸ μὲν τμήμα τοῦ Φώτου Τζαδέλλα διὰ τοῦ Δημ. Σκαλτσογιάννη καὶ Γεωργ. Κατσιογιάννη τὸ δὲ τῆς Μπάνης διὰ τοῦ Δημ. Γρίδα, ἀπέκρουσαν γενναίως τοὺς ἐπιτιθέντας. Ἡ μάχη διήρκησε μετὰ τὴν αὐτὴν σφοδρὰν ἔντασιν καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιοχὰς ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῶν βραδυῶν ὥρῶν, ὅτε οἱ Τούρκοι, διαρκῶς πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν γενναίων ἐπαναστατῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸ Φρούριον. Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν, διαρκέσασαν ἀπὸ 9ης πρωϊνῆς μέχρι τῆς 7ης βραδυνῆς, διεκρίθη ὁ πλειστάκις ριψοκινδυνεύσας Δημήτριος Μπιτσάκης, ὅστις εἰς μίαν στιγμὴν τῆς μάχης ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ ἕνα κανόνι τοῦ ἐχθροῦ, κινδυνεύσας ἐκ τοῦ παρατόλμου θάρρους του νὰ συλληφθῇ ζῶν. Οἱ Τούρκοι ἐχρησιμοποίησαν καὶ πυροβολικὸν κατὰ τὴν σύγκρουσιν τῆς ἡμέρας αὐτῆς, ρίψαντες κατὰ τοῦ Πέτα, περὶ τοὺς 120 κανονιοβολισμοὺς ἐν δὲ τῶν πυροβόλων των μετεφέρθη ἐγγύτερον πρὸς τὰς θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν θέσιν «Φανερωμένης». Εἰς τὴν ἐπιχείρησιν κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ τμήματος τῆς Φανερωμένης, τὸ ὁποῖον διηύθυνε προσωπικῶς ὁ Τσέλιος Πίτσιαρης, ἔλαβον μέρος τὰ τμήματα τῶν Σπ. Καραϊσκάκη, Ζάχου Μήλιου, Νικ. Τζαδέλλα ὡς καὶ τὸ τμήμα τοῦ Δημ. Ν. Μπότσαρη εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκεν καὶ ὁ Μπιτσάκης. Σχετικὴν περιγραφὴν τῆς μάχης δι' ἐκθέσεώς του ἔκαμε τὴν ἐπομένην ὁ Σπ. Καραϊσκάκης. Ἐκθέσεις τῆς ἐν Πέτα μάχης κατὰ τὴν 21ην Μαρτίου.

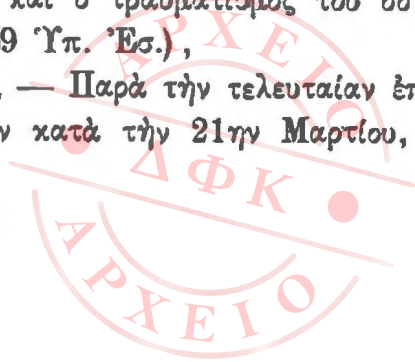

Χθές περί ὥραν 9ην π.μ. οἱ Τούρκοι Ρεδιφίδες καὶ Ἀλβανοὶ οἱ διοικούμενοι παρὰ τοῦ Τσέλιου Πίτσιαρη διαιρεθέντες εἰς τρία σώματα, ἐπέπεσον τὸ μὲν πρῶτον κατὰ τοῦ χωρίου Μπάνη καὶ Νεοχώριον ὅπου μετέβησαν 150 ἄνδρες ἐκ τοῦ ὑπ' ἐμὲ Σώματος διὰ τὴν προμήθειαν τροφῶν, τὸ δὲ δεύτερον ἔμεινεν ἐστρατοπεδευμένον κατὰ τὸν Ἅγιον Ἥλιον τῆς Ἄρτης, τὸ δὲ τρίτον ἔμεινε κατὰ τὴν Ἀγίαν Φανερωμένην. Ὁ Στρατηγὸς Τζαβέλλας ἰδὼν τὴν διαίρεσιν τοῦ Τουρκικοῦ Σώματος, διέταξε πάραυτα τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν μετὰ 150 γὰ καταλάβῃ τὴν ράχην τοῦ Ἁγίου Ἥλια καὶ νὰ τοὺς τρέψῃ εἰς φυγὴν τὸν δὲ Σπ. Καραϊσκάκην, Ζ. Μήλιον ἐναντίον τῶν κατὰ τὴν Φανερωμένην τὸν δὲ Δ. Γρίβαν κατὰ τὸ Μπάνη καὶ Νεοχώριον, πρὸς καταστροφὴν τῆς ἐκείσε δυνάμεως τῶν Τούρκων. Ἡ μάχη ἤρχισε ἀπὸ τὰς 10 π.μ. καὶ ἐτελείωσε εἰς τὰς 6,3) 4. Τετράκις κατὰ συνέχειαν οἱ Τούρκοι ἀπεπειράθησαν καθ' ἡμῶν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μὲ μεγάλην ζημίαν των. Ἀλλὰ περὶ τὴν 1ην μ.μ. οἱ Τούρκοι τῆς Ἄρτης ἔσυρον κατὰ τὴν Φανερωμένην καὶ ἐν πυροβόλον πεδινὸν τῶν 8 λιτρῶν πλὴν δὲν ἐπροξένησε τὸ πυροβόλον τοῦτο οὐδεμίαν βλάβην εἰς τοὺς ἡμετέρους. Ὑστερον δὲ κατὰ τὴν 3 μ.μ. οἱ ἄνωθεν τῆς Ράχης Τούρκοι μετὰ 5 ὥρῶν πόλεμον ἐγκατέλειψαν τὸ ταμπούρι των καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, διευθυνόμενοι κατὰ τὴν Ἄρσαν. Πλὴν ἑτέρα βοήθεια τοῦ ὑπὸ τὸν Δ. Σκαλτσογιάννην καὶ Γ. Κατσικογιάννην φθάσασα εἰς Ἅγιον Ἥλιον ἔδωκε δυνατὴν βοήθειαν εἰς τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν ὅστις κατέλαβε τὰ ταμπούρια τῶν Τούρκων. Ἀκολούθως ἔφθασε εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ Σῶμα τοῦ Ν. Τζαβέλλα καὶ Δ. Βότσαρη πρὸς βοήθειαν κατὰ τὸν ἐλαιῶνα πρὸς τὴν Φανερωμένην καὶ ὄθεν τοὺς ἐτρέψαμεν μέχρι τῆς Ἄρτης. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἅπαντα τὰ σώματα ἔδειξαν τὸν μεγαλύτερον ζῆλον καὶ ἐνθουσιασιὸν ἐφρονεύθησαν δὲ ἐκ τῶν ἡμετέρων τρεῖς καὶ ἐπληγώθησαν δέκα, ὧν εἷς καὶ ὁ Φ. Τζαβέλλας εἰς τὴν κνήμην τοῦ ποδός του· ἐκ δὲ τῶν Τούρκων 30 πτώματα ἔμειναν κατὰ τὸν Ἅγιον Ἥλιον, ἐξ ὧν εἷς λοχαγὸς Τούρκος καὶ ἐπέκεινα τῶν 200 λαβωμένων Τούρκων. Ἀπαραδειγμάτιστος εἶναι ὁ ζῆλος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων ὡς λέοντες ὄρμων κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Θεὸς εἶναι μεθ' ἡμῶν, ὅστις εὐλογεῖ καὶ τὰ ὄπλα ἡμῶν.

Πέτα τῆ 22 Μαρτίου 1854. Ὁ ἀδελφός σας, Σπ. Καραϊσκάκης».

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνωτέρω συγκρούσεως, Τουρκικὸν ἀπόσπασμα ὑπὸ τὸν Ἰμβραήμ Τσάμην, ἠδυνήθη νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἄνω Ραδοῦζιου. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, τὴν 26ην Μαρτίου συνεπλάκη μὲ τὴν ομάδα ἐπαναστατῶν ὑπὸ τοὺς Γαλικαίους ἐκ Μηλιαγῶν καὶ Μπουργάνην ἐκ Μήγερης, ἀποτέλεσμα δὲ τῆς συμπλοκῆς αὐτῆς ὑπῆρξε ὁ φόνος τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Μπουργάνη, δύο Τούρκων στρατιωτῶν καὶ ὁ τραυματισμὸς τοῦ ὀδηγοῦ τοῦ Τουρκικοῦ ἀποσπάσματος. (ΓΑΚ. Φ. 159 Ὑπ. Ἐσ.),

ΚΡΙΣΙΣ Εἰς τὸ ΣΠΡΑΤΟΠΕΔΟΝ. — Παρὰ τὴν τελευταίαν ἐπιτυχὴ καὶ νικηφόρον ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων κατὰ τὴν 21ην Μαρτίου, τὴν

ἀξιόλογον, ἀρχομένου τοῦ Μαρτίου, ἐνίσχυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοπέδου, διὰ νέων ἐθελοντῶν καὶ τὴν ἀφιξίν τοῦ Θεμελῆ μετὰ τῶν πυροβόλων, τὰ ὅποια ἀπὸ μακροῦ ἀνέμενον αἱ ἐπαναστάται, τὸ Στρατόπεδον δὲν συνέρχεται ἀπὸ τὴν διστακτικότητά του, οὐδ' ἐπίθεσις κατὰ τῆς Ἄρτης ἀποφασίζεται ὑπὸ τῆς Ἥγεσίας του. Ἀπὸ τῆς ἐπιθέσεως τῆς 31 Ἰανουαρίου εἶχον περάσει ἕως τότε δύο σχεδὸν μῆνες χωρὶς ὁ κεντρικὸς σκοπὸς τῶν ἐπαναστατῶν, ἡ ἐλευθέρωσις τῆς Ἄρτης, νὰ ἐπιδιωχθῆ. Ἡ ἀπραξία αὐτὴ εἶχε, ὡς ἦτο ἐπόμενον, δυσμενῆ ἐπακόλουθα. Ὅτι οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ραδοβούζιου ἤρχισαν νὰ ἀπογοητευῶνται καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος ἐθελοντῶν γρήγορα νὰ ἐξατμίζεται. Ἀντιζηλαί — πού εἶχον προκύψει κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν, ὡς καὶ ἄλλαι διαφοραὶ τῶν τακτικῆς τῶν ἐπιχειρήσεων — ἐφθانون καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν στρατιωτῶν διὰ νὰ μαράνουν τὸν ζῆλον των. Ἐξ ἄλλου καὶ αἱ εἰδήσεις ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος δὲν ἦσαν καθόλου ἐνθαρρυντικαὶ διὰ τὴν περαιτέρω ὑποστήριξιν τοῦ ἀγῶνος καὶ τὴν αἰσίαν ἔκδασιν αὐτοῦ, δεδομένου ὅτι ἡ διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας τῆς 9ης Μαρτίου καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα πολεμικὴ συμμαχία τὴν 12ην Μαρτίου μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἀφ' ἑνὸς καὶ Τουρκίας ἀφ' ἑτέρου, ἐξασφαλίζούσης τὴν ἀκεραιότητα τῶν συμβαλλομένων Κρατῶν ὡς καὶ τὴν παροχὴν ἀμοιβαίας βοηθείας, εἶχον προκαλέσει φοβίαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ ἀνάσχεσιν τῶν ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαοῦ. Μάλιστα εἰς τὰς Ἀθήνας συνεχίζετο παρά τινων ἢ ἐκ τῆς ἀπραξίας τοῦ μετώπου ἐπίκρισις κατὰ τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα καὶ εἰς τοὺς δρόμους ἀκούεται τῶρα ἡ παρωδία τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ: «Κάθονται· καὶ τρῶν καὶ πίνουν — καὶ τὴν Ἄρτα φοβερίζουν», ὡς καὶ κραυγαὶ κατὰ τῶν ἡγετῶρων τῆς ἐπαναστάσεως περὶ προδοσίας τοῦ ἀγῶνος. Τὸ ρεῦμα καθόδου νέων ἐθελοντῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἐπιχειρήσεων ἀνακόπτεται, αἱ διάφοροι οἰκονομικαὶ εἰσφοραὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος περιορίζονται καὶ εἰς τὴν γειτονικὴν Αἰτωλοακαρνανίαν ἢ κοινὴ γνώμη ἐξεδήλωνε τὴν ἀποκαρδίωσιν τῆς διὰ τὴν ἀθλιότητα εἰς τὴν ὅποιαν εἶχον περιέλθει τὰ πράγματα τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ οἱ μαθηταὶ ἀκόμη τῶν σχολείων ἐτραγουδοῦσαν τὴν κατάστασιν αὐτὴν: «Σπύρος Μήλιος μὲ τὸ πέννα — ὁ Ζάχος Μήλιος μὲ τὸ Πάλα — ἐλευθέρωσαν τὸ Ἑλλάδα — καὶ τὸ ἔκαμον Χειμάρρα». Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα φθάνουν ὡς θλιβερά ἀπήχησις εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ, προστιθέμενα εἰς τὴν ἀγωνιώδη ἀμηχανίαν των, μειώνουν καθημερινῶς τὸν ἀγωνιστικὸν των παλμόν. Οἱ διάφοροι ἀρχηγοὶ τοῦ ἀγῶνος ἀντιληφθέντες τὴν δυσμενῆ τροπὴν τὴν ὅποιαν ἐλάμβανον τὰ πράγματα, ἠθέλησαν πρὸς σιγμὴν νὰ τονώσουν τοὺς ἀποθαρρυνθέντας ἐκ τῆς ἀπραξίας τοῦ μετώπου πολεμιστὰς ὡς καὶ τοὺς ἄλλους φίλους τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος. Πρὸς τοῦτο τὴν 25ην Μαρτίου διὰ ψηφοφορίας τῶν ἀρχηγῶν καὶ ὀπλαρχηγῶν εἰς τὸ Πέτα ἐξελέγη προσωρινὴ ἐπιτροπὴ Διοικήσεως Ἡπείρου, μᾶλλον πολιτικοῦ χαρα-

κτῆρος, ἐκ τοῦ πρώην Ἀστυνομικοῦ Διευθυντοῦ Ἀθηνῶν Γ. Τησσαμενοῦ, Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, Ἰωάν. Τυπάλδου καὶ Νέγρη. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόφασις αὐτῆ, φαινομενικῆ περισσότερον, δὲν ἐβεβλίωσε τὴν κατάστασιν. Ἡ ἐπιτροπὴ δι' ἀποφάσεώς της ἐτοποθέτησε τὸ ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκη τμήμα εἰς τὸ χωρίον Νεοχωράκιον, ἀπέχον μίαν ὥραν ἀπὸ τὸ Πέτα, ὅπου ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοπέδου ἔμεινε ὁ ἴδιος ὁ Κίτσος Τζαβέλλας.

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΟΙΠΗΝ ΗΠΕΙΡΟΝ. — Κλείνοντες τὰ γεγονότα τοῦ Μαρτίου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρτης καὶ πρὶν παρακολουθήσωμεν τὴν συνέχειάν των εἰς τὸ τμήμα αὐτό, κρίνομεν ἀναγκαῖον, λόγῳ τῆς μεταξὺ των σχέσεως, νὰ ἀναφέρωμεν τὰ συμβάντα κατὰ τὸ διαρρεῦσαν διάστημα εἰς τὰ διάφορα ἄλλα μέτωπα τῆς ἄλλης Ἠπείρου, ἀφ' ὅτου τοπικαὶ ἐξεγέρσεις τῶν κατοίκων ἠκολούθουν τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ραδοβύζιου καὶ ἀνέλαβον τὸν ἴδιον ἀγῶνα.

ΠΡΕΒΕΖΑ. — Ὡς ἀνεγράφη ἀνωτέρω, ἀμέσως μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἄρταν, ἐξεγγέρθησαν ὑπὸ διαφόρους Σουλιώτας Ἀρχηγούς οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τῆς Λάκκας Πρεβέζης καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τοῦ Σουλίου. Τὰ συγκροτηθέντα Σώματα κατέλαβον ἐν συνεχείᾳ διαφόρους ὀδικούς κόμβους περὶ τῆς Ἄρτης, ὅπως τὰ Πέντε Πηγάδια ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων—Ἄρτης, καὶ Κατῶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πρεβέζης—Ἄρτης καὶ ἠμπόδιζον τὴν ἀποστολὴν ἐνισχύσεων εἰς τὴν Τουρκικὴν Φρουρὰν τῆς Ἄρτης. Ἐκ τῶν θέσεων δὲ αὐτῶν προσέφερον μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὸ Στρατόπεδον τοῦ Πέτα καὶ τὰ πολιερκοῦντα ἐκ τοῦ πλησίον τὴν Ἄρταν Ἑλληνικὰ τμήματα. Προσέτι περιώρισαν τὴν Τουρκικὴν Φρουρὰν τῆς Πρεβέζης εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν καὶ τὴν περὶ αὐτῆς περιοχὴν. Ἐν τῷ μεταξὺ κατέφθασαν εἰς τὴν περιοχὴν Πρεβέζης Σουλιῶται τὴν καταγωγὴν Ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου οἵτινες, ἀφοῦ ἐνεψύχωσαν τοὺς κατοίκους, ἐτέθησαν ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀγῶνος. Οὗτοι ἦσαν: ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Νικ. Κάσκαρης, ὁ Ὑποστράτηγος Νικόλαος Ζέρβας, ὁ Στρατηγὸς Νικόλαος Τζαβέλλας, ὁ Ταγματάρχης Νικόλαος Μπότσαρης, ὁ Ταγματάρχης Λάμπρος Κάντζος, ὁ Ταγματάρχης Χρῆστος Κουτζονίκας, ὁ Στρατηγὸς Δημήτριος Νότη Μπότσαρης, ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς Λάμπρος Κουτζονίκας, ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς Χρῆστος Μπότσης, ὁ Ταγματάρχης Κωνστ. Βέικου, ὁ Σπύρος Νικ. Τζαβέλλας, ὁ Νότης Δ. Μπότσαρης καὶ τέλος ὁ Ἀντιστράτηγος Κίτσος Τζαβέλλας καὶ ἄλλοι. Ἐκ τούτων ὁ Νικ. Κάσκαρης ἐπικεφαλῆς ἐπαναστατῶν ὑπὸ μερικὸς τῶν ἀνωτέρω ἀξιωματικῶν ἀφοῦ ἔδωκεν ἀρκετὰς μάχας εἰς Κατῶ καὶ Λοῦρον, ἐπροχώρησεν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσπρωτίας.

ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ. — Ἡ ἐξέγερσις εἰς τὴν περιοχὴν Τσαμαντᾶ ὑπῆρξε καθολικῆ. Μέχρι τέλους τοῦ Ἰανουαρίου συνεχροτήθη Σῶμα 1.200 ἐνόπλων ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Δημ. Ντόμαρη, ἐκ Βαβουρίου, καὶ τοῦ Παπαγιάννη Σελίγγου, ἐκ Φιλιππῶν, τὸ ὁποῖον, ἐπιτεθὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς Φεβρουα-

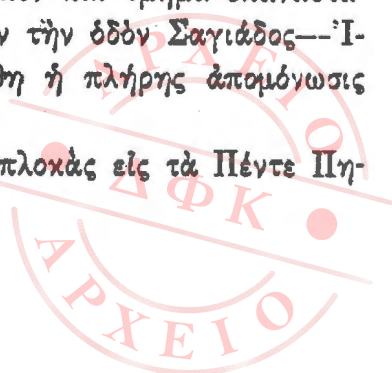

ρίου ἐναντίον τῆς Τουρκικῆς Φρουρᾶς τῶν Φιλιππῶν, κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν κωμόπολιν καὶ νὰ πυρπολήσῃ ὠρισμένας οἰκίας τῶν ἐκεῖ Τούρκων. Οἱ Τούρκοι εἰς τὴν Θεσπρωτίαν εἶχον χάσει τὴν Παραμυθίαν καὶ τοὺς Φιλιππῶνες ἀμφότερα σημαντικὰ καὶ σοβαρὰ κέντρα τῆς περιοχῆς τῶν. Ἀνησυχῆσαντες πρὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς οἱ Τούρκοι Πρόκριτοι τῆς Θεσπρωτίας, συνήλθον τὴν 21ην Φεβρουαρίου καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιδράσουν εἰς τὴν ἀπειλὴν ἐπεκτάσεως τῆς ἐπαναστάσεως, προσέτι δὲ νὰ τιμωρήσουν τοὺς βοηθήσαντας τοὺς ἐπαναστάτας κατοίκους. Ἀφοῦ δὲ συνεκρότησαν ἔνοπλα τμήματα ἐξ Ἀλβανῶν καὶ Τσάμηδων καὶ ἐνισχύθησαν μὲ 50 βαρέλια πυρίτιδος τὰ ὁποῖα ἔστειλεν εἰς αὐτοὺς ὁ Οὐάρδ, ἀνακατέλαβον τὴν Παραμυθίαν καὶ προέβησαν εἰς διώξεις χριστιανῶν καὶ καταστροφὰς τῶν περιουσιῶν τῶν. Ἐν συνεχείᾳ τὴν 1ην Μαρτίου εἰσήλθον εἰς Φιλιππῶνες, ὅπου ἐλεηλάτησαν καὶ ἔκαυσαν πολλὰς οἰκίας χριστιανῶν καὶ ἐξετέλεσαν ἔνδεκα Προκρίτους χριστιανούς ὡς καὶ ὄλους τοὺς συγγενεῖς, ἄνδρας, γυναῖκας, παιδιά, τῶν ἐπαναστατῶν. Τὸ Ἑλληνικὸν Χριστιανικὸν στοιχεῖον τῆς περιοχῆς κατεδιώκετο ἀπηνῶς, αἱ οἰκίαι τοῦ ἐπυρπολοῦντο καὶ ἡ ζωὴ τοῦ εὗρισκετο εἰς τὴν διάθεσιν ἀγρίων σπιφῶν. Πρὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς ὁ Ἄγγλος Πρόξενος Πρεβέζης Σῶνδερ, θέλων νὰ κατασιγάσῃ τὰ πνεύματα εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ ἰδίως τῶν Τούρκων, παραλαμβάνει καὶ τὸν Διοικητὴν τῆς Θεσπρωτίας Χαῖραντίν καὶ σπεύδει εἰς Φιλιππῶνες. Κατὰ τὴν διέλευσίν του ἐκ τῆς Παραμυθιάς κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς ἐκεῖ Ἀγάδες νὰ πληρώσουν εἰς τοὺς χριστιανούς ἀποζημιώσεις τινὰς διὰ ζημίας, τὰς ὁποίας ἔκαμον οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς πόλεως.

Τὴν 1ην Μαρτίου οἱ Νικ. Ζέρβας καὶ Νικ. Κάσκαρης, διαταχθέντες ὅπως προχωρήσωσι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Θεσπρωτίας καὶ ἐνισχύσουν τοὺς ἐκεῖ ἐντοπίους ἐπαναστάτας, ἐκινήθησαν ἀμέσως, κατέλαβον διὰ τοῦ τμήματος Νικ. Νίκα, τὴν Καμαρίναν, διὰ τοῦ τμήματος τῶν Ποποβιτῶν τὴν Σκάλαν, οἱ ἴδιοι δὲ ἐπροχώρησαν περαιτέρω καὶ κατέλαβον τὸ Κανελλάκι. Τὴν 8ην Μαρτίου ὁ Ν. Κάσκαρης καὶ Ν. Μπότσαρης κατέλαβον τὸ φρούριον τῆς Γλυκῆς, εὐρόντες εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ μεγάλης ποσότητος ἀραδοσίτου καὶ ὀρύζης. Τὴν 9ην Μαρτίου ὁ μὲν Κάσκαρης κατέλαβε τὸ Γαρδίκι, ὁ δὲ Μπότσαρης ἐκινήθη πρὸς τὴν Παραμυθίαν καὶ τὴν 14ην Μαρτίου, οἱ Μπότσαρης καὶ Τσάμης κατέλαβον αὐτὴν, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ τὸ Μαργαρίτι.

Κατὰ τὰ μέσα Μαρτίου, ἄλλα τμήματα ἐπαναστατῶν κρατοῦν ἀκόμη ἐπικαίρους θέσεις τῆς Θεσπρωτίας. Οὕτω ὁ Καπετὰν Θύμιος μὲ 200 ἄνδρας κατέχει τὴν γέφυραν Καλαμᾶ, ὁ Γ. Τσάμης τὸ Ράικον καὶ τμήμα ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὸ Προσγόλι, Κράψη καὶ Γότιστα ἐλέγχουν τὴν ὁδὸν Σαγιάδος—Ἰωαννίνων. Οὕτω κατὰ τὸν μῆνα Μάρτιον ἐπετεύχθη ἡ πλήρης ἀπομόνωσις τῆς Θεσπρωτίας ἀπὸ τῆς λοιπῆς Ἠπείρου.

ΙΩΑΝΝΙΝΑ. — Ὁ Θ. Γρίβας μετὰ τὰς συμπλοκάς εἰς τὰ Πέντε Πη-

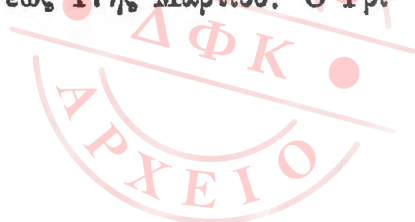

γάδια και τὸ Γρίμποδον, μετὰ τὸν Μουχαρέτ Ἀγᾶ, ἐπροχώρησε καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ Κουτσολιό, χωρίον ἀπέχον 10 χιλιάμετρα τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων. Εἶχε μαζί του 300 ἐνόπλους ἀνδρας ἄλλους ἐκ Ἐηρομέρου καὶ ἄλλους ἐκ τοῦ τμήματος τῶν Ζηκαίων τῆς Λάκκας. Ὁ Ἀβδῆ Πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, πληροφορηθεὶς ἐκ προδοσίας τὴν δύναμιν τοῦ τμήματος Γρίβα, τὸ βράδυ τῆς 26ης Φεβρουαρίου ἐκινήθη μετὰ στρατὸν 1.000 τακτικῶν ἀνδρῶν, 150 ἰππέων καὶ 4 πυροβόλων, ἐξ ὧν τὰ δύο ὄρεινά καὶ, κατὰ τὴν νύκτα, χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτός, ἐπολιόρκησε τὸ χωρίον. Περί ὥραν ἦν πρωΐνην τῆς ἐπομένης ἡμέρας, (27 Φεβρουαρίου), ἑορτῆς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, ἐνήργησαν αἰφνιδιασίῳ κατὰ τοῦ Κοτσουλιοῦ καὶ ἀφοῦ ἀπεκεφάλισαν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου, τοὺς τέσσαρας ἀνδρας τῆς νυκτερινῆς φρουρᾶς τοῦ Γρίβα, τοὺς ὁποίους εὗρον κοιμωμένους, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν εἰς τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου κοιμωμένων ἐπαναστατῶν. Ὁ Γρίβας, κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν, εὐρισκόμενος κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἐκτὸς τῆς οἰκίας, εἰς τὴν ὁποίαν κατέλυσεν, ἀντελήφθη τοὺς Τούρκους καὶ ἀμέσως ἔδωκε τὸ σύνθημα τοῦ συναγεριμοῦ. Ἡ μάχη γενικεύεται, ὁ Γρίβας καὶ οἱ πολεμισταὶ του μάχονται ἀπὸ τὰς οἰκίας εἰς τὰς ὁποίας κατέλυσαν. Εἰς μίαν στιγμὴν τῆς μάχης ὁ υἱὸς του, Δημ. Γρίβας μετὰ τὸν Νικόλαον Ζήκον ἀδελφὸν τοῦ Θύμιου Ζήκου καὶ μετὰ δύναμιν 100 ἀνδρῶν ἐπιτυχάνουν καὶ καταλαμβάνουν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου καὶ τὸν περίβολον αὐτῆς. Ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς, ὠχυρωμένοι, ἀποκρούουν τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων καὶ προστατεύουν τὸν Θ. Γρίβαν τὸν ὁποῖον οἱ Τούρκοι, ἐπιδιώκοντες νὰ τὸν κτυπήσουν, εἶχον ἀνέλθει εἰς τὴν στέγην τῆς οἰκίας ἐξ ἧς ἐκεῖνος ἐμάχετο, προσπαθοῦντες νὰ ἀποστεγᾶσουν αὐτὴν καὶ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν των. Ὁ Δ. Γρίβας ἀντιληφθεὶς τὰς προθέσεις των, κατευθύνει καὶ πρὸς τὴν στέγην τὰς βολὰς του καὶ προστατεύει τὸν πατέρα του. Οἱ Τούρκοι κατὰ τοῦ Δημ. Γρίβα καὶ Ν. Ζήκου ἐνήργησαν 12 ἐπιθέσεις. Ἡ μάχη συνεχίζεται μέχρι τῶν ἀπογευματινῶν ὥρῶν ὅποτε ἤρχισαν νὰ καταφθάνουν τμήματα τῶν κινήθοντων πρὸς βοήθειαν τοῦ Γρίβα, 500 Λακκλιωτῶν. Οἱ Τούρκοι, φοβούμενοι κύκλωσιν, περὶ ὥραν ἦν βραδυνὴν ἀπεσύρθησαν καὶ ἀφοῦ ἐπροξένησαν ζημίαν τιναν, εἰς τὸ χωρίον Κατσικᾶ, τὴν νύκτα ἐπέστρεψαν εἰς Ἰωάννινα. Αἱ ἀπώλειαι κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν ἦσαν, τῶν μὲν Τούρκων πολλοὶ νεκροί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξ ἀξιωματικῶν, τῶν δὲ ἐπαναστατῶν 13 νεκροὶ καὶ 18 τραυματῆαι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐλαφρῶς ὁ Δημ. Γρίβας. Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κουτσολιοῦ ὁ Θ. Γρίβας ἀπεσύρθη καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς Λουζέτσι, ὅπου ἔλαβε, τὴν ἀπὸ 28ης Φεβρουαρίου, μέσῳ τοῦ Ἑλληνοῦ Προξένου ἐν Ἰωαννίνοις, διαβιβάσθεισαν ἐπιστολὴν τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως Λόγκβορθ, ζητοῦντος νὰ δεχθῆ καὶ τὸν ἐπισκεφθῆ ἐκεῖ. Ὁ Γρίβας ὁμῶς, γνωρίζων τὰς διασπαστικὰς διαθέσεις τοῦ Λόγκβορθ ὡς καὶ τὸν ἀνθελληνικὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον εἶχε ἐντολὴν νὰ παίξῃ εἰς τὴν Ἠπειρον, ἀλλὰ καὶ διότι ἐπειγόμενος νὰ ἀνασυγκροτηθῆ καὶ ἀναχωρήσῃ διὰ Μέτσοδον, ὅπου

ἐκαλείτο παρά τῶν ἐπαναστατῶν, δὲν ἐδέχθη τὴν συνάντησιν αὐτὴν.

ΜΕΤΣΟΒΟΝ. — Ἀρχομένου τοῦ Μαρτίου ὁ Γρίβας μὲ τὸ τμήμα του μετακινεῖται καὶ στρατοπεδεύει εἰς τὰ Πεστὰ καὶ τὸ Χάνι Ἀγίου Δημητρίου. Τὸ Λοζέτσι κατέχεται ὑπὸ τοῦ Κωνστ. Νίκα, τὰ Πέντε Πηγάδια φυλάσσονται ὑπὸ τοῦ ἐκ 500 ἀνδρῶν τμήματος τῶν Λακκιωτῶν τοῦ Θύμιου Ζήκου, ἡ Ζίτσα κατέχεται ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ἰ. Παπαγεωργίου καὶ τὸ Γραμμένον ὑπὸ τοῦ Γ. Βάγια. Ὁ Μάρτιος εὕρισκει καὶ ἐν μέρος τῶν κατοίκων τοῦ Μετσόβου ἐπαναστατημένον ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς Σαρακιώτην, Μπαμοῦτσον καὶ ἄλλους. Ἡ περιοχή αὕτη εἶναι διηρημένη εἰς δύο παρατάξεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἢ μὲν μία, περιλαμβάνουσα τοὺς ὀλιγωτέρους τῶν κατοίκων, ἦτις ἀποτελεῖ καὶ στηρίζει τὸ ὡς ἄνω ἐπαναστατικὸν τμήμα, ἢ δὲ ἑτέρα περιλαμβάνει τοὺς περισσοτέρους καὶ πλουσιωτέρους, οἱ ὁποῖοι μὲ ἀρχηγούς τοὺς Τσανάκαν καὶ τὸν Ἰταλικῆς καταγωγῆς Τζοανόπουλον δὲν εὐνοεῖ τὴν ἐπανάστασιν, δεδομένου ὅτι ἔχει συμφέροντα μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἐνὸς τῶν ἀρχηγῶν τῆς Τσανάκα διαμένει εἰς Ἰωάννινα ὡς ἀξιωματοῦχος τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως, φέρων τὸν τίτλον τοῦ Πασᾶ. Οἱ ἐπαναστατήσαντες Μετσοβίται, εὕρισκόμενοι εἰς μειοεκτικὴν θέσιν ἔναντι τῆς ὑπερεχούσης εἰς ἀριθμὸν καὶ χρήμα μερίδος τῶν φιλοτούρκων, στέλλουν ἐπιτροπὴν εἰς τὰ Κατσανοχώρια καὶ καλοῦν εἰς βοήθειάν των τὸν Θεόδ. Γρίβαν. Οὗτος δέχεται τὴν πρόσκλησιν καί, ὅταν ἔφθασεν εἰς Μέτσοβον, οἱ κάτοικοι, παρ' ὅτι ἦσαν διηρημένοι εἰς δύο μερίδας, τὸν ἐδέχθησαν ἐνθουσιωδῶς. Ἐξ ἄλλου, ὁ εἰδικὸς ἀπεσταλμένος Λόγκχορθ, ἀποτυχὼν εἰς τὴν προσπάθειάν του, ὅπως γράφομεν, νὰ συναντήσῃ τὸν Γρίβαν, ἐστράφη πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Μετσόβου καὶ ἦλθεν πρὸς τοῦτο εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Τζοανοπούλου, ἀνθρώπου τοῦ κόμματος τῶν φιλοτούρκων τοῦ Τσανάκα. Εἰς τῦτον ἐχορήγησε ἄφθονα χρηματικὰ μέσα πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως, δι' αὐτῶν, ἐπιτύχῃ ὄχι μόνον τὴν διάσπασιν τῶν εὐνοούντων τοὺς ἐπαναστάτας κατοίκων τοῦ Μετσόβου ἀλλὰ καὶ τὴν μεταστροφὴν αὐτῶν, μέχρι σημείου νὰ στασιάζουν εἰς δοθησομένην στιγμήν κατὰ τοῦ Γρίβα. Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Λόγκχορθ φαίνεται ὅτι ἀπέδωσε τὰ αποτελέσματα τῆς, διότι ὁ Τσανάκας καὶ οἱ λοιποὶ φίλοι του, ἐνισχυθέντες τῶρα οικονομικῶς καὶ ἠθικῶς, καλοῦν τοὺς Τούρκους τῶν Ἰωαννίνων εἰς βοήθειαν ὅπως ἐκδιώξουν τὸν Γρίβαν καὶ ὁ Ἀδδῆ Πασᾶς ἀποστέλλει ἀμέσως τὸν Καραφίλ Βέην μὲ ἰκανὴν δύναμιν στρατοῦ κατὰ τῶν Μετσοβιτῶν καὶ τοῦ Γρίβα.

Ὁ Καραφίλ μόλις φθάνει εἰς θέσιν «Τρία Χάνια» ἀναγκάζεται νὰ συνάψῃ μάχην μὲ τοὺς ἐκεῖ ἀναμένοντας ἐπαναστάτας τοῦ Σαρακιώτη, καθηλοῦται ὁμως εἰς τὰς θέσεις του, μὴ δυνάμενος νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸ Μέτσοβον. Ἀπὸ τὴν δύσκολον αὐτὴν θέσιν τὸν ἀπῆλλαξε ὁ Τσανάκας, ὅστις κατορθώνει, ὑπερφαιλαγγίζων τὸν Σαρακιώτην, νὰ τὸν ἀπαγγιστρώσῃ καὶ νὰ ὀδηγήσῃ ἔπειτα αὐτὸν καὶ τὸν στρατὸν του εἰς τὸ Μέτσοβον κατὰ τοῦ Γρίβα. Σκληραὶ μάχαι ἀκολουθοῦν εἰς τὸ Μέτσοβον ἀπὸ τῆς 15ης ἕως 17ης Μαρτίου. Ὁ Γρί-

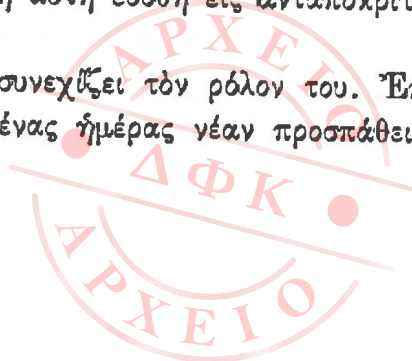
έας με τὸ τμήμα του καὶ τοὺς ἐπαναστατημένους Μετσοβίτας μάχεται συνεχῶς ἐπὶ 48ωρον ἐναντίον ὑπερτέρων δυνάμεων, τελικῶς ὁμῶς ἀποφασίζει νὰ ἀπομακρυνθῆ καὶ κατορθώνει νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸν ἐχθρικὸν κλοιὸν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Ζυγόν. Οἱ Τούρκοι, γενόμενοι κύριοι τῆς μάχης, ἐλεηλάτησαν τὸ Μέτσοβον καὶ ἔκαυσαν περὶ τὰς 400 οἰκίας αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ τῶν κατοίκων ῥηθόνησαν κατὰ ἓνα τρόπον τὸ κίνημα ὑπῆρξαν θύματα θαναόσου συμπεριφορᾶς τῶν Τούρκων. Κατὰ τὴν μάχην τοῦ Μετσόβου σοβαρὰ ὑπῆρξαν αἱ ἀπίλειαί τῶν Τούρκων, ἀρκεταὶ δὲ καὶ τῶν Ἑλλήνων.

Τὴν ἐκστρατείαν τῶν Τούρκων τοῦ Ἄβδῆ κατὰ τοῦ Μετσόβου ἠκολούθησε ἐκ τοῦ πλησίον καὶ ὁ Λόγκβορθ, ὁ ὁποῖος ἔπειτα καὶ διὰ δευτέραν φοράν συνώδευσε τὸν ἴδιον τὸν Ἄβδῆ εἰς Μέτσοβον, ἀπ' οὗ ἐπέστρεψεν εἰς Ἰωάννινα τὴν 9ην Ἀπριλίου.

Ὁ Γρίβας ἀπὸ τὸν Ζυγόν, οὗ ἀπεσύρθη μετὰ τὴν μάχην, μετέβη ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὸ τμήμα του εἰς Πέντε Πηγιάδια οὗ καὶ οἱ Σουλιῶται. Τὰς ἡμέρας ἐκείνας ὁ Νότης Δ. Μπότσαρης κατέχει μετὰ ἀρκετὴν δύναμιν ἀνδρῶν τὸ Συρράκον καὶ τοὺς Καλαρρύτας, ὁ Γ. Βάγιας μετεστάθμευσεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πλάκας καὶ ὁ Γ. Ζαίμης εὐρίσκεται εἰς Τσαμουριά.

Σχετικῆ μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μετσόβου εἶναι καὶ ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ πού ἀπέστειλε ὁ ριφοκίνδυνος φαρμακοποιὸς Μπιτσάκης: «Ἐν Πέτα. Στρατόπεδον. 3 Ἀπριλίου 1854. Ἀδελφέ. Ἐνῶ εἴχομεν μάθει ὅτι ὁ γενναῖος Γρίβας ἦτο ἀποκλεισμένος εἰς Μέτσοβον ὑπὸ πλέον τῶν 2.000 στρατιωτῶν Τούρκων καὶ ὡς ἐκ τῆς εἰδήσεως ταύτης ὁ ἀξιὸς γόνος τοῦ ἀειμνήστου Καραϊσκάκη εἶχε ἀποστείλει πλέον τῶν 200 ὀπλοφόρων ἐπικεφαλῆς ἐχόντων τὸν Κουτσονίκαν πρὸς συνδρομὴν τοῦ Γρίβα σήμερον εὐτυχῶς ἐλάβομεν εὐαρέστους ἐκεῖθεν εἰδήσεις τὰς ἐξῆς: Ὁ Κόκκας μετὰ ἱκανοὺς ἀνδρας ἔσπευσε τάχιστα ἅμα μαθὼν τὰ κατὰ Γρίβαν πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ καὶ οὗτος ἐπέπεσεν αἰφνης ὀπισθεν τῶν Τούρκων οἵτινες εὐρεθέντες ἀπροόπτως μέσω δύο πυρῶν κατεστράφησαν ὡς ἐκ τούτου κακὴν κακῶς. Πλέον τῶν 100 Τούρκων ἐφρονεύθησαν εἰς τὴν σημαντικὴν ταύτην μάχην ἐν οἷς καὶ πολλοὶ σημαντικοὶ Βέηδες. Συνέλαβε δὲ ὁ Γρίβας καὶ δύο Βεόπουλα πρὸς ἀπολύτρωσιν τῶν ὁποίων οἱ Τούρκοι προσέφερον ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων ἀλλ' οὗτος δὲν τοὺς παραδίδει ἀπαιτῶν προηγουμένως νὰ τῷ σταλῶσι ἀνθρωποὶ του τινες συλληφθέντες κατὰ τὴν μάχην τοῦ Κουτσουλιῶ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Πρὸς τούτοις ζητεῖ καὶ τὸν προδότην Ἰσανάκαν. Εἰς τὰ Ἰωάννινα ὡς ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν Τούρκων μέγας θρήνος καὶ κοπετός. Ἡμεῖς ἐνταῦθα εὐρισχόμεθα εἰς ἀπραξίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἴσως ἐντὸς ὀλίγου σοὶ ἀναγγείλω καὶ ἐντεῦθεν εὐάρεστα. — Ὁ ἀδελφός σου Δημ. Μ. Μπιτσάκης». Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐδόθη εἰς ἀνταποκριτὴν ἐφημερίδος.

Ὁ Λόγκβορθ ὁμῶς δὲν ἠσυχάζει καὶ συνεχίζει τὸν ρόλον του. Ἐπιστρέφας εἰς Ἰωάννινα, ἀναλαμβάνει τὰς ἐπομένας ἡμέρας νέαν προσπάθειαν

διασπάσεως τῶν δυνάμεων τῶν Σουλιωτῶν τῆς Λάκκας, ποῦ κατεῖχον θέσεις πλησίον τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἀπετέλουν ἀπειλήν καὶ κίνδυνον διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀδδῆ. Ἀλλὰ περὶ ταύτης θὰ γράψωμεν κατωτέρω.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1854. — Καὶ ὁ Ἀπρίλιος εὕρισκει τὸ περὶ τὴν Ἄρταν ἐπαναστατικὸν στρατόπεδον, χωρὶς ἐπιθετικὸν πνεῦμα καὶ διάθεσιν μαχητικὴν. Καὶ τὸ πλέον δυσάρεστον ἦτο ὅτι εἶχον φθάσει μέχρι καὶ τῶν μικροτέρων τμημάτων καὶ συνεζητοῦντο μεταξύ τῶν στρατιωτῶν, οἱ ψίθυροι περὶ προδοσίας. Τώρα αἱ οἰκονομικαὶ ἐνισχύσεις ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ἔπαυσαν νὰ ἀποστέλλωνται, ἐνῶ αἱ ἐλλείψεις εἰς πολεμοφόδια καὶ εἶδη διατροφῆς ἐβαινον αὐξανόμενοι. Καὶ ἐπὶ πλέον ἡ Τουρκία, καίτοι διέκοψεν τὰς σχέσεις της μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐν τούτοις ἐξηκολούθει συνεχῶς νὰ πιέζη, διὰ τῶν συμμάχων της Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ὅπως ἐπέμδῃ ἐνεργῶς διὰ νὰ τερματισθῇ ἡ ἐξέγερσις εἰς τὸ ἐσωτερικὸν της. Πρὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς, πολλοὶ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἀγῶνος, οἵτινες ἀπὸ τοῦ Μαρτίου παρηκολούθουν τὰς κινήσεις αὐτὰς τῶν Μεγάλων Συμμάχων τῆς ἀντιπάλου των Τουρκίας, ὄχι μόνον ἀπώλεσαν τὴν πίστιν των ἐπὶ τὴν νίκην, ἀλλὰ ἀντελήφθησαν ὅτι καὶ ὁ ἀγὼν των ἦτο πλέον μάταιος, μέχρι σημείου ὥστε μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἤρχισαν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Ἀπριλίου νὰ ἀραιώσουν τὰς τάξεις τοῦ στρατοπέδου καὶ νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὸ ἐλεύθερον Βασίλειον. Καὶ ἐνῶ μεταξύ τῶν Ἑλλήνων ἐπεκράτει αὐτὴ ἡ δυσάρεστος κατάστασις, τὴν ἦν Ἀπριλίου, οἱ Τούρκοι τῆς Ἄρτης, ἐπεχείρησαν μὲ δύναμιν 1.000 ἕως 1.500 ἀνδρῶν, νέαν ἐξόρμησιν πρὸς τὴν μεθόριον τοῦ Ἀγγίνου καὶ, ἀφοῦ κατὰ τὴν διάβασιν των ἐλεηλάτησαν καὶ ἔκαυσαν τρία χριστιανικὰ χωρία τῆς πεδιάδος, ἐπέστρεψαν εἰς Ἄρταν χωρὶς νὰ ἐνοχληθῶσι. Ὁ Στρατοπεδάρχης τοῦ Πέτα Κίτσος Ἰζαβέλλας, αἰσθανόμενος ἰσως ἀδυναμίαν, διέταξε τὰ τμήματά του νὰ μὴν ἐνοχλήσωσι τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν διάβασιν των. Τὸ Στρατόπεδον τοῦ Πέτα ἀπετελεῖτο κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας, ἀρχὰς Ἀπριλίου, ἀπὸ τὰ κάτωθι τμήματα: τοῦ Ζάχου Μήλιου δυνάμειος 300 ἀνδρῶν, τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη 150 ἀνδρῶν, τοῦ Ἀθαν. Πετμεζᾶ 150, τοῦ Ἀντ. Καλαμογδάρτη 100, τοῦ Κ. Πλαπούτα 150, τοῦ Νικ. Ἰζαβέλλα 300, τοῦ Ἱππικοῦ τοῦ Ράλλη ὀλίγων Ἑπτανησίων ὑπὸ τὸν Δ. Εὐμορφόπουλον καὶ Γ. Μεταξάν, τοῦ Πράτσικα ἐξ 10, τῶν ὀλίγων τοῦ Τησσαμενοῦ ὡς καὶ ἄλλων 50 ἀνδρῶν ἀνεξαρτήτων μὴ ἀνγκρόντων εἰς οὐδὲν σῶμα καὶ τέλος ἐκ τοῦ ἄλλοτε ἰσχυροῦ τμήματος Καραϊσκάκη, ἀριθμοῦντος ἐκείνας τὰς ἡμέρας 60 ἀνδρας. Ὁ Δημ. Γρίβας ἐξ ἄλλου εἶχε ἀποχωρήσει τοῦ ἀγῶνος. Ὁ Θεμελής μὲ τὰ 4 πυροβόλα καὶ οἱ Δημ. Ι. Βαρνακιώτης, Ἡλίας Πανᾶς καὶ Ἰ. Τυπάλδος μὲ 250 Ἑπτανησίους κατεῖχον τὸ Κομπότι. Ἄλλας θέσεις περίξ τῆς πόλεως κατεῖχον μὲ τὰ τμήματά των οἱ πρωτοπόροι τῆς Ἐπαναστάσεως, Γ. Κατσικογιάννης, Καραγιάννης Κοτσιλάς, Δημ. Σκαλτσογιάννης, Τσαρακλής, Τσιγαρίδας, Κοντονίκας, οἱ ἀδελφοὶ Κώστας καὶ Γκόλιας Ἀγγέλης, Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας Κοσσυδάκης, Α. Βήτος καὶ

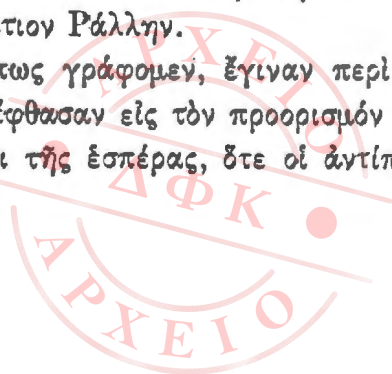

ἄλλοι. Ὅλων αὐτῶν ἠγεῖτο ὁ Κίτσος Τζαβέλλας, εἰς τὸν ὁποῖον ὅπως γράφομεν, εἶχε ἀνατεθῆ ἀπὸ μηνὸς ἢ ἀρχηγία τοῦ στρατοπέδου Πέτα.

Παρ' ἄλλην αὐτὴν τὴν ἀριθμητικὴν του, εἰς ἄνδρας ἰδύναμιν τὸ στρατόπεδον, ὡς προαναφέρωμεν διήρχετο δεινὴν κρίσιν, ἢ ὁποῖα παρέλυε πᾶσαν δραστηριότητα τῶν τμημάτων του. Ἐξ ἀντιθέτου ἡ Φρουρὰ τῆς Ἄρτης συνεχῶς ἐνισχύετο διὰ νέων δυνάμεων, ἀφοῦ καὶ τὴν 11 Ἀπριλίου εἰσῆλθον, μέσω Σαλαῶρας, εἰς τὸ φρούριον τῆς πόλεως 1000 τοῦρκοι χωρὶς κατὰ τὴν πορείαν των νὰ ἐμποδισθῶσι.

Τὴν 12ην Ἀπριλίου ἄνδρες Πελοποννησιακοῦ τμήματος, βαρυνθέντες ἀφ' ἑνὸς νὰ παραμένωσι θεαταὶ τῶν προσερχομένων συνεχῶς ἐνισχύσεων εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἀφ' ἑτέρου δὲ θέλοντες νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῆς τελματώδους καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποῖαν περιῆλθεν ὁ ἀγὼν των, κατῆλθον ἐκ τῶν θέσεών των καὶ πλησιάσαντες τὰ κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως πρῶτα φυλάκια τῶν Τούρκων ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν. Οἱ Τούρκοι ἀνταπήντησαν ἀμέσως εἰς τὴν πρόκλησιν καὶ εἰ ἀκροβολισμοὶ ἐλάμβανον ἔκτασιν. Καὶ ἐνῶ ἐν τῷ μεταξύ, οἱ ἐπιτιθέμενοι Ἑλληγες ἐνισχύθησαν καὶ ἀπὸ ἄλλους συμπατριώτας των προστρέξαντας εἰς βοήθειάν των, τεραστία δύναμις τῶν Τούρκων, ὑπερβαίνουσα τὰς δύο χιλιάδας ἄνδρας, ἐξῆλθεν τοῦ φρουρίου καὶ ἡ μάχη ἐγενικεύθη. Οἱ Πελοποννήσιοι, εὐρεθέντες οὕτω πρὸ ὑπερτέρων δυνάμεων, τὰς ὁποίας δὲν εἶχον προβλέψει, ἐζήτησαν δι' ἀπεσταλμένων ἀπὸ τὸν Στρατοπεδάρχην Τζαβέλλαν, ἐνισχύσεις καὶ πολεμοφόδια. Ἡ ἀποστολὴ τῶν Πελοποννησίων εὗρεν αὐτὸν εἰς τὸ Στραταρχεῖον τρώγοντα μὲ τὸν Ε. Ράλλην καὶ ἄλλους εἰς τὰς ἐκκλήσεις της δὲ περὶ ἀποστολῆς ἐνισχύσεων οὗτος, ἔμεινε ἀδιάφορος μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἡ πρόκλησις τῶν Τούρκων εἰς μάχην ἔγινε χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν του, ἀλλὰ διετάξε αὐτὴν ὅπως εἰδοποιήσῃ τὰ τμήματα καὶ ὑποχωρήσῃ κανονικῶς, αὐτὸς δὲ ἐξηκολούθησε τρώγων. Οἱ Πελοποννήσιοι πρὸ τῆς τουρκικῆς πίεσεως, μείναντες μόνοι, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ οἱ Τούρκοι, ἀκολουθοῦντες αὐτοὺς κατὰ πόδας, ἔφθασαν μέχρι τῶν πέριξ τοῦ Πέτα ὄχυρῶν. Ἦτο μεσημβρία, ὅτε καὶ δευτέρα ἀποστολὴ τῶν Πελοποννησίων μετέβη εἰς τὸ Στραταρχεῖον καὶ ἔκαμε ἐκκλήσιν πρὸς τὸν Τζαβέλλαν, ὅπως ἀποστείλῃ τὸ Ἴππικὸν καὶ τοὺς βοηθήσῃ. Τότε οὗτος ἀντιληφθεὶς τὴν ἔκτασιν τὴν ὁποῖαν ἐλάμβανεν ἡ μάχη, ἐχορήγησε εἰς τοὺς Πελοποννησίους ἐνίσχυσιν εἰς ἄνδρας ὁπότε οὗτοι, κατάρθωσαν νὰ ἀνακαταλάβουν καὶ κρατήσουν ὄχυρά τινα ἀλλὰ καὶ νὰ ἀπωθήσουν τοὺς πλησιάσαντας Τούρκους. Ταυτοχρόνως τμήματα Ρουμελιωτῶν κατῆλθον εἰς τὴν Μορὴν Θεοτοκίου καὶ τὸ Ἴππικὸν διετάχθη νὰ κατέλθῃ κάτωθεν τοῦ Πέτα εἰς τὴν πεδιάδα καὶ εἰς θέσιν, τὴν ὁποῖαν ἐκ τοῦ παραθύρου ὁ Τζαβέλλας ὑπέδειξεν εἰς τὸν διοικητὴν του Εὐστράτιον Ράλλην.

Αἱ κινήσεις αὐταὶ τῶν ἐνισχύσεων, ὅπως γράφομεν, ἔγιναν περὶ τὴν μεσημβριαν καὶ, μόλις τὰ κινήθηκα τμήματα ἔφθασαν εἰς τὸν προορισμὸν των, συνήφθη πεισματώδης μάχη, διαρκέσασα μέχρι τῆς ἑσπέρας, ὅτε οἱ ἀντίπαλοι

ὠπισθοχώρησαν εἰς τὰς ἀρχικάς των θέσεις λόγω τῆς ἐπελθούσης νυκτός. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐφονεύθησαν ὁ Σπύρος Νικ. Τζαβέλλας υἱὸς τοῦ Στρατηγοῦ, κτυπηθεὶς εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ ὁ φοιτητῆς τῆς Νομικῆς Ξενοφῶν Ζωγράφος ὁ ὁποῖος τραυματισθεὶς σοβαρῶς εἰς τὸν πόδα καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀπομακρυνθῆ, συνελήφθη ὅταν κατέφθασαν οἱ Τούρκοι καὶ ἀπεκεφαλίσθη (1). Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν ἐτραυματίσθησαν καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἄνδρες ἐκ τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν.

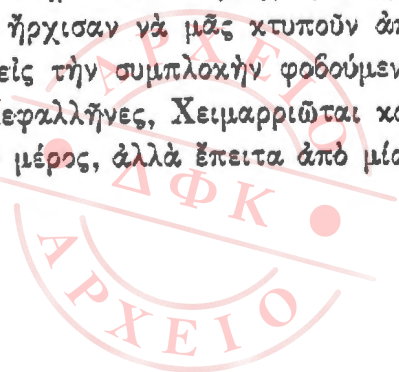
Ἐκ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 30, δημοσιογραφικαὶ δὲ μὴ πληροφοραὶ φέρουν ἐκ τῶν Τούρκων καὶ 85 τραυματίας. Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν διεκρίθη τὸ Ἴππικὸν τοῦ Ε. Ράλλη αὐτοῦ σωθέντος ὡς ἐκ θαύματος. Αἱ ἀπώλειαι τοῦ Ἴππικοῦ ἦσαν οἱ Τζαβέλλας καὶ Ζωγράφος, δύο τραυματῆται καὶ τρεῖς ἵπποι αὐτοῦ, οἵτινες ἐφονεύθησαν. Οὕτω ἔληξεν ἡ πρώτη ἡμέρα. Ἐφάνη δὲ κατ' αὐτὴν ὅτι οἱ Τούρκοι διέθετον συντριπτικὴν δύναμιν πυρός, ἐνῶ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἐπεκράτει μεγάλη ἀταξία. Πρὸ αὐτῆς τῆς καταστάσεως ὁ Κίτσος Τζαβέλλας φέρεται, τὸ ἴδιον ἑράδῳ τῆς 12ης Ἀπριλίου ὡς ἐγκαταλείψας τὸν ἀγῶνα, καί, παραλαβὼν τὸ τμήμα του ἀνεχώρησε εἰς Φλωριάδα. Τῆς ἀνωτέρω μάχης ἐπρόκειτο νὰ ὑπάρχῃ καὶ θλιθερὴ συνέχεια. Τὴν πρωτὰν τῆς ὑπομένης ἡμέρας 13ης Ἀπριλίου, ἡμέραν τρίτην, ἐξῆλθεν τῆς Ἄρτης δύναμις Τούρκων 6.000 ἀνδρῶν, ἐν πανστρατιᾷ ἡ ὁποία, μόλις ἐπλησίασε τὰς θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν, ἐνήργησε γενικὴν κατ' αὐτῶν ἐπίθεσιν βοηθουμένων ὑπὸ τριῶν πυροβόλων, τὰ ὁποῖα μὲ χειριστὰς Ἄγγλους καὶ Γάλλους πυροβολητὰς ἤρχισαν νὰ ἐβάλουν ταυτοχρόνως κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

1. Ἐφημ. «Αἰὼν», 24.4.1854. ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ :

Ἐνεκα συμβεβηκότων ἀπεικαταίων δεχθέντων δυστυχῶς τὴν ἐν μέσῳ Ἄρτης καὶ Πέτα μάχην τῆς 12ης Ἀπριλίου ἰδὲν ἐλάβομεν τὸν καιρὸν ἡμεῖς οἱ ἐν Πέτα σύντροφοι νὰ προσφέρωμεν τὸ ἀδελφικὸν χροῖος εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ θύματος τῆς μάχης ἐκείνης Ξενοφῶντος Ζωγράφου. Νέος, εἰκοσαοικταετής, γόνος ἀγαθῆς τῆς Πελοποννήσου, τελειοδιδάκτος φοιτητῆς Νομικῆς τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Σχολῆς, δικαστικὸς ἐν Ἀθήναις ὑπάλληλος, ἀνεφλέγης Ξενοφῶν, εἰς τοῦ πρώτου ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τουρκικίου τὴν βροντὴν καὶ διακρίψας τὰς σπουδὰς σου, καταλιπὼν τὴν θέσιν σου, ἀπ' ἀρχῆς ἐρροφίθης ἐν τῷ μέσῳ τῶν μαχομένων ἀδελφῶν σου. Ἐροφίθης μετ' ἐνθουσιασμοῦ εὐγενοῦς τῆς σφοδρότητος τοῦ ὁποίου μάρτυρες αὐτόματα ἐσμεν ἡμεῖς καὶ ἔγινες τὴν 12ην Ἀπριλίου θῆμα τῆς ὁρμῆς σου. Θῆμα δὲ εὐχαρι, διότι πετῶν πρὸς ἀπάντησιν τῶν σκιῶν τῶν πατέρων καὶ ἀδελφῶν σου, νίκης ἄγγελος ἐπέτας, ἐκλαύσαμεν θλιθερῶς, ἀδελφέ, τὸν ἀποχωρισμὸν σου, θερμὸν ἐχύσαμεν δάκρυ ἐπὶ τοῦ ἀμόρφου πτώματός σου. Ἀλλὰ παρελθουσῶν τῶν πρώτων ἐντυπώσεων, ἐφθονήσαμεν τὴν δόξαν σου. Ἐξελεώσαμεν διαρκῶς τὸν ἐντιμὸν θάνατον ἐν τῇ δικαίᾳ ἀναπαύσει, τῆς ψυχῆς σου νὰ μεσπεύσῃ παρὰ τῷ Ἐψίλω πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ὅπλων τῶν ἀδελφῶν σου πρὸς εὐόδωσιν τῶν ἱερῶν καὶ πολυμύχθων ἀγώνων των διότι αὐτῶν ἡ εὐκαταία ἐπιτυχία γνωρίζομεν, εἶναι ἀρκούσα τοῦ ἐκχυθέντος αἱματός σου, ἀμοιβή ἱκανὴ παραμυθία εἰς τοὺς τάλαινας συγγενεῖς σου, εἰς ἡμᾶς τοὺς κλαίοντας τὸν θάνατόν σου φίλους καὶ συναγωνιστὰς σου. Γαῖαν ἔχοις ἐλαφρὰν Ξενοφῶν. Οἱ ἐν Πέτα σύντροφοί σου».

Τὴν δὴν ἐπιχειρήσιν τῶν Τούρκων ἐπόπτευε ἀπὸ πρώτας ἐξ Ἄρτης ὁ ἐν Πρεβέζῃ Ἄγγλος Πρέξενος Σίντεϋ Σῶνδερ. Ἡ δύναμις τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πέτα κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀνήρχετο εἰς 600 μόνον ἄνδρας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προηγηθείσης νυκτὸς καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα καὶ ἄλλα τμήματα ἀπηγγιστρώθησαν καὶ ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸ Πέτα πρὸς τὴν περιοχὴν Βάλτου. Ἐμεινον ἐκεῖ εἰς τὰς θέσεις των, ὁ Θεόδ. Κολοκοτρώνης μὲ τὸ σῶμα του, ὁ Ζάχος Μήλιος μὲ ὀλίγους Χειμαρριώτας, οἱ Πελοποννήσιοι ὑπὸ τὸν Καλαμογδάρτην, ὁ Πράτσικας, ὁ Πατραῖος, ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Ναθ. Δομενεγίνης μὲ τοὺς Ζακυνθίους καὶ Κεφαλλήνας, ὅστις ἐκράτει τὸ ἀριστερὸν τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς. Μὲ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων ὁ Κολοκοτρώνης, πιεσθεὶς πολὺ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἀπεχώρησε σύντομα μὲ τὸ σῶμα του καὶ ἐπὶ τῶν ὄχυρῶν των ἔμεινον τελευταῖοι οἱ Καραϊσκάκης, Ζάχος Μήλιος, οἱ Ζακύνθιοι καὶ Κεφαλλῆνες καὶ ἓνα ἄλλο τμήμα Πελοποννησίων. Ἡ μάχη διήρκεσε μόνον ἡμίσειαν ὥραν, ἀφ' ὅτου ἤρχισε ἡ ἐπιθεσις. Ἡ βροχὴ ποὺ ἤρχισε νὰ πίπτῃ ἀπὸ τῆς ἐναρξέως τῆς ἐπιθέσεως ἐδυσχέραινε τὴν χρῆσιν τῶν ὄπλων τῶν ἐπαναστατῶν, τὰ ὅποια διὰ νὰ ἐκπυρσοκροτήσουν ἴθελον φωτιάν, ἐνῶ τῶν Τούρκων μόνον σπίρτα. Τέλος οἱ ἐπαναστάται, φοβούμενοι κύκλωσιν καὶ ὀλικὴν ἐξόντωσιν των, ἐγκατέλειψαν τὴν μάχην καὶ ἀπεσύρθησαν, ὁ δὲ Καραϊσκάκης κατὰ τὴν ἀποχώρησιν του ἐτραυματίσθη ἐλαφρῶς εἰς τὸν πόδα. Αὐτὸ ἦτο τὸ τέλος τοῦ Στρατοπέδου τοῦ Πέτα καὶ μὰζι καὶ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἄρτης. Κατὰ τὴν μάχην τῆς 13ης Ἀπριλίου διεκρίθη ὁ Ἀντώνιος Καλαμογδάρτης μὲ τὸ σῶμα τῶν Πελοποννησίων, ὅστις τελικῶς συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ μετεφέρθη εἰς Πρέβεζαν, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Πατραῖος. Διεκρίθη ἐπίσης ὁ Ζακυνθινὸς Δομενεγίνης, ὅστις, συνεχῶς ἀποκρούων τὰς ἐπιθέσεις, συνελήφθη εἰς μίαν στιγμὴν αἰχμάλωτος καὶ ἐξετελέσθη. κατὰ μίαν πληροφορίαν, ἐπὶ τόπου, κατ' ἄλλην δὲ, ἀφοῦ μετεφέρθη εἰς Ἄρταν. Ὅσοι τῶν ἐπαναστατῶν κατώρθωσαν νὰ σωθοῦν κατέφυγον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, πλὴν τοῦ Καραϊσκάκη, καταφυγόντος εἰς τὸ χωρίον Ἄνω Πέτρα. Ὁ Ζάχος Μήλιος καὶ Πράτσικας μὲ τὰ τμήματά των κατέφυγον εἰς τὴν Φλωριᾶδα τοῦ Βάλτου, ὅπου καὶ ὁ Κίτσος Τζαβέλλας εἶχε προηγουμένως ἀποσυρθῆ. Ἐκεῖ οἱ ἄνδρες των νύστεις καὶ ρακένδυτοι ἠναγκάζοντο νὰ τρώγουν χόρτα διὰ νὰ κορέσουν τὴν πείναν των. Οἱ Νέγρης, Τησσαμενός, Κολοκοτρώνης καὶ Πετμεζᾶς κατέφυγον εἰς Καρδάσχαρά. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν 14ην Ἀπριλίου οἱ Ἀρχηγοὶ καὶ Ὀπλαρχηγοὶ διετάχθησαν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως νὰ διαλύσουν τὰ τμήματά των. Ὁ λαδὼν μέρος εἰς τὴν μάχην Δημ. Μπατέλης γράφει, ὅρα ἐν Π. Χιώτῃ, Τόμ. Β', σελ. 804: «Οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νὰ μᾶς κτυποῦν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη. Πολλὰ σώματα δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν συμπλοκὴν φοβούμενα διότι ἔβλεπον τὸν κίνδυνον. Οἱ Ζακύνθιοι καὶ Κεφαλλῆνες, Χειμαρριῶται καὶ διάφορα ἀσπάσματα τῶν Πελοποννησίων ἔλαβον μέρος, ἀλλὰ ἔπειτα ἀπὸ μίαν

ραγδασιότατην βροχήν δὲν ἐπιαναν φωτιά τὰ ὄπλα τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων ἦσαν παλαιᾶς κατασκευῆς. Ἐν σῶμα τῶν Πελοποννησίων πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς Φανερωμένης ἤνοιξεν τὴν μάχην. Οἱ Τούρκοι τοὺς ἐκυνήγησαν μὲ πείσμα. Τοῦτο βλέποντα τὰ λοιπὰ σώματα ὅτι, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνθέξουν διότι οἱ Τούρκοι διέθετον ὄπλα τελευταίας κατασκευῆς τακτικῶς ὑπεχώρησαν. Εἰς τὸ ἀριστερὸν ὁ Ναθαναὴλ (Δομενεγίνης) τὸν θάνατόν του οὐδεὶς εἶδεν παρά μόνον ὁ Γουλιέλμος Μινῶτος ὅστις καθ' ὁδὸν μοῦ εἶπεν· «φίλτατε Πατέλη, ἐχάσαμεν τὸν φίλον μας Ναδάλε...». Ὁ Σπυρ. Καρμισκάκης φθάσας ἐγκαίρως διότι ἐχάσαμεν τὸν δρόμον μᾶς ἔσωσε καὶ μᾶς ἔδειξε τὸν δρόμον καὶ ἐφθάσαμεν εἰς Φλωριάδα ὅπου διενυκτερεύσαμεν. Τὴν ἐπομένην ἀνεχωρήσαμεν διὰ Καρβασαρά...». Οἱ Τούρκοι γενόμενοι κύριοι τῆς μάχης εἰσῆλθον εἰς τὸ Πέτα ἐκ δύο σημείων καὶ προσέβησαν ἐκδικητικῶς εἰς λεηλασίας καὶ εἰς πυρπόλησιν τοῦ χωρίου (1). Ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ἀμύνης καὶ ἡ ἥττα τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τῆς θλιβερᾶς καταστάσεως εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει κατὰ τὸν τελευταῖον καιρὸν τὸ στρατόπεδον. Ἡ βροχή, τῆς ἡμέρας ἐκείνης προσέθεσε ἕναν ἀκόμη λόγον τῆς διαλύσεώς του. Οἱ Τούρκοι μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Πέτα ἐπροχώρησαν πρὸς τὸ Κομπότι, καθ' ὁδὸν δέ, διελθόντες ἀπὸ τὸ χωρίον Νεοχωράκι, ἐπυρπόλησαν καὶ αὐτό. Τὴν 15ην Ἀπριλίου φθάσαντες εἰς Κομπότι συνῆψαν μάχην μετὰ 50 ἕως 60 ἀνδρῶν, πού ἦσαν ἀκόμη ἐκεῖ ὑπὸ τοὺς Δημ. Βαρνακιώτην καὶ Θεμελήν. Μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν πού εὔρον ἐκεῖ, ἀπὸ τὸ ἀνωτέρω τμήμα, ἐκυρίευσαν τὸ χωρίον τὸ ὁποῖον ἀμέσως παρέδωσαν εἰς τὰς φλόγας ὅπως καὶ ἄλλα τινα χωρία τῆς πεδιάδος, τὰ ὅποια καίτοι εἶχον προσχωρήσει εἰς τὴν ἐπανάστασιν, εἶχον ἀποφύγει τὴν πυρπόλησιν κατὰ τὰς ἐξορμήσεις τῶν Τούρκων. Εἰς τὸ χωρίον Ἄνω Πέτρα, ὅπου κατέφυγε, μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Στρατοπέδου, ὁ Καραϊσκάκης, ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ περὶ τοὺς τετρακοσίους ἀνδρας ἀπὸ τοὺς διασκορπισθέντας τῶν διαφόρων τμημάτων, ἐκάλεσε τοὺς ἀρχηγοὺς ἄλλων τμημάτων, τὰ ὅποια εὑρίσκοντο πλησίον εἰς γειτονικά χωρία, ἴδίως τοῦ Βάλτου, νὰ συγκεντρωθῶσι ἐκ νέου καὶ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς ἐκ 300 ἀνδρῶν ἐγκατασταθείσης εἰς Πέτα Τουρκικῆς Φρουρᾶς. Ἡ πρότασις του ὅμως αὐτὴ δὲν εὔρεν ἀπήχησιν τινα. Καὶ ὑπ' ἄλλων ὁμαδάρχων ἀνελήφθη προσπάθεια ἐπαγασυστάσεως τοῦ Στρατοπέδου καὶ συγκεντρώσεως πάλιν τοῦ στρατοῦ χωρὶς ὅμως ἐπιτυχίαν καθόσον οἱ στρατιῶται ἀποδίδοντες εὐθύνην ἀδρανεῖας

1. Καὶ γράφει ὁ Ἄλ. Σοῦτσος, «Ἄπαντα» σελ. 473:

«Ἐκλείσει οἰκτρῶς τὸ δράμα ἢ κατὰ τὴν Πέτα μάχην.

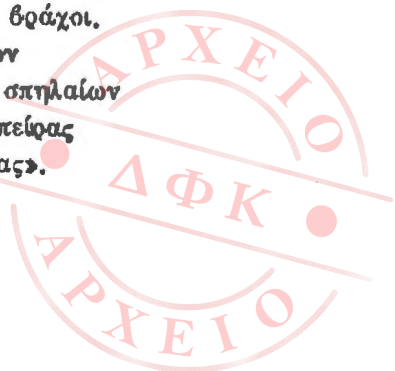
Πᾶσα πέτρα, στάζει αἷμα καὶ στενάζουσι οἱ βράχοι.

Μεταξὺ πεσόντων τόσων περιφέρομαι γενναίων

καὶ πλανῶ τὸ δῆμα μόνος εἰς τὰ πέριξ τῶν σπηλαίων

ὅπου ἔφερον οἱ Τούρκοι μετὰ φονικῆς τῶν στείρας

τὸν καλὸν Δομενεγίνην ἀλωσάβετον τὰς χεῖρας».

καὶ ἀνικανότητος εἰς τὴν ἡγεσίαν των, δὲν ἐφάνησαν εἰς τοῦτο πρόθυμοι. Ὁ ἐν Ἰωαννίνοις ὑποπρόξενος τῆς Αὐστρίας εἰς ἔκθεσίν του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας ἐπιρρίπτει εὐθύνην εἰς τὸν Τζαβέλλαν διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Στρατοπέδου τοῦ Πέτα. Ἀντιγράφομεν τὸ μεγαλύτερον, ἀλλὰ σχετικόν, μέρος τῆς ἐκθέσεώς του:

«Αὐστριακὸν Ὑποπροξενεῖον ἐν Ἰωαννίνοις

Ἄριθ. 411

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 14 Μαΐου 1854

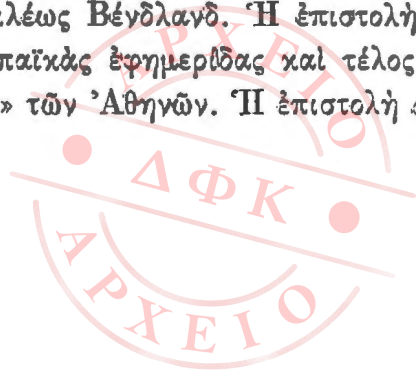
Πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν — Βιέννην.

..... Ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ οἱ ἐπὶ μέρος ὀπλαρχηγοὶ ἐπαναστάται παρὰ τὸ Πέτα ἦσαν δυσαρεστημένοι μετὰ τὸν Τζαβέλλαν διότι δὲν ἤθελε νὰ λάβῃ ὀριστικὴν ἀπόφασιν ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Ἄρτης προφασίζόμενος ὅτι στερεῖται διαταγῶν. Τελευταίως ἡ δυσπιστία πρὸς τὸν Τζαβέλλαν παρὰ τὴν θέσιν Πέτα ηὔξησε διότι παρετήρησαν ὅτι οὗτος ἐπωφελοῦμενος διαφόρων εὐκαιριῶν συνεδιαλέγετο μετὰ τὸν Ἄγγλον Πρόξενον κ. Λόγκθορθ.

Αἱ τελευταῖαι ἰδίως κατὰ τῆς Ἄρτης ἀναληφθεῖσαι ἐπιθέσεις καίτοι οἱ ἐπαναστάται πάντοτε εἶχον τὴν ὑπεροχὴν, παρέμεινον ἄνευ ἀποτελέσματος διότι μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρος ὀπλαρχηγῶν, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι προσδίδονται ἀπὸ τὸν Τζαβέλλαν, ἀλίγη συμφωνία καὶ συγγνώμης ἐπεκράτει. Ἐπειδὴ ὁ Τζαβέλλας καθ' ἃ τυλάχιστον ἐνταῦθα διαδίδεται, δωροδοκεῖται ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους, ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ, καίτοι δὲν συμβιβάσκειται πῶς ὁ Τζαβέλλας, ὅτε ὁ Φουάτ Ἐφέντης τὴν 23ην παρελθόντος μηνὸς μετέβη ἐκ Πρεβέζης εἰς Ἄρταν, ἐγκατέλειψε τὴν ἐπομένῃ τὸ Πέτα μετὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Στρατοῦ του παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὸ Πυροβολικὸν καὶ σπουδαίαν ποσότητα πολεμοφοδίων καὶ τοῦ ὅτι ἡ Τουρκικὴ Φρουρὰ τῆς Ἄρτης ἦτις κάλλιστα ἐπληροφορεῖτο περὶ τῶν ἐν Πέτα συμβαινόντων μετὰ τὴν συντελεσθεῖσαν ἀναχώρησιν τοῦ Τζαβέλλα ἐπροχώρησεν τὴν 25 παρελθόντος μηνὸς πρὸς τὸ Πέτα διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν αὐτὴν ὅπου μόνον 600 ἐπαναστάται κατηρλύζοντο καὶ μετὰ ἐν κτύπημα νὰ ἐξουδετερώσῃ ἄνευ ἀπωλειῶν τοὺς ἐπαναστάτας... — Φερδινάνδος Χάουζς.

Πράγματι ὁ Φουάτ Πασᾶς εὐρίσκετο εἰς Ἄρταν τὴν 11ην (23ην) Ἀπριλίου ὡς ἀναφέρει ἡ ἔκθεσις Χάουζς, ἄγνωστον δὲ εἶναι ἂν συνηντήθη μετὰ τὸν Τζαβέλλαν. Ἀπὸ τὴν Φλωριάδα, ὅπου ἔφθασε τὴν 13ην Ἀπριλίου ὁ Κίτσος Τζαβέλλας, δηλώσας ὅτι ἀποχωρεῖ πλέον ὀριστικῶς τοῦ ἀγῶνος, ἀνεχώρησε διὰ τὴν Μονὴν Ρέθα ὅπου παρέμεινε ἐπ' ἄρκετον χρόνον.

Ἀργότερον ἐδημοσιεύετο εἰς Ἀγγλικὴν Ἐφημερίδα ἐπιστολὴ τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα ἀπὸ 13ης Ἀπριλίου ἐκθέτοντος τὴν κατάστασιν τοῦ Στρατοπέδου Πέτα, πρὸς τὸν Ὑπασπιστὴν τοῦ Βασιλέως Βένδλανδ. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐδημοσιεύθη ἐν συνεχείᾳ εἰς ἄλλας Εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας καὶ τέλος τὴν 5ην Ἰουνίου εἰς τὴν ἐφημερίδα «Πανελληνιον» τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἔχει ὡς ἀκολούθως:

«Πρὸς τὸν κ. Βένδλανδ

Πέτα, 13 Ἀπριλίου 1854

Κύριε Βένδλανδ, ἡ δύναμις ἐνταῦθα δὲν εἶναι: τόσοσ πολυάριθμος ὅσον ἴσως ὑποθέτετε. Ὁ πραγματικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐνόπλων δὲν ὑπερβαίνει καθὼς καὶ προλαβόντως τὸ ἀνήγγειλα τοὺς 1.800 ἄνδρας καὶ ὁ ἀριθμὸς οὗτος συγκείμενος κατὰ μέγα μέρος ἐξ ἐθελοντῶν καὶ ἀνθρώπων ἀπειρῶν περὶ τὰ πολεμικὰ μεταβάλλεται μὲν κατὰ τὰς περιστάσεις, δὲν φθάνει δὲ ποτε εἰς μεγάλην αὐξήσιν. Παρεκτὸς τούτου ἡ ἐκ τοιούτων ἑτερογενῶν στοιχείων συγκειμένη δύναμις ἔχει μεγάλας ἀνάγκας καὶ ὑπόκειται εἰς ἀδιακόπους στερήσεις τόσοσ ὥστε πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἔμεινε τρεῖς ὀλοκλήρους ἡμέρας χωρὶς τροφήν διατηροῦμένη μὲ λάχανα. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀκριβοῦς ἀλήθεια καὶ διὰ τοῦτο μέρος τοῦ στρατοῦ μας ἀρχίζει νὰ σκορπίσῃται. Μετὰ μεγάλης δυσκολίας κατωρθώσαμεν πρὸ πέντε ἡμερῶν νὰ οἰκονομήσωμεν ὀλίγον ἀραβόσιτον κατωτέρας ποιότητος ὅστις ἡμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν διατήρησιν ἡμῶν ὅσοι ἀπ' ἀρχῆς εἴμεθα ἐνταῦθα μέχρι τῆς σήμερον καὶ ἴσως μέχρι τῆς αὔριον. Γενικὴ καταστροφή μᾶς περιστοιχίζει καὶ δὲν ἡμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν τίποτε. Τοιαύτη δὲ δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐνταῦθα κατάστασις ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἄλλων μερῶν ὅπου ἡ ἐπανάστασις διεδόθη. Ἰδίως ἄλευρα δὲν ἡμποροῦμεν νὰ εὑρωμεν εἰς κανὲν μέρος κατὰ τὰς ἐπιστολάς τὰς ὁποίας ἐλάδομεν. Ἡ κατάστασις τοῦ ἐνταῦθα στρατοῦ εἶναι εἰς ἄκρον ἐλσεινῆ καὶ οἰκτρά, ἰδίως δὲ ἡ τοῦ Σώματος τῶν Ἑπτανησίων διεσπαρμένου ὄντος τῆδε κακεῖσε ἕνεκα ἐσωτερικῶν διχονοιῶν καὶ διοικουμένου ὑπὸ δεκατέσσαρων ἀρχηγῶν μὲ ὄσας κατέβαλον προσπάθειας εἰς τὸ νὰ φέρω τὴν ἔνωσιν, οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐλσεινῆ εἶναι ἡ κατάστασις διαφόρων μικρῶν σωμάτων ἐθελοντῶν οἵτινες ἀφήνοντες τὰς πατρίδας των ἦλθαν μὲ ὅ,τι εἰς τὴν στιγμὴν ἠδυνήθησαν νὰ προμηθευθῶσι. Ὅλοι ἔχουν ἀνάγκην μεγίστης χρηματικῆς συνδρομῆς καὶ ἐγὼ εὐρίσκομαι ἀναποφεύκτως διασμένος νὰ προβλέψω τὰ πλέον κατεπείγοντα δι' αὐτοὺς ὀλην τὴν δυνατὴν οἰκονομίαν.

... Πανταχόθεν μᾶς ζητοῦν δυνατὰς ἐπικουρίας ἀλλὰ καὶ πόθεν αἱ ἐπικουρίαι; Ἐξ ἑνὸς μέρους οἱ Πρῶξενοὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας περιφερόμενοι αὐτοπροσώπως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ζητοῦν καὶ λαμβάνουν συνεντεύξεις μετὰ τῶν κατοίκων, ὑπόσχονται (;) διὰ τέσσαρα ἔτη ἀτέλειαν φόρων, ἀμνηστίαν γενικὴν καὶ ἀποζημιώσεις παντὸς εἴδους, ἂν ὑποταχθῶσι. Ἐξ ἄλλου τοὺς ἀπειλοῦν καταστροφήν καὶ τοὺς λέγουσιν ὅτι ἐκτὸς τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ ἔχουν ἀκόμη νὰ πολεμήσωσιν μὲ τὰς δύο μεγάλας δυνάμεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ταῦτα ἐλαττώνουν μεγάλως τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν κατοίκων καὶ πολλοὶ ἐτοιμάζονται νὰ ἀκολουθήσωσιν τὸ παράδειγμα ἐκείνων οἵτινες ἐθιάσθησαν ὑπὸ τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης νὰ παραδοθῶσι...». (Συνεχίζων ὁ Κρίστος Τζαβέλλας, ζητεῖ οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν 100.000 λιρῶν στερλινῶν, καὶ λέγει: «Οἱ Τούρκοι τῆς Ἀρτης συμποσοῦνται εἰς 5.000 τακτικούς καὶ ἀτάκτους καὶ σκοπεῦσιν νὰ ἐπιπέ-

σωσι καθ' ἡμῶν ὅταν τὸ νομίωσι καταλληλότερον. Ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν ἔχω εἰς Πέτα συμποσούται εἰς 800 ἄνδρας διαφόρων σωμάτων. Δεχθῆτε κ.λ.π. Ὑπογραφή ΚΙΤΣΟΣ ΤΣΑΒΕΛΛΑΣ».

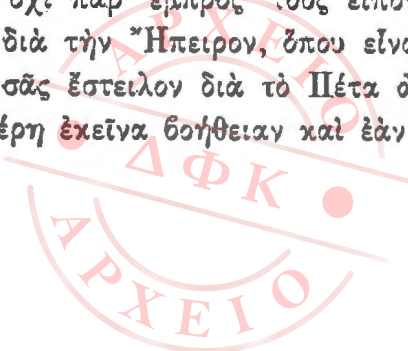
Ἐπεστηρίχθη ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ εὑρέθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Πέτα, εἰς τὸ Στρατηγεῖον τοῦ Τζαβέλλα καὶ παρεδόθη ὑπ' αὐτῶν εἰς τὸν Ἄγγλον Πρόξενον Πρεδέξης Σῶνδερ, ἐνῶ ἄλλοι παραδέχονται ὅτι παρεδόθη εἰς τὸν Γάλλον Πρόξενον ἐν Ἰωαννίνοις. Εἶναι ὁμοίως ἀμφίβολον ἢ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ νὰ ἔχη γραφῆ πράγματι τὴν 13ην Ἀπριλίου καὶ μάλιστα εἰς τὸ Πέτα, ἀφοῦ τὸ πρωὶ τῆς 13ης Ἀπριλίου Στρατόπεδον δὲν ὑπῆρχεν εἶχε διαλυθῆ καὶ ὁ Τζαβέλλας εἶχε ἀναχωρήσει. Καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχε καιρὸς εἰς τὴν γράφοντα, ἐὰν εὑρίσκετο εἰς τὸ Πέτα τὴν 13ην Ἀπριλίου, νὰ ἐκθέσῃ λεπτομερείας εἰς αὐτήν, ὅταν εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἐπίθεσις ἤρχισε πολὺ πρωὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ἡ ἀντίστασις τῶν ἐπαναστατῶν δὲν διήρκεσε περισσότερον τῆς ἡμισείας ὥρας. Πάντως, ὅταν ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἐφημερίδας, ὁ Βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν ὑπασπιστὴν του Βένδλανδ.

Διὰ τὸ τραγικὸν συμβᾶν τοῦ Πέτα ὁ Κίτσος Τζαβέλλας ἐπεκρίθη, κατηγορήθη δριμύτατα, ἐσυκοφαντήθη καὶ ὑβρίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας.

Εἰς ἀπάντησιν τῶν κατηγοριῶν αὐτῶν τῶν ἀντιπάλων του ἀπέστειλε εἰς τὰς ἐφημερίδας τῶν Ἀθηνῶν τὴν κάτωθι ἀνακοίνωσιν, ἐκθέτων τοὺς λόγους, οἵτινες κατὰ τὰς ἀπόψεις του συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἀμύνης καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ Στρατοπέδου καὶ κατάπνιξιν τῆς Ἐπαναστάσεως:

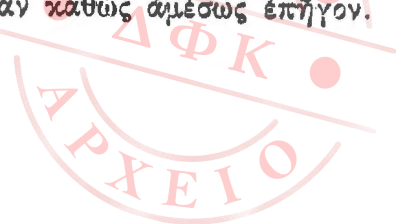
«ΕΚΘΕΣΙΣ. — Εἰς τὰς 8 Ἀπριλίου ὁ ὑποφαινόμενος, συσκεφθεὶς μετὰ τῶν Σωματάρχων Ζάχου Μήλιου, Καραϊσκάκη, Εὐμορφοπούλου, Γεωργίου Ν. Πετμεζῆ, Ν. Τζαβέλλα, Τησσαμενοῦ καὶ Γεωργίου Πράτσικα ἀπεφασίσαμεν ὥστε, ἐγὼ μετὰ τῶν Σωμάτων τοῦ Ζάχου Μήλιου, Γεωργίου Πράτσικα, Τησσαμενοῦ καὶ Ν. Τζαβέλλα καὶ ὄλων τῶν Πελοποννησίων νὰ ἀναχωρήσωμεν διὰ τὴν Ἠπειρον. Εἰς δὲ τὸ Πέτα νὰ μένη τὸ Σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη μὲ 200, τοῦ Θεμελῆ μὲ 250, τοῦ Δ. Γρίβα μὲ 100 καὶ οἱ Ἑπτανῆσοι περὶπου τῶν 300 ὅλα αὐτὰ νὰ εἰατηρήσωσι τὸ Πέτα.

Τὴν ὅτι ἐπιούσαν ἡμέραν 9ην Ἀπριλίου πληροφορηθέντες οἱ λοιποὶ Σωματάρχαι Πετμεζῆς Ἀθηνάσιος, Καλαμογάρτης καὶ λοιποὶ Πελοποννήσιοι, ἐζήτησαν νὰ μοῦ ὠμιλήσωιν ἰδιαιτέρως, καθὼς ἐπῆγα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀνεψιᾶ μου Θ. Κολοκοτρώνη ὅπου ἦτον ὄλοι οἱ Πελοποννήσιοι συνηγμένοι: καὶ με ἠρώτουν τί ἀπεφασίσατε εἰς τὸ χθεσινὸν Συμβούλιον, ἐγὼ δὲ τοὺς ἐξηγήθη τὸ σχέδιον τὸ πῶς ἔχομεν νὰ κάμωμεν, αὐτοὶ δὲ μοῦ ἔκαμον παρατηρήσεις ὅτι ἔχουν ἔλθει: μόνον διὰ τὸ Πέτα καὶ ὄχι παρ' ἐμπρός: τοὺς εἶπον δὲ ὅτι ὁ πόλεμος δὲν εἶναι διὰ τοῦ Πέτα ἀλλὰ διὰ τὴν Ἠπειρον, ὅπου εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς πατρίδος καὶ οἱ γονεῖς σας δὲν σᾶς ἔστειλον διὰ τὸ Πέτα ἀλλὰ διὰ τὴν Ἠπειρον, ὅτι μᾶς ζητοῦν κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα βοήθειαν καὶ ἐὰν δὲν

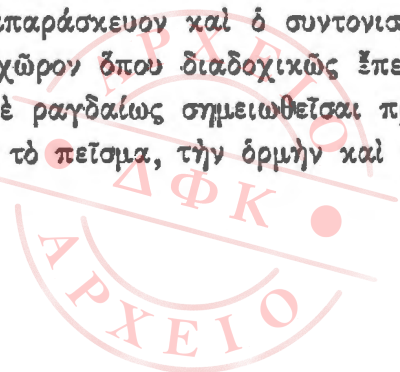
τούς προφθάσωμεν δοθήθεια δγρήγορα αὐτοὶ δὲν θὰ εἶναι εἰς κατάστασιν διὰ νὰ ἀντισταθοῦν, οὗτοι δὲ μοὶ ἀπήντησαν, ὅτι θέλουν σκεφθοῦν ἕως τὴν αὔριον, τὴν δὲ ἐρχομένην ἡμέραν 10 Ἀπριλίου ἦλθον καὶ μοῦ εἶπαν ὅτι ἔχουν ἑλλείψεις ἀπὸ τσαρούχια καὶ λοιπὰ καὶ δὲν θὰ ἠμπορέσουν νὰ ἔλθουν, ἀλλὰ ζητῶμεν προθεσμίαν ὅκτῳ ἡμέρας νὰ οἰκονομίσωμεν αὐτὰ τὰ πράγματα, τοὺς εἶπον ὅτι ὁ καιρὸς δὲν τὸ συγχωρεῖ, ἀλλὰ τὴν ἐρχομένην τρίτην θὰ ἀναχωρήσωμεν διὰ τὸ ἀπέναντι μέρος τοῦ Σουλίου, ἀλλὰ αὐτοὶ διὰ νὰ ἠμπορέσουν νὰ μὴ φέρουν εἰς πέρας τὸ κίνημα καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ σχεδίου, ἔστειλον τὸν υἱὸν τοῦ Πλαπούτα Γεώργιον, ὀνόματι, μὲ 20 ἕως 30 ἀνθρώπους διὰ νὰ δώσουν ἀφορμὴν διὰ νὰ ἔβγουν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὴν Ἄρταν εἰς πόλεμον. Πληροφορηθεὶς τὸ τοιοῦτον ἀμέσως ἔσπευσα διὰ νὰ τοὺς ἀναγγείλω νὰ ἐπιστρέψουν, διὰτὶ ὁ καιρὸς δὲν τὸ συγχωρεῖ διὰ νὰ ἀνοίξωμεν τουφέκι μὲ τοὺς Τούρκους σήμερον, τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἔφθασεν ὁ Ἀθανάσιος Ν. Πετμιζᾶς καὶ μοῦ λέγει, ὅτι οἱ ἰδικοὶ μοῦ ἐπεῖγον κάτω διὰ νὰ ἀνούξουν τὸν πόλεμον, ἔχων καὶ τὴν σημαίαν μαζί του. τοῦ εἶπον ἀμέσως νὰ ἀφήσῃ τὴν σημαίαν καὶ νὰ τοὺς εἴπῃ νὰ ἐπιστρέψουν διὰτὶ ὁ Ζάχος Μήλιος εἶναι ἕτοιμος διὰ νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπόψε, καὶ ἡμεῖς ὅλοι θὰ ἀναχωρήσωμεν αὔριον τὸ πρωί, μοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θέλει πηγαίνει νὰ τοὺς ἐπιστρέψῃ, ἀλλὰ παρ' ἑλπίδα μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἔντι νὰ τοὺς ἐπιστρέψῃ τοὺς ἐνεθάρρυνε περισσότερο.

Βλέποντες οἱ Τούρκοι ἀμέσως ἐβγήκαν ἀπὸ τὴν Ἄρταν περίπου 1.500 καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τοὺς ἔφερον αὐτοὺς ἕως τὴν μέσην τοῦ δρόμου παρὰ τῷ Θεοτικίῳ κυνηγοῦντας· ἐλέπων ἐγὼ ἕνα τοιοῦτον πρᾶγμα, ἀμέσως εἶπον τοῦ Ζάχου Μήλιου νὰ ξεφορτώσῃ τὰ ἐπιπλά του καὶ νὰ μείνῃ καθὼς καὶ ἔγιγε, τότε διέταξα ὅλα τὰ λοιπὰ σώματα καθὼς καὶ τὸ ἵππικὸν τοῦ Ε. Ράλλη διὰ νὰ πηγαίνουν εἰς ἐνδυνάμωσιν τῶν Πελοποννησίων καὶ καταδίωξιν τῶν Τούρκων, καθὼς τοὺς ἐδιώξαμεν μέχρι τῆς Κουτσομύτας, καὶ οὕτω ἐνύκτωσε, καὶ οὕτω ἐπέστρεψαν ὅλοι εἰς τοῦ Πέτα· εἰς αὐτὴν τὴν μάχην ἐφρονεῦθη ὁ ἀνεψιὸς μου Σπυρίδων Ν. Τζαβέλλας καὶ ὁ Ξενοφῶν Ζωγράφος καὶ τρεῖς πληγωμένοι καὶ εἰς ἵππος τοῦ Σώματος τοῦ ὑπὸ τὸν Ε. Ράλλην μικροῦ ἵππικοῦ διοικουμένου. Εἰς τὰς 13, ὥρα 5ην π.μ. μᾶς λέγουν τὰ караούλια, ὅτι οἱ Τούρκοι ἐκίνησαν ἀπὸ τὴν Ἄρταν καὶ ἔρχονται, τὴν ἰδίαν στιγμὴν, εἶπον ὅλων τῶν Σωμπαρχῶν νὰ πιάσουν τὰς θέσεις τὰς προσδιωρισμένας εἰς ἃς ἕκαστος ἦτο προσδιωρισμένος προλαβόντως· ὅλα τὰ Σώματα ἔπιασαν τὰς θέσεις των· ἐκθέσεις τῶν Πελοποννησίων δις καὶ τρίς ἐπροσκάλεσαν αὐτοὺς διὰ νὰ ἔλθουν νὰ πιάσουν τὰς θέσεις των, καὶ αὐτοὶ δὲν ἠθέλησαν, ἀλλὰ ἐκάθηντο ἐπάνω εἰς τὸ χωρίον καὶ ἔμεινον θεαταί· ἔστειλον τὸν ἴδιον τὸν ἀδελφόν μου Ν. Τζαβέλλαν διὰ νὰ τοὺς παρακαλέσῃ νὰ ἔλθουν ἀλλὰ αὐτοὶ δὲν ἤκουσαν· μόνον οἱ Καλαμογάρται Ἀθανάσιος καὶ ἑξάδελφοὶ του μὲ 30 ἀνδρας· ἠναγκάστην τότε καὶ εἶπον τοῦ Ζάχου Μήλιου νὰ στείλῃ 50 ἀνθρώπους διὰ νὰ καταλάβουν τὸ μέρος τῶν Πελοποννησίων τὴν Σκάλαν καθὼς ἀμέσως ἐπῆγον.

ἤρχισεν ὁ πόλεμος, ἀμέσως ἀπὸ τὰ δύο μέρη πάλιν τοὺς ἔστειλα διὰ νὰ κατέβουν ἀλλὰ ἐστῆθη τὸ μόνον ἀδύνατον διὰ νὰ κατέβουν: βλέποντες οἱ Τοῦρκοι ὅτι εἰς αὐτὰ τὰ μέρη τὰ διωρισμένα διὰ τοὺς Πελοποννησίους ἦτο ἀδύνατον χωρὶς ἀνθρώπους μόνον μὲ μερικὸς Ζαγορίσιους πρωτοπείρους τοῦ πολέμου, ἐρρίφθησαν ἐκεῖ, οἱ δὲ Ζαγορίσιοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸς τὸ ὀπίσθεν μέρος τοῦ χωρίου τὸ «Ἵρος» χωρὶς νὰ προφθάσουν νὰ ἔλθουν εἰς τὸ χωρίον κακεῖσε, διότι εἶχον ἔλθει οἱ Τοῦρκοι πρωτύτερα ἀπὸ δεξιὸν μέρος, ἐὰν εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν εἶχον κατέβει τὰ Σώματα τὰ Πελοποννησιακά, ὅχι μόνον πολλοί, ἀλλὰ καὶ 200 ἄνδρες, βεβαίως ἢ νίκη ἦτο ὑπὲρ ἡμῶν.

Αὐτὸ εἶναι, κύριε Φιλήμων, τὸ συμβάν τοῦ Πέτα καὶ ὅχι ἐκεῖνα ὅπου γράφεις εἰς τὴν ἐφημερίδα σου, διότι ἡ ἐφημερίς εἶναι κριτής, καὶ πρέπει νὰ ἀκούῃ τὸν μὲν καὶ τὸν δέ, καὶ χωρὶς νὰ περιμένῃ νὰ ἀκούσῃ δύο καταδικάζετε τὸν πρῶτον χωρὶς ν' ἀκούσῃ τὸν δεῦτερον, πρὸς γινῶσιν ὅθεν τοῦ κοινοῦ θέλετε κοινοποιήσῃ τὸ παρόν μου εἰς τὴν ἐφημερίδα σου ἀναιρῶν τὰ πρῶτα ὅσα ἔγραψες, διότι αὐτὸ τὸ κίνημα, τὸ ὁποῖον ἔκαμον οἱ Πελοποννήσιοι, τὸ ἔκαμον ἐν γνώσει, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ σχέδιον τὸ ὁποῖον ἦτο προπαρασκευασμένον. Αὐτὰ εἶναι, φίλε, τὰ περιστατικὰ τοῦ Πέτα, καὶ συνάμα δὲ σὲ λέγω, ὅτι θέσε τὸ δεξιὸν σου χέρι ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς μάλης τοῦ σώματός σου καὶ ἠρώτησε τὴν συνειδήσιν σου, ἡ ὁποία ἤδη σὲ τύπτει νὰ ἰδῆς ὅτι ποτὲ ἐγὼ δὲν ἠμπόρῳσα πρῶτος νὰ ἱππεύσω καὶ νὰ ἀναχωρήσω καὶ νὰ ἀφήσω ὀπίσθεν τὰ Σώματα πολεμοῦντα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἐνῶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς οἱ Τοῦρκοι εἶχον εἰσέλθει εἰς τὸ χωρίον καὶ μίαν ἡμέραν θέλετε ἰδεῖ ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ὡς ἐγὼ σοὶ γράφω.. — Μονὴ ΡΕΘΑ, 8 Μαΐου 1854. Κ. ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ». Εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀποδίδει εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ἀγγλογάλλων καὶ εἰς τὴν ἀπειρίαν τοῦ τότε Ἑλληνος Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, ἐνῶ οἱ διευθύνοντες τὸ κίνημα ἐξ ἀντιπαθείας ἐπέρριπτον τὴν εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας του εἰς τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν. Ὅταν δὲ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἀπὸ τὰ Ρέθα ὁ Τζαβέλλας, ἐπέστρεψε εἰς Ἀθήνας «παρουσιάσθη», συνεχίζει ὁ Κολοκοτρώνης, «εἰς τὴν Α.Μ. τὴν Ἀμαλίαν, ἡ ὁποία τοῦ ἐξεφράσθη πικρῶς ἐναντίον του· καὶ στοχασθεὶς ὁ Τζαβέλλας τὴν ἀδικον ταύτην ἔκφρασιν, ὅστις ἦτο εἰς ἕκ τῶν ἐλευθεριωτῶν τῆς μητρὸς του Ἑλλάδος, πῶς ἠδύνατό ποτε νὰ προδώσῃ αὐτὴν καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἡπείρου καθαυτὴ πατρίδος του; Καὶ ἔνεκα τῆς ἀποδιδομένης αὐτοῦ ἀδίκως συκοφαντίας, ἐπιστρέψας ἀπὸ τὴν Ἀμαλίαν, κατέβη μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκ τῆς λύπης του ἀώριος εἰς τὸν τάφον», τὴν 5ην Μαρτίου 1855. Τὸ βέβαιον ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι ὅτι καὶ τὸ κίνημα ἦτο ἀπαρασκευον καὶ ὁ συντονισμὸς καὶ συγχρονισμὸς του ἔλειπεν καθ' ὅλον τὸν χρόνον ὅπου διαδοχικῶς ἔπειτα ἐνεφανίσθη δι' ἀτάκτων σωμάτων. Αἱ τόσον δὲ ραγδαίως σημειωθεῖσαι πρώται νίκαι δέον νὰ ἀποδοθοῦν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ πείσμα, τὴν ὁρμὴν καὶ τὸν

ἐνθουσιασμόν τῶν ἐπαναστατῶν, ἀπ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ ὅτι αἱ ἐπιθέσεις τῶν, κατεφέροντο κατὰ ἀσθενῶν Τουρκικῶν δυνάμεων τῶν περιφερειακῶν τοπικῶν φρουρῶν. Ἡ Τουρκία, ἐμπλακείσα ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου εἰς πόλεμον μετὰ τῆς Ρωσίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποσπάσῃ ἐκ τοῦ μετώπου καὶ ἀποστείλῃ ἀμέσως κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν συντεταγμένας δυνάμεις στρατοῦ. Ὄταν δὲ κατὰ τὸν δεύτερον μῆνα τῆς ἐξεγέρσεως ἠδυνήθη νὰ ἀποστείλῃ μικράς δυνάμεις τακτικοῦ στρατοῦ καὶ πάλιν παρὰ τὴν γενομένην ἐν τῷ μεταξύ στελέχωσιν τῶν ἀτάκτων ἐπαναστατῶν δι' Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἤρχισε νὰ βαρύνῃ ὑπὲρ αὐτῆς.

Ἐξ ἄλλου καὶ πολλὰ φιλελεύθερα Εὐρωπαϊκὰ Κράτη ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως ἐτάχθησαν ἐναντίον αὐτῆς. Ἐβλεπον ὅτι αἱ ἐξεγέρσεις εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Τουρκίας τὴν στιγμὴν ἐκείνην μόνον τὴν Ρωσίαν ὠφελοῦσαν, ἔχουσαν βλάβεις νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιρροήν της μέχρι τῆς Μεσογείου, ὅπου ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὰ συμφέροντά των. Ἐξ αὐτῶν ἡ Ἀγγλία καὶ Γαλλία διὰ συγκεκαλυμμένων ἀπειλῶν ἐπεχείρησαν καὶ τοὺς ἐπαναστάτας νὰ καταπτοήσουν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ πείσουν, ὅπως καταδικάσῃ αὐτούς, ὅταν δὲ δὲν τὸ ἐπέτυχον ἐλαβον στάσιν ἐχθρικήν, φθάσαντες μέχρι καταλήψεως καὶ κατοχῆς τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ἡ στάσις αὐτῶν κατὰ ἓνα τρόπον προεδίκαξε τὸ ἀτυχὸν τέλος τῆς ἐπαναστάσεως.

Μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ μετώπου τῆς Ἄρτης, τμήμα τῶν Τούρκων δυνάμεως ἕως 1500 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Τσελιὸν Πίτσιαρη, ἐστράφη πρὸς τὴν περιφέρειαν Ἰωαννίνων, ὅπου ἡ ἐπανάστασις συνεχίζετο. Εἰς τὰ Πέντε Πηγὰδια εἶχε φθάσει μὲ ἰκανὴν δύναμιν στρατοῦ, ἐξ Ἰωαννίνων, ὁ Ἀβδῆ Πασᾶς καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐκεῖ τμημάτων, δυνάμεως 800 ἀνδρῶν Σουλιωτῶν ὑπὸ τοὺς Νάση Νίκαν καὶ Θύμιον Ζήκον, προσπαθῶν νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὰ καὶ ἐλευθερώσῃ τὴν ὁδόν. Ὁ Πίτσιαρης, ἐκκινήσας ἐξ Ἄρτης τὸ βράδυ τῆς 18ης Ἀπριλίου, ἐπέδωκε νὰ φθάσῃ τὴν ἐπομένην εἰς τὴν ἀνωτέρω θέσιν καί, ἐπιτιθέμενος ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῶν Σουλιωτῶν, νὰ βοηθήσῃ καὶ ἀπαγκιστρώσῃ τὸν ἐκεῖ ἀπὸ διημέρου μαχόμενον Ἀβδῆ. Ἀλλὰ καθ' ὁδόν, πρὸ ἀπογευμα τῆς ἐπομένης ἡμέρας 19ης Ἀπριλίου, εὕρισκόμενος εἰς Κομτζιάδες, ἐνεπλάκη καὶ αὐτὸς εἰς ἄλλην μάχην μετὰ τοῦ ἐκεῖ ἐστρατοπεδευμένου Νικ. Ζέρβα, τὴν ὁποίαν παρὰ τὴν προσπάθειάν του νὰ ἀποφύγῃ, διὰ νὰ φθάσῃ ἐγκαίρως εἰς Πέντε Πηγὰδια, δὲν κατώρθωσε. Ἡ μάχη αὐτὴ διήρκεσε μέχρι τὸ ἑσπέρας τῆς ἐπομένης, 20ης Ἀπριλίου, ἐπρόκειτο δὲ νὰ κλιμακωθῇ εἰς τρία ἡμερονύκτια καὶ εἰς τρεῖς διαφόρους θέσεις. Ὁ Ζέρβας ἀπὸ ἑλλειψιν ἰδίως τροφῶν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Πλάκας, ἀκολουθούμενος εἰς τὴν πορείαν του ὑπὸ τοῦ Πίτσιαρη. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν, φθάσας εἰς τὴν γέφυραν τῆς Πάσαινας, ἠνώθη μὲ τὸ τμήμα τοῦ Παπαγερασίμου τῶν Ρωγῶν καὶ μαζὶ ἔδωσαν νέαν μάχην εἰς τὴν θέσιν αὐτήν, κατὰ τοῦ ἀκολουθοῦντος στρατοῦ τοῦ Πίτσιαρη. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ζέρβας ἐξηκολούθησε

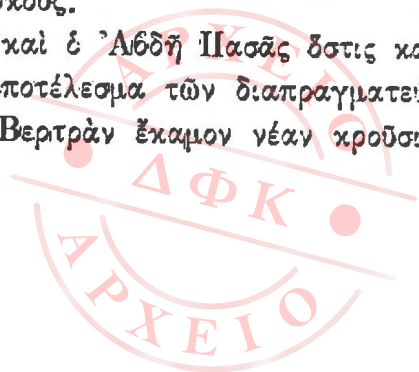

τήν σύμπυξίν του πρὸς Πλάκαν. Πρὶν ὅμως φθάσει ἐκεῖ ἀφῆκε ὀπισθὲν του τμήμα 100 ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀνέμενε τὴν διάβασιν τοῦ Πίτσιαρη καὶ θὰ παρηκολούθει ἔπειτα αὐτὸν διὰ τὰ ἐπιτεθῆ ἔναντιον του ἐκ τῶν νώτων, ὅταν καὶ ὅπου ὁ Ζέρβας θὰ ἔκρινε ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῆ μάχη. Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀπειλουμένου Ζέρβα ἀνεχώρησε ἐξ Ἄνω Πέτρας διὰ Πλάκαν καὶ ὁ Καραϊσκάκης μὲ δύναμιν 400 ἀνδρῶν.

Εἰς τὴν Πλάκαν, ὁ Ν. Ζέρβας, ἀνασυνταχθεὶς καὶ ἐνίσχυθεὶς ὑπὸ τῶν προσδραμόντων τμημάτων, ἔδωσε τὴν ἐπομένην ἡμέραν, 22αν Ἀπριλίου, πεισματώδη φονικὴν μάχην, καθ' ἣν τὸ τμήμα τῶν 100 ἀνδρῶν, ποῦ εἶχεν ἀφήσει ὀπισθεν τοῦ Πίτσιαρη ὄχι μόνον ἐδοθήθησεν ἀλλὰ καὶ συνετέλεσε ἀποτελεσματικῶς εἰς περιφανῆ νίκην τῶν ὄπλων τῶν ἐπαναστατῶν. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ἀνήλθον εἰς 200 νεκροὺς καὶ εἰς τὸν ἐλαφρὸν τραυματισμὸν τοῦ Πίτσιαρη. Ἡ ἥττα αὐτῆ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Πλάκαν, ὅπου ὁ Ζέρβας παρέσυρε τὸν Πίτσιαρη, ὑπῆρξεν συντριπτικὴ δι' αὐτούς. Εἰς τοὺς Ἑλληνας περιήλθον λάφυρα 12 φορτία πολεμοφοδίων. Μετὰ τὴν μάχην αὐτὴν ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὸ Σῶμα του ἐκίνησε ἐπιστρέφων εἰς Ἄρταν. Ὁ Νικ. Ζέρβας, πληροφορηθεὶς τὰς διαπραγματεύσεις πρὸς συνθηκολόγησιν τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Λάκκας, ἐτράπη πρὸς Βουλγαρέλι, ὁ δὲ Τσελιὸς Πίτσιαρης πρὸς Πέντε Πηγάδια, ἵνα ἐκεῖθεν μεταβῆ εἰς Θεσπρωτίαν, κατεχομένην ἀκόμη ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν.

ΣΥΝΘΗΚΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΣΟΥΛΙΩΤΩΝ. — Κατὰ τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς συνήπτοντο αἱ μάχαι τοῦ Ζέρβα κατὰ τοῦ Πίτσιαρη, οἱ Σουλιῶται κατεῖχον διὰ διαφόρων τμημάτων των θέσεις ἐπὶ τῆς γραμμῆς ἀπὸ Πέντε Πηγάδια μέχρι τοῦ Σουλίου. Κατὰ τοῦ τμήματος τοῦ κατέχοντος τὸν κόμβον τῶν Πέντε Πηγαδίων, ὅπως εἶδομεν, ἐξεστράτευσεν ὁ Ἀβδῆ καὶ παρὰ τὰς ἐπιθέσεις ποῦ ἐνήργησε κατ' αὐτοῦ δὲν κατώρθωσε νὰ τὸ ἀπομακρύνῃ. Ἐτέθη ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν ὁ μηχανισμὸς τοῦ Λόγκβορθ, ὅστις κατώρθωσε διὰ διαφόρων ὑποσχέσεων, περὶ τερματισμοῦ τοῦ πολέμου, νὰ ἐπιτύχῃ συνάντησιν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Λάκκας καὶ Σουλίου εἰς τὸ Μοναστήρι τῆς Κοσμηρᾶς. Δὲν φαίνεται ὅμως νὰ ἐπετεύχθη προσέγγισις τῶν ἀπόψεων καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν 22αν Ἀπριλίου ὁ Λόγκβορθ ἐπέστρεψε εἰς Ἰωάννινα καὶ συνέστησε εἰς τὸν Τούρκον Διοικητὴν, ὅπως σπεύσῃ καὶ ἀποστείλῃ πρὸς τὰς θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν δύναμιν στρατοῦ ἰσχυράν, ἵνα καὶ διὰ τῆς ἀπειλῆς αὐτῆς, καταστήσῃ ἀποτελεσματικωτέραν τὴν συνεγγύησιν. Ὅντως τὸ ἴδιον ἑράδην ἀνεχώρησαν ἐξ Ἰωαννίνων δύναμις τακτικοῦ στρατοῦ 2.200 ἀνδρῶν μετὰ 5 πυροβόλων, τὴν ἐπομένην ἄλλη δύναμις ἀτάκτων Ἀλβανῶν καὶ τὴν 24ην Ἀπριλίου 250 Χειμαρριῶται ἐκ τῶν συμπραττόντων μὲ τοὺς Τούρκους.

Ταυτοχρόνως ἐξῆλθεν εἰς Κοσμηρὰν καὶ ὁ Ἀβδῆ Πασᾶς ὅστις καὶ ἐστροτοπέδευσε εἰς Χασίλ-Χάν, ἀναμμένων τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διαπραγματεύσεων. Τὴν 24ην Ἀπριλίου οἱ Λόγκβορθ καὶ Βερτρὰν ἔκαμον νέαν κρούσιν

συνδιαλλαγῆς πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ τὴν 27ην ἰδίου ἀπέστειλαν εἰς τὸ Σούλι εἰδικὸν ἀπεσταλμένον, ὅστις ἐπέστρεψε μετὰ δύο ἡμέρας, κομίζων αἰτησὶν κατοίκων 10 Σουλιωτοχωρίων, δηλούντων ὅτι δέχονται νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ ὑποταχθῶν εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἐφ' ὅσον πρὸς ἐγγύησιν ἀναλάβουν οἱ Ἀγγλογάλλοι τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς περιφέρειας τῶν. Ὁ Λόγκβορθ δὲν ἐδέχθη τὸν ἔρον αὐτὸν καὶ διεμήνυσε εἰς τὸν συνοδεύοντα τὸν ἀπεσταλμένον τῶν Σουλιώτην, ὅτι μόνον διὰ τὴν χορήγησιν ἀμνηστίας δύναται νὰ ἐγγυηθῆῶς καὶ διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἐκ τῶν φόρων διὰ πολλὰ ἔτη καὶ διὰ τὸ δικαίωμά τῶν νὰ ὀπλοφοροῦν.

Τὴν 29ην Ἀπριλίου ὁ Τουρκικὸς Στρατὸς ἐπροχώρησε ἀπὸ τὸ Ροβίλιστο καὶ τότε τὰ τμήματα τῶν Σουλιωτῶν ποῦ ἐφύλασσαν τὰ Πέντε Πηγὰδια ὑπεχώρησαν καὶ κατέλαβον τὰ ὄρη τῆς Λάγκας καὶ Σουλίου. Ὁ Ἀβδῆ κατέλαβεν τὴν 1ην Μαΐου τὰ Πέντε Πηγὰδια, ὅπου τὴν 4ην ἰδίου μηνὸς μετέβη καὶ ὁ Λόγκβορθ κατόπιν προσκλήσεως τῶν Σουλιωτῶν. Τὴν 6ην Μαΐου παρουσιάσθησαν ἐκεῖ οἱ Ζηκαῖοι, Γιάννης, Κώστας, Νάσος Γιάννακας, καὶ ἐδήλωσαν τὴν ὑποταγὴν καὶ παράδοσιν τῶν. Οἱ Τούρκοι ἔδωσαν ἀμνηστίαν καὶ ἐφάνησαν ὅτι δὲν ζητοῦν φόρους. Πολὺ σύντομα ὁμοῦς ἔστειλαν εἰσπράκτορας διὰ τὴν εἰσπραξίαν καὶ καθυστερουμένων παλαιῶν τριούτων. Ἀργότερον δὲ οἱ Τούρκοι ἀπέβησαν σκληρότεροι πρὸς αὐτοὺς.

ΜΕΤΩΠΙΟΝ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ. — Μετὰ τὴν συνθηκολόγησιν τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Λάγκας καὶ Σουλίου, ὁ Ἀβδῆ, ἀφοῦ ἀφῆκεν εἰς τὰ Πέντε Πηγὰδια φρουρὰν 100 ἀνδρῶν, ἐστράφη τὴν 8ην Μαΐου μετὰ τὸν Τσέλιον Πίτσιαν καὶ 2.000 Τουρκαλθανοὺς στρατιώτας πρὸς τὴν Θεσπρωτίαν, κατεχομένην τότε ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῶν Νικ. Μπότσαρη, Γεωργίου Ζαῖμη καὶ Τράμη, εὐρισκομένων εἰς Παραμυθίαν. Ἡ δύναμις τοῦ ἐπαναστατικοῦ Στρατοῦ τῆς Θεσπρωτίας ὑπελογίζετο εἰς 1.000 ἀνδρας. Εἰς τὴν Παραμυθίαν οἱ Μπότσαρης καὶ λοιποὶ ἀρχηγοὶ κατὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Στρατοῦ τοῦ Ἀβδῆ ἐπρόδωλον μικρὰν ἀντίστασιν, τὴν ὁποίαν, ὡς ματαίαν πλέον, συντόμως ἐγκατέλειψαν καὶ ἐτράπησαν πρὸς τὰ Τζουμέρκα τῆς Ἄρτης διὰ νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τὸν Στρατηγὸν Ν. Ζέρβαν, ὅστις δὲν ἐσυνθηκολόγησε οὐδὲ εἶχε δεχθῆ συνομιλίαν μετὰ τὸν Λόγκβορθ. Ἡ συνάντησις τῶν ἐγένετο εἰς Βουργαρέλι ἀπ' ὅπου ἐπειτα οἱ ἐναπομείναντες ἐπαναστάται ἐτράπησαν πρὸς τὴν Σκουληκαριάν.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ. — Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πράγματα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐλάμβανον ραγδαίαν καὶ δραματικὰς ἐξελίξεις. Αἱ Κυβερνήσεις Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἀνησυχουσαι διὰ τὸν ἐσωτερικὸν περισπασμὸν τῆς φιλῆς καὶ ἐπειτα συμμάχου τῶν Τουρκίας, καθ' ἣν στιγμὴν αὕτη ἀντιμετώπιζε τὴν ἀπειλὴν καθόδου τῆς Ρωσίας εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Μεσόγειον, πλειστάκις διὰ τῶν Πρεσβευτῶν τῶν διεμαρτυρήθησαν εἰς τὸν Βασιλέα Ὁθωνὰ διὰ τὴν συνεχιζομένην ὑπὸ τῶν Ἀνακτόρων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ὑποστήριξιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐξήτουν τὴν ἀποκλήρυσιν τῶν. Ἀπὸ

της υπογραφής δὲ τοῦ συμφώνου ἀμοιβαίας βοήθειας μετὰ τῆς Τουρκίας. τὴν 12ην Μαρτίου, ἡ στάσις των μετεβλήθη ἀπροκαλύπτως εἰς ἐχθρικήν. Ἐβλεπον αἱ Κυβερνήσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς πιέσεις των, κατὰ μείζονα δὲ λόγον καὶ ἡ Βασίλισσα, τῆς ὁποίας οἱ πρὸς τοὺς Πρεσβευτὰς ἀπαντήσεις της: «... Ἡ δύναμις σας θὰ ἐκταθῇ ὅσον καὶ ἡ βολὴ τῶν πυροβόλων σας. Τὰ βουνα εἶναι ἰδικὰ μας, ἀπ' ἐκεῖ θὰ ἀγωνισθῶμεν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας μας τὴν ὁποίαν ζητεῖτε νὰ μᾶς ἀφηρέσετε ἐνῶ δὲν μᾶς τὴν ἐχαρίσατε», ἐξέφραζον, λόγῳ καὶ τῆς ἐπιρροῆς της ἐπὶ τοῦ Βασιλέως, ἀμετακίνητον τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἀνακτόρων, ὅπως μὴ ὑποχωρήσῃσι.

Καὶ τότε ἀπεφάσισαν νὰ ἐπέμβουν δυναμικῶς. Οὕτω κατὰ τὸ τελευταῖον δεκαήμερον τοῦ Ἀπριλίου ἡ μὲν Γαλλία διὰ τοῦ Ναυάρχου Ντέ Τινὰν κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ, ὁ δὲ Ἀγγλικὸς Στόλος κατεκράτει τὸν ἐμπορικὸν στόλον τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς λιμένας. Προσέτι ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ πλοῖα ἀπεβιδάσθη στρατὸς ὑπὸ τὸν Στρατηγὸν Φορέυ, ὅστις κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ, τὰς Ἀθήνας μέχρι τὰ Πατήσια, τὴν Πεντέλην ὡς καὶ ὠρισμένας νήσους. Ἐπὶ πλέον κατέλαβον καὶ 3 ἢ 4 πολεμικὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ναυλοχοῦντα εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα κατεβίβασαν τὰς σημαίας, καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς ἀξιωματικούς των. Καί, ἀφοῦ ὠλοκληρώθη ἡ κατάληψις αὕτη, τὴν 29ην Ἀπριλίου οἱ Πρεσβευταὶ Οὐάις τῆς Ἀγγλίας καὶ Ρουὰν τῆς Γαλλίας ἀνήλθον εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ ἐπέδωκαν εἰς τὸν Βασιλέα τελεσίγραφον δι' οὗ οὗτος ἐκαλεῖτο νὰ ἀποκηρύξῃ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ νὰ σχηματίσῃ ἐντὸς προθεσμίας 15 ἡμερῶν νέον Ἰπουργεῖον, ἐκ προσώπων φίλα διακειμένων εἰς τὰς Κυβερνήσεις των. Ἐν ἐναντία περιπτώσει ἠπειλοῦν τὸν Ὅθωνα μὲ ἐχθρόνισιν.

ΜΑΪΟΣ 1854. — Αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ Μαΐου παρήρχοντο καὶ οἱ Βασιλεῖς δὲν εἶχον ὑποκύψει εἰς τὸν ἐκδιασπῶν. Ἄπρακτος δὲ παρήλθεν καὶ ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ τελεσιγράφου, χωρὶς νὰ ἰκανοποιηθοῦν αἱ ἀξιώσεις του. Τὴν ἐπομένην, 14ην Μαΐου, οἱ Πρεσβευταὶ ἀνήλθον πάλιν εἰς τὰ Ἀνάκτορα καὶ ἠξίωσαν ἀπὸ τὸν Βασιλέα τὴν ἀμεσον ἀποδοχὴν τῆς διακοινώσεώς των ὡς καὶ τῶν ὄρων της. Τότε πλέον ὁ Βασιλεὺς, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἀνήγγειλε παρουσία τῶν ἰδίων Πρεσβευτῶν τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τοῦ νέου Ἰπουργεῖου ὑπὸ τὸν Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον καί, μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἐκ Παρισίων, προσωρινῶς ὑπὸ τὸν Κωνστ. Κανάρην. Ἐπὶ πλέον παρέδωκε εἰς τοὺς Πρεσβευτὰς καὶ εἰς τὰς ἐφημερίδας τὴν κάτωθι διακήρυξιν:

«Διακηρύττω ὅτι θέλω τηρήσει πιστῶς καὶ πλήρη οὐδετερότητα ἀπέναντι τῆς Τουρκίας, ὅτι θέλω λάβει ἀμέσως διὰ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς μέτρα καὶ ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θέλω καλέσει εἰς τὰ Συμβούλια μου Ἰπουργοὺς νέους, οἵτινες διὰ τοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς νοημοσύνης των εἶναι οἱ καταλληλοῦτεροι εἰς τὸ νὰ ἐκτελέσωσι τὴν ὑποχρέωσίν μου ταύτην.

ΟΘΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ».

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΜΑΧΗ. — Αί ειδήσεις τῶν ἐπεμβάσεων καὶ τῆς στρατιωτικῆς καταλήψεως τῶν Ἀθηνῶν, ἔφθανον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρτης καὶ ἠρᾶινον καθήμερινῶς τὰς τάξεις τῶν ἐπαναστατῶν. Πολλὰ τμήματα ἐθελοντῶν εἶχον ἀποχωρήσει μετὰ τῶν ἀρχηγῶν των. Τὴν 11ην Μαΐου, ἡμέραν τρίτην, εὐρίσκοντο συγκεντρωμένοι εἰς Σκουληκαριάν οἱ Νικ. Ζέρβας, Γ. Τσάμης, οἱ Ζηκαῖοι, ὁ Θεμελής, τμήμα Πελοποννησίων ὑπὸ τὸν Μιχαλόπουλον, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Νικ. Μπότσαρης, ἔ Ἀθαν. Κουτσομύκας καὶ τινες ἄλλοι. Ὁ διοικητὴς τοῦ Φρουρίου Ἄρτης Ἀχμέτ Πασᾶς, θέλων νὰ διαλύσῃ καὶ τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἐστίαν, ὠδήγησε δύναμιν τακτικοῦ στρατοῦ ἐκ 2.000 ἀνδρῶν καὶ 1.000 ἀτάκτων Ἀλβανῶν, ἣ ἐποῖα τὴν 11ην Μαΐου ἔφθασε εἰς τὸ χωρίον Κλειδί, ἀπέχον τῆς Σκουληκαριάς περὶ τὰς 2 ὥρας. Τὴν ἐκκαθαριστικὴν αὐτὴν ἐπιχείρησιν παρηκολούθει καὶ ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Σουλτάνου, Φουάτ Πασᾶς, ἐστρατοπεδευμένος εἰς θέσιν Κουτσομύκα εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἄρτης. Πληροφορηθέντες οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν τὴν ἄφῃξιν εἰς τὸ Κλειδί τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, εἰς συγκροτηθὲν συμβούλιον ἀπεφάσισαν, ὅπως ὁ Καραϊσκάκης μὲ τὸ τμήμα του ἀναχωρήσῃ τὴν ἰδίαν νύκτα, 11ης πρὸς 12ην Μαΐου, πρὸς συνάντησιν τῶν Τούρκων καὶ ἐπιτεθῆ κατ' αὐτῶν. Προφανῶς οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον ἀκριβῆ πληροφορίαν περὶ τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἔτσι ὁ Καραϊσκάκης μόλις τὴν πρωΐαν τῆς 12ης Μαΐου ἐπλησίασε τοὺς Τούρκους ἐπιτεθῆ ἀμέσως κατ' αὐτῶν εἰς θέσιν Καρφάκα Κλειδίου. Ἡ μάχη, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξετέθη, ὁ Καραϊσκάκης, διήρκεσε μόνον μίαν ὥραν, καθόσον, λόγῳ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς τῶν Τούρκων, ἠναγκάσθη οὗτος νὰ ὑποχωρήσῃ. Οἱ Τούρκοι ἠκολούθησαν αὐτὸν εἰς τὴν ὀπισθοχώρησιν, καιόντες καὶ λεηλατοῦντες καθ' ὁδὸν τοὺς μικροσυνοικισμοὺς ποὺ εὐρίσκον καί, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Σκουληκαριάς, νέα μάχη συνήφθη φονικὴ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἐξεληθόντων τῆς Σκουληκαριάς λοιπῶν ἀρχηγῶν μὲ δύναμιν 500 ἀνδρῶν, εἰς τὴν θέσιν μεταξὺ τῆς συνοικίας Ἀγίας Παρασκευῆς Σκουληκαριάς καὶ Γιαννιώτη. Μετὰ ἀγῶνα σκληρὸν οἱ Τούρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς μάχης, τὴν νίκην τῆς ὁποίας ἐπλήρωσαν μὲ πολλὰς θυσίας ἀνδρῶν των. Εἰσελθόντες ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ χωρίον ἔκαυσαν τὴν Σκουληκαριάν καὶ τὸ Μοναστήρι Κοιμησεως τῆς Θεοτόκου, ποὺ εὐρίσκεται πλησίον καὶ κάτωθεν τῆς περιοχῆς, ὅπου συνήφθη ἡ μάχη (1). Αὕτῃ ἦτο τε-

1. Τὴν καταστροφὴν τῆς Σκουληκαριάς, μετὰ τὴν ἀνωτέρω μάχην, δεδαιοῖ καὶ ἐπιστολὴ τῶν Γεωργίου καὶ Δημητρίου τοῦ Ντοῦλα Γάγου Μπακόλα πρὸς τὴν Ἐξεταστικὴν Ἐπιτροπὴν Ἐκδηλοῦσεων: «Καρθασαρά-19 Ἰουνίου 1865. ;;;... περὶ τῶν ἐποδουλεύσεων των (Ντοῦλα καὶ Γάγου) διάφορα ἔγγραφα τῆς τότε Κεντρικῆς Κυβερνήσεως ἐδελικνουν ἀπερ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1854 ὅτε ἔγινε ἡ μάχη μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων εἰς Σκουληκαριά καὶ νικηθέντων τῶν Ἑλλήνων ἐπορπολήθησαν ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐν Σκουληκαριά οἰκίας μας...». (Ἀρχεῖον Χειρογράφων Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης).

λευταία μάχη τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρτης μὲ τοὺς Τούρκους. Οἱ πλείστοι τῶν ἀρχηγῶν εἰσῆλθον εἰς τὸ ἐλεύθερον Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ὃ δὲ Καραϊσκάκης, διατηρῶν μικρὸν Σῶμα ἀνδρῶν, ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, ἵνα βοηθήσῃ ἐκεῖ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀρχὰς Ἰουνίου εὗρίσκετο εἰς Καστανιὰν Ἀσπροποτάμιου, ἀπ' ὅπου ἐν συνεχείᾳ ἐπέστρεψε εἰς Ἀθήνας. Μεταφέρομεν ἐδῶ ἀνταπόκρισιν ἀγωνιστοῦ, πρὸς ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν, λαβόντος μέρος εἰς τὴν μάχην τῆς Σκουληκαριᾶς:

«Ἡ παρὰ τὴν Σκουληκαριά μάχη τῆς 12ης Μαΐου 1854.

Γενομένης ἀποφάσεως μετὰ παλύωρον σύσκεψιν τῶν κατὰ τὴν Σκουληκαριά συνηγμένων Σωματαρχῶν τὴν 11ην Μαΐου, ἀπεστάλησαν τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας πρὸς τὴν δωδεκάτην οἱ περὶ τὸν Σπύρον Καραϊσκάκην, ὅπως τὴν νύκτα προσβάλωσι, ἐστρατοπεδευμένους τρεῖς καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς θέσεως αὐτῆς τοὺς ἐχθροὺς περὶ τοὺς τετρακισχιλίους τακτικούς καὶ χιλίους ἀτάκτους (Λιάπηδες) συμποσομένους. Ἄλλ' οὗτοι μὲν τὴν πρωίαν μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου πλησίασαν, συνῆψαν ἀκροβολισμὸν τινα, ὅστις ἐπὶ μίαν περίπου ὥραν διαρκέσας μὲ ἱκανὴν ζημίαν τῶν ἐχθρῶν διελύθη, καθ' ἣν στιγμὴν εἰδοποιηθέντα ἀργὰ τὰ ἐν Σκουληκαριᾷ καὶ περίξ σταθεμύοντα Ἑλληνικὰ ἀποσπάσματα ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς, Ν. Ζέρβαν, Ν. Βότσαρην, Ἀθ. Κουτσονίκαν, Δ. Ν. Βότσαρην (ἀπόντα), Γ. Τσάμην, Ζηκαίους, Θεμελὴν καὶ τοὺς Πελοποννησίους Α. Μιχαλόπουλον καὶ Ἀριστείδην, περὶ τοὺς 500 ἀριθμούμενοι, ἤρχοντο ὡς εἶχεν ἕκαστος προθυμίας καὶ ταχύτητος, εἰς βοήθειαν. Ὁ ἀκροβολισμὸς εἶχε καταπαύσει, καὶ πολὺν καιρὸν οἱ ἀρχηγαὶ ἕμενον συσκεπτόμενοι περὶ τοῦ πρακτέου, ἐν ᾧ ὁ ἐχθρὸς ἀπησχολεῖτο εἰς τὴν ἀποτέφρωσιν οἰκίσκων τινῶν, ἡμίσειαν μὲν ὥραν ἀπεχόντων. Τέλος ἀπεφάνη οὗτος ἀνωθεν τοῦ λόφου, ὅστις τὸν ἀπέκρυπτεν ἐρχόμενος καθ' ἡμῶν μὲ δῆμα προσβολῆς, παρατεταγμένον ἔχων ἐν τῷ κέντρῳ τὸ τακτικόν, τοὺς δὲ λιάπηδες ὑποστηρῶντας τὰ πλάγια αὐτοῦ. Οἱ ἡμέτεροι ἰδόντες τὴν ἀπόφασίν σου μ' ὄλον τὸ πλῆθος καὶ τὸ ἀκατάλληλον τῆς θέσεως, ἥτις βοηθητικὴ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀπέκρυπτεν αὐτοὺς ἐρχομένους καθ' ἡμῶν, ἐκτεθειμένων πανταχόθεν, δὲν ἀπεδειλίασαν, μήτε νὰ ἀποσυρθῶσι ἀμαχητὶ ἠθέλησαν, ἀλλὰ κατέλαβον ἕκαστος, ὡς εὐρέθη, τὴν θέσιν του, καὶ ἀνεμείναμεν ἔτοιμοι τὴν προσβολήν.

Δύο τάγματα τακτικῶν, ἐκ 1.000 ἑκάτερον, προσήγγισαν ἡμᾶς κατὰ

λύσσα καὶ ὄρμη, ὅπου οἱ ἐχθροὶ συμπυκνωθέντες περιστοίχισαν τοὺς ἀφειδῶς ἀνθισταμένους κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο ὀλίγους μαχητάς, ἦν τὸ ἀριστερὸν τὸ ὁποῖον ἐκράτουν οἱ περὶ τὸν Γ. Τσάμην καὶ οἱ μετὰ τοῦ Μιχαλοπούλου Πελοποννήσιοι. Οἱ φιλότιμοι ἐκεῖνοι νέοι, μολογόντι ἐπὶ τέλους μόνον δέκα ἔμμενον, ὑποχωρησάντων (μετὰ δίωρον σχεδὸν καρτερικὴν πάλιν, καθ' ἣν ἔπεσαν ὑπὲρ τοὺς 120 ἐκ τῶν ἐχθρῶν) τῶν ἰδικῶν μας, τρεῖς ἐφώρμησαν ξιφῆρεις μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τοῦ σημαιοφόρου των, δίδοντες οὕτω τὸν καιρὸν εἰς τοὺς ἀδυνάτους νὰ σωθῶσι. Ἀλλὰ τελευταῖον ὁ σημαιοφόρος των Γεώργιος Μπεράτης πίπτει ἐφορμήσαντος μετὰ τοῦ Μιχαλοπούλου καὶ τοῦ σημαιοφόρου τοῦ Κουτσονίκα μὲ τὰ ξίφη καὶ τὰς σημαίας εἰς χεῖρας. Ἡ σημαία πίπτει. Οἱ ἐχθροὶ ρίπτονται ἐπ' αὐτῆς, καὶ μόλις προφθάνει ὁ Μιχαλόπουλος νὰ τὴν ἀρπάσῃ καὶ τὴν διασῶσῃ διὰ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός, ἀφ' οὗ ματαίως ἐδοκίμασε νὰ σηκώσῃ τὸν ἐκπνέοντα σημαιοφόρον. Ὁ ἀνδρεῖος Γ. Τσάμης ἀνθίστατο ἀκόμη μόνος. Οὕτω δέ, τῶν ἐχθρῶν ἀναχαιτισθέντων, ἐσώθη τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν προφανῆ ἐκείνην σφαγὴν εἰς ἣν εἶχε ριφθῆ ἕνεκα ἀπερισκέπτου φιλοτιμίας. Ἐπεσον δὲ ἐκτὸς τοῦ γενναίου σημαιοφόρου Μπεράτη, εἰς ἀνεψιδὸς τοῦ Τσάμη, εἰς ἐξάδελφος τῶν Ζηκαίων, ὁ υἱὸς τοῦ γέροντος ἀγωνιστοῦ Χρηστοθανάση καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν διαφόρων σωμάτων περὶ τοὺς 12, πληρωθέντων ὑπὲρ τοὺς 16, κινδυνεύσαντος νὰ συλληφθῆ παρὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἰδίου Κουτσονίκα, τὸν ὁποῖον ἔσωσεν ὁ Ἀριστείδης μὲ τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ. Ἡ ζημία τῶν ἐχθρῶν ὑπερβαίνει, κατὰ τὰς ἀκριβεστεράς πληροφορίας, τοὺς 130 φονευμένους. Τῶν πληγωμένων ὁ ἀριθμὸς λέγεται ὑπερβολικὸς· μεταξύ δὲ αὐτῶν καὶ εἰς ἐκ τῶν ἐπισημῶν. Οἱ Τούρκοι ἔκαυσαν τὴν Σκουληκαριά, καὶ τὸ παρακείμενον Παληομοναστήριον. — Ἐκ τῆς μεθορίου θέσεως Παληοκούλια, τὴν 13 Μαΐου 1854, Α.Ν.Χ.». Σχετικὴ καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ ἐκθεσις τοῦ Αὐστριακοῦ ὑποπροξένου Χάουζ:

«Αὐστριακὸν Ὑποπροξενεῖον Ἰωαννίνων

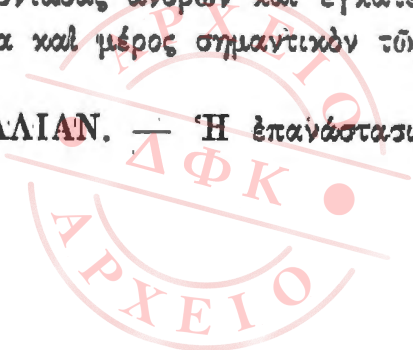
Ἄριθ. 505.

Ἰωάννινα 12 Ἰουλίου 1854.

Πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, Βιέννην

Τὴν 12ην Μαΐου ὁ Διοικητὴς Φρουρίου Ἀρτης Ἀχμέτ Πασᾶς μὲ 2000 τακτικοὺς στρατιώτας καὶ 1000 ἀτάκτους Ἀλβανοὺς ὑπὸ τὸν Μαχμούτ Μπέην καὶ Τσέλιον Πίτσιαρην ἀνέλαβε μίαν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Σκουληκαριάς ἰδιὰ νὰ ἐκτοπίσῃ ἐκεῖθεν τοὺς ὑπὸ τὸν Ζέρβαν, Καραϊσκάκην καὶ Γεώργιον Ζατμην εὐρισκομένους ἐπαναστάτας. Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ εἰς τὴν ὁποῖαν μετέσχεν ὁ Φουάτ ἐφένδης ἔσχεν ἀτυχῆ ἔκβασιν διότι ὁ Ἀχμέτ Πασᾶς ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ Σκουληκαριάς τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ἀφοῦ ἐν τῇ μεταξύ ἀπώλεσε κατὰ τὴν συναφθεῖσαν μάχην ἑκατοντάδας ἀνδρῶν καὶ ἐγκατέλειψε εἰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν δύο πυροβόλα καὶ μέρος σηματοκινῶν τῶν πολεμοφοδίων. — Φερδινάνδος Χάουζ».

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ Εἰς τὴν ΘΕΣΣΑΛΙΑΝ. — Ἡ ἐπανάστασις

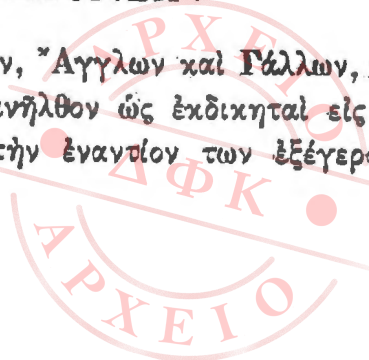

τῶν κατοίκων τοῦ Ραδοβυζίου καὶ αἱ νίκαι τὰς ὁποίας ἐσημείωσεν, κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ κινήματος, ἐξήγγειρον καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Θεσσαλίας καὶ πρῶτον τοὺς κατοίκους τῆς γειτονικῆς Ἀργιθέας. Ἀπὸ τοῦ Κοράκου μέχρι τοῦ Πετρίλου, ἔλα τὰ χωρία ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τοῦ Ραδοβυζίου, καὶ ἐτέθησαν εἰς πολεμικὸν συναγεμὸν. Οἱ κάτοικοι τῶν Βραγγιανῶν βοηθούμενοι καὶ ὑπ' ἄλλων ὀπλοφόρων τῆς περιοχῆς των, τὴν 23 Ἰανουαρίου, ἔκασαν τὸν Τουρκικὸν Στρατῶνα εἰς Πλατανιάν. Ἐπειτα, ἀφοῦ συνεκεντρώθησαν καὶ ἄλλοι πολεμισταὶ εἰς Βραγγιανὰ καὶ Στεφανιάδα καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν προεστῶν, Κολιτσιδῶν καὶ τοῦ Γεωργίου Καραούλη, τὴν 25ην Ἰανουαρίου ἐπροχώρησαν πρὸς τὰ Τρίκαλα. Ἐν συνεχείᾳ λήγοντος τοῦ Ἰανουαρίου εἰς τὴν πεδινὴν Θεσσαλίαν ἤρχισαν νὰ συγκροτοῦνται ἔνοπλα Σώματα, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ Φεβρουαρίου καὶ εἰς τὴν ἐλευθέραν Λαμίαν. Ὅλα αὐτὰ τὰ Σώματα ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς διαφόρων ἀρχηγῶν, ὡς τοῦ Συνταγματάρχου τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ Παπακώστα Τζαμαλά, τοῦ Καταραχιά, τοῦ Φαρμάκη, τοῦ Καραούλη, τοῦ Γριζάνου καὶ Βελέντζα. Κατὰ τὰ μέσα Φεβρουαρίου φθάνουν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πηλίου καὶ ἐξεγείρουν τοὺς κατοίκους ὁ Στρατηγὸς Ἰωάν. Ράγγος καὶ ὁ Συνταγματάρχης Σωτήριος Στράτης. Ἐν τῷ μεταξύ φθάνει εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ὁ Ὑποστράτηγος Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, ὅστις τὴν 1ην Μαρτίου ὁμοφώνως ἀνακηρύσσεται Γενικὸς Ἀρχηγός. Ὁ ἐπαναστατικὸς Στρατὸς τῆς Θεσσαλίας, ἀφοῦ πλειστάκις συνεκρούσθη μὲ τοὺς Τούρκους, ἀπεσῆθη εἰς Καλαμπάκαν ὅπου ὁ Χατζηπέτρος ἀρχὰς Μαΐου δίδει τὰς τελευταίας νικηφόρους μάχας κατὰ τῶν Τούρκων τῶν Τρικάλων. Λόγω ὅμως τῆς καταλήψεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ Ἀγγλων ὡς καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἤρχισαν οἱ ἀξιωματικοὶ νὰ ἀποσύρῳνται καὶ νὰ διαλύκονται τὰ ἔνοπλα Σώματα, θεωρήσαντα μάταιον πλέον τὸν ἀγῶνα.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ. — Ὁ σπινθήρ τοῦ Ραδοβυζίου μετέδθη καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Συνταγματάρχης Τσάμης Καρατάσος συγκροτήσας εἰς Θεσσαλίαν τὸ πρῶτον ἔνοπλον Σῶμα ἐκ Μακεδόνων, τὴν 6ην Ἀπριλίου 1854 ἀπεβιδάσθη εἰς παραλίαν πλησίον τοῦ χωρίου Συκιά τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν. Μέχρι τῆς 22ας Ἀπριλίου οἱ ἐπαναστάται εἶχον πολλὰς ἐπιτυχίας. Ἐπειτα ἀπεσῆθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀπ' ὅπου ἀργότερον διαταχθέντες ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, διελύθησαν.

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

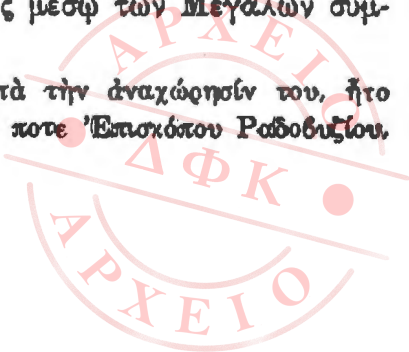
Οἱ Τούρκοι, τῇ βοήθειᾳ τῶν συμμάχων των, Ἀγγλων καὶ Γάλλων, καταστείλαντες τὴν Ἐπανάστασιν τῆς Ἄρτης, ἐπανήλθον ὡς ἐκδικηταὶ εἰς τὰ χωρία ἐκεῖνα ποὺ εἶχον πρωτοστατήσει κατὰ τὴν ἐναντίον των ἐξέγερσιν.

Ἐπειδὴ μετὰ τὴν μάχην τῆς Σκουληκαριάς, τῆς 12ης Μαΐου, ἔκαυσαν αὐτήν, ἐπροχώρησαν καὶ παρέδωσαν εἰς τὸ πῦρ καὶ τὴν λεηλασίαν, τὸ Βελεντζικόν, Καταδόθραν (Ἀστροχώρι), Μπότση (Μεγαλόχαρη), Μονὴν Ροβελίστης καὶ ἄλλα τὰ χωρία τοῦ Ραδοβιζίου. Ἄλλο τμήμα τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐπροχώρησε πρὸς τὰ Τζουμέρκα καὶ ἔκαυσε τὰ Πιστιανά, πατρίδα τοῦ Τσαρακλή, ἔπειτα τὰ Πράμαντα, Μελισουργοὺς καὶ τινὰ ἄλλα χωρία, τὰ ὅποια εἶχον βοηθήσει, διὰ πολεμιστῶν, τὴν Ἐπανάστασιν. Πολλὰ οἰκογένεια τῶν ὄρεινῶν χωρίων τῆς Ἄρτης, ὅταν ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου, εἶδον ὅτι, ἡ ἐξέλιξις τῆς Ἐπαναστάσεως θὰ ἀπέβαινε μοιραίως εἰς θάρος τῆς, διὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναπτύσσονται ἄνωτέρω, ἐγκατέλειψαν τὰς ἐστίας των καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἐγκατασταθεῖσαι εἰς πλησίον τῆς μεθορίου ἐλεύθερα Ἑλληνικὰ χωρία, ἰδίως τοῦ Βάλτου (1). Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Στρατοπέδου τοῦ Πέτα καὶ τὴν μάχην τῆς 12ης Μαΐου, οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἄλλοι πρωτοπόροι ἀγωνισταί, ἀκολούθησαντες καὶ αὐτοὶ τὸν δρόμον τῆς ἐξορίας, κατέφυγον εἰς τὰ Ἑλληνικὰ χωρία ὅπου εὐρίσκοντο πρόσφυγες αἱ οἰκογένειαι των. Ἐν συνεχείᾳ αὐτὰ ἔχοντες ὡς ὀρμητήριον εἰσῆρχοντο εἰς τὸ Ὄθωμανικὸν ἔδαφος καὶ, ἀφοῦ ἐνήργουν διαρπαγὰς καὶ ληστείας εἰς θάρος Ὄθωμανῶν καὶ Τουρκοφίλων χριστιανῶν, ἐπανήρχοντο εἰς αὐτά. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καθίστατο δυσχερὲς εἰς τὰ τουρκικὰ ἀποσπάσματα νὰ τοὺς συναντήσουν καὶ τοὺς ἐξοντώσουν. Μετὰ τὴν ὀρκωμοσίαν ὅμως τῆς νέας Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, μεσολαβήσει τῶν Προξένων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐν Ἠπείρῳ, αἱ Τουρκικαὶ Ἀρχαὶ ἐχορήγησαν ἀμνηστίαν καὶ ἐπέτρεψαν τὴν ἐπιστροφὴν τῶν οἰκογενειῶν, ποὺ εἶχον καταφύγει εἰς τὸν Βάλτον καὶ τὸ Ξηρόμερον ὡς καὶ τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, εἰς τὰς ἐστίας των. Διὰ τοὺς πρόσφυγας ὅμως τοῦ Πέτα, οἱ κάτοικοι τοῦ ὁποῦ ἐκ τοῦ φόβου ἀντιποίνων εἶχον ἐκπατρισθῆ ἐν τῷ συνόλῳ των, οἱ Τούρκοι ἐδείχθησαν ἀνένδοτοι, ἀπαγορεύσαντες τὴν ἐπιστροφὴν των καὶ μόνον μετὰ δύο ἔτη, τὸ 1856, ἐπέτρεψαν ταύτην εἰς αὐτούς. Ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης Σεραφεὶμ Ξεγνόπουλος, ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἄρτης ἐν ἔτει 1864 εἰς τὸ Δοκίμιόν του περὶ Ἄρτης γράφει: «Ἐν αὐτῇ τῇ Ἐπαναστάσει, ὑπέφερε καὶ ἡ Ἄρτα, ὅχι ὀλίγας ζημίας καὶ καταπιέσεις, ἀλλὰ τὴν μεγαλυτέραν ζημίαν ὑπέστη τὸ ἱστορικὸν καὶ ἀπόρθητον ὡς ἐκ τῆς θέσεως χωρίον Πέτα οἶαν καὶ τῷ ἔτει 1823 παντελῶς καὶ πάλιν καταστραφέν καὶ πυρποληθὲν ἀκατοίκητον μείναν πλέον τῶν 2 ἐτῶν μέχρι τοῦ ἔτους 1856, ὅτε ἐδόθη παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ἄδεια ἵνα κατοικηθῆ πάλιν τὸ καταστραφέν χωρίον Πέτα».

Ἐπειδὴ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν φυγάδων Ἑλλήνων, εἰς τὸ Ὄθωμανικὸν ἔδαφος, συνεχίζοντο, εἰς τὰς διαμαρτυρίας τῆς Τουρκίας μέσῳ τῶν Μεγάλων συμ-

1. Τοῦ ἱερέως τοῦ Βελεντζικοῦ, πρώτη φροντίς του, κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του, ἦτο νὰ παραλάβῃ εἰς τὴν ἐξορίαν καὶ τὴν Ἁγίαν Κάραν τοῦ ποτε Ἐπισκόπου Ραδοβιζίου, Ἁγίου Παρθενίου.

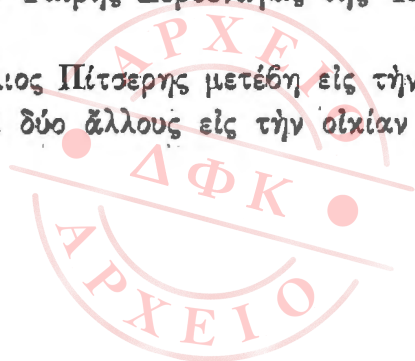
μάχων της, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διέταξε τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς μεθορίου τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἀγωνιστῶν, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ πρῶτον ἀπειμακρύνθησαν εἰς τὸ Αἰτωλικὸν αἱ οἰκογένειαι τῶν Σκαλτσογιανναίων, Κοτσιλαίων καὶ Κατσικογιανναίων. Ἐπειδὴ δὲ ἐδημιουργήθη ζήτημα προσφυγικὸν διὰ τὴν Κυβέρνησιν, συνέστησε εἰς τὰς κατὰ τόπους Ἑλληνικάς Ἀρχὰς νὰ παράσχουν πᾶσαν διευκόλυνσιν, εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἐπιστρέψωσι εἰς τὰς ἐστίας των. Καὶ πάλιν ὁμοως πολλοὶ ἐδίσταζον. Κατωτέρω παραθέτομεν τὸ περιεχόμενον ἐξ αὐτογράφου αἰτήσεως τῶν ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἐπαναστάσεως Ἰωάννου Κοσσυδάκη καὶ Φωτίου Κοντονίκα πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν τῆς Ἑλλάδος, ζητούντων ἐπέμβασιν τοῦ πρὸς τοὺς Πρεσβευτάς, φίλων χωρῶν τῆς Τουρκίας, ἵνα ἀσκήσουν τὴν ἐπιρροὴν των καὶ ἐξασφαλίσῃ ἡ Τουρκικὴ Διοίκησις τὴν ζωὴν, τιμὴν καὶ περιουσίαν τῶν προσφύγων πού ἐπιστρέφουν εἰς τὰς ἐστίας των:

«Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Σεπτεμβρίου 1854.

Πρὸς τὸν Κύριον Πρόεδρον τοῦ Ἑπισημοῦ Συμβουλίου.

Ἐξοχώτατε, Δεινὰ ἀφόρητα, καταπιέσεις ἀπερίγραπτοι, στερήσεις πολυειδεῖς καὶ συναίσθησις ἀπ' ἑτέρου τῶν ἱερῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἔκαιον ὥστε καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἐπαρχίας Ραδοβυζίου τῆς Ἡπείρου νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα μετὰ τῶν λοιπῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ 1821 πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἱερᾶς αὐτῶν ἐλευθερίας, ἀλλὰ καίτοι ἀγωνισάμενοι καὶ συμμερισθέντες μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἅπαντας τοὺς τοῦ πολέμου ἀγῶνας σκληρὰ οὐχ ἦντον τύχη μᾶς ἀπεχώρησε τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν μας καὶ μᾶς ὑπεχρέωσε νὰ κύψωμεν πάλιν ὑπὸ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγόν, τότε ὁμοως τὰ βάσανά μας ὑπεραύξησαν, ἀποσκληρηνθέντων τῶν Ὀθωμανῶν καὶ μεταχειριζομένων ἐκάστοτε τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ὡς τῶν κτηνῶν αὐτῶν ἔτι χειρότερον. Τότε αἱ καταπιέσεις ὑπερέβησαν πάντα ὄριον, αἱ προσβολαὶ τῆς ἰδιοκτησίας δὲν ἐλογίζοντο ἀθέμιτοι, αἱ ἀτιμώσεις ἀμολύντων παρθένων ἦσαν μέσον διασκεδάσεως καὶ καυχήσεως τῶν τυράννων μας καὶ αἱ πολυειδεῖς καταπατήσεις ὄλων τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καθ' ἐκάστην ἐξετελοῦντο. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν, ἐξοχώτατε, ὀλίγας τῶν πολλῶν πράξεων αἷς ἠδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν διὰ νὰ πεισθῇ ἕκαστος περὶ τοῦ βαθμοῦ τῶν γενομένων κακοπραγιῶν: Ὁ Χασάν Πασᾶς κατὰ τὸ 1838 ἐξέδωκε Μπουγιουρντι εἰς τὸν Ντούλαν Γῶγον ὅπως φονεύσῃ τὸν Κοτσιλάν καὶ ἀφοῦ τὸν ἐφόνευσε εὗρεν ὁμοίον Μπουγιουρντι εἰς τὸν Κοτσιλάν δι' οὗ παρηγγέλλετο μὲ αὐτὸ ὅπως φονεύσῃ τὸν φονέα τοῦ Γῶγον. Τὸν Γῶγον δὲ τούτον κατὰ τὸ 1844 μοχαβούλην ὄντα πρὸς τὴν Πύλην ἔβαλε ὁ Σουλεϊμάν Ταίρης Δερβέναγας τῆς Ἡπείρου καὶ τὸν ἐφόνευσαν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1840 ὁ διαβόητος Τσέλιος Πίτσερης μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κοτελίδου, ὅπου ἐφόνευσε αὐτὸν καὶ δύο ἄλλους εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κοτελίδου εὐρεθέντας.

Κατὰ τὸ ἔτος 1842 προτροπῇ τῶν Ὀθωμανῶν ἐφρονεύθη ὁ Φώτιος Σκαλτσογιάννης.

Κατὰ τὸ ἔτος 1853 ὁ Φετσόμπης Δερβέναγας τῆς Ἠπείρου ἐφόνευσε τὸν Κώσταν Κατσογιάννην.

Κατὰ τὸ 1852 ὁ Χατζῆ Χουσίμπης ἦλθεν εἰς Ραδοβύζιον καὶ ἐσύλλαβεν ὄλους τοὺς προκρίτους καὶ κουτσαμπάσηδες Ραδοβυζίου 12 τὸν ἀριθμὸν καὶ ἄλλους μὲν ἔκαυσε ζωντανούς, ἄλλους ἐφόνευσε, ἄλλους ἔστειλε δῆθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀλλὰ κατὰ τὸν πλοῦν ἐπνίξε εἰς τὴν θάλασσαν.

Κατὰ τὸ 1853 ὁ Σουλεϊμάν Φράσαρης Δερβέναγας τῆς Ἠπείρου ἐφάρμακωσε τὸν Ἰωάννην Ψαρογιάννην. Καὶ ὅσας ἄλλας πράξεις ἠδυνάμεθα, Κύριε Ὑπουργέ, νὰ ἀναφέρωμεν ὥστε νὰ διστάσῃ καὶ ὁ σκληρώτερος τῶν ἀνθρώπων ἂν ἡ ἀπανθρωπία δύναται νὰ φθάσῃ μέχρι αὐτοῦ τοῦ βαθμοῦ. Ἀλλὰ ὅλα ταῦτα εἶναι πασίγνωστα, Κύριε Ὑπουργέ, διότι ἐγένοντο ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Προξένων τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων. Τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα δυστυχήματα μᾶς παρεκίνησαν νὰ λάβωμεν πάλιν τὰ ὄπλα κατὰ τῶν τυράννων καὶ κατὰ τὸ 1854 ὑψώσαμεν πάλιν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ εὐεργετίδες ἐκεῖναι Δυνάμεις αἰτινες κατὰ τὸ 1828 ἔδωσαν ἀκρόασιν εἰς τὰς φιλανθρώπους ὑπαγορεύσεις τῆς καρδίας των καὶ ἔσωσαν μέρος τῆς Ἑλλάδος αἱ Δυνάμεις αὐταί, λέγομεν, παρεξηγήσασαι ἅγιον ἡμῶν σκοπὸν κατεδίκασαν τὸν Ἀγῶνα μας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐματαιώθη πᾶσα προσπάθειά μας. Καὶ πάλιν ὅθεν, Κύριε Πρόεδρε, καὶ πάλιν μέλλομεν νὰ υποκύψωμεν εἰς τὴν μανίαν καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν Ὀθωμανῶν καὶ πάλιν εἰς τὴν δυστυχῆ ἐπαρχίαν φρικτώτερα τῶν μέχρι τοῦδε βασάνων περιμένομεν.

Ἡ Α.Μ. ὁ Σουλτάνος ἐξέδωσε φερμάνιον περὶ ἀμνηστίας ἀλλὰ θέλτε μάθη, μετ' ἀπορίας, τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ φερμανίου του: Διωρίσθησαν πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ φερμανίου τῆς ἀμνηστίας εἰς Ραδοβύζιον μὲν ὁ υἱὸς τοῦ Γκουλέκα καὶ εἰς Τζουμέρκα ὁ Ἀσμάν Πριδίστης, Λιάπης ὁ πρῶτος, Ἀλθανὸς ὁ δεῦτερος, καὶ παρακινήθεντες οὗτοι ἀπὸ ὁμοφύλους τους, πρώτη ἡ ἀρχὴ ἐφαρμογῆς τῆς ἀμνηστίας συνίστατο εἰς τὴν ἀποκεφάλισιν δύο Ραδοβυζιωτῶν εἰς Κανάλια τοῦ Ραδοβυζίου. Ἐάν, ἐξοχώτατε, ἠδυνάμεθα νὰ ζήσωμεν μακρὰν τοῦ τόπου τῆς γεννήσεώς μας, ἤθελον παρίδη καὶ φίλτρον πατρίδος καὶ συμφέροντα ὕλικα καὶ ἠθέλομεν προσπαθῆσαι ν' ἀνθέξωμεν εἰς πάντα κίνδυνον καὶ κόπον ἀρκεῖ μόνον ν' ἀπολαύσωμεν τῶν δικαιωμάτων ἐκεῖνων ὅσα ὁ Πλάστης ἐνεχάραιξε εἰς τὴν καρδίαν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἄνδρες ἔχοντες ἀδυνάτους καὶ πολυμελεῖς οἰκογενείας πῶς δυνάμεθα νὰ ζήσωμεν μακρὰν τοῦ τόπου τῆς γεννήσεώς μας καὶ τῶν κτημάτων μας. Ἡ σκληρὰ ἀνάγκη ὅθεν μᾶς ἐπιβάλλει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ υποταχθῶμεν εἰς τὸν ζυγὸν καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ἀλλ' ἄραγε καὶ ὑμεῖς, ἐξοχώτατε, καὶ οἱ σεβαστοὶ ἀντιπρόσωποι τῶν εὐεργετίδων Δυνάμεων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας δεῖξουν ἀδιαφορίας ὡς πρὸς τὴν τύχην μυριάδων χριστιανῶν μὴ ἐχόντων ἄλλο

Έγκλημα, εἰμὴ ὅτι ἐμείναμεν πιστοὶ εἰς τὴν ἱερὰν θρησκείαν τῶν πατέρων μας καὶ ὅτι ἐκαιροφυλάκτισαν τὴν περίστασιν καθ' ἣν ἠδύναντο νὰ ἀποκτήσωσι τὴν ἱερὰν αὐτῶν ἐλευθερίαν. Δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι καὶ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ φιλανθρωπία ἀπαιτοῦσι, ὥστε νὰ μεταχειρισθῆτε, Κύριε Ὑπουργέ, ἀπασαν τὴν ἐπιρροὴν ὑμῶν πρὸς τοὺς εἰρημένους Κυρίους Πρέσβεις ὅπως διὰ τῆς ἐπεμβάσεως αὐτῶν μᾶς δοθῆ ἡ προσήκουσα ἀσφάλεια, ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας. Ἄλλως εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ λάβωμεν πάλιν τὰ ὄπλα ἀνὰ χεῖρας καὶ ἡ νικηταὶ νὰ ἐξέλθωμεν τῆς φρικτῆς ταύτης καταστάσεως ἡ νικημένοι νὰ δώσωμεν πέρας εἰς τὰ δεινὰ μας. Ταυτοχρόνως ὁμοῦ καθικετεύομεν τὴν Ὑμετέρα Ἐξοχότητα, ὅπως λάβῃ ἔντονα καὶ πρόσφορα μέτρα πρὸς περιθάλψιν χιλιάδων ψυχῶν, λιμοττόνων ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι. Στηριζόμενοι εἰς τὰ φιλάνθρωπα ὑμῶν σπλάγχνα ὑποσημειούμεθα εὐσεβάστως.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐπαρχίας Ραδοβυζίου
ΦΩΤΙΟΣ ΚΟΝΤΟΝΙΚΑΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΣΣΥΒΑΚΗΣ».

Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐφθάσε εἰς τὴν Γραμματείαν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τὴν 18.9.1854. Ἀκολούθως: «Παραπέμπεται κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν ὅπως λάβῃ ὅπ' ὄψιν τὴν αἴτησιν τῶν ἀναφερομένων καὶ ἐνεργήσῃ ὅ,τι δυνατόν Ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Ὀκτωβρίου 1854. Ὁ Πρόεδρος Α. Μαυροκορδάτος».

Κατὰ τὸ φθινόπωρον ἔτους ἐτούτος, δταν ἠρέμησε κάπως ἡ κατάστασις, αἱ οἰκογένειαι τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐπανῆλθον εἰς τὰ χωρία τῶν ὅπου ἐκάπνιζον ἀκόμη αἱ φλόγες τοῦ κατακτητοῦ εἰς τὰ ἐρείπια τῶν οἰκιῶν των. Καὶ ἐὰν ὁ κατακτητὴς ἐπέτυχε, νὰ σβῆσῃ τὴν φλόγαν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ νὰ πνέξῃ αὐτήν, δὲν κατώρθωσε ὁμοῦ νὰ σβῆσῃ καὶ τὴν σπῖθαν τῆς Ἐλευθερίας ποῦ ὑπέβοσκε εἰς τὴν τέφραν τῶν καταστροφῶν του καὶ ἡ ὅποια ἐμελλε, μετ' ὀλίγα χρόνια, νὰ ἀνάψῃ πάλιν τὴν πυρκαϊάν εἰς τὰ στήθη τῆς Ἀυτοκρατορίας του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γ. Ἀσπρέα: Πολιτική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α΄.
Μπάμπη Ἀννίνου: Ἱστορικά σημειώματα, 1925.
Π. Ἀραθαντινοῦ: Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, 1856.
Τρύφωνος Εὐαγγελίδου: Ἱστορία τοῦ Ὄθωνος, 1893.
Γ. Κρέμου-Πολυζωΐδου: Γενική Ἱστορία, 1890.
Ἐμ. Κυριακίδου: Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ, τόμος Β΄, 1895.
Παύλου Καρολίδου: Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τ. Β΄.
Διον. Κοκκίνου: Ἑλληνική Ἐπανάστασις.
Τάκη Λάππα: Ἄγνωστα χαρτιά γιὰ τὴ Θεσσαλικὴ Ἐπανάστασι τοῦ 1854.
Ἰ. Λαμπρίδη: Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα. — Μαλακασιακά.
Ἀντ. Πρόκτες-Ὄστεν: Ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, τόμος 1ος, 1868.
Γρηγορίου Νάκου: Ἱστορία τῆς Ἄρτης, 1970.
Ἐδ. Ντριώ: Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος.
Σεραφεῖμ Ξενοπούλου: Δοκίμιον περὶ Ἄρτης, 1894.
Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου: Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους.
Κωνστ. Παπαγεωργίου: Ἠπειρωθεσσαλικὴ Ἐπανάστασις (Ἠπειρωτ. Ἔστια).
Ἀγ. Παπακώστα: Ἡ Συμμετοχὴ τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Ἐπανάστασιν.
Ἰωαν. Ράγγου: Ὁ Στρατηγὸς Ἰωάννης Ράγγος.
Ἀλεξ. Σούτσου: Ἄπαντα. Τόμος Α΄. 1954
Εὐρ. Σούρλα: Ἡ Ἠπειρος καὶ Αὐστριακὴ Διπλωματία (Ἠπ. Χρονικά 1932).
Β. Σκαφίδα: Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1854 (Ἠπ. Ἔστια 1954).
Ἀπ. Στασινοπούλου: Ἱστορία τῆς Ἐθν. Τραπέζης.
Γ. Σουρῆ: Τόμος Α΄. 1954.
Ν. Σχινᾶ: Ὀροθετικὴ Γραμμὴ.
Μιλτ. Σεϊζάνη: Ἀποστασία τοῦ Δημαριῦ.
Χρῖστου Τσαοῦση. Χαμένη Ἱστορία ἑνὸς χωριοῦ 1971.

- Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ἑλλάδος (ΑΥΕ).
- Ἀρχεῖα Γενικά τοῦ Κράτους (ΓΑΚ) φάκελλος Κροκίδα καὶ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν.
- Ἀρχεῖον χειρογράφων Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης.
- Ἀρχεῖα Ὑπουρ. Ἐξωτερικῶν Αὐστρίας. (Ἠπ. Χρονικά 1932, 1937, 1941.).
- Ἀρχεῖον Ρῆγα Παλαμίδα (ΓΑΚ).
- Ἀρχεῖον Ἱστορικὸν Μαυροκορδάτου (ΓΑΚ).
- Ἀρχεῖον Θεοδ. Γρίβα. (Χ. Ἐθν. Βιβλ.).
- Ἀρχεῖον Ἱστορικὸν Μαυροκορδάτου (ΓΑΚ).

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Ἠπειρωτικὴ Ἔστια. Τόμ. 1954, 1959, 1960.
- Ἠπειρωτικὰ Χρονικά. Τόμ. 1932, 1937, 1940.
- Ἴόνιος Ἀνθολογία. Τόμ. 1936.
- Ἐβδομάς. Τόμ. 1954.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Αἰὼν 1854	Ἀθηνᾶ 1854
Ἀνεξάρτητος 1854	Ἐνότης τοῦ Γένους 1854
Ἐφημερίς 1854	Ἐφημερίς Κυβερνήσεως 1854
Πανελλήνιον 1854	Ἐλπίς 1853, 1854
Ν. Ἀθήναιον 1855	Ν. Ἑλλάς 1854
Μίνως Πατρῶν 1854	

- Ἀπομνημονεύματα: Γενναίου Κολοκοτρώνη. Δεύτερον χειρόγραφον.
- Π. Χιῶτη: Ἀπομνημονεύματα Ζακύνθου.

